

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Mediacja w sprawach nieletnich w doświadczeniach i opiniach uczestników postępowania mediacyjnego i mediatorów (na przykładzie województwa śląskiego)

Author: Patryk Kujan

Citation style: Kujan Patryk. (2009). Mediacja w sprawach nieletnich w doświadczeniach i opiniach uczestników postępowania mediacyjnego i mediatorów (na przykładzie województwa śląskiego). Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Pedagogiki i Psychologii

mgr Patryk Kujan

MEDIACJA W SPRAWACH NIELETNICH
W DOŚWIADCZENIACH I OPINIACH UCZESTNIKÓW
POSTĘPOWANIA MEDIACYJNEGO I MEDIATORÓW
(NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO)

Praca doktorska
przygotowana pod kierunkiem
prof. UŚ dr hab. Anny Nowak

KATOWICE 2009

Spis treści

Wykaz skrótów.....	5
Wstęp.....	6
I Problematyka mediacji w sprawach nieletnich w świetle literatury przedmiotu.....	10
1. Wyjaśnienie podstawowych pojęć.....	10
2. Przegląd modeli odpowiedzialności nieletnich – model retrybutywny, sprawiedliwość naprawcza, model resocjalizacyjny.....	19
2.1. Polityka karna – system retrybutywny.....	19
2.2. Model zadośćuczynieniowy – sprawiedliwość naprawcza.....	23
2.3. Model resocjalizacyjny.....	25
3. Sprawiedliwość naprawcza – zarys koncepcji, rys historyczny.....	28
3.1. Sprawiedliwość naprawcza – system równoległy.....	33
4. Alternatywne środki zapobiegania przestępczości nieletnich jako reakcja na zachowania uznawane za szkodliwe – rezygnacja z izolacji i stygmatyzacji nieletniego.....	35
5. Postępowanie mediacyjne jako sposób rozwiązywania sporów między pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa: standardy międzynarodowe i perspektywy w Polsce.....	44
5.1. Międzynarodowe zasady postępowania mediacyjnego.....	46
5.2. Perspektywa rozwoju mediacji w Polsce – argumenty zgłaszane przeciw mediacji.....	53
5.3. Przebieg postępowania mediacyjnego.....	56
6. Mediacja w polskim prawie.....	59
6.1. Eksperymentalne badanie dotyczące mediacji nieletnich.....	59
6.2. Przepisy prawa regulujące postępowanie mediacyjne.....	61
7. Przestępczość nieletnich. Podstawy prawne mediacji nieletnich	67
7.1. Mediacja w sprawach rodzinnych - reakcje na przestępstwa domowe	74
8. Społeczno - wychowawcze i psychologiczne aspekty mediacji między pokrzywdzonym a nieletnim sprawcą przestępstwa.....	76
8.1. Korzyści płynące z postępowania mediacyjnego (wychowawcze i psychologiczne).....	79
9. Mediator - obrońca rzetelnej procedury pojednania czy współczesny animator wychowania.....	82
10. Szkoła jako miejsce popularyzacji idei pojednania ofiary ze sprawcą.....	87
10.1. Konflikty szkolne.....	91
10.2. Program mediacji szkolnych.....	93
10.3. Mediacje w szkołach. Odpowiedzialność ucznia.....	95
II Metodologiczne założenia badań własnych.....	97
1. Przedmiot i cele badań.....	97
2. Problemy badawcze.....	99
3. Metody i techniki badań.....	102
4. Organizacja i przebieg badań.....	108
5. Teren badań, dobór próby.....	109
III Analiza opinii i doświadczeń uczestników postępowania mediacyjnego, ekspertów i mediatorów (na przykładzie województwa śląskiego).....	113
1. Wiedza i opinie na temat mediacji oraz tradycyjnych środków wychowawczych - mediatorów, ekspertów i nieletnich uczestniczących w badaniu.....	113

1.1. Miejsce i rola instytucji mediacji dla nieletnich w wymiarze sprawiedliwości	113
1.2. Wiedza respondentów na temat mediacji dla nieletnich	133
2. Opinie uczestników postępowania dotyczące mediacji dla nieletnich	154
2.1. Stosunek badanych do mediacji i innych środków wychowawczych	154
2.2. Opinie nieletnich i ich rodziców dotyczące mediacji	184
3. Doświadczenia mediatorów odnośnie mediacji w sprawach nieletnich	199
Podsumowania i wnioski	227
Bibliografia	234
Wykaz aktów prawnych	246
Wykaz stron internetowych	247
Spis tabel	248
Spis wykresów	251
Aneks	252
Załącznik 1. Narzędzia badawcze	252
Załącznik 2. Wyciąg z aktów prawnych dotyczących mediacji	252
Załącznik 3. Dokumentacja ośrodka mediacji w Wodzisławiu Śląskim odnośnie przeprowadzonych postępowań mediacyjnych	252

„Przebaczyć? Ale co to znaczy przebaczyć? Zapomnieć? Ale jak zapomnieć, skoro gdy spotykasz tych, którzy cię skrzywdzili, cały drętwiejesz? Jak zapomnieć skoro zasnąć nie możesz, a w nocy budzisz się i wracają przed oczy tamte chwile upokorzeń, fałszywych zarzutów, oszczerstw, wypaczania twoich intencji, odbierania ci tego na co sobie zasłużyłeś, czego się dorobiłeś – powraca tamta niesprawiedliwość, która cię spotkała? Jak zapomnieć skoro twoja trudna sytuacja życiowa wciąż ci dolega, wciąż cię uwiera twoje kalekie życie – na co dzień towarzyszy ci krzywda, którą ci wyrządzono?

Przebaczyć to nie znaczy zapomnieć. Bo tego się nie da. Bo to jest niemożliwe. Przebaczyć to znaczy przede wszystkim nie mścić się. Nie mścij się. Nie szukaj narzędzi, dróg, koalicji, układów, sprzymierzeńców po to, aby twoim wrogom zapłacić, wyrównać rachunki metodą oko za oko, ząb za ząb. Po prostu idź dalej rób swoje”.

ks. Mieczysław Maliński:

Elementarz dla początkujących, zaawansowanych i dojrzałych. Kraków 2004, s. 70-71

Wykaz skrótów

k.k. – Kodeks karny – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.)

k.p.k. – Kodeks postępowania karnego – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.)

k.k.w. – Kodeks karny wykonawczy - Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.)

k.p.c. – Kodeks postępowania cywilnego – Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. (Dz. U. z 1964 nr 43 poz. 296 ze zm.)

u.p.n. – Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 35, poz. 228 ze zm.)

Wstęp

Wszystkie społeczeństwa świadome są wagi tworzenia warunków, w których dzieci mogą przychodzić na świat, rozwijać się i dorastać, chronione przed biedą, chorobami oraz otrzymywać wykształcenie, które rozwinie ich potencjał intelektualny. Jeszcze ważniejsza jest rola wychowania dziecka w rodzinie, gdyż tworzy to więź emocjonalną i wpływa znacząco na uczuciowy rozwój dziecka. Wychowanie to proces, w którym uczestniczą rodzice, szkoła oraz środowisko, w którym młody człowiek przebywa. Często, mimo najlepszych chęci, nie sposób zapobiec konfliktom, jakie powstają w procesie wychowawczym. Konflikt między nieletnim a pokrzywdzonym i sposób rozwiązywania go nie zawsze jest sprawą dotyczącą wyłącznie ich. Gdy dochodzi do naruszenia dóbr publicznych, czy zakłócania porządku publicznego, konflikt przestaje być wyłączną sprawą uczestników. Nasuwa się pytanie jak zapobiegać sytuacjom, kiedy reakcją na zachowanie nieletnich jest skierowanie sprawy do sądu bądź prokuratury, czy też izolacja oskarżonego? Ważną, może nawet najważniejszą sferą pracy wychowawczej z nieletnim jest profilaktyka, która zażegnywać ma powstawanie zachowań niepożądanych społecznie.

W swojej pracy chciałbym odpowiedzieć na pytanie czy **mediacja może być alternatywną formą rozwiązywania sporów wśród nieletnich?**

Mówiąc o instytucji mediacji w postępowaniu z nieletnimi, należy zwrócić uwagę, że może być ona stosowana wobec każdego nieletniego, który wyrządził swym zachowaniem szkodę innej osobie, niezależnie od tego w jakim trybie opiekuńczo - wychowawczym czy poprawczym rozpatruje się sprawę.

Postępowanie z nieletnim nie jest z założenia postępowaniem kontradiktoryjnym. Jak wskazują przedstawiciele nauki jest to zgodne z zasadą dobra nieletniego, gdyż postępowanie nie powinno skupiać się na walce sprawcy z pokrzywdzonym, a następnie na ocenie przez sędziego jej wyników¹. Postępowanie z nieletnimi ma na celu przede wszystkim ustalenie, w jaki sposób można mu pomóc w rozwoju oraz zapobiec w dalszej jego demoralizacji. Obecnie obowiązujące przepisy nie dają nieletniemu możliwości wzięcia odpowiedzialności za swoje zachowanie, za czyn który popełnił. Świadczyć o tym mogą przepisy, które ograniczają jego udział w postępowaniu sądowym, a czasem nawet wyłączają go

¹ K. Adamik, M. Lisiecki: *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich – próba oceny funkcjonowania niektórych zasad procesowych*. „Przegląd Sądowy” 1997 nr 7-8, s. 127.

zupełnie. W polskim postępowaniu z nieletnimi rozstrzygnięcia zapadają w jego interesie i dla jego dobra, ale tak *de facto* nikt nie zastanawia się czy warto zapytać go o zgodę. Działania takie nie przyczyniają się do realizacji celów u.p.n.².

Minęły czasy, kiedy represja była uznawana za najlepszy sposób osiągania celów wychowawczych, obecnie dominuje podejście stawiające na opiekę jako metodę doprowadzenia do tego, aby zachowanie nieletnich odpowiadało standardom przyjętym w danym społeczeństwie. Mówiąc o alternatywnych sposobach reagowania na niepożądane zachowania nieletnich mam na myśli rezygnowanie ze stosowania wobec nieletnich środków izolacyjnych na rzecz innych środków, przede wszystkim naprawienia szkody czy wykonania prac na rzecz społeczności lokalnej lub szkolnej. Nie przecząc temu, że stosowanie wobec nieletniego środków izolacyjnych powinno być stosowane z ostatecznością, zauważyć trzeba, że postępowanie w sprawach nieletnich przebiega inaczej i nastawione jest na osiąganie innych celów niż postępowanie karne skierowane przeciw dorosłym. Z tego względu w odniesieniu do nieletnich określenie *środki alternatywne* nabiera innego znaczenia.

Od lat siedemdziesiątych w postępowaniu z nieletnimi promuje się nowe podejście do młodzieży, która popadła w konflikt z prawem karnym, znane pod ogólną nazwą *diversion*. Nie ma jednak jednolitej definicji tego pojęcia. Można wskazać na pewne cechy czy elementy, które pozwalają zaliczyć dany program czy instytucję prawną do kategorii *diversion*. Dwoma podstawowymi są: odsunięcie nieletniego od państwowego systemu wymiaru sprawiedliwości oraz zajęcie się nim przez społeczności lokalne. Koncepcja ta wydaje się bardzo słuszna, sprawia, że nie pozostawiamy młodych ludzi samym sobie i ich rodzinom (często funkcjonującym niewłaściwie). Pozwala także nie wchodzić w machinę wymiaru sprawiedliwości. Jej założenia są akceptowane przez instytucje sprawiedliwości naprawczej, pozwalają bowiem łączyć różne środki, które powinny być zastosowane wobec nieletniego, by osiągnąć pozytywne rezultaty wychowawcze³. J. Utrat-Milecki pisze: "*Cel programu (...) może być różnie formułowany, lecz ze swej istoty za każdym razem naczelnym zadaniem programu jest doprowadzenie do resocjalizacji i readaptacji społecznej nieletniego.*" Wśród celów cząstkowych *diversion* wymienia m.in.: stworzenie szerszych możliwości korekcyjnego oddziaływania na nieletniego w środowisku

² W. Klaus: *Sprawiedliwość naprawcza dla nieletnich w Polsce*. W: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*. Pod red: M. Płatek, M. Fajst Warszawa 2005, s. 180 - 185.

³ Tamże, s. 189 -190.

otwartym; koordynacja pracy różnych służb społecznych, a przede wszystkim społecznej readaptacji nieletniego (policji, pracowników socjalnych, służby zdrowia, kuratorów, pedagoga szkolnego, pracowników poradni psychologicznych, placówek opiekuńczych i wychowawczych, urzędów pracy etc). Towarzyszenie nieletniemu w naturalnym przejściu z programu naprawczego do samodzielnego spełniania ról społecznych; zmniejszenie powrotności nieletnich do społecznie nieakceptowalnych zachowań, w szczególności do popełnienia czynów karalnych⁴. Przygotowanie do normatywnego postępowania w środowisku wolnościowym jest zasadniczym problemem dotyczącym skuteczności resocjalizacji, jak i określenia granic interwencji pedagogicznej.

W postępowaniu z nieletnimi jako alternatywne rozumie się takie środki reagowania na zachowanie nieletniego, które nie wymagają wszczynania postępowania sądowego, a więc mogą być stosowane bez angażowania w to sądu. Wymienić można następujące:

- 1) ostrzeżenie nieletniego o możliwości skierowania jego sprawy do sądu, jeżeli nie zmieni swego zachowania,
- 2) mediacja prowadzona bez powiadomienia o tym sądu (prokuratury)⁵.

Pierwsze z wymienionych tu rozwiązań nie jest stosowane w Polsce, lecz nie można wykluczyć, że takie wypadki zdarzają się w praktyce. Ponieważ chodzi tu o reakcję nieprzewidzianą przepisami prawa, postrzegać ją należy jako wyraz tendencji do unikania zbędnych postępowań sądowych. Natomiast, gdy ostrzeżenie nieletniego jest uregulowane prawem obawiać się można, że na tej drodze nie zawsze unika się stygmatyzacji, gdyż ostrzeżenie musi mieć wówczas charakter sformalizowany. W takiej sytuacji informacja o ostrzeżeniu nierzadko może dotrzeć do szkoły lub środowiska, w którym przebywa nieletni⁶.

Kolejną propozycją alternatywnych środków na niepożądane zachowania jest mediacja prowadzona za zgodą i przy całkowitym poszanowaniu nieletniego. Mediacja jako forma rozwiązywania sporów przy pomocy osoby trzeciej – mediatora może stanowić alternatywę dla wymiaru sprawiedliwości, nie zastępując go w sprawach szczególnie poważnych. Problem polega na tym, że w wielu przypadkach o pozytywnym wyniku mediacji decyduje zaangażowanie nieletniego w wykonanie

⁴J. Utrat-Milecki: *"Diversion" (wyprowadzanie) w polskim modelu postępowania w sprawach nieletnich*. W: „Opieka, Wychowanie, Terapia” Nr 4 1996, s. 12.

⁵A. Gaberle: *Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich*. „Mediator” 2002 nr 20, s. 6-7.

⁶Tamże, s. 7-8.

określonych czynności lub zobowiązanie się do określonego zachowania. Ważne wydaje się być odpowiednie motywowanie nieletniego do podjęcia działań naprawczych. Jeżeli założyć, że o tych działaniach w dużej części decyduje sam nieletni, sprawa wydaje się być ze wszech miar słuszną. Mediacja między nieletnimi jest jednym z alternatywnych środków wychowawczych, prowadzi do naprawienia szkody w sferze psychicznej, fizycznej czy społecznej ofiary. Instytucja mediacji z udziałem nieletnich wydaje się być bardzo dobrą alternatywą dla często „przedmiotowo traktującego człowieka” wymiaru sprawiedliwości.

Praca ma charakter empiryczny. Poza studiami literatury przedmiotu do analizy wykorzystano wyniki własnych badań, którymi objęto 60 mediatorów, 32 ekspertów (Przewodniczących Wydziałów Rodzinnych i Nieletnich oraz prezesów sądów okręgowych na terenie województwa śląskiego), ponadto 158 nieletnich oraz 158 rodziców nieletnich uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym.

Celem podjętych badań było poznanie opinii ekspertów, nieletnich uczestniczących w mediacji oraz ich rodziców, a także mediatorów, ponadto poznanie doświadczeń mediatorów na temat mediacji dla nieletnich.

Praca poza wstępem i zakończeniem składa się z trzech rozdziałów.

W rozdziale pierwszym - teoretycznym - przedstawiono w oparciu o literaturę przedmiotu pojęcie mediacji, przegląd modeli odpowiedzialności nieletnich, zarys koncepcji i rys historyczny sprawiedliwości naprawczej, a także aspekty prawne, wychowawcze, psychologiczne i społeczne nieletnich. Wyszczególniono także szkołę jako miejsce popularyzacji idei pojednania.

W drugim rozdziale przedstawione zostały założenia badań, czyli cele i problemy badawcze. Określono i uzasadniono zastosowanie metody i narzędzi w przeprowadzonych badaniach, ponadto zaprezentowano teren i grupę badawczą.

Trzeci rozdział zawiera analizę wyników badań i ich interpretację. Zwrócono tutaj uwagę na instytucję mediacji, wiedzę badanych, spostrzeżenia, opinie i doświadczenia osób uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym.

Pracę kończy posumowanie i wnioski.

I Problematyka mediacji w sprawach nieletnich w świetle literatury przedmiotu

1. Wyjaśnienie podstawowych pojęć

Nieletni

Określenie nieletni stanowi podstawowe pojęcie, którym polskie ustawodawstwo od wielu lat posługuje się w różnych konstrukcjach prawnych dotyczących dzieci i młodzieży. Chociaż w poszczególnych regulacjach nadawano mu zbliżony sens, jednak od strony prawnej ma ono różne znaczenie⁷.

W odróżnieniu od kodeksu z 1932 r.⁸, obie późniejsze regulacje tej rangi, nie podają definicji użytego w niej pojęcia. Ustawodawca czyni to w oddzielnym akcie prawnym. Zgodnie z art. 1 § 2 pkt.1 u.p.n., za nieletniego uważane są osoby, wobec których mają zastosowania teże ustawy. Jest to więc ogólne, opisowe i ograniczone tylko do tego aktu prawnego, wyjaśnienie terminu. Z jego treści jak i z ujęcia kodeksowego, którego w tym wypadku nie można przecież pomijać (art. 10 k.k. z 1997 r.; art. 9 k.k. z 1969 r.) jasno wynikają dwa parametry, jakimi prawodawca posłużył się przy określeniu nieletniości. Pierwszym jest wiek osoby, drugim powód uprawniający do interwencji prawnej czyli, inaczej ujmując, określone zachowanie. Dopiero połączenie obu parametrów tworzy całość. Na jego podstawie można wyróżnić poszczególne grupy osób, w stosunku, do których odnosi się pojęcie nieletniości. Wyrazem tego złożonego kryterium staje się rodzaj zastosowania wobec nich postępowania⁹.

Należy przyjąć, iż obowiązujący model postępowania wyróżnia cztery kategorie osób, w stosunku, do których można odnosić ustawowe pojęcie nieletniości¹⁰:

⁷ A. Strzenibosz: *Postępowanie w sprawach nieletnich w prawie polskim*. Lublin 1984, s. 29.

⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. z dnia 15 lipca 1932r.).

⁹ K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha: *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*. Warszawa 1984, s. 24.

¹⁰ G. Harasimiak: *Demoralizacja jako podstawowe pojęcie postępowania z nieletnimi*. Szczecin 2001, s. 65.

1. Osoby do 18 lat – gdy chodzi o zapobieganie i zwalczanie demoralizacji,
2. Osoby od 13 do 17 lat – gdy popełniły czyn karalny,
3. Osoby od 15 (w k.k. od 16) do 17 lat – gdy popełniły jedną z wyliczonych w kodeksie karnym zbrodni. Prezentowane parametry są jednak jeszcze niewystarczające. Przy zaliczeniu nieletnich do tej grupy muszą bowiem być uwzględnione dodatkowe przesłanki. Ustawodawca w obu kodeksach nakazuje brać pod uwagę: okoliczności sprawy oraz właściwości i warunki sprawcy przemawiające za odpowiedzialnością na zasadach osoby dorosłej, a także bezskuteczności wcześniej stosowanych metod oraz stopień rozwoju nieletniego,
4. Osoby do 21 lat – gdy brane jest pod uwagę wykonanie orzeczonych wobec nich środków. W tej kategorii szczególnego rodzaju podgrupę stanowią osoby dopuszczające się występku w wieku pomiędzy 17. a 18. rokiem życia. Takich sprawców potraktować można jeszcze łagodniej. Pomimo ogólnej normy art. 10 §1 k.k. z 1997 r., (art. 9 k.k. z 1969), istnieje możliwość orzeczenia wobec nich środków przewidzianych dla nieletnich. Jednak zastosowanie takiego rozwiązania uzależnione jest od właściwości i warunków osobistych sprawcy oraz okoliczności sprawy. Całość konstrukcji tworzy więc grupę przejściową pomiędzy nieletnimi a dorosłymi sprawcami przestępstw¹¹.

Obowiązujące przepisy zawierają wyraźnie określone ustawowe granice nieletniości. Odpowiednio do przyczyn objęcia osoby postępowaniem wynoszą one: górna granica – 17 lat (odpowiedzialność karna), 18 lat (demoralizacja) lub 21 lat (wykonanie orzeczonych środków); dolna granica – 13 lat (czyn karalny), 15 lat (wyliczone w kodeksie przestępstwa). Jedynie w zwalczaniu i zapobieganiu demoralizacji, dolna granica nie jest wyznaczona. Nie obowiązuje więc dolna granica wieku, poniżej której niemożliwa byłaby interwencja przewidzianymi ustawowo środkami, dla tego typu zachowań¹².

Czyn karalny

Jest to termin nowy, wprowadzony przez u.p.n. Ustawowa definicja określa, iż *jest to czyn zabroniony przez ustawę jako: przestępstwo, przestępstwo skarbowe albo jedno z wielu wyliczonych wykroczeń*¹³. Wcześniejsze regulacje i projekty

¹¹ G. Harasimiak: *Demoralizacja jako...*, s. 65-66.

¹² Tamże, s. 66.

¹³ Art 1 §2 u.p.n. (Dz. U. 1982 nr 35 poz. 228).

opierały się na wprowadzonym także do obowiązujących obecnie kodeksów karnego oraz wykroczeń, pojęcia czynu zabronionego. Ścisłe wyliczenie wykroczeń, których popełnienie potraktowane ma być jak dopuszczenie się czynu karalnego, nie stanowi jedynego powodu wprowadzenia do u.p.n. nowego terminu określającego zakres przedmiotowy postępowania. Powstaje sytuacja, w której nie każdy czyn zabroniony jako wykroczenie automatycznie oznacza czyn karalny. Celem zabiegów ustawodawcy było doprowadzenie do oderwania postępowania od winy w rozumieniu prawa karnego, a nawet specyficznej winy nieletniego – rozeznania. Takie ujęcie stanowi prawne, a w efekcie praktyczne potwierdzenie opinii o braku zdolności do zawinienia osób w określonym wieku. Oczywiście jest, że inna musi być podstawa stosowania środków prawnych wobec nich i wobec osób dorosłych. W wypadku nieletnich liczy się samo obiektywne naruszenie określonych norm prawnych. Fakt ten obliuguje do zajęcia się nimi, co automatyczne nie oznacza karania za popełnione czyny. Zostaje pominięta strona podmiotowa, a wyeksponowana strona przedmiotowa czynu. Nieletni sprawcy czynów karalnych ponoszą konsekwencję nie tyle za to, co zrobili, ale kim są¹⁴.

Zestawienie powyższych rozważań nasuwa jeden wniosek. Pomimo precyzyjnego ustalenia zakresu czynu karalnego, jego konstrukcja prawna powoduje pewne komplikacje. Z jednej strony ogranicza zakres zachowań określanych jako czyny zabronione. Z drugiej zaś powoduje rozmycie kryteriów oceny sprawców¹⁵.

Demoralizacja

Według słownika wyrazów obcych demoralizacja to „*upadek moralności, rozwiązłość obyczajów, zepsucie, brak karność, dyscypliny*”¹⁶.

Po raz pierwszy terminem tym posłużono się w projekcie ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości nieletnich z 1968 roku¹⁷. Za jedno z kryteriów warunkujące podejmowanie działań uznano w nim bowiem

¹⁴ Jest to problem zawily. Na ten temat wyrażane są różne opinie (patrz M. J. Lubelski: *Niektóre zagadnienia z pogranicza ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i kodeksu karnego* W: *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonanie środków wychowawczych i poprawczych*. Pod red. T. Bojarski. Lublin 1988, s. 91-93 oraz A. Grześkowiak: *Postępowanie w sprawach nieletnich*. Toruń 1986, s. 57).

¹⁵ G. Harasimiak: *Demoralizacja jako...*, s. 71.

¹⁶ Słownik Wyrazów Obcych. PWN 1980, s. 143.

¹⁷ A. Zieliński: „O projekcie ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich” „*Nowe Prawo*” 1969/5, s. 681.

„...występowanie okoliczności świadczących o demoralizacji osoby lub grożących doprowadzeniem takiego stanu (...)”¹⁸.

Pojęcie demoralizacji występuje w ramach wielu nauk (np. kryminologii, pedagogice, socjologii, psychologii). Istnieje, więc duża różnorodność możliwych interpretacji tego terminu. Ustawodawca posługuje się terminem *demoralizacja* w kilku sytuacjach:

1. Nakreślając cel regulacji zawartej w u.p.n. obok przeciwdziałania przestępczości nieletnich, stwarzania warunków powrotu do normalnego życia, umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i odpowiedzialności rodzin wymienia właśnie przeciwdziałanie demoralizacji nieletnich.
2. Określając zakres podmiotowy postępowania z nieletnimi. Demoralizacja, a ściślej jej zwalczanie i zapobieganie, stanowi powód do interwencji prawnej. Pełni, więc rolę kryterium wyłonienia jednej z kategorii nieletnich.
3. Wskazując, kiedy można wszcząć postępowanie na mocy przepisów u.p.n. Jednym z powodów jest wykazanie przejawów demoralizacji.
4. Wymieniając okoliczności świadczące o demoralizacji.
5. Gdy pewne decyzje podejmowane w trakcie trwania postępowania uzależnione są od oceny nieletniego. Miernikiem ma być stopień demoralizacji takiej osoby.

Można stwierdzić, że demoralizacja jest wyłamaniem się spod ustalonego ładu społecznego, nieprzystosowaniem społecznym, wykolejeniem, a w przypadku nieletnich mówimy o wadliwym ukształtowaniu się osobowości nieletniego na skutek naśladownictwa nieprawidłowego zachowania osób dorosłych¹⁹. Nie jest to wykładnikiem dla dziecka wzrastającego w zdeprawowanym środowisku. Praktyka wskazuje, że w wielu przypadkach znajdujące się w niekorzystnej sytuacji dziecko wyrasta na prawego i wzorowego człowieka.

Już ponad pół wieku temu Stanisław Batawia pisał, że „...nie ma takich wrodzonych chorobliwych stanów psychicznych ani takich wrodzonych dyscyplin psychicznych, które musiałyby z nieubłaganą koniecznością wywoływać popełnianie przestępstw (...). Człowiek nie rodzi się z dyspozycją do konfliktów z kodeksem karnym. Może zdradzić od dzieciństwa pewne cechy, świadczące o jego mniejszej wartości somatycznej i psychicznej, może posiadać od urodzenia mniej wydolne

¹⁸ Projekt ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości nieletnich. Warszawa 1968, s. 30.

¹⁹ G. Harasimiak: *Demoralizacja jako...*, s. 8.

serce i mniej sprawny intelekt, chwiejny układ wegetatywny i nadmierną pobudliwość nerwową, ale jest zupełnie nieprawdopodobne, aby mógł urodzić się ze zdecydowaną skłonnością do popełniania przestępstw przeciwko osobie lub mieniu (...), niezależnie od warunków środowiska, wpływów wychowawczych i sytuacji materialnej, która uczyniłaby ze jednostkę już w zaraniu życia zupełnie niezdolną do poprawy”²⁰

Pokrzywdzony

Definicja kodeksowa jest krótka: „pokrzywdzony to ktoś, (osoba fizyczna lub prawna), którego dobro zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Wspomnianym dobrem może być życie, wolność, zdrowie, mienie lub cześć”. Oczywiście osoba pokrzywdzona przestępstwem jest nie tylko stroną bierną. Pomimo tendencji nadających coraz więcej uprawnień oskarżonemu, pokrzywdzony w procesie karnym jest stroną aktywną, czynną. Po dopełnieniu prawnych warunków może korzystać z praw oskarżyciela prywatnego, posiłkowego lub też powoda cywilnego. W procesie pokrzywdzony ma prawo do pouczenia przez organ prowadzący postępowanie, do przeglądania akt i sporządzania odpisów, do udziału w czynnościach dochodzeniowo - śledczych i w czynnościach niepowtarzalnych (np. eksperyment lub wizja lokalna) pokrzywdzony ma prawo do zaskarżania postanowienia o umorzeniu²¹. Najważniejsza z punktu widzenia pokrzywdzonego jest możliwość dochodzenia w procesie karnym roszczeń majątkowych wynikających z popełnionego na jego szkodę przestępstwa. Jest to tzw. proces adhezyjny, czyli "przylepiony" do procesu karnego proces cywilny. Roszczenia te mogą mieć charakter wyłącznie pieniężny. Niestety coraz więcej popełnianych jest przestępstw, coraz więcej osób dołącza do kręgu osób pokrzywdzonych²².

Mediacja

Pojęcie mediacji bywa definiowane na różne sposoby, w zależności od tego, kto i na jakie potrzeby to czyni. Dominują jednak definicje powstałe na gruncie wiktymologii. Jedną z nich przytaczam za Ewą Bieńkowską: „*mediacja to próba doprowadzenia do ugodowego, satysfakcjonującego obie strony rozwiązania konfliktu na drodze dobrowolnych negocjacji prowadzonych przy udziale trzeciej*

²⁰ S. Batawja: *Wstęp do nauki o przestępcy*. Warszawa 1984, s. 79 - 81.

²¹ J. Polanowski: *Przemoc rówieśnicza* „Niebieska Linia”, 2003 nr 3.

²² Tamże.

*osoby, neutralnej wobec stron i ich konfliktu, czyli mediatora, który wspiera przebieg negocjacji, łagodzi powstające napięcia i pomaga – nie narzucając stronom żadnego rozwiązania – w wypracowaniu kompromisu*²³.

Z reguły chodzi tu o negocjacje bezpośrednie (*face-to-face negotiation*), ale mogą one mieć też charakter pośredni (*shuttle diplomacy, conciliation, indirect mediation*), jeśli strony – godząc się na mediację – nie życzą sobie jednak osobistego spotkania. W takim wypadku mediator pełni rolę swego rodzaju przekaźnika wypowiedzi i życzeń jednej strony wobec drugiej. Mediator nie jest więc arbitrem, niczego nie rozstrzyga²⁴.

Polskie Centrum Mediacji definiując mediację dostrzega, że postępowanie mediacyjne ma na celu udzielenie osobom będącym w konflikcie pomocy w osiągnięciu przez nich własnego, wzajemnie akceptowalnego porozumienia, dotyczącego spornych kwestii. Czynności mediacyjnej można poddać każdy rodzaj sporu. Jedynym warunkiem jest wyrażenie zgody przez strony konfliktu na zastosowanie procedury mediacyjnej²⁵.

Należy jednak podkreślić, że mediacja jedynie stwarza stronom konfliktu możliwość osiągnięcia wskazanych korzyści, nie oznacza to natomiast, że je zapewnia. Indywidualny charakter każdego konfliktu, a także każdej ze stron, warunkuje tę możliwość w zakresie przez niego wyznaczonym. O pozytywnym wyniku mediacji można mówić wtedy, gdy strony bez przymusu dojdą do porozumienia i będą nim usatysfakcjonowane, a sprawca wywiąże się z zobowiązań. Porozumienie następuje zazwyczaj po osiągnięciu przez strony optymalnego stanu psychicznego, który odzwierciedla stopień w jakim skorzystały one z oferty mediacyjnej²⁶.

Dla potrzeb owej pracy posługiwać się będę następującą definicją mediacji: *„mediacja to jeden ze sposobów rozwiązywania konfliktów, z udziałem – obok stron samodzielnie rozwiązujących ów problem – bezstronnego mediatora, którego zadaniem jest ułatwienie porozumiewania się przez tworzenie sprzyjającej atmosfery, udzielanie informacji, wyjaśnianie wątpliwości, łagodzenie napięć. Istotne w mediacji jest także i to, że – poza swoimi żądaniami czy oczekiwaniami – strony mogą wyrazić swoje uczucia i odczucia, całe postępowanie podporządkowane jest*

²³ E. Bieńkowska: *Poradnik mediatora*. Warszawa 1999, s. 9.

²⁴ E. Bieńkowska: *Poradnik...*, s. 9.

²⁵ J. Figurska, I. Jaśkiewicz, J. Kaczorek, R. Kaszczyszyn, J. Książek, I. Marchlewicz, J. Waluk: *Materiały ze szkolenia dla kandydatów na mediatorów*. Polskie Centrum Mediacji, Falenica 26.02.04.– 01.03.04., s. 45.

²⁶ I. Dziugiel: *Mediacja w postępowaniu przygotowawczym*. Szczepko 2004, s. 16.

zasadzie pełnej dobrowolności. a wszelkie ustalenia muszą uzyskać akceptację stron²⁷

Przedstawione definicje wskazują jedynie ogólny cel mediacji, tj. doprowadzenie do ugodowego rozwiązania konfliktu bądź wypracowanie kompromisu. Wydaje się jednak, że uniwersalnym i pierwszoplanowym celem mediacji jest udzielenie stronom pomocy, gdy nie potrafiąc sobie poradzić z konfliktem zwracają się o pomoc. W odniesieniu do sfery emocjonalnej mediacja jest obliczona na przytłumienie dotychczasowych negatywnych emocji i zastąpienie ich nowymi – pozytywnymi. Mediacja nie rozstrzyga sporu, lecz skupia uwagę na likwidacji konfliktu aktualnie istniejącego²⁸.

Negocjacje

Według Słownika Wyrazów Obcych negocjacje to „wspólne wyjaśnianie, przedstawianie poglądów, prowadzenie układów przez przedstawicieli dwu lub więcej stron; rokowania, pertraktacje. Negocjator to osoba, strona prowadząca negocjacje²⁹. Inaczej mówiąc negocjacje to proces osiągania porozumienia, proces podejmowania wspólnej decyzji, budowania consensusu przez strony, które uczestniczą w perswazji, procesie wywierania nacisków, uczenia się i argumentowania, aby uzyskać zaspokojenie swoich potrzeb³⁰.

W procesie negocjacji dążymy do uzyskania interesującego nas dobra, gdzie druga ze stron dąży do tego samego. Można także powiedzieć, że jest to rozwiązywanie konfliktu zaistniałego między dwoma lub większą liczbą partnerów, podczas którego przeciwne strony tak modyfikują swoje potrzeby, aby dojść do możliwie akceptowalnego kompromisu. Negocjacje polegają na dostosowaniu pożądaných przez obie strony idealnych rozwiązań do stanu, w którym te rozwiązania są możliwe do osiągnięcia. Synonimem negocjacji, jest także transakcja handlowa, podczas której wymieniamy posiadane dobra na te, które chcemy otrzymać od drugiej strony³¹.

Tradycyjne rozumienie słowa *negocjowanie* zakłada przetarg jako podstawowe działanie, które ma na celu dojście do wspólnych rozwiązań. Przedmiotem

²⁷ I. Dziugiel: *Mediacja w postępowaniu...*, s. 10.

²⁸ Tamże, s. 12.

²⁹ Słownik wyrazów obcych. PWN 1980, s. 504.

³⁰ J. Figurska, I. Jaśkiewicz, J. Kaczorek, R. Kaszczyszyn, J. Książek, I. Marchlewicz, J. Waluk: *Materiały ze szkolenia...*, s. 30.

³¹ Tamże, s. 30.

wspólnych rozwiązań mogą być konkluzje dotyczące oceny faktów (ustalenia faktyczne) lub zobowiązania wzajemne, np. sposób i warunki rozwiązywania konfliktu środowiskowego, określenie skutków niewykonania umowy itp.³². Warunkiem by można było mówić o negocjacjach jest współzależność stron. Negocjujemy z tymi, których określone działanie może nam uniemożliwić osiągnięcie celów, a inne działanie pomóc w ich realizacji. Druga strona podejmuje negocjacje z nami wtedy, gdy my jesteśmy w stanie uniemożliwić jej osiągnięcie celów lub pomóc w ich realizacji.

Uгода

Określając termin *ugoda* przyjmuję następującą definicję: „*ugoda to porozumienie kończące spór, osiągnięte wskutek wzajemnych lub jednostronnych ustępstw*”³³.

W polskim prawie można wyróżnić dwa podstawowe typy ugody, a mianowicie ugodę cywilną i ugodę sądową. Szczególną uwagę należy zwrócić na tę pierwszą – najważniejszą dla każdego obywatela. W świetle kodeksu cywilnego ugoda została ukształtowana jako umowa. Istotą ugody jest to, że strony czynią względem siebie ustępstwa w zakresie istniejącego między nimi stosunku prawnego. Celem tych działań jest uniknięcie niepewności, co do roszczeń wynikających z łączącego ich stosunku prawnego lub też zapewnienie ich wykonania albo uchylecia istniejącego sporu, lub tego, który miałby powstać w przyszłości. Umowa ugody uznawana jest za umowę wzajemną, wobec tego ustępstwa, na które godzą się strony³⁴. Ugoda jest alternatywną formą rozstrzygnięcia spraw konfliktowych, co do jej istoty, w całości lub w części. Ugoda jest pisemnym porozumieniem zawartym między stronami postępowania, przed osobą trzecią, która nie jest stroną porozumiewającą się w sprawie. Osoba trzecia uczestniczy poprzez kontrolę porozumienia stron i kontrolę nad jej realizacją³⁵.

Kodeks cywilny nie przewidział żadnych szczególnych form dla zawarcia umowy ugody. Strony muszą jedynie złożyć oświadczenie woli w dowolnie wybranej przez siebie formie. Jednakże wymóg odpowiedniej formy może wynikać z treści

³² Z. Uniszewski: *Konflikty i negocjacje*. Warszawa 2000, s. 175.

³³ Zob. W. Daszkiewicz: *Pojednanie, ugoda i mediacja w procesie karnym* (Zagadnienia procesowe). Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze. Warszawa 1998, z. 8, s. 60.

³⁴ Patrz: Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z zm.) art. 917.

³⁵ Ugoda mediacyjna, spisana przez mediatora, jest wysyłana do organu kierującego sprawę na mediację i to on czuwa nad realizacją i wykonaniem ugody przez strony.

ugody, zwłaszcza biorąc pod uwagę przedmiot danej ugody. W takim przypadku formę kształtuje czynność prawna objęta treścią ugody.

Umowa może być zawarta, jeżeli³⁶:

- Przemawia za tym charakter sprawy,
- W sprawie już toczy się postępowanie,
- Zawarcie ugody może przyczynić się do przyśpieszenia lub uproszczenia postępowania,
- Przepis prawa nie sprzeciwia się zawarciu ugody.

Ugoda mediacyjna powinna zawierać wskazanie stron, powód, dla którego jest zawierana, opis istoty konfliktu, wyszczególnienie zobowiązań, a także sposób i termin ich realizacji³⁷. Ugodę muszą podpisać obie strony, a także mediator. Na życzenie stron należy dostarczyć im jej odpis³⁸. Postępowanie mediacyjne może kończyć się podpisaniem ugody, lecz nie musi. Mediator jest osobą bezstronną, nie nakłania stron do zawarcia porozumienia, inaczej niż w postępowaniu administracyjnym, nie jest to jego obowiązkiem³⁹.

³⁶ Na podstawie kodeksu postępowania administracyjnego art. 114 do 122.

³⁷ E Bienkowska: *Poradnik...*, s. 64.

³⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1998r. w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do przeprowadzenia mediacji, zakresu i warunków udostępniania im akt sprawy oraz zasad i trybu sporządzania sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego.

³⁹ Natomiast obowiązek nakłaniania stron do zawarcia ugody leży na urzędniku prowadzącym postępowanie, którego przedmiotem jest sporna sprawa administracyjna. Obowiązek ten wynika z zasady ogólnej polubownego załatwiania spraw spornych, zamieszczonej w art. 13 § 2 Kodeksu postępowania administracyjnego.

2. Przegląd modeli odpowiedzialności nieletnich – model retrybutywny, sprawiedliwość naprawcza, model resocjalizacyjny

2.1. Polityka karna – system retrybutywny

W 1899 roku w USA powstał pierwszy na świecie sąd dla nieletnich (w Chicago) do jego kompetencji należało zajmowanie się sprawami dzieci pozbawionych opieki, porzuconych, popełniających przestępstwa. Posiedzenia sądu odbywały się w wyodrębnionych lokalach, sędzia rozpatrywał tylko sprawy nieletnich. Pracownikami pomocniczymi byli specjaliści kuratorzy sądowi. Pierwszy sędzia tego sądu Richard S. Tuthill objął stanowisko po 20 letniej praktyce. Powiedział: „podczas swojego krótkiego, kilkuletniego okresu istnienia sądu dla nieletnich w Chicago zrobiłem więcej w celu zmniejszenia przestępczości, niż wszystkie sądy powszechne w ciągu 20 lat, a kurator sądowy zapobiegł w ciągu roku większej liczbie przestępstw niż prokurator w ciągu 5 lat”⁴⁰. Sądy dla nieletnich w USA powstawały jako instytucje nie związane z sądami powszechnymi (ani lokalowo, ani ustrojowo, ani osobowo). Sądy te dysponowały specjalnie przeszkolonym personelem. Znaczące zasługi dla popularyzacji idei sądownictwa dla nieletnich miały konkretne osoby, jak Benjamin Lindsey (1869-1943) – sędzia w Colorado, współautor książki „Bestia” oraz Jane Addams i Julia Lathrop, które poruszały opinie społeczną problematyką przestępczości nieletnich. Inne kraje równie szybko sformalizowały zapisy o pawie nieletnich. W Kanadzie pierwsza ustawa o ochronie młodzieży w tym kraju pochodzi z 1893 r (Children Protection Act). Podstawy prawne sądownictwa dla nieletnich zostały zatwierdzone w 1908 r. (statut parlamentu federalnego). W Anglii specjalny sąd dla nieletnich utworzono w 1905 r. w Birmingham. Sądy dla nieletnich ustanowiono na mocy ustawy z 1908 r. (The Children Act) i następnie na mocy ustawy o zapobieganiu przestępczości z 21 XII 1908 roku. W 1912 roku we Francji wyszła specjalna ustawa o sądach dla nieletnich i wolności nadzorowanej a w Niemczech specjalną ustawę o sądownictwie dla nieletnich ogłoszono w 1923 r.

Zasady odpowiedzialności nieletnich zostały ujęte w *Zbiorze spraw sądowych* na mocy konstytucji z 1778 r. przez J.W. Andrzeja Zamojskiego⁴¹. Projekt ten zawierał identyczne rozwiązania jak Statut Litewski, jednakże z dwiema różnicami:

- kwestię rozeznania pozostawiono sędziemu,

⁴⁰M.Kalinowski, J.Pelka: *Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich*. Warszawa 2003, s. 110.

⁴¹A.Walczak – Źochowska: *Systemy postępowania z nieletnimi w państwach europejskich. Studium prawno – porównawcze*. Warszawa 1988, s. 19 i inne.

- podzielono granicę wieku, od której zaczynała się odpowiedzialność bezwarunkowa – do lat 18.

Kodeks karzący Królestwa Polskiego z 1818 r. określał granicę wieku do bezwzględnej odpowiedzialności za zbrodnie (przy dolnej granicy 15 lat) oraz 18 lat odpowiedzialność za zbrodnie polegające na zaniechaniu⁴². W okresie zaborów na ziemiach polskich obowiązywały następujące rozwiązania prawne w zakresie odpowiedzialności nieletnich: na terenie zaboru rosyjskiego obowiązywał rosyjski kodeks karny z 1903 roku. Nieletni do lat 10. byli uważani za bezwzględnie odpowiedzialnych, zaś nieletni między 10., a 17. rokiem życia byli odpowiedzialni warunkowo, w zależności od rozeznania. Na terenie zaboru pruskiego obowiązywał kodeks karny z 1871 r., zaś na terenie zaboru austriackiego obowiązywała ustawa z 1852 r., dzieląca nieletnich na trzy grupy wiekowe, tj.:

- do 10 lat – nieletni całkowicie zwolniony z odpowiedzialności,
- od 10 do 14 lat – okres zmniejszonej odpowiedzialności karnej,
- od 14 do 20 lat – pełna odpowiedzialność z możliwością złagodzenia kary.

W II Rzeczypospolitej próby ustanowienia sądów dla nieletnich podjęto w 1915 roku zaraz po ewakuacji władz carskich z Królestwa Polskiego. Władze niemieckie rozwiązały jednak sądy obywatelskie. 7 II 1919 r.- dekretem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego ustanowiono pierwsze sądy dla nieletnich (w Lublinie, Warszawie, Łodzi). Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Sprawiedliwości sądy te rozpatrywały wszystkie sprawy karne o ile dotyczyły nieletnich do 17 lat i osób starszych oskarżonych o czyny przestępcze popełnione względem nieletnich do 17 roku życia (kolejne próby regulacji prawnych podjęto w 1928 r.). Do 1 IX 1932 r. obowiązywały w Polsce 3 kodeksy karne (austriacki z 1852, niemiecki z 1876 i rosyjski z 1903 roku). 1 IX 1932 r. – wchodzi w życie polski kodeks karny oparty na retrybucyjnym podejściu do sprawiedliwości.

System retrybucyjny definiuje sprawiedliwość w taki sam sposób jak starożytni Rzymianie - stosowne przepisy oceniają sprawiedliwość według intencji i czynu. Wszystkie czyny są uszeregowane w porządku hierarchicznym. Państwo zajmuje się sprawcą, a ofiara znajduje się z boku. Sprawiedliwość retrybucyjna rozpatruje wszystkie kwestie wyłączone w kategoriach prawnych. Nauczanie prawa to nauczanie postrzegania w zwężonym polu widzenia⁴³.

⁴²Patrz J.Śliwowski: *Kodeks karzący Królestwa Polskiego*. Warszawa 1958.

⁴³ H. Zern: *IARCA Journal, International Association of Residential and Community Alternatives*, March 1991.

Sprawiedliwość retrybucyjna jest filozofią, która się nie sprawdziła. Nie ma ona do zaoferowania pozytywnego wkładu w dobrobyt społeczności ani w ukształtowanie sprawiedliwej społecznej, osnowy dla społeczeństwa⁴⁴. Jak mówi prawnik z Christchurch, Wolfgang Rosenberg „... powszechne wołanie o pomstę świadczy o tym, że wciąż jesteśmy bliscy barbarzyństwu. Cywilizacja zaczyna się tam, gdzie kończy się vendetta”⁴⁵. Jej zdeformowany potomek, system więzienny, jest jeszcze większym złem. Więzienie to droga bez powrotu. W sensie społecznym, moralnym, finansowym i duchowym jest to nowotwór, zjadający serce społeczności ludzkiej. Jest złem tak samo przestarzałym jak niewolnictwo. Większość przyznaje, że istnieje potrzeba, by nielicznych niebezpiecznych przestępców izolować od społeczeństwa, jednak muszą oni przebywać w pozytywnym, konstruktywnym i bezpiecznym środowisku, gdzie będą nadal traktowani z szacunkiem. Dla pozostałych istnieją twórcze, osadzone w społeczności lokalnej alternatywy, łącznie z szeroką gamą ośrodków miejskich i prowincjonalnych zorganizowanych w ramach zgromadzenia mieszkańców.

Stosując retrybucyjny model wymiaru sprawiedliwości, oparty w dużej mierze na karze i zemście, świat wyhodował przez ostatnie dwa stulecia potwora, czego zgubne skutki są odczuwane przez wszystkich. Podczas gdy w ostatnich latach obserwujemy coraz wyraźniejszą degradację socjalną, gdy rośnie liczba biednych, wielu polityków i część społeczeństwa koncentruje się głównie na zaostrzaniu kar i korzystaniu z instytucji pozbawienia wolności. Należy jednak zauważyć, że ze wszystkich form polityki społecznej ta właśnie jest najbardziej nieudana. Żaden jeszcze system socjalny nie był tak drogi, permanentnie nieskuteczny jak powiązana z więzieniem machina prawa karnego, przy której tak niewolniczo obstajemy. Z większości krajów doprowadza ona do skali recydywy na poziomie 60 - 80 % w czasie dwóch lat od zakończenia kary.

W czasie globalnego rozwoju mariaż przemysłu i więziennictwa zdominował ewolucję istoty więziennictwa na całym świecie. Jest to zatrwajająca tendencja, która konstytuuje zespół biurokratycznych, politycznych i gospodarczych interesów, zachęcających do zwiększenia wydatków na więziennictwo niezależnie od rzeczywistych potrzeb. Skala przestępczości może spadać, mogą być dostępne metody alternatywne, jednakże bezdyskusyjnie realizuje się program budowy

⁴⁴ J. Consedine: *Sprawiedliwość naprawcza*. Warszawa 2004, s. 31-32.

⁴⁵ C. Pfeiffer: Referat, *Criminal Justice: An alternative View, from the conference "Prison, the Last Option"*, 18-19 October 1991, Published by the Anglican, Catholic and Uniting Church of Australia.

więzień. Kompleks więzienniczy powstaje dzięki złudnym obietnicom dużych pieniędzy i gwarantowanych miejsc pracy. Jego surowiec jest wszędzie taki sam: biedota, bezdomni, chorzy psychicznie, narkomani, alkoholicy oraz szeroka grupa dysfunkcyjnych społecznie i czasem bardzo gwałtownych ludzi⁴⁶.

⁴⁶ J. Consedine: *Sprawiedliwość naprawcza*. Warszawa 2004, s. 23.

2.2. Model zadośćuczynieniowy – sprawiedliwość naprawcza

Sprawiedliwości retrybutywnej często przeciwstawiana jest sprawiedliwości naprawcza, różnice między tymi dwoma modelami najpełniej przedstawił H. Zern⁴⁷. Oto najważniejsze:

Tabela 1: Różnice w podejściu modelowym (sprawiedliwość retrybutywna a sprawiedliwość naprawcza)

SPRAWIEDLIWOŚĆ RETRYBUTYWNA	SPRAWIEDLIWOŚĆ NAPRAWCZA
Przestępstwo – czyn przeciw zasadom ustanowionym przez państwo	Przestępstwo - czyn przeciw osobie, społeczności
Zagarnięcie konfliktu przez państwo: <ul style="list-style-type: none">● ofiara ignorowana,● sprawca bierny w zadośćuczynieniu,● społeczność reprezentowana przez państwo.	Uznanie roli ofiary, sprawcy i społeczności: <ul style="list-style-type: none">● respektowanie praw i potrzeb ofiar,● mobilizowanie sprawcy do wzięcia odpowiedzialności za przestępstwo,● społeczeństwo jako facylitator w procesie naprawczym.
Koncentracja na winie i karze	Koncentracja na skutkach czynu, rozwiązaniu problemu, zobowiązaniach, przyszłości
Walka przeciwstawnych stron	Nacisk na dialog i negocjacje
Wyrównanie rachunków z państwem przez poddanie się karze	Wyrównanie rachunków z pokrzywdzonym (przez czynienie dobra)
Cierpienie wyrządzone przez sprawcę równoważone przez zadanie cierpienia	Koncentracja na naprawieniu krzywdy
Kara ma odstraszać	Stosowanie pojednania dla prewencji
Sprawiedliwość określana przez zasady rzetelnego procesu	Sprawiedliwość określana przez wzajemne relacje i rezultat
Brak miejsca i zachęty do wyrażenia żalu, postępowanie w sądzie dzieli strony.	Możliwość wyrażenia żalu i przebaczenia, sprawiedliwość godzi strony.

Źródło: S. Tuszno, M. Wojtkowiak: *Mediacje i negocjacje jako formy rozwiązywania konfliktu*. Kielce 2004, s. 88.

Istotnym problemem będącym przedmiotem sporów są wzajemne relacje modelu sprawiedliwości karnej z modelem naprawczym; czy powinny one współistnieć ze sobą i jaki winien być zakres tego współistnienia, a może model naprawczy powinien zastąpić retrybutywny?

W latach 70. w wielu krajach europejskich, a także w Kanadzie i USA wobec sprawców przestępstw zaczęto wprowadzać nowe, tzw. alternatywne środki w miejsce tradycyjnych kar. Nowe podejścia do zjawisk przestępczości dostarczyły wyniki badań dowodzące, że ofiara cierpi nie tylko z powodu szkód, lecz także z

⁴⁷ Szerzej na te temat pisze; B. Czarnecka - Działuk, D. Wójcik: *Mediacje w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*. Warszawa 2001, s. 21.

powodu wtórnych urazów, stresów towarzyszących, a także przez udział w postępowaniu karnym. W związku z tym dostrzeżono konieczność upodmiotowienia ofiary przestępstwa, tzn. zapewnienia jej pełnego udziału w procesie karnym, możliwość bezpośredniego wpływania na jego rezultat, zapobiegania stygmatyzacji. Idea ta dała początek modelowi sprawiedliwości naprawczej (inaczej zadośćuczynieniowej), której podstawowym narzędziem jest mediacja. Taka forma rozwiązywania sporów zakłada aktywny udział lokalnej społeczności oraz przyznanie podstawowego znaczenia zaspokojeniu potrzeb ofiary. W czasach współczesnych taki system rozjemczy współistnieje z regulacją prawną i funkcjonuje sprawnie przy pełnej akceptacji członków wspólnoty, np. w Nowej Zelandii, Japonii, niektórych krajach Afryki ⁴⁸.

Istnieją różne określenia sprawiedliwości naprawczej; jej koncepcja nie jest jeszcze w pełni ukształtowana, stąd różne jej objaśnienie akcentujące różnorakie aspekty pojęcia. Najczęściej przytaczana jest definicja T. F. Marshalla, który sprawiedliwość naprawczą określa jako *„proces gdzie spotykają się dwie strony związane z konkretnym przestępstwem, by wspólnie rozstrzygnąć, jak zaradzić jego skutkom i ich następstwom na przyszłość”*⁴⁹. Natomiast Martin Wright, opisując sprawiedliwość naprawczą stwierdza, że jej intencją jest *„naprawienie krzywdy wyrządzonej czynem przestępczym, a w szczególności umożliwienie lub wymaganie by sprawca (jeśli jest znany) podjął działania naprawcze, oraz umożliwienie ofierze (jeśli sobie tego życzy) udział w dyskusji ze sprawcą na temat formy zadośćuczynienia. Społeczność lokalna powinna być włączona w realizację tego procesu”*⁵⁰.

⁴⁸ M. Płatek: *Mediacja w postępowaniu wykonawczym – argumenty zgłaszane na rzecz i przeciw mediacji na tle doświadczeń międzynarodowych* „Mediator” nr 22 (3/2002), s. 35 – 41.

⁴⁹ B. Czarnecka – Działuk, D. Wójcik: *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*. Warszawa 2001, s. 13.

⁵⁰ B. Czarnecka – Działuk, D. Wójcik: *Mediacja w sprawach nieletnich...*, s. 14.

2.3. Model resocjalizacyjny

Na rozwój i stałe doskonalenie systemów resocjalizacyjnych miały wpływ nie tylko poglądy filozoficzne tłumaczące na swój sposób istotę społeczeństwa, uwarunkowania dobra i zła itp. W nowszych czasach ważnym intelektualnym źródłem stały się orientacje psychologiczne, tworzone w ścisłej współzależności z poglądami filozoficznymi dotyczącymi człowieka. Spośród licznych szkół i orientacji współczesnej psychologii niewiele wpłynęło na wykształcenie się współczesnej resocjalizacji. Na ogół każdy etap rozwoju *wiedzy o duszy* oraz każdy kierunek tej wiedzy dokładał swoją cegiełkę na temat form i zmian ludzkiego zachowania, lecz niezwykle rzadko budował własny gmach owej wiedzy⁵¹.

W rozumieniu potocznym **resocjalizacja** pojmowana jest jako powtórne włączenie do życia społecznego kogoś kto był pozbawiony przez jakiś czas możliwość uczestniczenia w nim. We współczesnej literaturze poświęconej resocjalizacji wymienia się dwa kierunki myślenia, które przyczyniły się do stworzenia systemów resocjalizacyjnych, są to psychoanaliza i behawioryzm. Obrazowo rzecz tę przedstawił J.D. Frank, który widzi dwa źródła metod oddziaływań na człowieka, pokrywające się w ogólnych zarysach z behawioryzmem i psychoanalizą. Pierwszym źródłem jest laboratorium naukowe, natomiast drugim praktyki magiczno – religijne. Behawioryzm kontynuuje pierwszy nurt oddziaływań, psychoanaliza drugi⁵².

Nieco zbliżony, dychotomiczny podział źródeł intelektualnych współczesnych oddziaływań psychokorekcyjnych na przestępców przyjęli T. Ayllon i M. Milan wyróżniając dwa systemowe podejścia do zjawiska zaburzeń zachowania. Jedno to model choroby psychicznej, drugie model behawioralny. Podejście pierwsze przyjmuje, że wszelkie formy przestępczego i dewiacyjnego zachowania są rodzajem choroby i tak jak każda choroba, jeśli ma być wyleczona, musi zostać dokładnie poznana, by móc znaleźć odpowiednie środki zapobiegania i leczenia. Model behawioralny zaś zakłada coś z goła innego, mianowicie że zachowanie przestępcze czy dewiacyjne jest jak najbardziej normalną reakcją na nieprawidłowe uwarunkowania, dlatego cała resocjalizacja powinna polegać na „przewarunkowaniu”, czyli stworzeniu społecznego systemu nagradzania

⁵¹ K. Pospiszyl: *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*. Warszawa 1998, s. 10.

⁵² Szerzej na ten temat w J.D. Frank: *Psychotherapy*. W: *The Encyclopedia of Mental Health*. Pod red. Franklin Wats. New York 1963.

(wzmacniania) cech pozytywnych ze społecznego punktu widzenia. Obok wspomnianych psychoanalizy czy behawioryzmu ogromny wpływ, zarówno na praktykę oddziaływań resocjalizacyjnych jak i na sposób myślenia o resocjalizacji, wywarł stworzony na początku naszego stulecia kierunek psychologii zwany psychologią hormistyczną, ukazujący działalność resocjalizacyjną jako kanalizację nieokielzanych instynktów⁵³.

Za jeden z podstawowych wskaźników nowoczesności oddziaływań resocjalizacyjnych uważa się odpowiednie dostosowanie metod do właściwości psychicznych wychowanka. Różnice w podejściu do resocjalizacji dzieci i młodzieży przedstawia poniższa tabela.

⁵³Twórcą psychologii horministycznej był brytyjski psycholog i lekarz W. McDougall. Zawarł on w swym najgłośniejszym dziele *Introduction to social psychology*; tezę, że napęd (horme) naszego postępowania „horministyczna energia” bierze swe źródło z instynktów, które są odziedziczoną lub wrodzoną dyspozycją psychofizyczną, determinującą podmiot, którego jest udziałem do działania, czy spostrzegania w określony sposób. Patrz: W. Mc Dougall: *Introduction to social psychology*. Methuen, London 1908, s. 25.

Tabela 2: Różnice modelowe w nastawieniu do resocjalizacji dzieci i młodzieży.

STANOWISKO	PSYCHODYNAMICZNE	BEHAWIORALNE	KIEROWANIE INTERAKCJAMI W GRUPIE
Założenia	Występowanie podświadomości. Freudowski model struktury osobowości. Zachowania ściśle związane z przeżyciami wewnętrznymi, konflikty uzewnętrzniane przez zabawę i aktywność społeczną.	Osobowość może być najlepiej wyrażona przez sumę dających się zaobserwować rodzajów zachowania, które bywa całkowicie kontrolowane przez otoczenie. Złe zachowanie jest zdrową reakcją na złe wpływy otoczenia, a nie symptomem choroby.	Zachowanie przestępcze jest spowodowane i podtrzymywane przez niewłaściwą podkulturę rówieśniczą. Każdy jej członek jest odpowiedzialny za własne zachowanie i zdolny zmieniania go.
Zamierzenia	Zmiany osobowości i zachowania przez nieskrępowane interakcje w starannie dobranym otoczeniu społecznym.	Zmiana zachowania jednostki i grupy traktowanej jako całość poprzez wcielenie zasad społecznego uczenia się.	Oddziaływanie grup rówieśniczych do wykształcenia zmiany zachowania.
Podstawy teoretyczne	Teorie psychoanalityczne.	Teorie społecznego uczenia się.	Teorie wpływające ze studiów nad sposobem komunikowania się.
Rola terapeuty	Zróznicowana, przewaga reakcji niedyrektywnych, podejście rodzicielskie.	Terapeuta ustala wzmocnienie i czuwa nad powstaniem nowych postaci zachowania.	Animator procesów zachodzących w grupie, kontrolujący przebieg różnych uwarunkowań zachowania.

Zródło: K. Pospiszyl: *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*. Warszawa 1998, s. 16.

3. Sprawiedliwość naprawcza – zarys koncepcji, rys historyczny

W wiekach średnich prawo określały pewne formy rekompensaty dokonywanej przez sprawcę na rzecz pokrzywdzonego, jednak została ona zastąpiona karą i taki system obowiązywał przez wiele lat (przynajmniej tak działo się w Anglii; kara jest tu definiowana jako orzeczenie środków z założenia dolegliwych). Do kwestii tych powrócono podczas kongresów Międzynarodowej Fundacji Karnej i Penitencjarnej (The International Penal and Penitentiary Foundation), jednak problemem okazało się dokonywanie rekompensat przez osobny nie posiadające pieniędzy. Kwestia ta nie znalazła rozwiązania, aż do momentu wynalezienia w latach siedemdziesiątych XX wieku możliwości pracy na rzecz społeczności lokalnej, rozumianej jako sankcja karna, oraz mediacji ofiara - sprawca, która umożliwiła ofiarom uznanie wartości symbolicznego zadośćuczynienia⁵⁴.

Podstawą współczesnego wymiaru sprawiedliwości jest sprawiedliwość karna, której celem jest wymierzenie adekwatnej do czynu kary. Orzeczenie wymiaru kary jest przede wszystkim zależne od ustalenia stopnia winy, tzn. koncentruje się na czynie przestępczym i sprawcy, a nie na krzywdzie, której doznał pokrzywdzony. Prawo karne stara się w sposób jednoznaczny dopasować każdy przypadek do kodeksu i określić stopień winy. U podstaw sprawiedliwości naprawczej jest zadośćuczynienie, a jej celem jest pojednanie stron⁵⁵.

W konflikcie same strony mają najwięcej do powiedzenia - jak to w sposób wyraźny określił Nils Christie z Uniwersytetu w Oslo⁵⁶: „*konflikt powinien należeć do osób w nim uczestniczących, ale został skradziony przez prawników i innych specjalistów*”.

Kiedy ludzie spotykają się z naruszeniem ich praw przez innych możliwe są trzy różne podejścia⁵⁷:

- Jeżeli człowiek nie spodziewa się pomocy od społeczeństwa, bierze na siebie sam osądzenie sprawy i dzieje się to na ogół poprzez zemstę. Wtedy – jak łatwo możemy się przekonać – jest to zamknięte koło śmierci, które nie ma nic wspólnego z cywilizowanymi, humanistycznymi formami działań społecznych.

⁵⁴ Więcej szczegółów zob. W. Tallack: *Reparation to the injured*. London 1990. oraz M. Wright: *Justice for victims and offenders: a restorative response to crime*, wyd. 2. Winchester 1996.

⁵⁵ J. Figurska, I. Jaśkiewicz, J. Kaczorek, R. Kaszczyszyn, J. Książek, I. Marchlewicz, J. Waluk: *Materiały ze szkolenia...*, s. 57.

⁵⁶ N. Christie: “Conflicts as property”. *British Journal of Criminology* 1977/15.

⁵⁷ J. Figurska, I. Jaśkiewicz, J. Kaczorek, R. Kaszczyszyn, J. Książek, I. Marchlewicz, J. Waluk: *Materiały ze szkolenia...*, s. 58.

- Korzystanie ze współczesnego wymiaru sprawiedliwości, którego dobrą stroną jest to, że powinien się opierać na prawach człowieka. Zazwyczaj jednak jest to opieranie się na winie i karze. Nie bierze się pod uwagę tego, co się dzieje z pokrzywdzonym, a sprawca nie ma żadnej motywacji, aby stać się odpowiedzialnym za własne czyny. Potrzeby pokrzywdzonego i lokalnej społeczności nie są brane pod uwagę.
- Alternatywne podejście do wymiaru sprawiedliwości ma o wiele dłuższą historię niż współczesny wymiar sprawiedliwości i opiera się na ogólnoludzkich wartościach. Zgodnie z nimi podstawowym zadaniem jest zadośćuczynienie złu i krzywdzie, która została wyrządzona. W centrum uwagi są, więc potrzeby i prawa pokrzywdzonych. Dąży się do tego, aby sprawca zrozumiał swój czyn i stał się odpowiedzialny za swoje działania. Popiera się więc bezpośredni lub pośredni dialog między stronami, które są w konflikcie i sprzyja temu, aby naprawione zostały zarówno związki międzyludzkie jak i związki ze społecznością lokalną. Stąd określenie „sprawiedliwość naprawcza”, której jedną z form jest mediacja między pokrzywdzonym a sprawcą czynu karalnego lub przestępstwa.

Szczególnego impulsu do wykreowania nowego podejścia do zjawiska przestępczości i przestępcy dały ustalenia liczącej sobie zaledwie pół wieku wiktymologii, dyscypliny mającej w centrum pola zainteresowania ofiarę przestępstwa. Badania nad skutkami przestępstw dla ofiar ujawniły bowiem, że ofiara cierpi nie tylko z powodu samego przestępstwa (wiktymizacja pierwotna). Doznaje także licznych dodatkowych urazów psychicznych i przeżywa dodatkowe stresy w skutek całkowitego lekceważenia jej cierpień i potrzeb przez otoczenie społeczne, a zwłaszcza przez system wymiaru sprawiedliwości (wiktymizacja wtórna). Kierunek rozwoju prawa karnego doprowadził do tego, że państwo dokonało kradzieży konfliktu. O faktycznie pokrzywdzonym zapomniano, spychając go zupełnie na margines wymiaru sprawiedliwości, który co najwyżej wykorzystywał go jako świadka oskarżenia⁵⁸.

Badania wiktymologiczne uświadomiły zatem, że pora zahamować proces uprzedmiotowienia ofiar i rozpocząć przekształcenie w przeciwną stronę: w kierunku uczynienia z ofiary pełnoprawnego podmiotu procesu karnego. Nastąpiło w związku z tym przemodelowanie systemów prawa karnego – z nastawieniem na zajmowanie

⁵⁸ E. Bienkowska: *Poradnik...*, s. 11.

się przestępcami i zorientowane na zaspokojenie interesów ofiar. Dało to początek modelowi sprawiedliwości zadośćuczynieniowej czy – inaczej – naprawczej, której podstawowymi elementami są naprawienie szkody (restytucja) i mediacja⁵⁹.

Sprawiedliwość naprawcza nie opiera się na strachu, a na szacunku dla zwykłego ludzkiego odczuwania. Wybitny polski prawnik i socjolog Leon Petrażycki jeden z prekursorów sprawiedliwości naprawczej pisał: „*najwyższe dobro, do którego powinniśmy dążyć w dziedzinie polityki w ogóle i polityki prawa w szczególności to rozwój moralny człowieka, zapanowanie rozumnej etyki*”⁶⁰.

Intencją sprawiedliwości naprawczej jest naprawienie krzywdy wyrządzonej czynem przestępczym, a w szczególności umożliwienie lub wymaganie, by sprawca podjął działanie naprawcze oraz umożliwienie ofierze uczestnictwa w dyskusji ze sprawcą na temat formy zadośćuczynienia. Społeczność lokalna powinna być włączona w realizację takiego procesu; informacje na temat przestępstw powinny być gromadzone i przekazywane służbom odpowiedzialnym za profilaktykę przestępczości. Celem takiego postępowania jest przywrócenie stanu, który angielskie prawo określa jako *peace* [(s)pokój], amerykańskie *domestic tranquility* (spokój domowy), niemieckie *Rechtsfrieden* (pokój prawny), Stary Testament *shalom* (głębokie poczucie ładu, stan rzeczy taki, jaki być powinien). Oczywiście przywrócenie poprzedniego stanu często nie jest możliwe, a pieniądze nie są w stanie zadośćuczynić krzywdzie, nawet jeśli sprawca jest wypłacalny. Chodzi tu o większe zrozumienie, naprawę relacji społecznych, rozpoczęcie od nowa⁶¹.

Dla ofiary symbolem tego będą wszelkie działania, które może podjąć sprawca. Mogą one polegać na wypłaceniu zadośćuczynienia finansowego, pracy na rzecz społeczności lokalnej, na wysiłkach podejmowanych przez sprawcę w celu zerwania z przestępczością, na przykład poprzez udział sprawcy w programie odwykowym, w szkoleniu w zakresie: gospodarowania gotówką, poprawy zdolności czytania i pisanie czy panowania nad emocjami. Środki naprawcze były stosowane wobec sprawców od bardzo dawna, a szczególnie wobec tych, którzy mieli trudne dzieciństwo, a następnie stosowano programy na rzecz przezwyciężenia stygmatyzujących skutków kary, szczególne kary więzienia, takich jak: bezrobocie, bezdomność i rozpad rodziny. Idea pomocy ofiarom została ponownie podjęta przez

⁵⁹ E. Bieńkowska: *Poradnik...*, s. 11.

⁶⁰ L. Petrażycki: *Wstęp do nauki prawa i moralności*. Warszawa 1930.

⁶¹ M. Wright: *Geneza i rozwój sprawiedliwości naprawczej*. W: *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*. Pod red. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik. Warszawa 1999, s. 16 - 17.

Margery Fry, wybitnego eksperta w zakresie reformy prawa karnego. W rezultacie jej działań wprowadzono państwowe odszkodowania dla ofiar przemocy w Nowej Zelandii (1963) i Zjednoczonym Królestwie (1964). W niektórych krajach postępowanie cywilne może być powiązane ze sprawą karną, co umożliwia szybsze uzyskanie przez ofiarę odszkodowania. W Wielkiej Brytanii możliwość orzeczenia wobec sprawcy przez sąd w postępowaniu karnym zadośćuczynienia finansowego na rzecz pokrzywdzonego została przywrócona ustawą Prawo Karne (1972). Ta sama ustawa wprowadziła możliwość orzeczenia pracy na rzecz społeczności lokalnej, chociaż nie było jasne, w jakim stopniu nakaz ten był pomyślany jako kara nieizolacyjna, środek wychowawczy czy rekompensacyjny⁶².

Kolejnym krokiem na rzecz pokrzywdzonego było rozpoczęcie działalności organizacji pomocy ofiarom przestępstw, której wolontariusze, po niezbędnym przeszkoleniu, odwiedzają ofiary i oferują pomoc. Działanie to zostało zainicjowane w Anglii (Bristol) w 1974 roku, po czym upowszechniło się w całej Wielkiej Brytanii, a także innych krajach. Inne wyspecjalizowane działania na rzecz ofiar to pomoc ofiarom gwałtów lub przemocy w rodzinie, krewnym ofiar zabójstw czy śmiertelnych wypadków drogowych, a także wspieranie ofiar i świadków wezwanych do wstawiennictwa w sądzie. Poza pomocą indywidualną różne organizacje na rzecz ofiar zwracały uwagę na nieposzanowanie potrzeb i życzeń pokrzywdzonych w postępowaniu karnym. Dzisiaj robi się o wiele więcej dla ofiar w zakresie informowania i uwzględniania ich potrzeb, a także zabezpieczenia im prawa do uczestnictwa w postępowaniu. Powyższe środki przyczyniły się do przezwyciężenia skutków przestępstw i postępowania karnego, jednak były stosowane oddzielnie wobec ofiary i oddzielnie wobec sprawcy⁶³.

Sprawiedliwość naprawcza opiera się na 4 zasadach⁶⁴:

- życzliwości i solidarności międzyludzkiej,
- zasada subsydiarności (niewyręczania innych),
- zasada poszanowania praw człowieka,
- zasada wsparcia słabszych.

Zasady te dają nadzieję na osiągnięcie sukcesu w procesie „naprawy zdemoralizowanego nieletniego”. Dobro nieletniego wymaga by miał szansę

⁶² M. Wright: *Geneza i rozwój sprawiedliwości naprawczej*. W: *Mediacja. Nieletni przestępcy...*, s. 17.

⁶³ Tamże, s. 18.

⁶⁴ M. Płatek: *Wstęp 1 czyli o miejscu i roli sprawiedliwości naprawczej w systemie sprawiedliwości karnej*. W: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*. Pod red. M. Płatek, M. Fajst, Warszawa 2005, s. 20

uświadomić sobie zło, które uczynił, nawet jeśli materialna szkoda była niewielka. Dobro nieletniego wymaga też by spojrzał w twarz pokrzywdzonemu, wysłuchał go i być może się zawstydził. Idea sprawiedliwości naprawczej daje szansę na takie (czynne) uczestnictwo w naprawianiu swoich błędów.

3.1. Sprawiedliwość naprawcza – system równoległy

Sprawiedliwość naprawcza to filozofia, która obejmuje szeroką gamę ludzkich uczuć, łącznie z uzdrowieniem, medytacją, współczuciem, przebaczeniem, litością, pojednaniem, jak również z wyciągnięciem sankcji, gdy jest to konieczne. Sprawiedliwość naprawcza proponuje proces, w którym osoby dotknięte zachowaniem przestępczym: ofiary, przestępcy, rodziny lub szersze społeczności, wszyscy biorą udział w rozwiązywaniu kwestii, powstałych na skutek przestępstwa. W systemie sprawiedliwości naprawczej ofiary i przestępcy odgrywają główną rolę, a państwo pozostaje na drugim planie. Proces nie koncentruje się na zemście i karze, lecz dąży do uzdrowienia zarówno społeczności, jak i jednostek. Dzieje się tak w procesie, który stawia w centrum pojęcie naprawy nie kary. Podczas gdy sprawiedliwość retrybutywna pyta: „*jak ukażemy tego przestępcę?*” sprawiedliwość naprawcza: „*jak naprawimy szkodę, spowodowaną przez to przestępstwo?*”. Dostarczają one dwóch odmiennych punktów wyjścia, obejmujących różne filozofie. W filozofii sprawiedliwości naprawczej przestępstwo nie jest uważane za atak przeciwko państwu, lecz raczej za czyn jednej osoby przeciwko drugiej. Opiera się to na uznaniu społeczeństwa zarówno ofiary jak i przestępcy⁶⁵.

Cel procesu naprawczego polega na uzdrowieniu każdej osoby dotkniętej przestępstwem, łącznie z ofiarą i sprawcą. Poszukiwane są rozwiązania, które skoncentrują się na naprawieniu szkody. Trzy główne składniki równowagi sprawiedliwości naprawczej to przestępca, ofiara i społeczność – chęć współpracy jest kluczowa dla tego pojęcia. Żeby włączyć się w jakikolwiek użyteczny sposób sprawca musi uznać swoją odpowiedzialność za popełniony czyn i wyrazić szczerą skruchę. Wszystkie okoliczności przestępstwa zostają podane i sprawdzone. Sprawca odkrywa także przyczyny popełnienia przestępstwa. Wymagana jest także gwarancja lepszego zachowania na przyszłość oraz jeśli to możliwe zwrócenie przywłaszczzonego mienia. Ofiary muszą zbadać swoje uczucia i w pełni wykorzystać każdy program wsparcia, który ułatwi uzdrowienie. Ofiarom pomaga się dostrzec, że ich własna krzywda pogłębia się tylko przez chęć podjęcia działań karzących wobec przestępcy. Tam, gdzie to właściwe, zostają oni włączeni do procesu sprawiedliwości naprawczej wraz z przestępcą i społecznością. Rola społeczności polega na stworzeniu najbardziej korzystnych warunków do naprawy zarówno przestępcy jak i

⁶⁵ J. Consedine: *Sprawiedliwość naprawcza*. Warszawa 2004, s. 206-207.

ofiary. Wspomaga ona proces uzdrowienia. Jeśli następuję współpracy strony osiągają porozumienie, co do naprawy krzywd, tam gdzie to możliwe. Oprócz naprawy od przestępcy można wymagać pracy na rzecz lokalnej społeczności na pewien okres, odbycia aresztu lub nawet kary więzienia⁶⁶.

Nie ma żadnego gotowego wzorca sprawiedliwości naprawczej, który mógłby zostać wszędzie wprowadzony bez brania pod uwagę konkretnych warunków historii, tradycji, kultury czy ekonomiki. W ciągu bardzo długiego okresu istnienia sprawiedliwości karnej (odwetowej), sprawiedliwość naprawcza - historycznie wcześniejsza – zaszła do podziemia. Pojawiła się znowu na przełomie lat 60. i 70. dwudziestego wieku. Obecnie jest jak szeroka rzeka. W Polsce, która już na początku dwudziestego wieku miała swojego prekursora sprawiedliwości naprawczej⁶⁷, znanego w innych krajach, ta forma rozwija się bardzo powoli i z dużymi oporami. Jednak coraz więcej ludzi przekonuje się jak duże znaczenie ma zdobywanie tak szczególnej wiedzy, która ułatwia w znacznym stopniu naszą codzienność w rodzinie, pracy, szkole⁶⁸.

⁶⁶ Tamże, s. 207.

⁶⁷ Chodzi oczywiście o Leona Petrażyckiego, który w jednym ze swoich dzieł (*Teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności*. Warszawa 1959) pisał: „... prawo zwyczajowe nie potrzebuje, żadnych dodatkowych wyjaśnień dotyczących tego, dlaczego obowiązuje - wystarczy fakt, że "zawsze tak było". Po wielu lub wieluset latach utrwalania się zwyczaju staje się on bezrefleksyjnie powielanym schematem i najczęściej traci swoje pierwotne znaczenie i oczywistość. Prawo zwyczajowe cieszy się taką pewnością, oczywistością (już oderwaną od pierwotnego znaczenia), że nawet nie ma potrzeby go zapisywać”.

⁶⁸ J. Figurska, I. Jaśkiewicz, J. Kaczorek, R. Kaszczyszyn, J. Książek, I. Marchlewicz, J. Waluk: *Materiały ze szkolenia...*, s. 60.

4. Alternatywne środki zapobiegania przestępczości nieletnich jako reakcja na zachowania uznawane za szkodliwe – rezygnacja z izolacji i stygmatyzacji nieletniego

Ostatnie lata w Polsce zaowocowały przemianami w wielu dziedzinach życia. Dynamiczne zmiany społeczne nie tyle doprowadziły do zmiany kondycji polityczno – ekonomicznej kraju, ale także uaktywniły przeobrażenia życia publicznego. Pogarszające się warunki życia wielu rodzin, bezrobocie, konieczność podejmowania dodatkowej pracy, nieprzystosowanie rodziców do nowych warunków życia oraz wielu innych czynników wpływają na zachowanie przestępcze nieletnich. Brak spójnego systemu profilaktyki przestępczości nieletnich nie poprawia obecnego stanu rzeczy. Wobec negatywnej oceny efektywności instytucjonalnych procesów opiekunczo – wychowawczych, poszukuje się alternatywnych rozwiązań poprzez pracę w środowisku, jest to trend zgodny z panującymi tendencjami na świecie preferującymi stosowanie środków nieizolacyjnych⁶⁹.

Skromne, a w niektórych przypadkach całkowicie nieskuteczne wyniki resocjalizacyjne w warunkach zakładów zamkniętych wyzwalają motywację do reformy systemu. Podejmując rozważania nad problematyką potrzeb edukacyjnych, można wyróżnić te obszary, które są zakresłone zarówno przez teorie nauk o człowieku, jak i praktykę w tym zakresie. Jeśli przyjmiemy przesłankę praktyczną, sformułowaną być może językiem nienaukowym - lecz ukazującą powszechnie akceptowaną prawidłowość, że człowiek najczęściej potrzebuje tego, czego nie ma - to interpretacje potrzeb edukacyjnych sprowadzą się do wyznaczenia braków i uzmysłwią nam skalę potrzeb w wymiarze oczekiwań indywidualnych związanych m.in. z procesami kształcenia i wychowania⁷⁰.

Racjonalne prognozowanie przyszłych rozwiązań musi uwzględniać teoretyczne poszukiwania i praktyczne próby zmierzające do stworzenia alternatywnych systemów ograniczenia przestępczości i patologii społecznej. Określenie *alternatywne* nie oznacza systemu, który mógłby całkowicie zastąpić system tradycyjny. W jego zakres wchodziłyby takie rozwiązania, które są zbliżone do funkcjonujących już od wielu lat w innych krajach systemów wolnościowych i półwolnościowych, a nade wszystko zorganizowanie ogniwa systemu profilaktyki⁷¹.

⁶⁹ B. Holyst: *Kryminologia*. Warszawa 1999, s. 645 – 660.

⁷⁰ A. Stankowski: Fragment wstępu do: *Nauczyciel i rodzina w świetle specjalnych potrzeb edukacyjnych*. (Szkie monograficzny) Pod. Red. A. Stankowski. Katowice 2008 s. 7.

⁷¹ B. Urban: *Inspirowanie i integracja działań profilaktyczno – resocjalizacyjnych w środowisku* W: *Zapobieganie demoralizacji nieletnich*. Pod red.: Z. Sobolewski, S. Kozaczuk, Rzeszów 1990.

Najbardziej kompleksowym dokumentem mającym za podstawę inne dokumenty Rady Europy i rezolucje Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych są Wskazania Dotyczące Zapobiegania Przestępczości Nieletnich, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/112, czyli tak zwane Wskazania Rijadskie. Obejmują zalecenia tworzenie kompleksowych planów zapobiegania przestępczości zawierających: spisy programów, służb, zakładów, środków; określenie obowiązków agend i instytucji, a także personelu; mechanizmy koordynujące działania prewencyjne; stałe ocenianie programów i strategii działania; włączanie w działalność społeczności lokalnej; zapewnienie udziału młodzieży w **działaniach profilaktycznych**. Ponadto rozwijanie środków społecznych zapobiegających przestępczości i demoralizacji nieletnich, szczególną rolę w postępowaniu prewencyjnym przypisując rodzinie, szkole, społeczności lokalnej i środkom masowego przekazu⁷².

Profilaktyka oznacza, mówiąc najogólniej, wiele przedsięwzięć zabezpieczających przed powstaniem negatywnych skutków. Profilaktyka jest przedmiotem zainteresowania społecznego, także przedmiotem analiz dokonywanych przez naukowców, na gruncie różnych dyscyplin naukowych, również tematem rozważań publicystycznych. Wszystkie te działania zmierzają w kierunku opracowania skutecznych metod przeciwdziałania negatywnym zachowaniom, co wiąże się z wymiernymi korzyściami społecznymi i ekonomicznymi. Profilaktyka społeczna jest więc dziedziną wiedzy i umiejętności praktycznych w skali mikro i makro społecznej, służąca zapobieganiu dewiacji i patologii społecznych zwanych także problemami społecznymi, jest to dziedzina praktyczna, której zadanie to opis, wyjaśnienie i przewidywanie rozwoju zjawisk chorobliwych i szkodliwych, celem skonstruowania programów, strategii i procedur ich zwalczania, tak w wymiarze społecznym, globalnym, jak i wymiarze lokalnym lub indywidualnym⁷³.

Rozumienie pojęcia *profilaktyka* w literaturze jest zróżnicowane. W **polityce społecznej** jako profilaktykę definiuje się działania z dziedziny szeroko rozumianej polityki społecznej obejmujące zadania o charakterze światopoglądowym, ekonomicznym, politycznym, ideologicznym, oświatowo – wychowawczym czy związane z podnoszeniem życia obywateli. W **naukach pedagogicznych**

⁷²A. Nowak, E. Wysocka: *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie. Elementy patologii społecznej i kryminologii*. Katowice 200, s. 258.

⁷³L. Pytka: *Profilaktyka społeczna (prewencja)*. W: *Elementarne pojęcia pedagogiki i pracy socjalnej*. Pod red.: T. Pilch, D. Lalak, Warszawa 1999, s. 215.

profilaktyka to według Andrzeja Radzewicza – Winnickiego działalność szczególnego typu, gdyż wiąże się z neutralizowaniem wpływu czynników powodujących możliwe zagrożenie, bądź pobudzeniem do ożywiania w dziedzinach pożądanых. Skierowanie wychowania na drogę inspiracji, innowacji. Nieco inaczej profilaktykę definiuje się w **pedagogice resocjalizacyjnej**, tu wiąże się ona z różnorodnymi przedsięwzięciami podejmowanymi przez szkoły, instytucje społeczne, zakłady pracy, jednostki w celu ograniczenia lub zapobiegania zjawiskom demoralizacji i patologii społecznej⁷⁴.

Otton Lipkowski⁷⁵ podkreśla znaczenie zapobiegania demoralizacji i przestępczości nieletnich z uwagi na negatywne skutki społeczne i ekonomiczne. Za szczególnie ważne przyjmuje:

- ochronę społeczeństwa przed aspołecznym postępowaniem nieletniego, zagrożeniem ładu i porządku społecznego,
- ochronę dziecka (od początku życia) przed niekorzystnymi warunkami rozwoju psychicznego, fizycznego i moralnego,
- ochronę dziecka zagrożonego wykołajeniem przed pogorszeniem sytuacji i przed powrotem do aspołecznego postępowania.

Pedagogiczne zainteresowania problematyką profilaktyki przestępczości i patologii skierowane jest przede wszystkim na środowisko dzieci i młodzieży. Umieszczanie młodzieży w centrum działań zapobiegawczych pozwala traktować te działania jako mające najistotniejsze cechy profilaktyki. Skierowanie na młodzież przesądza o wyborze szkoły jako instytucji w systemie lokalnym. Szkoła obok zasadniczych funkcji kształcących i ogólnowychowawczych, musi podjąć zadania profilaktyczne, gdyż wynikają one ze złożenia obiektywnego rozwoju współczesnych społeczeństw, charakteru etiologicznych czynników przestępczości oraz wiedzy i doświadczeń w zapobieganiu przestępstwom⁷⁶.

Obowiązujące w Polsce prawo karne traktuje nieletnich w sposób odmienny niż osoby dorosłe – nie przypisując im winy⁷⁷. Wynika to z właściwości rozwojowych

⁷⁴ A. Nowak, E. Wysocka: *Problemy i zagrożenia społeczne...*, s. 231.

⁷⁵ Więcej na ten temat: O. Lipkowski: *Resocjalizacja*. Warszawa 1980, s. 360-361, A. Nowak, E. Wysocka: *Problemy i zagrożenia społeczne ...*, s. 231.

⁷⁶ B. Urban: *Inspirowanie i integracja działań profilaktyczno – resocjalizacyjnych w środowisku...*, s. 65.

⁷⁷ Środki wychowawcze mogą być orzeczone przez sąd w razie demoralizacji nieletniego lub popełnienia przez niego czynu karalnego. Obejmują: upomnienie, zobowiązanie do określonego postępowania: do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac, nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna, nadzór kuratora, skierowanie do ośrodka kuratorskiego, przepadek rzeczy, umieszczenie w rodzinie zastępczej, w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, w młodzieżowym ośrodku socjoterapii albo w ośrodku szkolno-wychowawczym. Za demoralizację uważane jest np. naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie

dzieci, które w chwili popełnienia czynu niezgodnego z prawem są niedojrzałe zarówno pod względem psychofizycznym jak i moralnym.

Rozwiązanie problemu przestępczości nieletnich jest uzależnione od przedsięwzięć profilaktycznych: stosowanych nowych środków wychowawczych, właściwie realizowanych środków przewidziana w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich czy też organizacji pracy w zakładach dla młodzieży. Ponadto istotne jest aby odchodzić oFd działań represyjnych i stosowania kar przy obniżeniu wieku odpowiedzialności karnej. Należy pamiętać bowiem, że represja w stosunku do nieletnich „zasili” tylko przestępczość osób dorosłych. Na pewno walka z demoralizacją nieletnich i ich przestępczością jest trudna i wymaga wielu nakładów, a wyniki tych działań nie są od razu widoczne. Reakcja na popełnione przez nieletniego przestępstwo powinna wzbudzać zaufanie nieletniego i szacunek do wymiaru sprawiedliwości, by odczuł, że został potraktowanym sprawiedliwie. Nieletni powinien zrozumieć, że postąpił źle, powziąć zamiar naprawienia, chcieć się poprawić, widzieć w jaki sposób można to osiągnąć. Reakcja na popełniony czyn powinna być doświadczeniem uczącym młodzież odpowiedzialności, wspierać dalszy rozwój nieletniego i jego reintegrację ze społeczeństwem. Nie może być zawężona wyłącznie do problemu orzekania środków – jest nią wszystko to, co spotyka nieletniego ze strony organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w związku z popełnionym przez niego czynem karalnym. Alternatywę stanowi również mediacja z udziałem nieletniego.

Společno – wychowawczy aspekt mediacji wiąże się ze sposobami reagowania na niepożądane zachowania nieletnich⁷⁸. Mam na myśli rezygnowanie ze

czynu zabronionego. systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych. Środki poprawcze, czyli umieszczenie w zakładzie poprawczym, można orzec jedynie w razie popełnienia przez nieletniego czynu karalnego po ukończeniu przez niego 13 roku życia. Jeśli czynu karalnego dopuszcza się dziecko zanim osiągnie wiek 13 lat, można orzec wobec niego jedynie środki wychowawcze. Środki leczniczo-wychowawcze sąd rodzinny i nieletnich orzeka w razie stwierdzenia u nieletniego upośledzenia umysłowego, choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych bądź nałogowego używania alkoholu albo innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia. Sąd rodzinny może umieścić nieletniego w szpitalu psychiatrycznym lub innym odpowiednim zakładzie leczniczym. Jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia nieletniemu jedynie opieki wychowawczej, sąd może orzec umieszczenie go w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub w młodzieżowym ośrodku socjoterapii, a w przypadku gdy nieletni jest upośledzony umysłowo w stopniu głębokim i wymaga jedynie opieki - w domu pomocy społecznej.

⁷⁸ Współczesna strategia zapobiegania przestępczości wyróżnia m.in.: 1. TREATMENT – indywidualizacja kar pozbawienia wolności, różnego rodzaju systemy probacji, poddanie skazanego terapii medycznej, intensywna opieka 2. DEFENSE SOCIAL – obrona społeczna; zbudowanie systemu zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami 3. DETERRENCE – odstraszenie; powrót do koncepcji prewencji generalnej, wykorzystywanie charakteru motywacji kar 4. DIVERSION – pewien wybór dokonany przez sprawcę między programem rehabilitacyjnym, niestygmatyzowanym, a normami systemu kar 5. UCZESTNICTWO

stosowania wobec nieletnich środków izolacyjnych na rzecz innych środków, przede wszystkim naprawienia szkody czy wykonania prac dla społeczności lokalnej lub szkolnej. Nie przecząc temu, że stosowanie środków izolacyjnych powinno być wyjątkowo spotykaną ostatecznością, zauważyć trzeba, że postępowanie w sprawach nieletnich przebiega inaczej i nastawione jest na osiągnięcie innych celów niż postępowanie karne skierowane przeciw dorosłym. Z tego względu w odniesieniu do nieletnich określenie *środki alternatywne* nabiera innego znaczenia. Zacząć trzeba od propozycji traktowania jako alternatywnych takich środków reagowania na zachowanie, które nie wymagają wszczynania postępowania sądowego, w głównej mierze ma to odniesienie do działań szkoły. Ponieważ chodzi tu o reakcje nie przewidzianą przepisami prawa, postrzegać ją należy jako wyraz tendencji do unikania zbędnych postępowań sądowych⁷⁹. Duże zainteresowanie budzi wprowadzenie nowych środków i metod ukierunkowanych na osiągnięcie efektów w zapobieganiu przestępczości nieletnich w procesie resocjalizacji, tzw. metody *diversion* („skierowanie w innym kierunku”). Celem programów *diversion* jest doprowadzenie do resocjalizacji i readaptacji społecznej nieletniego - po uprzednim uzyskaniu zgody na uczestnictwo w programie⁸⁰. Ponieważ celem reakcji na przestępstwa nieletnich jest ułatwienie ich reintegracji ze społeczeństwem i podjęcie konstruktywnej w nim roli, zaleca się najszersze stosowanie „diversion”.

„Diversion” – to powstrzymanie się przed kierowaniem spraw nieletniego do postępowania sądowego i podejmowanie przez odpowiednią władzę, policję i prokuraturę – za zgodą nieletniego lub jego rodziców – decyzji o skierowaniu sprawy do postępowania alternatywnego. Cel programu „diversion” (wyprowadzania) może być różnie formułowany, lecz naczelnym zadaniem programu jest doprowadzenie do resocjalizacji i readaptacji społecznej nieletniego. Wprowadzenie w środowisku lokalnym programu „diversion” nie wymaga żadnych zmian w prawie, gdyż w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich istnieją rozwiązania, mogące stanowić

SPOŁECZEŃSTWA – strategia, która się opiera na kontroli społecznej, w rodzinie, szkole, grupie rówieśniczej, w zakładach pracy 6. PLANIFIKACJA – strategia zapobiegania przestępczości; planowanie, obejmujące całość życia społecznego; rozwój społeczny. Powiązanie zapobiegania przestępczości z polityką społeczną.

⁷⁹Taką postawę może reprezentować np. szkoła informująca nieletniego o możliwości skierowania sprawy w kierunku formalnego postępowania sądowego. Wydaje się także, że takie rozwiązanie może zaproponować współpracujący ze szkołą mediator – motywując nieletniego do uczestnictwa w programie naprawczym, bądź też współpracujący ze szkołą kurator sądowy, który to poinformowałby ucznia o ciążących na nim obowiązkach oraz konsekwencjach łamania prawa.

⁸⁰A.Nowak: *Mediacja w postępowaniu z nieletnimi*. „Chowanna” 2006 nr 2 s. 117-118.

podstawę prawną wyprowadzenia nieletniego do alternatywnego programu resocjalizacyjnego⁸¹.

W sytuacji kiedy reakcje na zachowanie nieletniego (ostrzeżenie o możliwości podjęcia środków) są uregulowane prawem obawiać się można, że na tej drodze nie zawsze unika się stygmatyzacji, gdyż ostrzeżenie musi mieć wówczas charakter sformalizowany. W takiej sytuacji informacja o ostrzeżeniu nierzadko może dotrzeć do środowiska, w którym przebywa nieletni⁸². Propozycją alternatywnych środków na niepożądane zachowania jest mediacja prowadzona za zgodą i przy całkowitym poszanowaniu nieletniego. Mediacja jako forma rozwiązywania sporów przy pomocy osoby trzeciej – mediatora może stanowić alternatywę dla wymiaru sprawiedliwości, nie zastępując go w sprawach szczególnie poważnych. Problem polega na tym, że w wielu przypadkach o pozytywnym wyniku mediacji decyduje zaangażowanie nieletniego do wykonania określonych czynności lub zobowiązanie do ich dokonania, bądź do określonego zachowania. Ważne wydaje się być odpowiednie motywowanie do podjęcia działań naprawczych. Jeżeli założyć, że o tych działaniach w dużej części decyduje sam nieletni sprawa wydaje się być ze wszech miar słuszną. Mediacja między nieletnimi jest jednym z alternatywnych środków wychowawczych, prowadzi do naprawienia szkody w sferze psychicznej, fizycznej oraz społecznej ofiary. Temat mediacji rówieśniczej (a co za tym idzie sprawiedliwości naprawczej) wydaje się być bardzo dobrą alternatywą dla często „przedmiotowo traktującego człowieka” wymiaru sprawiedliwości.

Chcąc rozwiązać problem przestępczości nieletnich, należy rozszerzyć system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości o środki polegające na oddziaływaniach profilaktyczno – wychowawczych w środowisku nieletniego. W zapobieganiu przestępczości bardzo ważną rolę odgrywają rodzice oraz szkoła. Wydaje się konieczne uchwalenie nowelizacji ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁸³ ze wskazaniem na rolę szkoły, społeczności lokalnej, a także środków

⁸¹Z. Klunek: *Przemoc w rodzinie i przestępczość nieletnich a walka ze zjawiskiem w strukturze społeczności lokalnej*, www.dodn.wroclaw.pl 04.02.2009r.

⁸²A.Gaberle: *Alternatywne środki stosowane...*, s. 7-8.

⁸³Ministerstwo Sprawiedliwości w porozumieniu z licznymi partnerami społecznymi pracuje nad stworzeniem nowych regulacji prawnych zastępujących obecne przepisy. Nowa ustawa – Kodeks nieletnich – zakłada kilka zmian. Nadrzędnym celem kodeksu nieletnich ma być zapobieganie i zwalczanie demoralizacji i przestępczości nieletnich. Zarazem projekt zakłada częstsze stosowanie postępowania karnego wobec nieletnich. Wprowadza zasadę, że jeśli nieletni popełnił czyn przed ukończeniem lat 17, a w chwili orzekania przez sąd I instancji ukończył lat 18, środków wychowawczych nie stosuje się (art. 22 § 1). W takiej sytuacji sąd zastosuje jednak nadzwyczajne złagodzenie kary, a będzie mógł także odstąpić od jej wymierzenia. Sankcje karne sąd będzie mógł zastosować także wobec nieletniego, który popełnił czyn przed ukończeniem 17 lat, ale w chwili orzekania przez sąd I instancji ukończył lat 17, jeśli zachodzą podstawy do orzeczenia umieszczenia w zakładzie

masowego przekazu w profilaktyce przestępczości nieletnich. Ważne jest nabranie przekonania do szerokiego stosowania środków socjalnych wobec ogółu społeczeństwa ich ewolucja przebiega od tak zwanych substytutów kary, przez socjologiczno – psychologiczną koncepcję *treatment*, idee uspołecznienia osób przestępczych, koncepcję *diversion*, do form, w których coraz większy jest udział różnorodnych instytucji i służb społecznych⁸⁴. Realizacja postulatu zaangażowania szkoły w proces profilaktyki przejawia się przede wszystkim w tak zorganizowanej pracy pedagoga, aby poprzez likwidację patologii rodzinnych dziecko wychowywało się w naturalnej rodzinie. Obowiązkiem pedagoga jest nie tylko pomoc dziecku, lecz także jego rodzinie. Jest to wymóg oczywisty, bez spełnienia którego nawet najintensywniejsza praca nie przyniesie rezultatów. Instytucja pedagoga rodzinnego i pedagoga podwórkowego jest realizacją założeń szerszego włączenia szkoły w system profilaktyki nieletnich.

Pedagog rodzinny pracuje z najtrudniejszymi rodzicami. Istotą jego pracy jest poprawa sytuacji dziecka, pomoc w przetrwaniu kryzysu, wskazanie perspektyw, nauczanie rozwiązywania konfliktów i możliwości zaspokajania potrzeb legalną drogą. Pedagog jest diagnostą, mediatorem, organizatorem pomocy. Działa w interesie i dla dobra dziecka⁸⁵.

Pedagog podwórkowy⁸⁶ może być łącznikiem pomiędzy środowiskiem a placówką wtedy organizuje imprezy sportowe, tworzy alternatywę dla chuligańskiej zadymy alkoholu, narkotyków. Jako animator działalności środowiskowej stanowi brakujące ogniwo łączące społeczność lokalną z placówką. Pedagog podwórkowy, wrzucony niejako w blokowiska, wspiera prace wychowawców poprzez wczesną interwencję w środowisku nieletnich. Dla dziecka stanowi przykład pozytywnego dorosłego, który potrafi zorganizować rajd, wycieczkę, poprowadzić zawody

poprawczym.

⁸⁴ A. Nowak, E. Wysocka: *Problemy i zagrożenia społeczne...*, s. 260 - 261.

⁸⁵ A. Balandynowicz: *Kary wolnościowe w praktyce penitencjarnej wsparte na paradygmacie kontroli, resocjalizacji i zmianie społecznej*. W: *Psychospołeczne determinanty niedostosowanie społeczne oraz nowatorskie prądy działań zaradczych*. Pod red. A. Jaworskiej, L. Wirkusa, P. Kozłowskiego. Słupsk 2007, s. 60.

⁸⁶ Pedagodzy uliczni docierają tam, gdzie profesjonalna pomoc psychologów, terapeutów czy pedagogów nie dociera. Ich codziennym miejscem pracy jest środowisko dzieci spędzających czas na ulicy. Poprzez bezpośredni kontakt dziecka z pedagogiem ulicy ma ono szansę, poznać inny, lepszy świat, niż ten który do tej pory był mu znany. Pedagog nie stawia się w roli wychowawcy, który ma zmienić „złe dziecko”, lecz doprowadza do relacji partnerstwa i przyjaźni opartej na zaufaniu, poczuciu bezpieczeństwa i akceptacji. Pedagog pełni tu rolę łącznika pomiędzy ulicą czyli przestrzenią zagrażającą normalnemu rozwojowi dziecka a istniejącym systemem wsparcia, pomocy, do którego dzieci same nie trafiają.

sportowe, nauczyć osiągnięcia sukcesów, a zatem przedstawić ofertę atrakcyjnego spędzania wolnego czasu⁸⁷.

Alternatywny system profilaktyki i resocjalizacji, to także zespół integralnych instytucji, organizacji i różnorodnych środków przeznaczonych dla nieletnich, którzy naruszają normy prawne. System alternatywny daje szansę zmiany osobowości i zachowania bez poczucia niesłusznego, surowego ukarania, zabezpiecza dotychczasowe więzi społeczne w naturalnym środowisku, głównie rodzinie, jest mniej stygmatyzujący⁸⁸.

Działania profilaktyczne, jako alternatywa dla tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości, dążą do braku stygmatyzacji jednostki. Przykładem może być norweski system alternatywny prowadzony w ramach programu *Buskerud*⁸⁹ opierający się na następujących założeniach:

1. Nie ma niezawodnego środka resocjalizacyjnego.
2. Nie ma zasadniczych różnic między młodzieżą przestępczą a nieprzestępczą, gdyż 90% młodzieży przekracza różne normy prawne.
3. Destrukcyjni i oporni przestępcy młodociani różnią się od przestępców przypadkowych tym, że mają wiele problemów społecznych i wywodzą się z rodzin patologicznych.
4. Inne zakłady izolacyjne różnią się od więzień tylko nazwą, z przestępczością nie można uporać się przez pomoc, która ma dobrowolny charakter.

Izolacja jest tu stosowana jako ostateczność w stosunku do jednostek niepoprawnych oraz tych, którzy nie godzą się na proponowane środki zastępcze – dobrowolną resocjalizację. Zasadnicza część programu, obejmująca niemal całą młodzież przestępczą oraz zagrożoną patologią, stanowi zajęcia w środowiskowym ośrodku terapii (obserwacja od 3 do 6 tygodni). Rada społeczna realizując alternatywne środki resocjalizacyjne ma do dyspozycji odpowiedni fundusz, z którego opłaca m.in. rodziny zastępcze, organizuje grupy osób odpowiedzialnych za opiekę i kuratelę dla nieletnich, szeroko stosowanym środkiem zastępczym jest zadośćuczynienie. Alternatywność tych środków charakteryzuje się tym, że wszystkie elementy profilaktyki i resocjalizacji są spójne merytorycznie, uwzględniają osobowość młodzieży i realizowane są niemal w całości w środowisku otwartym⁹⁰.

⁸⁷W. Kołak: *Nasz sposób na brutalne dzieci*. „Nasz Animator” 1997 nr 1, s. 13.

⁸⁸Tamże, s. 261.

⁸⁹P. Stengeland, W. Waal: *Środki dla młodocianych. Program Buskerud*. „Archiwum Kryminologii” 1985 nr 12, s. 79-88.

⁹⁰B. Urban: *Inspirowanie i integracja działań profilaktyczno – resocjalizacyjnych w środowisku...*, s. 67 – 68.

W zależności od poziomu rozwoju dojrzałości społecznej, stopnia zaangażowania w procesy dewiacyjne, ze względu na podatność na resocjalizację, perswazję czy środki przymusu, mamy do czynienia z wielością form wykolejenia obyczajowego czy przestępczego. Zatem cały wysiłek należy skupić na sprofilowaniu oddziaływań opiekuńczych, wychowawczych i terapeutycznych, dobierając stosowne, adekwatne w danym przypadku sposoby działania. Powinno to być działanie skoncentrowane na wychowanku mającym swój indywidualny program, zgodny z cechami jego charakteru⁹¹.

⁹¹ L. Pytka: *Resocjalizacja – anachronizm, utopia czy nowe wyzwanie socjopedagogiczne?* W: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowanie i profilaktyka*. Pod red. B. Urban. Kraków 2001, s. 228.

5. Postępowanie mediacyjne jako sposób rozwiązywania sporów między pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa: standardy międzynarodowe i perspektywy w Polsce

Ostatnie półwiecze gloryfikowało karę, ponieważ stanowiło to jeden z nielicznych argumentów władzy nakazujących społeczeństwu posłuszeństwo. Szafowanie karami świadczyło nie tylko o słabości władzy państwowej, ale również o lekceważeniu samej wolności i niskiej jakości życia obywateli. Ostatnie pół wieku poprzedzone było okresem ponad stuletniej niewoli i krótkim okresem dwudziestoletniej wolności, w którym starano się nadrobić, również na gruncie polityki karnej, straty poniesione w ciągu wieku. W kraju, w którym przez pokolenia łamanie prawa i przeciwstawianie się kolejnym prawodawcom równało się bohaterskim czynom patriotycznym i w którym najlepsi obywatele traktowani, sądzeni i karani byli przez sprawujących władzę jak najgorsi przestępcy, model karny dominujący w ostatnich latach stanowił o sile państwa, przestawienie się na działania, gdzie przestrzeganie prawa stanowić ma o cnocie obywatelskiej, może napotkać na trudności⁹².

W sprawiedliwości karnej punktem zainteresowania jest głównie przestępstwo i przestępca. Nie ma w niej zbyt dużo miejsca dla pokrzywdzonego, łamanie prawa wyrównuje się przez ukaranie sprawcy. W sprawiedliwości naprawczej łamanie prawa wyrównywane jest poprzez naprawienie szkody, pokrzywdzony w sposób aktywny uczestniczy w podjęciu decyzji. W centrum uwagi są problemy i potrzeby pokrzywdzonego⁹³.

Idea mediacji jest oznaką unowocześnienia procesu karnego. Powstała z potrzeb praktyki, zadośćuczynienia za wyrządzoną szkodę oraz z nowego spojrzenia na filozofię sprawiedliwości karnej. Nadaje stronom większą niezależność w zakresie rozporządzania swoimi sprawami. Zawiera restytucję, jako przejaw pogodzenia sprawcy z ofiarą. Mediacja ułatwia rozwiązanie konfliktu drogą bez przemocy. Zaczyna się i kończy w sądzie (w prokuraturze, lub policji), jednak odbywa się poza wymiarem sprawiedliwości i jest od tego wymiaru niezależna, prowadzona w atmosferze całkiem odformalizowanej i sprzyjającej nieskrępowanym wypowiedziom⁹⁴.

⁹² M. Platek: *Mediacja w postępowaniu...*, s. 35.

⁹³ A. Rękas: *Mediacja w Polskim Prawie Karnym*. Warszawa 2004, s. 3.

⁹⁴ A. Rękas: *Mediacja w Polskim...*, s. 3 – 4.

Współczesne działania podejmowane przez ONZ, Unię Europejską i Radę Europy zmierzają do przyjęcia praktyki, która gwarantowałaby przyznanie pokrzywdzonemu przestępstwem prawa do odszkodowania⁹⁵. Decyzja Ramowa Rady UE z 15 marca 2001r. o pozycji ofiary w postępowaniu karnym (2001/220/JI/1) dąży do postawienia znaku równości między ustanowieniem obszaru wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, do którego zmierza Unia Europejska i zagwarantowaniem pokrzywdzonym pakietu praw, gwarantującym podmiotowość w procesie karnym.

⁹⁵Określają to m.in. Rezolucja 40/34 Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z dnia 29 listopada 1985 r. na rzecz uznania konieczności przyjęcia środków na szczebli narodowym i międzynarodowym w celu zabezpieczenia powszechnego i efektywnego poznania praw ofiar przestępstw i nadużyć władzy. Europejska Konwencja o kompensacji dla Ofiar Przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983. Przyjęte przez Konwent Ministrów RE w dniu 28 czerwca 1985 r. na 387 posiedzeniu wiceministrów; zalecenia dla państw członkowskich w sprawie pomocy dla i zapobiegania wiktymizacji.

5.1. Międzynarodowe zasady postępowania mediacyjnego

Rekomendacje Rady Europy określają warunki postępowania mediacyjnego, które winny być bezwzględnie przestrzegane⁹⁶, są to:

1. Dobrowolność – co oznacza, że nikt nie ma prawa przymuszać kogokolwiek, naciskać, manipulować oraz wywierać wpływ w celu uzyskania zgody na postępowanie mediacyjne.
2. Poufność – mediator zobowiązany jest do przestrzegania poufnego charakteru postępowania mediacyjnego, chyba że strony życzą sobie inaczej. Zasada poufności nie obowiązuje jedynie w wyjątkowych przypadkach, nie rozciąga się na poważne zbrodnie, o których mediator dowie się w trakcie trwania mediacji.
3. Bezstronność – mediator nie opowiada się po żadnej ze stron, mediatorowi nie wolno zajmować stanowiska w kwestii winy. Jego obowiązkiem jest kontrolowanie tego, aby strony odnosiły się do siebie z szacunkiem i aby czuły się bezpiecznie. Na życzenie jednej ze stron mediacja może odbywać się w sposób pośredni (strony nie spotykają się bezpośrednio, lecz przekazują swoje sugestie i warunki przez mediatora).
4. Neutralność – mediatorowi nie wolno narzucać stronom własny rozwiązań, nawet jeśli uważa, że są one w tym momencie najlepszym rozwiązaniem.
5. Akceptowalność – dotyczy mediatora i reguł mediacji. Strona może poprosić o zmianę mediatora na każdym etapie postępowania. Mediator także ma prawo do rezygnacji z prowadzenia postępowania mediacyjnego.

Od początku lat osiemdziesiątych Rada Europy stara się znaleźć inny od tradycyjnego, sposób reakcji na przestępstwo, jej rekomendacje zajmują się szczególnie ofiarą przestępstwa, starając się wykazać słuszność odejścia od sprawiedliwości karnej w zamian większą rolę przypisując sprawiedliwości naprawczej. Takie postępowanie wpisuje się w uchwały Zgromadzenia Ogólnego ONZ, m.in. w „Deklarację o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar i nadużyć władzy”, w Ramową Decyzję Rady Unii Europejskiej z 15 marca 2001r. o statusie ofiar w postępowaniu karnym oraz w następujące Rekomendacje Rady Europy:

⁹⁶ „Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą”. Publikacja Stowarzyszenia Penitencjarnego PATRONAT, Warszawa 1995.

1. Rekomendacja nr R(83) 7 w sprawie udziału społeczeństwa w polityce wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych,
2. Rekomendacja nr R(85) 11 w sprawie pozycji w prawie karnym materialnym i procesowym,
3. Rekomendacja nr R(87) 18 w sprawie uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych,
4. Rekomendacja nr R(87) 20 w sprawie reakcji społecznej na przestępczość nieletnich,
5. Rekomendacja nr R(87) 21 w sprawie pomocy dla ofiar przestępstw i zapobiegania wiktymizacji,
6. Rekomendacja nr R(88) 6 w sprawie reakcji społecznych na przestępstwo,
7. Rekomendacja nr R(92) 16 w sprawie reguł europejskich w odniesieniu do sankcji i środków stosowanych w społeczności lokalnej,
8. Rekomendacja nr R(92) 17 w sprawie zgodności w orzekaniu,
9. Rekomendacja nr R(95) w sprawie zarządzania wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych,
10. Rekomendacja nr R(99) 19 w sprawie mediacji w sprawach karnych.

Wśród tych dokumentów na szczególną uwagę zasługują Rekomendacja nr R(99) 19 i Ramowa Decyzja Rady Unii Europejskiej o statusie ofiar w postępowaniu karnym. Podstawowym postulatem i wnioskiem Rekomendacji nr R(99)19 jest jak najszybsze propagowanie idei sprawiedliwości naprawczej oraz związana z tym szeroka edukacja społeczna. Mediacja może wpłynąć na zwiększenie świadomości, zarówno roli jednostek jak i społeczeństwa w zapobieganiu przestępczości. W Ramowej Decyzji Unii Europejskiej określa się mediację jako poszukiwanie rozwiązania problemu – przed lub w trakcie postępowania karnego – wynegocjowanego między ofiarą i sprawcą przestępstwa w obecności kompetentnej osoby – mediatora. Pokrzywdzony i sprawca muszą mieć sposobność spotkania się lub pośredniego komunikowania oraz uzgodnienia między sobą odpowiedniego naprawienia szkody⁹⁷.

Parlament Europejski mając na uwadze Konwencje ONZ, Reguły Narodów Zjednoczonych, zalecenie RE oraz wcześniejsze akty prawne⁹⁸ odnoszące się do

⁹⁷ A. Rękas: *Mediacja w Polskim...*, s. 6-7.

⁹⁸ Mając na uwadze, że przestępczość nieletnich z natury stanowi większe zagrożenie niż przestępczość dorosłych, gdyż zjawisko to dotyka szczególnie wrażliwej części populacji w okresie rozwoju osobowego i stwarza zagrożenie wykluczeniem społecznym i napiętnowaniem osób nieletnich w bardzo wczesnej fazie życia społecznego. **Parlament Europejski przyjął omawianą Rezolucję uwzględniając:**

przestępczości nieletnich zaproponował *Projekt Rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie przestępczości nieletnich, roli kobiet, rodziny i społeczeństwa (2007/2011(INI))*⁹⁹.

Potrzeba skutecznej walki z przestępczością nieletnich sprawia, że konieczna stała się zintegrowana i efektywna polityka obejmująca szkołę, społeczeństwo, rodzinę i szkolnictwo, która przyczyni się do przekazywania wartości społecznych i obywatelskich oraz do wczesnej socjalizacji młodzieży.

Niezbędne jest opracowanie polityki ukierunkowanej na lepszą spójność gospodarczą i społeczną, mającej na celu zmniejszenie nierówności społecznej oraz walkę z wykluczeniem społecznym i biedą, ze szczególnym uwzględnieniem ubóstwa wśród dzieci¹⁰⁰. Parlament Europejski zastosował ujęcie ramowe problemu określając go mianem 3 filarów:

Konwencję ONZ o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., w szczególności art. 37 i 40. Wzorcowe reguły minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich ("reguły pekińskie") z 1985 r., przyjęte rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 40/33 z dnia 29 listopada 1985 r. Wskazania Narodów Zjednoczonych dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich ("wskazania z Rijadu") z 1990 r., przyjęte rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 45/112 z dnia 14 grudnia 1990 r. Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności, przyjęte rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 45/113 z dnia 14 grudnia 1990 r. Europejski traktat Rady Europy w sprawie wykonywania praw z dnia 25 stycznia 1996 r., w szczególności art. 1 oraz art. 3 do 9, zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie nowych sposobów podejścia do przestępczości młodocianych i roli wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Rec (2003)20) z dnia 24 września 2003 r.(1). Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie reakcji społecznych wobec przestępczości młodocianych, (Rec (87)20) z dnia 17 września 1987 r.(2). Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie reakcji społecznych wobec przestępczości młodocianych wśród rodzin imigrantów, (Rec (88) 6E) z dnia 18 kwietnia 1988 r. Traktat o Unii Europejskiej, w szczególności art. 6, oraz postanowienia tytułu VI dotyczące współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych. Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, w szczególności tytuł XI dotyczący polityki społecznej, edukacji, kształcenia zawodowego i młodzieży, zwłaszcza art. 137. Program ramowy dotyczący współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych (AGIS), który wygasł z dniem 31 grudnia 2006 r., oraz rozporządzenie Rady (WE) nr 168/2007 ustanawiające Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej, przyjęte w dniu 15 lutego 2007 r. Stanowisko z dnia 30 listopada 2006 r. w sprawie projektu decyzji Rady upoważniającej Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej do podejmowania działań w obszarach, o których mowa w tytule VI Traktatu o Unii Europejskiej.

Ponadto uwzględniając swoje stanowisko z dnia 22 maja 2007 r. w sprawie wspólnego stanowiska Rady z myślą o przyjęciu decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającej na lata 2007 – 2013 program szczegółowy służący zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz ochronie ofiar i grup ryzyka (Daphne III), będący częścią programu ogólnego "Prawa podstawowe i sprawiedliwość" oraz Komunikat Komisji zatytułowany "W kierunku strategii UE na rzecz praw dziecka" (COM(2006)0367), swoją rezolucję z dnia 8 lipca 1992 r. w sprawie Europejskiej karty praw dziecka(7), w szczególności ust. 8.22 i 8.23. Decyzję Rady (2001/427/JAI z dnia 28 maja 2001 r. ustanawiającą europejską sieć prewencji kryminalnej, opinię Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego z dnia 15 marca 2006 r. w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich, sposobów postępowania w kwestii przestępczości nieletnich oraz roli wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w Unii Europejskiej, wnioski z konferencji "Młodzież a przestępczość: perspektywa europejska" zorganizowanej w Glasgow w dniach 5-7 września 2005 r. w czasie trwania brytyjskiego przewodnictwa Rady roczne Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, a także sprawozdanie Komisji Praw Kobiet i Równouprawnienia (A6-0212/2007).

⁹⁹*Sprawozdanie w sprawie przestępczości nieletnich, roli kobiet, rodziny i społeczeństwa (2007/2011(INI))*. Komisja Praw Kobiet i Równouprawnienia Sprawozdawczyni - Katerina Batzeli. Dokument z posiedzenia PE. Wersja ostateczna A6-0212/2007.

¹⁰⁰ Tamże, s. 6 -7.

Poniżej przedstawiam fragmenty Projektu Rezolucji:

Trzy filary: prewencja, integracja społeczna i środki prawodawcze

1. Mechanizmy prewencji

Prewencja powinna być główną i najważniejszą częścią strategii walki z przestępczością nieletnich. Powodem, dla którego w przeszłości dominowały środki o charakterze represyjnym i dla którego również obecnie kładzie się nacisk przede wszystkim na penalizację, jest fakt, że polityki o charakterze prewencyjnym mają charakter długoterminowy (ich wyniki nie są od razu widoczne, przez co rządy i politycy nie mogą z nich czerpać szybkich korzyści politycznych) i wiążą się ze szczególnie wysokimi kosztami. Podjęcie przez państwo opiekuńcze odpowiednio szybkiej interwencji mającej na celu pomoc młodocianym i ich rodzinom, zanim dojdzie do złamania prawa, jest znacznie bardziej kosztowne niż postępowanie w sprawie karnej czy cywilnej, zwłaszcza że strategia prewencji powoduje konieczność działań kilku różnych sektorów, co wymaga wspólnej odpowiedzialności, a także bezpośredniego i pośredniego zaangażowania zainteresowanych organizacji. W tym kontekście dużym osiągnięciem społeczeństwa oraz władz na szczeblu krajowym i wspólnotowym byłoby przyjęcie kodeksu prewencji i solidarności społecznej na rzecz osób młodocianych (sprawców i ofiar), niepowiązanego z systemem prawa karnego.

2. Mechanizmy integracji społecznej

Obecnie najwięcej uwagi poświęca się temu, w jaki sposób rozpoczyna się konflikt młodocianych z prawem i co leży u jego źródeł. Jednak kwestią o kluczowym znaczeniu jest także znalezienie wyjścia z tej sytuacji. Jak wspomniano, sprawa karna (nawet jeżeli ma służyć wyłącznie pouczeniu) jest rozwiązaniem w najlepszym przypadku nieodpowiednim, a w najgorszym przypadku utrudnia ponowną integrację i umożliwienie młodocianym przestępcom powrotu na łono rodziny, do szkoły czy też innego środowiska, które młody człowiek chciał odrzucić. Odbudowanie zaufania tych młodych ludzi do najbliższego i dalszego środowiska społecznego i przywrócenie im poczucia przynależności do niego stanowi najważniejszy sposób na zerwanie z przestępczością. Nie można tego jednak osiągnąć za pomocą kar czy sankcji, ale poprzez włączenie ich we wszystkie aspekty środowiska społecznego – zapewnienie edukacji, płynnej integracji na rynku pracy, ochronę prawa do wyrażania własnego „ja” i zapewnienie aktywnego udziału w podejmowaniu decyzji na szczeblu lokalnym i krajowym, a także możliwości kreatywnego spędzania wolnego czasu oraz rekreacji.

3. Środki prawodawcze

Najodpowiedniejsze środki prawodawcze przyjmują formę działań przedstawionych poniżej:

- dekryminalizacja: odejście od traktowania zachowań, które mogą dopiero prowadzić do złamania prawa, i drobnych wykroczeń jako faktycznego złamania prawa,
- depenalizacja: zniesienie kar za zdecydowaną większość wykroczeń i zastąpienie ich środkami mającymi na celu edukację i integrację ze społeczeństwem,
- dejuryzacja: przeniesienie zadania wymierzania sprawiedliwości z sądów na mediatorów społecznych, którymi – zależnie od typu konfliktu z prawem – mogą być komisje szkolne (składające się z nauczycieli, uczniów i rodziców), stowarzyszenia na szczeblu społeczności lokalnej (np. społeczny rzecznik praw obywatelskich), pracownicy socjalni itp.,
- dezinstytucjonalizacja: odejście od stosowania kary pozbawienia wolności w zakładach poprawczych lub karnych.
- Rola rodziny
 - Rodzina jako czynnik i przyczyna: wpływ zewnętrznych (odnoszących się do struktury rodziny) i wewnętrznych (odnoszących się do jej funkcjonowania) warunków panujących w rodzinie ma kluczowe znaczenie. Jeżeli rodzice nie kontrolują należycie dzieci i nie otaczają ich opieką lub jeżeli sami popadli w konflikt z prawem, wówczas ryzyko, że dziecko również będzie miało problemy z prawem, jest szczególnie wysokie.
 - Rodzina w kontekście polityk prewencji: rodzina jest pojmowana jako instytucja socjalizująca, która pomaga wykształcić szacunek dla prawa i zapewnić jego przestrzeganie.
 - Rodzina w procesie reintegracji społecznej: punktem wyjścia dla procesu reintegracji jest włączenie młodego człowieka w strukturę rodziny i odbudowa jego relacji z rodzicami i innymi członkami rodziny. Jeżeli proces ma zakończyć się sukcesem, na tym etapie niezwykle ważne jest również zapewnienie odpowiedniego wsparcia finansowego, społecznego i psychologicznego.
 - Rodzina na etapie procesu karnego: jeżeli młodociany zostaje skazany na karę pozbawienia wolności w zakładzie, ważne jest, aby nie stracił kontaktu z rodziną. Natomiast w przypadku zastosowania środków alternatywnych nadzór i opieka

rodziców są wręcz niezbędne. Należy także zapewnić aktywny udział rodziców podczas postępowania sądowego i odbywania przez dziecko kary, umożliwiając rodzicom stałe szkolenie i uzyskiwanie informacji, tak aby mogli służyć dziecku odpowiednim wsparciem.

- Rola szkoły

- Szkoła to miejsce, gdzie obserwujemy przejawy zachowań o charakterze przestępczym: przemoc w szkole to szczególna forma przestępczości nieletnich, która stanowi wyraz antagonizmów będących nieodłączną częścią środowiska szkolnego lub wynika z przeniesienia problemów rodzinnych czy też społecznych na teren szkoły.
- Szkoła jako źródło problemów: we współczesnej szkole wyraźnie widać różnice społeczne i wielokulturowość.
- Jeżeli rodzice i nauczyciele nie są w stanie rozstrzygać konfliktów wśród młodzieży i wpajać jej idei tolerancji i szacunku dla inności, młodzi ludzie, którzy nie posiadają odpowiednich wzorców, reagują i zachowują się agresywnie; zależnie od okoliczności stają się ofiarami bądź prześladowcami.
- Szkoła jako ogniwo walki z przestępczością nieletnich: szkoła i nauczyciele powinni interweniować w sposób, który zapewni poprawę zachowania i uwłasnowolnienie młodzieży. Działania nie mogą sprowadzać się do stwierdzenia wysokiego stopnia demoralizacji i, co za tym idzie, marginalizowania poszczególnych jednostek. Nauczyciele powinni kanalizować agresywne zachowanie uczniów i podkreślać ich pozytywne cechy. Szkoła jest także głównym polem, na którym należy wdrażać innowacyjne projekty mające na celu walkę z przestępczością nieletnich, takie jak system rozwiązywania konfliktów w szkole, w ramach którego uczniowie sami wcielają się w mediatorów, koncepcja naprawcza wymiaru sprawiedliwości, która zakłada zadośćuczynienie za wyrządzoną krzywdę, a także współpraca między szkołami w ramach programów na rzecz walki z przemocą.
- Szkoła jako ogniwo prewencji: szkoły opracowują rozwiązania umożliwiające udzielanie wsparcia, tak aby uniknąć stygmatyzacji poszczególnych uczniów i sprawić, że będą się oni czuli akceptowani. Należy stworzyć „sferę dialogu”, dzięki której będą mogli sygnalizować swoje problemy i wiedzieć, że uzyskają na nie jasne odpowiedzi.
- Zaangażowanie społeczeństwa w walkę z przemocą w szkole: środki mające na celu walkę z przemocą w szkołach stanowią typowy przykład zaangażowania

społeczeństwa i wspólnej odpowiedzialności licznych instytucji społecznych. Odpowiedzialność i obowiązek współpracy spoczywa na nauczycielach, psychologach, stowarzyszeniach rodziców, organizacjach zrzeszających nauczycieli, mediatorach środowiskowych i władzach lokalnych.

Głównym argumentem przemawiającym przeciwko podejmowaniu działań mających na celu ustanowienie wspólnych unijnych modeli i metod walki z przestępczością nieletnich jest fakt, że takie przedsięwzięcie byłoby sprzeczne z szeregiem krajowych przepisów prawa karnego, zwłaszcza w zakresie granic wiekowych, w przypadku których mamy do czynienia z osobą nieletnią, jak również tego, jakie czyny uznawane są za przestępstwo. Jednak z drugiej strony krajowe badania dotyczące przyczyn przestępczości nieletnich wykazują nasilenie się niektórych form tego zjawiska i spadek innych, a także nowe podejście w ramach systemów karnych, w których poszukuje się alternatyw dla kary pozbawienia wolności – są to niektóre aspekty, w zakresie których widać uderzające zbieżności. Zbieżności te pozwalają wysnuć dwa wnioski. Po pierwsze, konwencjonalne, tradycyjne metody karne wyczerpały się i w przypadku większości państw członkowskich nie pozwalają na stawienie czoła obecnym wyzwaniom. Po drugie, wyzwania te, a także przyjęte państwach członkowskich metody reagowania na nie są uderzająco zbieżne¹⁰¹.

¹⁰¹Parlament Europejski tym dokumentem określa się jako *ciało doradcze* czy *instytucja*, która winna koordynować i wspierać polityki reform, obejmujące nie tylko bezpośrednie środki na rzecz walki z przestępczością nieletnich, lecz również dodatkowe środki i inicjatywy, które pozwolą uzyskać zrównoważoną politykę rodzinną, nadać wymiar społeczny polityce szkolnictwa, zapewnić skuteczne środki na rzecz walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz pełną i płynną integrację imigrantów i ustanowienie wspólnych zasad kulturowych.

5.2. Perspektywa rozwoju mediacji w Polsce – argumenty zgłaszane przeciw mediacji

Mediacja powoli, choć wciąż z oporami, zadomawia się w polskiej praktyce prawno – karnej. Dzieje się tak między innymi dlatego, że coraz bardziej świadomi jesteśmy ułomności współczesnego wymiaru sprawiedliwości. Mediacja jest nie tylko powrotem do korzeni, do tradycji sprawiedliwości sprawowanej lokalnie, wydaje się, że coraz lepiej umiemy dostrzec i docenić jej skuteczność¹⁰².

Dziś, gdy człowiek zachowa się w sposób naganny dopasowujemy do tego zachowania odpowiedni artykuł z kodeksu karnego. Ta czynność zajmuje nam najwięcej czasu i energii. Często nie starcza jej ani dla sprawcy ani dla ofiary. Sąd ma wprowadzić dyspensować wszystkie okoliczności w sprawie, ale zarówno język sądowy, atmosfera korytarza i sal sądowych, a także zarezerwowana dla niej procedura nie sprzyjają dochodzeniu do porozumienia między sprawcą a ofiarą czynu. Obecny wymiar sprawiedliwości nie daje zbyt wiele szans ani sprawcy, ani ofierze ani społeczeństwu na wyjaśnienie tego co stało się naprawdę. Postawiony w stan oskarżenia sprawca zmuszony jest do zaprzeczania, bądź minimalizowania, również przed sobą swojej winy. Ofiara właściwie się nie liczy – można jej nawet nie dopuścić do głosu. Sala sądowa, procedury i sankcje, którymi włada prawo, w efekcie nie dają szansy sprawcy, zajętemu własną obroną, zrozumienia zła jakie popełnił. Nie daje także satysfakcji ofierze¹⁰³.

Uwzględnienie interesu osoby pokrzywdzonej w procesie karnym, wymaga kształtowania polityki karnej z uwzględnieniem odmiennych priorytetów niż wówczas, gdy chodzi o wymierzenie surowej kary. Prawne wzmocnienie pokrzywdzonego i wola ustawodawcy, by od sprawiedliwości karnej pójść w kierunku sprawiedliwości wyrównawczej, odszkodowawczej, napotyka w praktyce na podwójny opór materii. Pierwszym jest niechętny (nieufny) stosunek organów wymiaru sprawiedliwości na różnych szczeblach do wdrażania instytucji stworzonych bezpośrednio z myślą o interesach pokrzywdzonych, wśród nich do mediacji. Drugim, często będącym następstwem pierwszego jest, ciągnące się w nieskończoność postępowanie karne¹⁰⁴. Jednym z głównych argumentów przeciw mediacji jest zarzut, że mediacja

¹⁰² M. Płatek: *Mediacja w postępowaniu wykonawczym – argumenty zgłaszane na rzecz i przeciw mediacji na tle doświadczeń międzynarodowych* „Mediator” nr 22 (3/2002), s. 29-30.

¹⁰³ Tamże..., s. 30.

¹⁰⁴ Należy nadmienić, że przy coraz częstszych umorzeniach spraw, ze względu na przedawnienia, sformułowanie *ciągnące się w nieskończoność* nabiera nowego znaczenia.

podkopuje tradycyjny wymiar sprawiedliwości. Rzeczywiście trudno się z tym nie zgodzić, jednocześnie warto pamiętać słowa norweskiego kryminologa Nilsa Christie¹⁰⁵, który sprzeciwiał się zawłaszczaniu sporu przez państwo. Władca zajmując miejsce pokrzywdzonego w sporze nie reprezentuje go, lecz własne partykularne interesy. Interesem tym był posłuch dla prawa ustawionego dla sprawującego władzę. Interes pokrzywdzonego prawie nigdy nie miał znaczenia. Trudno zmienić tak długowiekową tradycję, być może tym należy tłumaczyć oporność z jaką przebija się osoba pokrzywdzonego i jej interesy na sali sądowej. Jest to dodatkowo wzmocnione przez znacznie krótszy, ale krytyczny jeśli chodzi o skutki, okres socrealizmu w Polsce. Ignorując, lekceważąc jednostkę i jej prawa przyczynił się do bagatelizowania człowieka również w sądzie i do pomieszczenia porządków. Służebna rola sądu ustąpiła władczej. Pomimo, że prawo wymaga uwzględnienia w postępowaniu karnym prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego, pokrzywdzony nadal zostaje w cieniu i często ignoruje się jego interesy¹⁰⁶.

Słyszy się także głosy, że mediacja pozwala na szybkie i sprawne zakończenie sprawy, ale kosztem pokrzywdzonego. Obawiano się, że biorąc pod uwagę czas, zaległości, niewydolność sądów – dość powszechną w wielu krajach – sądy i prokuratura mogą popierać mediację kosztem interesu ofiary. Obawy dotyczyły możliwości czynienia ewentualnych nacisków na ofiarę, aby ta zechciała poddać się postępowaniu mediacyjnemu. Nie można tego lekceważyć. Mediacja jak każda inna instytucja przewidziana w przepisach – dla swej efektywności wymaga postępowania *lage artis*, co znaczy, że sąd nie może przedkładać interesów pokrzywdzonego nad własny, wyrażający się terminowością. Sąd obowiązany jest wypełniać swoje zadania tak, aby nie odbywało się to kosztem pokrzywdzonego. Tak samo dzieje się w przypadku działań prokuratora¹⁰⁷. Inną jest kwestia obawy przed naciskiem oskarżonego. Tu trzeba przede wszystkim podkreślić, że mediacja ma sens tylko wtedy, gdy obie, nieskrępowane przymusem strony, wyrażają na nią zgodę – wierząc że przyniesie im korzyści. Oskarżony przymuszając stronę do mediacji w gruncie rzeczy utrudnia postępowanie, co może być przesłanką do zerwania rozmów.

¹⁰⁵ Christie powiedział, że państwo dokonało kradzieży sporu, zawłaszczyło go dla siebie, zamiast oddać w ręce ludzi. Patrz: N.Christie: *Conflicts as property*. "British Journal of Criminology". No 17(1) 1977, 1-15.

¹⁰⁶ M. Płatek: *Mediacja w postępowaniu...*, s. 32.

¹⁰⁷ Tamże, s. 33.

Kolejnym argumentem, przeciw mediacji jest stwierdzenie, że poprzez możliwość uniknięcia kary kryminalnej mediacja nie daje możliwości poprawy przewidzianej w ramach celów katalogu kar, zawartego w kodeksie karnym. Argument ten nie bierze pod uwagę, że mediacja daje szansę podjęcia konkretnych i szybkich działań w celu wyrównania krzywd i naprawienia szkody. Należy także pamiętać, że mediację stosuje się między innymi ze względu na nieskuteczność tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości. W Polsce nadal nadużywa się kary pozbawienia wolności, choć daje ona znikome szanse poprawy osadzonego¹⁰⁸.

¹⁰⁸R. Delgado: *Prosecuting Violence. A Colloquy on race, community and justice. Goodbye to Hammurabi: Analyzing the Atavistic appeal of Restorative Justice*. Stanford 2000, 52. 751 – 755. Patrz także: M. Platek: *Mediacje w postępowaniu...*, s. 34.

5.3. Przebieg postępowania mediacyjnego

W przeciwieństwie do oficjalnego procesu karnego postępowanie mediacyjne ma charakter całkowicie niesformalizowany, nigdzie w żadnym dokumencie międzynarodowym, ani w jakimkolwiek krajowym akcie prawnym nie zostało powiedziane, jak powinien działać mediator zachowując procedurę mediacyjną. Z naszej regulacji prawnej wynika jasno to, iż jego ostatnią czynnością jest opracowanie sprawozdania dla organu procesowego, którego postanowieniem sprawa została oddana do postępowania mediacyjnego.

W zasadzie wszystkie sprawy można zakwalifikować do mediacji - jeżeli oczywiście strony sobie tego życzą. Jednakże obecnie ustalono, że nie wszystkie sprawy będą do niej kierowane. Jeżeli sprawę kieruje prokurator, sędzia czy dyrektor jednostki penitencjarnej informują oni ośrodek mediacji bądź mediatora specjalnym postanowieniem o przekazaniu sprawy do mediacji. Postanowienie (patrz aneks) określa rodzaj sprawy oraz przewidywany termin jej zakończenia. W Rekomendacjach Rady Europy dotyczących mediacji w prawie karnym, uważa się, że termin ten powinien być ustalony przez granice rozsądku. W Polsce termin ten wynosi miesiąc. Sprawy do mediacji mogą być zgłaszane także przez zainteresowanych (pokrzywdzonego lub sprawcę)¹⁰⁹.

Ważną kwestię stanowi zapoznanie się mediatora ze sprawą. Polska regulacja nie przewiduje żadnej współpracy mediatora z organami procesowymi przy kwalifikowaniu spraw do postępowania mediacyjnego. W myśl rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości generalna zasada jest taka: *„Sąd lub prokurator, kierując sprawę do postępowania mediacyjnego, udostępnia mediatorowi, informacje z akt sprawy jedynie w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia mediacji. Informacje te powinny zawierać dane osobowe oskarżonego lub podejrzanego i pokrzywdzonego, określenie czynu zarzucanego oskarżonemu lub podejrzanemu wraz z podaniem jego kwalifikacji prawnej i niezbędnych dla mediacji okoliczności jego popełnienia”*¹¹⁰.

Kolejnym etapem są spotkania z mediatorem tzw. pierwsze spotkanie informacyjne, oddzielnie z każdą ze stron. Mediator nawiązuje kontakt informując, że

¹⁰⁹ Iwona Jaśkiewicz - Wyrębska: *Jak przebiega mediacja*. „Prawo a rozwiązywanie sporów”. Warszawa. 2003, s. 19.

¹¹⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1998r. § 7 ust. 1 w sprawie warunków jakimi powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do przeprowadzania mediacji, zakresu i warunków udostępniania im akt sprawy oraz zasad i tryb sporządzania sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego.

sprawa trafiła do ośrodka mediacji, komunikuje stronom czym jest mediacja, zapoznaje z zasadami i potwierdza zgodę na uczestnictwo w postępowaniu¹¹¹.

Podczas pierwszego spotkania strony umawiają się z mediatorem co do dalszych działań. Umowa nie stanowi celu samego w sobie, dla mediatora może służyć do sprecyzowania celów ogólnych. Zazwyczaj jest to ustnie przekazane sformułowanie dążeń i oczekiwań stron, dzięki takim ustaleniom można maksymalnie zmobilizować strony lub osoby zainteresowane rozwiązaniem problemów do działań na rzecz porozumienia. Porównanie celów każdej ze stron, stanowi punkt wyjścia i jest niezbędne. Aby dokonać takiego zestawienia, należy wyróżnić, pragnienia oraz oczekiwania stron, a także odróżnić zgłaszane życzenia od zakresu kompetencji i możliwości mediatora czy instytucji, do której zgłosiły się strony¹¹².

W czasie pierwszego spotkania mediator informuje, że spotkania są dobrowolne, znaczy to tyle, że na każdym etapie można się wycofać. Określane zostają zasady postępowania. Dzięki zadawaniu odpowiednich pytań, mediator zyskuje wiedzę na temat przedmiotu sporu, dowiaduje się jakie są oczekiwania pokrzywdzonego i sprawcy, a także na jakie ustępstwa są gotowi. Ważne jest, aby mediator zorientował się w jakiej fazie przeżywania przestępstwa znajduje się pokrzywdzony, są bowiem takie momenty oraz takie rodzaje przestępstw, w których nie należy przeprowadzać mediacji, by nie zaszkodzić pokrzywdzonemu. Mediator pyta także czy strona wyraża zgodę na spotkanie „twarzą w twarz” z drugim uczestnikiem mediacji, jeżeli takiej woli nie ma możliwe jest przeprowadzenie postępowania w sposób pośredni (spotkania oddzielne z każdą ze stron)¹¹³.

Właściwa sesja mediacyjna to – jeżeli jest mediacją pośrednią czyli „twarzą w twarz” - rozmowa stron o zaistniałym konflikcie, w spotkaniu mogą za zgodą stron brać udział ich przedstawiciele (obrońca czy pełnomocnik), a w sprawach nieletnich zawsze rodzice lub opiekunowie. Mediator musi stworzyć odpowiednią, przyjazną obu stronom atmosferę. Musi być wobec obu stron jednakowo uprzejmy i sympatyczny, musi przełamać ich początkową nieufność wobec siebie¹¹⁴.

¹¹¹ Obowiązek uzyskania zgody stron na udział w postępowaniu mediacyjnym nie należy do mediatora, lecz organu procesowego, który przekazuje sprawę. Sprawa może trafić do mediacji tylko za zgodą, z inicjatywy lub na wniosek stron. Mediator winien potwierdzić chęć uczestnictwa w postępowaniu, aby uniknąć nieporozumień i wyjaśnić stronom istotę i zalety mediacji.

¹¹² C. de Robeştiş: *Metodyka działania w pracy socjalnej*. Katowice 1998, s. 158.

¹¹³ I. Jaśkiewicz - Wyłębska: *Jak przebiega...*, s. 20.

¹¹⁴ E. Bieńkowska: *Poradnik...*, s. 63.

Mediator styka się z różnymi osobami, mogą w spotkaniu brać udział agresywne, nastawione roszczeniowo ofiary i pasywni, przegrani przestępcy, bądź odwrotnie. Może być też tak, że obie strony są uległe, jedna chce ustąpić drugiej. Mediator musi umieć zatem zakwalifikować je do którejś z tych kategorii i odpowiednio rozegrać spotkanie. Żadna ze stron nie może czuć się przegrana, mediacja ma satysfakcjonować obie strony – na tym polega sens i powodzenie całej instytucji. Rozbieżność między oczekiwaniami ofiary, a możliwościami zadośćuczynienia im przez sprawcę może w ogóle nie wystąpić lub być niewielka. Wtedy zadanie mediatora nie jest trudne. Jednak zdarza się, że różnice są bardzo znaczne, co zmusza do dużego wysiłku, wtedy działania muszą zmierzać do zrównoważenia owych oczekiwań i możliwości. Mediator – znając istotę konfliktu – przestrzega granicy ustępstw, podsuwa rozwiązania zastępcze. Pamiętać należy, że ofiara być może nie chce niczego konkretnego i wymiernego, wystarczy, że czuje się zadowolona tylko z tego, iż mogła powiedzieć sprawcy, co o nim myśli, albo zobaczyła jego wyraźną skruchę i usłyszała słowo „przepraszam”. Bywa także, że strony nie potrafią osiągnąć kompromisu, wtedy mediacja kończy się fiaskiem. Jeśli natomiast strony doszły do porozumienia, mediacja kończy się ugodą¹¹⁵.

Ostatnim etapem postępowania mediacyjnego jest ugoda. Ugodę muszą podpisać obie strony, a także mediator. Przy formułowaniu ugody ważną rolę odgrywa wiedza mediatora. Jest on zobowiązany dopilnować realności i konkretności porozumienia, musi także zwrócić uwagę na poprawność prawną zawartych w ugodzie żądań. Mediacja sama w sobie nie kończy postępowania w sprawie. Zawarta przed mediatorem ma jedynie znaczenie dla wyboru odpowiedniej reakcji prawnie – karnej, jej wykonanie kontrolują organy uprawnione. Rola mediatora i jego udział w sprawie kończy się z chwilą przekazania organowi procesowemu sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego.

¹¹⁵ Tamże, s. 64.

6. Mediacja w polskim prawie

6.1. Eksperymentalne badanie dotyczące mediacji nieletnich

Realizację eksperymentalnego programu¹¹⁶ dotyczącego mediacji z udziałem nieletnich rozpoczęto w 1995 r. w wydziale rodzinnym i nieletnich Sądu Rejonowego w Zielonej Górze za zgodą jego prezesa, a po akceptacji eksperymentu w marcu 1996 r. przez Ministerstwo Sprawiedliwości, postępowanie mediacyjne wprowadzono także w wydziałach rodzinnych i nieletnich w sądach w Poznaniu, Pile, Skarżysku Kamiennej i Warszawie, a od 1999 r. również w Brodnicy, Lublinie i Żorach. Jako integralną część eksperymentalnego programu mediacji zostały zaplanowane badania empiryczne, których głównym celem była ewaluacja przeprowadzonych postępowań mediacyjnych. Zostały one przeprowadzone w latach 1997 - 2000 pod kierunkiem dr Beaty Czarneckiej-Działuk i prof. Dobrochny Wójcik. Do badań włączeni zostali wszyscy nieletni, których sprawy o czyny karalne zostały skierowane przez sędziów rodzinnych (z wymienionych sądów) do postępowania mediacyjnego. Wszystkich spraw poddanych analizie było 119, a występujących w nich nieletnich 174. Większość nieletnich sprawców (82,8 %) stanowili chłopcy, zaś pozostała część zbiorowości (17,2 %) to dziewczęta. Analizując strukturę przestępczości badanych ustalono, że najwięcej spośród nich dokonało czynów przeciwko mieniu (66,5%), sprawców rozboju było wśród nich 6%. Jednak stosunkowo dużo, bo aż 31,1% nieletnich dokonało czynów przeciwko osobie. Czyny przeciwko mieniu popełniło 40% dziewcząt (w tym dwie spośród nich dokonały wymuszeń rozbójniczych, używając przemocy bądź groźby) i 68% chłopców. Natomiast sprawcami czynów przeciwko osobie było 28% chłopców i aż 53% dziewcząt. Sprawczynie czynów

¹¹⁶W 1995 roku powstał projekt eksperymentalnego programu między nieletnim sprawcą a pokrzywdzonym. Celem programu było zbadanie możliwości wprowadzenia mediacji do polskiego systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich. Eksperyment zawierał również badania empiryczne poddające merytorycznej ocenie przebieg programu. Projekt zakładał kompleksowe badania, umożliwiające poznanie poglądów osób prowadzących mediację, jak i jej uczestników, a także ocenę kryminologiczną i prawną samej instytucji mediacji. Szczegółowe problemy, które poruszano w badaniu to:

- analiza przebiegu procesu mediacji,
- ocena i rola mediatora,
- charakterystyka spraw kierowanych do mediacji,
- czynniki związane z negatywnym i pozytywnym wynikiem mediacji,
- problemy związane z realizacją ugody,
- oczekiwania sprawcy i ofiary co do sposobu zakończenia mediacji, ich ocena problemu zadośćuczynienia,
- powody skłaniające nieletniego i pokrzywdzonego do przystąpienia do mediacji,
- zadowolenie uczestników z mediacji.

Stosowane techniki to obserwacja uczestnicząca mediatora przeprowadzającego mediację (sporządza szczegółowy raport z przebiegu mediacji) oraz badania ankietowe skierowane do uczestników postępowania, sędziów i mediatorów.

zawierających wyraźne elementy agresji popełniały uszkodzenia ciała, brały udział w bójce lub pobiciu, dokonywały naruszenia nietykalności cielesnej, stosowały wobec swych ofiar groźby¹¹⁷.

W sprawach skierowanych do mediacji występowało łącznie 138 pokrzywdzonych, przy czym ponad połowa z nich (52,4%) stanowili małoletni, pozostali (49,2%) to osoby dorosłe w różnym wieku. Wśród dorosłych ofiar ok. 8% miało powyżej 60 lat, natomiast około 1/3 małoletnich pokrzywdzonych była w wieku poniżej 13 lat. Uwzględniając płeć osób pokrzywdzonych (dorosłych i małoletnich) stwierdzono, że 1/4 spośród nich to dziewczęta i kobiety. Spośród 174 nieletnich skierowanych do mediacji uczestniczyło w niej 145, tj. 83,3%. W przypadkach, w których nie doszło do mediacji (nie brało w niej udziału 29 nieletnich), najczęstszym powodem był brak zgody rodziców małoletniego pokrzywdzonego. Rodzice motywowali swoją odmowną decyzję chęcią oszczędzenia dziecku stresu związanego ze spotkaniem ze sprawcą czynu karalnego. Zdarzyło się też kilka przypadków, że strony (ofiarai/lub sprawca) nie zgłaszały się na spotkanie w dwu-, trzykrotnie umawianym przez mediatora terminie, nie informując, dlaczego wycofuja się z mediacji. Były też pojedyncze przypadki, że nieletni sprawca lub jego rodzice nie godzili się na uczestniczenie w mediacji. Nie we wszystkich przeprowadzonych postępowaniach mediacyjnych doszło do zawarcia ugody. Spośród 145 nieletnich uczestniczących w mediacji 137 (tj. 92,5%) wynegocjowało i przyjęło warunki i formę zadośćuczynienia. Z tej grupy jednak 7 nieletnich nie wykonało swoich zobowiązań. Ostatecznie więc 130 nieletnich sprawców czynu karalnego spośród tych, którzy podpisali i przyjęli ugodę (94,9%), dokonało zadośćuczynienia ofierze, a więc wypełniło warunki ugody. W toku badań nasunęły się różne problemy wymagające dalszych analiz, konsultacji z sędziami rodzinnymi i mediatorami¹¹⁸.

Badania dowiodły jednakże, że mediacja może przynieść korzystne efekty w przypadku czynów karalnych o różnym charakterze, skierowanych przeciwko mieniu i przeciwko osobie oraz takich, w których istnieje konflikt między stronami, jak również i wtedy, kiedy sprawca i ofiara wcześniej się nie znali. Jest to argument przemawiający za niewprowadzaniem do obowiązujących przepisów ograniczeń w kierowaniu spraw do mediacji ze względu na rodzaj popełnionego czynu.

¹¹⁷D.Wójcik: *Wyniki eksperymentalnego programu mediacji w sprawach o czyny karalne nieletnich*. W: *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy*. Materiały z konferencji 20 – 21 października 2000.

¹¹⁸Tamże

6.2. Przepisy prawa regulujące postępowanie mediacyjne

Mediacja jest najmłodszą spośród wszystkich znanych reakcji na przestępstwo. Jej pojawienie się jest przede wszystkim następstwem stwierdzenia, że tradycyjne systemy wymiaru sprawiedliwości, bazujące na karze pozbawienia wolności, zawiodły pokładane w nich nadzieje na przezwycięzenie zjawiska przestępczości. Dotyczy to zarówno systemów odwołujących się do idei odpłaty, czyli tzw. retribucyjnych, jak i tych, które stawiają sobie zadanie wychowania przestępcy, tzw. resocjalizacyjne. Konstatacja powyższa zmusiła do poszukiwania innych sposobów reagowania na czyn przestępczy¹¹⁹.

Mediacja ma swoje źródła również w idei odsuwania – czy inaczej dywersyfikacji ofiar, ale przede wszystkim nieletnich przestępców, od uczestniczenia w oficjalnych, formalnych procesach. Pozwala to, gdy chodzi o ofiary, na uniknięcie lub przynajmniej zminimalizowanie zjawiska wiktymizacji wtórnej. W wypadku nieletnich natomiast uważa się, że im później wejdą w kontakt z oficjalnym systemem wymiaru sprawiedliwości, tym lepsze są rokowania, co do ich przyszłości. Mediacja może pozwolić na przezwycięzenie kryzysu tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości z wielu powodów. Do najważniejszych należą poniższe:

- Może spowodować uwolnienie systemu od zajmowania się mniej poważnymi przestępstwami, dzięki czemu system mógłby koncentrować się na przestępstwach uznawanych za najgroźniejsze, które – jeśli nie trafiają na szybką reakcję – wpływają na osłabienie zaufania społecznego do organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości oraz wzrost poczucia zagrożenia przestępczością, a także – w rezultacie – nasilenie się postaw nazbyt rygorystycznych.
- Pozwala, w niektórych przypadkach, na rezygnację z tradycyjnego sposobu reakcji prawnokarnej, a w szczególności z kary pozbawienia wolności, co z jednej strony może spowodować zmniejszenie się liczby osób w więzieniach i kosztów z tym związanych¹²⁰, a z drugiej może też doprowadzić do ograniczenia zjawiska przestępczości, jako że więzienia – nieprzypadkowo –

¹¹⁹ E. Bieńkowska: *Poradnik...*, s. 11.

¹²⁰ Chodzi o koszty związane z funkcjonowaniem całej infrastruktury więziennej, a także o koszty społeczne będące efektem skazania na karę więzienia, tj. rozbitcie rodziny, bezrobocie, pomoc społeczna i penitencjarna, bezdomność.

zwane bywają źródłami tzw. wtórnej kryminalizacji, czyli szkołami „fachu przestępczego”.

- Stwarza możliwość szybkiego i realnego uzyskania przez ofiarę satysfakcjonującego ją zadośćuczynienia, bez potrzeby podejmowania dodatkowych, często stresujących, czasochłonnych i kosztownych kroków¹²¹. Ofiara uczestnicząca w odformalizowanym postępowaniu mediacyjnym, w trakcie którego może swobodnie się wypowiadać i zgłaszać swoje życzenia, czuje, że jest kimś ważnym, nie doświadcza wiktyimizacji wtórnej; przestępca z kolei, który dobrowolnie przyjął na siebie zobowiązania, chce się z nich wywiązać, by dzięki temu uniknąć surowszych konsekwencji swojego czynu.
- Jest sposobem na przywrócenie zburzonego przestępstwem zaufania w stosunkach społecznych i stwarza możliwość powrotu do normalnego trybu życia; mediacja – w przeciwieństwie do formalnego procesu karnego – daje stronom konfliktu karnego szansę na wyrażenie swoich uczuć i emocji, poznanie wzajemnych racji i przyczyn zaistniałej sytuacji; następuje więc zastąpienie osób anonimowych konkretnymi, które coś czują i przeżywają; ofiara – być może – zrozumie dlaczego została wybrana na przedmiot ataku, co z pewnością osłabi jego poczucie zagrożenia; przestępca – być może uświadomi sobie, że istotnie komuś określone wyrządził zło¹²².

Mediator jest gwarantem, że pomiędzy stronami zostanie zachowana swego rodzaju równowaga sił, że w pełni będą respektowane ich prawa i chroniona godność. Jest to niezbędnym warunkiem umożliwiającym zawarcie ugody spełniającej wymóg jednakowej ochrony interesów każdej ze stron.

Chociaż mediacja w praktyce funkcjonuje w Polsce od 1995 roku (wtedy rozpoczął się eksperymentalny program, w ramach którego były prowadzone mediacje pomiędzy pokrzywdzonym a nieletnim sprawcą czynu karalnego), to w przepisach prawnych instytucja ta znalazła się po raz pierwszy w 1997 roku – w nowo uchwalonym wówczas kodeksie karnym¹²³.

Granice zastosowania mediacji ustawodawca wyznaczył w przepisach k.p.k., przewidując, iż z instytucji tej organ procesowy może korzystać zarówno w sprawach

¹²¹ Powództwo adhezyjne – czyli ubieganie się o odszkodowanie cywilne – w procesie karnym, proces cywilny, ubieganie się przez orzeczenie przez sąd obowiązku naprawienia szkody.

¹²² E. Bieńkowska: *Poradnik...*, s. 12 – 13.

¹²³ W. Klaus, D. Woźniakowska: „Konflikt – rozstrzyganie i rozwiązywanie”. *Prawo a rozwiązywanie sporów*, Warszawa 2003, s. 12.

ściganych z oskarżenia publicznego, tj. takich, w których oskarżycielem jest prokurator, jak i sprawach prywatnoscargowych, czyli tych, w których funkcję oskarżyciela pełni pokrzywdzony¹²⁴.

Podstawowy jest w omawianym zakresie zapis w myśl, którego: „*Jeżeli ma to znaczenie dla wystąpienia do sądu z odpowiednim wnioskiem, prokurator może z inicjatywy lub za zgodą stron, skierować sprawę do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego między podejrzanym i pokrzywdzonym*”¹²⁵. Przepis ten dotyczy stosowania mediacji przez prokuratora, a więc w sprawach publicznoscargowych, w stadium postępowania przygotowawczego. Ustawodawca przewidział jego analogiczne stosowanie w tej kategorii spraw również przez sąd, który może odwołać się do mediacji na etapie wstępnej kontroli oskarżenia, czyli przed podjęciem decyzji, co do skierowania sprawy na rozprawę główną. Kwestię tę reguluje k.p.k. głoszący, iż: „*Prezes sądu kieruje sprawę na posiedzenie ponadto, gdy zachodzi potrzeba rozważenia możliwości przekazania jej do postępowania mediacyjnego; przepis, art. 320 stosuje się odpowiednio*”.

Kolejny przypadek, gdzie ustawodawca przewidział korzystanie z art. 320 k.p.k., dotyczy spraw prywatnoscargowych. Otóż: „*Na wniosek lub za zgodą stron, sąd może zamiast posiedzenia pojednawczego wyznaczyć odpowiedni termin do postępowania mediacyjnego. Przepis art. 320 stosuje się odpowiednio*”¹²⁶.

Kwestie informowania stron o ich prawach i obowiązkach zapisane są w następujący sposób: „§ 1. *Jeżeli organ prowadzący postępowanie jest obowiązany pouczyć uczestników postępowania o ciążących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach, brak takiego pouczenia lub mylne pouczenie nie może wywoływać ujemnych skutków procesowych dla uczestnika postępowania lub innej osoby, której to dotyczy.* § 2. *Organ prowadzący postępowanie powinien ponadto w miarę potrzeby udzielać uczestnikom postępowania informacji o ciążących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach także w wypadkach, gdy ustawa wyraźnie takiego obowiązku nie stanowi. W razie braku takiego pouczenia, gdy w świetle okoliczności sprawy było ono nieodzowne, albo mylnego pouczenia stosuje się odpowiednio § 1*”¹²⁷.

¹²⁴ E. Bieńkowska: *Poradnik...*, s. 43.

¹²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. k.p.k. (Dz.U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555 ze zm.) art. 320 § 1.

¹²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. k.p.k. (Dz.U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555 ze zm.) art. 489 § 2.

¹²⁷ Tamże, art. 16.

Zapis powyższy nie wydaje się odpowiedni w stosunku do mediacji. Mediacja jako taka nie rodzi dla żadnych stron ujemnych skutków procesowych. Jest instytucją fakultatywną. Fakt, że jej zastosowanie uzależnione jest od woli stron, winien wiązać ustawodawcę do wprowadzenia przepisu typu *lex specialis*, który nakładałby na prokuratorów i sędziów obowiązek dokładnego poinformowania stron o roli i istocie oraz skutkach mediacji. Należy mieć nadzieję, że – mimo braku tego przepisu – będą to czynić.

Od czasu uchwalenia w 1997 roku kodeksu karnego można szczegółowo określić sytuacje, w których można korzystać z mediacji¹²⁸:

- Mediacja w prawie karnym - w postępowaniu sprawę do mediacji może skierować prokurator lub sędzia, przed rozpoczęciem procesu. Mogą to zrobić z własnej inicjatywy lub na wiosek obu stron, czyli sprawcy albo pokrzywdzonego (wcześniej przytaczane art. 320 i 339 § 4 k.p.k.). Aby jednak mediator zajął się sprawą, obie strony, a więc sprawca i pokrzywdzony, muszą się na to zgodzić. Dobrowolność jest, bowiem jedną z podstawowych zasad postępowania mediacyjnego. Zgodnie z przepisami mediacja powinna zakończyć się w ciągu miesiąca¹²⁹. Jeżeli strony przy pomocy mediatora zawrą ze sobą ugodę, sąd weźmie ją pod uwagę przy wydawaniu wyroku. Nie daje to jednak gwarancji, że sąd warunkowo umorzy postępowanie w stosunku do sprawcy, warunkowo zawiesi wykonanie kary lub ją obniży. Może to zrobić, ale ostateczną decyzję podejmuje mając na uwadze wszystkie okoliczności rozpatrywanej sprawy. Mediacja może być również prowadzona po wydaniu wyroku – pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą pozostającym w więzieniu. W k.k.w. nie ma, co prawda, jednoznacznie przewidzianej możliwości jej prowadzenia, to prawo jej nie zabrania.
- Mediacja w prawie cywilnym - strony same mogą zawrzeć ugodę. Kodeks postępowania cywilnego¹³⁰ umożliwia im zawarcie ugody we wszystkich sprawach, w jakich jest to możliwe. Jeżeli sprawa już się toczy przed sądem, to ugodę taką można zawrzeć przed sędzią. Zawarta w ten sposób uгода jest zbliżona do orzeczenia sądowego. Jeżeli nie będzie ona wykonywana przez którąś ze stron, to druga strona może zwrócić się do komornika o wszczęcie

¹²⁸ W. Klaus, D. Woźniakowska: „Konflikt – rozstrzyganie i rozwiązywanie”. *Prawo a rozwiązywanie sporów*, Warszawa 2003, s. 12-13.

¹²⁹ Patrz; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. k.p.k. (Dz.U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555 ze zm.), art. 23a.

¹³⁰ Patrz; Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. k.p.c. (Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.), art. 10.

postępowania egzekucyjnego¹³¹. Ma to na celu nakłonienie nieuczciwej strony do wykonania swojego zobowiązania. Jednak, gdy strony sporu zdecydują się zawrzeć ugodę przed wszczęciem procesu¹³², to mogą zwrócić się do mediatora w celu zawarcia porozumienia. Porozumienie takie można przedłożyć sądowi do zatwierdzenia. Jeśli jest ono zgodne z prawem sędzia je zatwierdzi. Porozumienie takie staje się wówczas ugodą – będzie miało takie samo konsekwencje, jak ugoda zawarta przed sędzią. Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw wnosi znaczące zmiany, wskazując bezpośrednią możliwość kierowania stron sporu na postępowanie mediacyjne¹³³. Mediacja jest dobrowolna, kodeks postępowania cywilnego wprowadza jej dwa rodzaje: sądową i pozasądową (umowną). Ta pierwsza jest o tyle niezależna od woli stron, że to sąd decyduje, czy skierować je do tego typu postępowania¹³⁴. Przy mediacji umownej strona zobowiązuje się do uczestnictwa w mediacji, określając w szczególności przedmiot sporu, osobę mediatora albo sposób jego wyboru¹³⁵.

- Mediacja w prawie rodzinnym - spory z zakresu prawa rodzinnego rozstrzygane są również na podstawie k.p.c.¹³⁶. Oznacza to, że przed pójściem do sądu można spróbować rozwiązać problem u mediatora, a następnie przedłożyć ją sędziemu do zatwierdzenia. Z mediacji można korzystać w sprawach sporów pomiędzy małżonkami, sporów między rodzicami, a dziećmi, sporów o podział majątku po rozwodzie czy o sprawowanie opieki nad dziećmi. W sprawach o rozwód czy separację obowiązkowe jest przeprowadzenie posiedzenia pojednawczego¹³⁷. Nie ma żadnych przeciwwskazań żeby sędzia kierował strony na postępowanie mediacyjne, – jeżeli obie wyrażą na to zgodę, widząc możliwość pogodzenia się ze sobą.

¹³¹ Na początku należy zwrócić się do sądu o nadanie ugodzie klauzuli wykonalności, na co sąd ma 3 dni. Z takim dokumentem można udać się do komornika.

¹³² Patrz: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. k.p.c. (Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.) art. 184.

¹³³ Patrz: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. k.p.c. (Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.).

¹³⁴ Do mediacji nie wolno nikogo zmusić, nawet wtedy gdy sąd skieruje sprawę, strona w ciągu tygodnia może oświadczyć, że nie wyraża zgody na postępowanie mediacyjne.

¹³⁵ P. Wrześniewski: *Mediacja nie dla kłóliwych*. „Rzeczpospolita” dodatek „Prawo i Gospodarka” 30 sierpnia 2005 wydanie 539/202, s. 6 – 8.

¹³⁶ Szerzej na ten temat pisze S. Pieckowski: *Mediacja w sprawach cywilnych*. Warszawa 2006.

¹³⁷ Patrz: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. k.p.c. (Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.) art. 436 § 1.

- Mediacja w prawie pracy - w przypadku sporu z zakresu prawa pracy pracownik oraz pracodawca powinni dążyć do polubownego załatwienia sprawy. Tu także ma zastosowanie art. 183 k.p.c. Strony mogą zawrzeć ugodę (przed oddaniem sprawy do sądu udać się do mediatora lub zawrzeć ugodę przed sędzią), albo oddać sprawę do rozstrzygnięcia komisji pojednawczej¹³⁸. Komisja pojednawcza działa jak sąd polubowny (arbitraż), ich członków powołuje pracodawca oraz pracownicy. Sprawa powinna zakończyć się w ciągu 14 dni podpisaniem ugody między zwaśnionymi stronami.

¹³⁸ Patrz; Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 Kodeks pracy (Dz. U. 1974 nr 24 poz. 141 ze zm.) art. 244 i następne.

7. Przestępczość nieletnich. Podstawy prawne mediacji nieletnich

Poszukując wyjaśnienia etiologii przestępstw i wykroczeń, przeprowadzono w skali światowej wiele badań i sformułowano różnorodne teorie, z których żadna nie wyjaśniła w sposób zadowalający tego problemu. Jeszcze w XIX wieku wskazywano na istnienie dziedzicznych skłonności czy tendencji do popełniania przestępstw oraz wykroczeń. Obecnie poglądy takie mają wartość wyłącznie historyczną. W XX wieku różnorodne dziedziny naukowe wykorzystywane podczas badań przyczyn popełniania czynów zabronionych potwierdziły tezę: nikt nie rodzi się przestępcą. Konsekwencją powszechnego, naukowego przyjęcia takiej tezy jest wniosek, że istota ludzka, popełniając zawiniony czyn zabroniony zachowuje się w sposób nabyty w wyniku swojego rozwoju, zdeterminowanego różnorodnymi czynnikami, przy czym bardzo duże znaczenie ma rozwój we wczesnej fazie życiowej – w okresie dzieciństwa. W tym czasie odbywa się kształtowanie osobowości, a w szczególności postaw człowieka, sposobów jego postępowania oraz wzorców moralnych.

Nieprawidłowo ukształtowana osobowość człowieka może spowodować, iż jego zachowania mogą przybrać formy niemieszczące się w ogólnie przyjętych kanonach postępowania bądź z powodu zaburzeń w sferze rozróżniania zachowań powszechnie uznanych za złe od dobrych, bądź z powodu braków hamulców moralnych w przypadku, gdy owe rozróżnienia „dobra i zła” funkcjonują prawidłowo. Naruszanie powszechnie przyjętych norm moralnych może spowodować wiele niekorzystnych z punktu widzenia społeczeństwa następstw w postaci: przemocy, wyzysku społecznego, naruszenia obowiązujących praw i wielu innych, włącznie z całkowitą destabilizacją życia w społeczeństwie czy państwie. Nietrudno sobie wyobrazić konsekwencje nieliczenia się z normami prawnymi i moralnymi przez ludzi. Oczywiście system zabezpieczeń prawnych wykształconych na przestrzeni wieków sprawia, że nie dochodzi do skrajnych następstw naruszania przez człowieka reguł zachowań, natomiast odczuwalny skutek demoralizacji jednostki stanowi poczucie krzywdy czy też niesprawiedliwości, będące efektem popełnienia przez nią różnych czynów - od niemoralnych, godnych potępienia, poprzez dokonywanie wykroczeń do przestępstw o największym ładunku szkodliwości społecznej¹³⁹.

¹³⁹I.Bembas: *Przestępczość nieletnich. Od nieletniego do recydywisty*. W: *Psychospołeczne determinanty niedostosowanie społecznego oraz nowatorskie prądy działań zaradczych*. Pod red. A.Jaworska, L.Wirkus, P.Kozłowski Słupsk 2007, s. 48 – 49.

W kwestii odpowiedzialności nieletnich przepisy prawa przechodziły długą ewolucję. Należy zaznaczyć, że w nowożytnych kodyfikacjach początkowo zaczęto wyznaczać jedną granicę wieku, powyżej którego zaczynała się pełna odpowiedzialność karna. Granicę tę najczęściej wyznaczano na lat 16 lub 18 - poniżej tego wieku nieletni odpowiadali warunkowo, to znaczy, o ile działali z rozeznaniem (przykładem może być rozwiązanie francuskiego *Code Penal* z 1810 r.)¹⁴⁰ W późniejszych latach w niektórych państwach zaczęto wprowadzać pośrednią granicę różnicującą (między dwunastym a piętnastym rokiem życia). W okresie przejściowym przyjmowano kombinację odpowiedzialności warunkowej z możliwością zmniejszenia kary. Karę, bez względu na osiągnięty wiek, uzależniano od stopnia psychicznego rozeznania, z jakim działał nieletni. Był to tak zwany "pośredni" system trzech okresów. W efekcie, zarówno w systemie dwóch okresów, jak i w systemie "pośrednim trzech okresów" nawet małe dziecko mogło podlegać odpowiedzialności karnej¹⁴¹.

Z kolei w tak zwanym „czystym” systemie trzech okresów za dzieci do wieku pośredniego odpowiadali rodzice lub opiekunowie, a w okresie pomiędzy środkową cezurą i wiekiem pełnej dojrzałości mieliśmy do czynienia z warunkową odpowiedzialnością nieletniego. Niemniej we wszystkich ustawodawstwach wyodrębniano szczególne przepisy procesowe, dotyczące postępowania z nieletnimi. Do lat siedemdziesiątych XX stulecia utrzymywała się tendencja do podwyższania granicy odpowiedzialności karnej oraz do wyłączenia nieletnich z normalnej procedury sądowej. Rozbieżność przepisów karnych stosowanych wobec dorosłych i wobec nieletnich na ogół trzeba ocenić pozytywnie. Niekiedy jednak przepisy stosowane wobec nieletnich, są rzadziej nowelizowane, niż kodyfikacje karne dla dorosłych¹⁴². Poza tym zdarza się, że nieletni w postępowaniu przed organami wymiaru sprawiedliwości mają mniej uprawnień i gwarancji aniżeli dorośli. Wreszcie wobec nieletnich prawie nigdy nie stosuje się przepisów prawa o amnestii i prawa łaski. Stąd też stan przepisów prawnych, dotyczących nieletnich niejednokrotnie

¹⁴⁰Francuski Kodeks karny *Code Penal* stanowił duże osiągnięcie z punktu widzenia techniki legislacyjnej. Zawierał wyłącznie przepisy prawa karnego materialnego. Składał się z rozdziału wstępnego i czterech części, z których dwie pierwsze miały charakter ogólny, a dwie pozostałe szczególny. Wprowadził trój- podział przestępstw na zbrodnie (crimes), występki (delits) i wykroczenia (contraventions). Za zbrodnie przewidywał kary poprawcze, wykroczenia podlegały karom policyjnym. System kar cechowała wyjątkowa surowość służąca idei odstraszenia. Przywrócono karę konfiskaty majątku, niektóre przestępstwa karano dodatkowo piętnowaniem skazanego. Z najcięższymi karami łączyła się śmierć cywilna (usunięcie ze społeczeństwa za życia).

¹⁴¹Więcej na ten temat: K.Sójka-Zielinska: *Historia prawa*. Warszawa 1993.

¹⁴²www.humanizm.free.ngo z dnia 02.01.2009 r.

pozostawia wiele do życzenia Również obecnie w Polsce – zdaniem wielu – ich stan przedstawia obraz wysoce niezadowolający. Za przykład podawana jest obecnie obowiązująca ustawa (u.p.n.).

Ewolucja zachowań nieletniego od stanu demoralizacji do szczególnej jej postaci – popełniania przestępstw, i to wielokrotnie, musiała znaleźć podłoże sprzyjające wskazanej tendencji. Innymi słowy, brak było hamulców bądź po stronie nieletniego (wewnętrznych) – w postaci prawidłowo wykształconej osobowości, bądź po stronie otaczającej go rzeczywistości (zewnętrznych) – w postaci warunków technicznych umożliwiających realizację czynu zabronionego czy też warunków osobowych przejawiających się w aprobacie lub tolerowaniu zachowań o negatywnym zabarwieniu moralnym przez osoby otaczające dziecko. Nie bez wpływu na proces stopniowego zwiększania kryminalizacji zachowań dzieci i młodzieży jest powszechny w społeczeństwie pogląd, iż niegroźne są ich czyny zabronione o niskiej szkodliwości społecznej, w tym polegające na naruszeniu nietykalności cielesnej innych nieletnich czy też na znieważeniu kogoś¹⁴³.

Dziecko nie rodzi się przestępcą, natomiast jego osobowość kształtowana w sposób nieprawidłowy prowadzi do zjawiska zwanego niedostosowaniem społecznym, objawiającego się w konsekwencji odstępowaniem przez nieletniego swoim zachowaniem od kanonów, które stanowią moralne standardy postępowania w danym społeczeństwie, a w przypadkach krańcowych – popełnieniem przez niego czynów zabronionych. Bardzo silnym moderatorem kształtującej się osobowości dziecka jest rodzina, tym większym, im dziecko jest młodsze. W początkowej fazie rozwoju czerpie się wzorce zachowań od najbliższych osób, przede wszystkim od rodziców, których postawy, sposoby reakcji na konkretne okoliczności przekładają się na zachowania dzieci. Rodzina stanowi swoistego rodzaju „bramę”, przed którą dziecko „wchodzi” do społeczeństwa. Z tych powodów dysfunkcjonalność rodziny, objawiająca się w szczególności brakiem zaspokojenia potrzeb emocjonalnych, ekonomicznych, poczucia bezpieczeństwa oraz niemożnością zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych dziecka, może kierować je na drogę zachowań bezprawnych oraz stanowi determinant przestępczości nieletnich, uznany w doktrynie za jeden z dominujących. W piśmiennictwie naukowym wskazuje się, że przy jednakowej konstrukcji psychicznej i fizycznej dziecka o tym czy wejdzie ono na drogę przestępstwa, czy nie, decyduje przede wszystkim jego sytuacja rodzinna.

¹⁴³P. Trocha: *Nieletni naprawi szkodę*. „Gazeta Prawna” 2006 nr 187, s. 21.

Wyniki badań przeprowadzonych na nieletnich Kościerzyny wskazywały, że 69% przestępców wywodziło się z rodzin rozbitych lub takich, w których występowały alkoholizm, awantury lub bójk, a także przestępczość innych członków rodziny, brak opieki i kontroli nad małoletnim oraz niewłaściwe metody wychowawcze¹⁴⁴.

Wskazując na dysfunkcjonalność rodziny jako główny determinant przestępczości nieletnich, należy też wspomnieć o zjawisku sieroctwa, w którego zakres wchodzi nie tylko tzw. sieroty naturalne – skutek śmierci rodziców, ale także sieroty społeczne – które mają oboje lub jedno z rodziców, ale są pozbawione opieki rodzicielskiej i faktycznej więzi z rodzicami. Sieroctwo społeczne dotyczy około 90% ogólnej liczby sierot, pozostałych 10% stanowią sieroty naturalne. Z punktu widzenia etiologii czynów zabronionych, samo zjawisko sieroctwa nie jest pojęciem wchodzącym w zakres kryminologii, lecz skutki długotrwałego sieroctwa – brak więzi rodzinnych, niemożność wychowywania się w rodzinie mogą mieć odbicie w szeroko pojętej dziedzinie patologii społecznej i popychać dzieci do popełniania czynów zabronionych.

Dysfunkcjonalność rodziny, choć jest najczęstszym uwarunkowaniem demoralizacji nieletnich, w tym popełniania przez nich czynów karalnych, w zdecydowanej większości przypadków jest wzmocniona przez inne warunki, między innymi niepowodzenia szkolne. Obok rodziny szkoła jest głównym czynnikiem wpływającym na osobowość dziecka. Pod pojęciem szkoły w tym znaczeniu rozumie się nie tylko ogólny system szkolnictwa, ale również konkretną szkołę, konkretną klasę, a także nauczyciela – będącego nieodłącznym elementem szkoły realizującym je zadania.

Idee i cele polskiego systemu postępowania z nieletnimi uwidaczniają się w naczelnych zasadach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Są nimi zasada kierowania się przede wszystkim dobrem nieletniego (przy uwzględnieniu także interesu społecznego), zasada dominacji celów wychowawczych, indywidualizacji oraz celowości stosowania wobec nieletnich środków wychowawczych i poprawczych. Szczegółowe rozwiązania ustawy wskazują, że np. *celem wykonywania środków wychowawczych i poprawczych jest m.in. wychowanie nieletniego na świadomego i uczciwego obywatela oraz kształtowanie jego poczucia odpowiedzialności*¹⁴⁵. W związku z tym dość oczywistym jest, że idea pojednania

¹⁴⁴A.Nowak: *Sytuacja rodzinna nieletnich przestępców*. W: *Dewiacje wśród młodzieży: uwarunkowania i profilaktyka*. Pod red. B.Urban, Kraków 2001, s. 337.

¹⁴⁵Patrz; u.p.n. art. 65 § 1 i 2.

sprawcy i ofiary w pełni odpowiada celom przyświecającym polskiemu systemowi odpowiedzialności nieletnich. Poza zbieżnością celów, o które chodzi przy pociąganiu nieletnich do odpowiedzialności i w mediacji, należy wskazać na istniejące w polskiej ustawie z 1982 roku rozwiązania dotyczące wzajemnych relacji pomiędzy nieletnim, a osobą pokrzywdzoną jego czynem¹⁴⁶.

Ustawa umożliwia stosowanie w praktyce środków na rzecz pokrzywdzonych w miejsce tradycyjnych środków wychowawczych i poprawczych¹⁴⁷. Wśród środków wychowawczych ustawa wskazuje: zobowiązanie nieletniego do naprawienia wyrządzonej szkody oraz przeproszenie pokrzywdzonego¹⁴⁸.

W u.p.n. brak jest przepisu stwierdzającego wprost, że pokrzywdzony jest stroną postępowania. Nie został on wymieniony w art. 30 § 1 u.p.n., który wylicza, kto jest stroną w tym postępowaniu. Jednak ustawa określa, iż do pokrzywdzonego stosuje się odpowiednie przepisy k.p.k. W doktrynie procesu karnego przyjmuje się zaś, że pokrzywdzony jest stroną w postępowaniu przygotowawczym. W konsekwencji należy przyjąć, iż ma prawa strony także w postępowaniu wyjaśniającym w sprawach nieletnich. W postępowaniu rozpoznawczym pokrzywdzony nie ma już takich praw. Może w nim występować jako świadek¹⁴⁹.

Wprowadzenie możliwości kierowania spraw nieletnich do mediacji nie wymagałoby zmiany obowiązującej ustawy. Jest to bowiem możliwe w jej zakresie na różnych etapach postępowania¹⁵⁰:

- W każdym stadium postępowania: z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i nieletniego sąd rodzinny może skierować sprawę do postępowania mediacyjnego. Taką możliwość daje art. 3a u.p.n.¹⁵¹.
- Postępowanie wyjaśniające; podstawa wykorzystania programu mediacji jest art. 21 u.p.n. Wyraża on zasadę celowości postępowania stanowiąc, że

¹⁴⁶B. Czarnecka-Działuk, A. Walczak-Żochowska: *Możliwość mediacji w sprawach o czyny karalne popełniane przez nieletnich w świetle ustawodawstwa polskiego*. W: *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą*. Materiały konferencji międzynarodowej. Warszawa 26-27 styczeń 1995, s. 132 – 133.

¹⁴⁷Środki wychowawcze: upomnienie, zobowiązanie do określonego zachowania, naprawienia szkody, wykonywania określonych prac, uczestnictwa w zajęciach wychowawczych, ustanowienie nadzoru rodziców lub opiekunów, ustanowienie nadzoru organizacji młodzieżowej, społecznej, zakładu pracy, nadzór kuratora, zakaz prowadzenia pojazdów, przepadek rzeczy, umieszczenie w rodzinie zastępczej, ośrodka wychowawczym, ośrodka socjoterapii. Środek poprawczy: umieszczenie w zakładzie poprawczym.

¹⁴⁸ Patrz: u.p.n. art. 6 pkt 2.

¹⁴⁹ B. Czarnecka-Działuk, A. Walczak-Żochowska: *Możliwość mediacji w sprawach o czyny karalne popełniane przez nieletnich w świetle ustawodawstwa polskiego*. W: *Teoria i praktyka...*, s. 134.

¹⁵⁰ B. Czarnecka-Działuk, A. Walczak-Żochowska: *Możliwość mediacji...*, s. 135 -136.

¹⁵¹ Po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego instytucja lub osoba godna zaufania, której powierzono przeprowadzenie mediacji, sporządza sprawozdanie z jej przebiegu i wyniku. Wyniki mediacji, sąd rodzinny bierze pod uwagę, orzekając w sprawie nieletniego.

postępowania nie wszczyna się, a wszczęte umarza, gdy zastosowanie środków opiekuńczo - wychowawczych czy poprawczych jest niecelowe. Po udanej próbie doprowadzenia do porozumienia sąd mógłby umorzyć postępowanie w sprawie nieletniego właśnie na podstawie niecelowości stosowanych środków oddziaływania.

- Mediacja jako środek wychowawczy; zgodnie z art. 6 pkt. 2 u.p.n. sąd rodzinny może zastosować wobec nieletnich środek wychowawczy w postaci zobowiązania do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia szkody oraz do przeproszenia pokrzywdzonego. Do środków wychowawczych należą także: nadzór odpowiedzialny rodziców, opiekuna, organizacji, czy zakładu pracy, skierowanie do ośrodka kuratorskiego, zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych, przepadek rzeczy w związku z popełnionym czynem, umieszczenie w instytucji lub organizacji powołanej do przygotowania zawodowego, w rodzinie zastępczej, placówce resocjalizacyjnej albo opiekuńczo – wychowawczej. Środki wychowawcze mogą być stosowane wobec nieletnich, którzy wykazują przejawy demoralizacji oraz wobec tych nieletnich, którzy popełnili czyn karalny.

Ustawa zezwala, by po przeprowadzeniu przez sąd rodzinny postępowania wyjaśniającego sędzia umorzył postępowanie¹⁵². Możliwe jest także na mocy ustawy¹⁵³, by sprawę przekazać szkole, do której nieletni uczęszcza lub organizacji społecznej, do której należy. Przesłanką przekazania sprawy jest przekonanie, że dysponują one odpowiednimi środkami oddziaływania, aby zapobiec dalszej demoralizacji i popełnieniu czynu karalnego¹⁵⁴.

Polski parlament pracuje nad zmianą przepisów regulujących odpowiedzialność nieletnich. Obecny u.p.n. ma zastąpić Ustawa *Kodeks Nieletnich*. Nadrzędnym celem kodeksu nieletnich ma być zapobieganie i zwalczanie demoralizacji i przestępczości nieletnich. Zarazem projekt zakłada częstsze stosowanie postępowania karnego wobec nieletnich. Wprowadza zasadę, że jeśli nieletni popełnił czyn przed ukończeniem lat 17, a w chwili orzekania przez sąd I

¹⁵² Reguluje to art. 21 § 2 u.p.n., na mocy którego, sędzia rodzinny może umorzyć postępowanie jeśli uzna, że brak jest podstaw do jego prowadzenia lub jeśli stwierdzi, że orzeczenie środków wychowawczych lub środka poprawczego jest niecelowe.

¹⁵³ Art. 42 § 4 u.p.n. przewiduje możliwość przekazania sprawy szkole. Przekazanie pozwala na uniknięcie formalnego rozpoznania sprawy przez sąd, a przez to stygmatyzacji nieletniego. W razie nieskutecznego oddziaływania przez szkołę lub organizację, której przekazano sprawę jest ona zobowiązana do poinformowania o tym sądu. W takim wypadku sąd może wszcząć stosowne postępowanie.

¹⁵⁴ B. Stańdo – Kawecka: *Prawne podstawy...*, s. 255.

instancji ukończył lat 18, środków wychowawczych nie stosuje się (art. 22 par. 1). W takiej sytuacji sąd zastosuje jednak nadzwyczajne złagodzenie kary, a będzie mógł także odstąpić od jej wymierzenia. Sankcje karne sąd będzie mógł zastosować także wobec nieletniego, który popełnił czyn przed ukończeniem 17 lat, ale w chwili orzekania przez sąd I instancji ukończył lat 17., jeśli zachodzą podstawy do orzeczenia umieszczenia w zakładzie poprawczym. Ponadto nowelizacja kodeksu karnego rozszerza katalog przestępstw, za które nieletni sprawcy, którzy popełnili przestępstwa po ukończeniu 15 lat, odpowiedzą jak dorośli¹⁵⁵.

Środkiem wychowawczym przewidzianym w projekcie jest ustne ostrzeżenie. Sąd i policja mogą nie wszczynać postępowania przeciwko nieletniemu i poprzestać na ustnym ostrzeżeniu. Czyn nieletniego nie może jednak być zagrożony karą pozbawienia wolności powyżej trzech lat, a nieletni nie wykazywał wcześniej przejawów demoralizacji. Takie rozwiązanie utrudni wszczynanie postępowania w sprawach błahych, niewymagających poważniejszej ingerencji sądu rodzinnego¹⁵⁶.

Co się zmieni w postępowaniu z nieletnimi:

- eliminacja wieloetapowego postępowania z nieletnimi i wprowadzenie jednolitego postępowania sądowego (bez podziału na postępowanie opiekuńcze - wychowawcze i poprawcze),
- możliwość warunkowego umorzenia postępowania w stosunku do nieletniego,
- uregulowanie dopuszczalności postępowania wobec nieletnich niebędących obywatelami polskimi,
- rezygnacja ze składu ławniczego przy orzekaniu w sprawach nieletnich,
- możliwość zarządzenia poszukiwań listem gończym nieletniego, który popełnił zbrodnię.

¹⁵⁵ Zdaniem prof. Mariana Filara w tej sytuacji najpewniej zmienią się tylko sztylady z zakładów poprawczych na zakłady karne.

¹⁵⁶ Patrz: *Kodeks dla nieletnich. Kara więzienia dla 13 latków*. www.adwokatura.krakow.pl. z dnia 05.02.2009r.

7.1. Mediacja w sprawach rodzinnych - reakcje na przestępstwa domowe

W Polsce mediacje rodzinne są ciągle w początkowej fazie rozwoju. Tu i ówdzie są przeprowadzane, jednakże po pierwsze jest to jeszcze praktyka rzadka, po drugie wykonywana „przy okazji”. Zdarza się iż, sąd kierując rodzinę na badania diagnostyczne do Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno – Konsultacyjnego przy okazji zleca przeprowadzenie rozmowy mediacyjnej pomiędzy rodzicami w sprawie sporu o regulację odwiedzin dziecka. Mediacje toczą się też na marginesie zgłoszenia się rodziny na terapię lub przy okazji udzielenia pomocy socjalnej. Oczywiście problemem nie jest to, że mediacja odbywa się przy okazji interwencji innego rodzaju. Problemem jest nadawanie jej statusu odrębnej metody postępowania w przypadku sporów rodzinnych – marginalizuje to jej znaczenie, co może przyczyniać się do niezgodnego z regułami stosowania procedur mediacji, braków w wypracowaniu pisemnych porozumień lub pomijanie poszczególnych etapów mediacji. W takich sytuacjach należy zastanowić się czy taką „rozmowę mediacyjną” można nazwać mediacją¹⁵⁷. Zmiana k.p.c. z dnia 28 lipca 2005r. daje bezpośrednią możliwość kierowania stron sporu do mediacji. Sąd, aż do zamknięcia pierwszego posiedzenia, wyznaczonego na rozprawę, kieruje strony do polubownego załatwienia sporu przy udziale mediatora. W późniejszym terminie, może skierować sprawę do mediacji tylko na zgodny wniosek stron. K.p.c. w art. 183² § 1 definiuje, że mediatorem może być właściwie każdy¹⁵⁸, co upraszcza postępowanie, mimo to wydaje się, że taki zapis może przyczynić się do obniżenia jakości procesu, który przecież w swoim założeniu ma prowadzić do pojednania stron, przy udziale strony trzeciej (kompetentnej w rozwiązywaniu sporów)¹⁵⁹.

Niektórzy twierdzą, że mediacja trywializuje przestępstwo. Sprowadza proces do spotkania i rozmowy stron oraz poczynionych ustaleń, zamazuje wyrządzone zło, zmienia przestępstwo w problem. Argument ten jest najczęściej przytaczany w kontekście przemocy wobec kobiet. Krytycy postrzegają mediację jako formę dyskryminacji przemocy dokonywanej przez mężczyzn i sprowadzają ją ponownie do sfery spraw prywatnych.

¹⁵⁷ H. Przybyła – Basista: *Proces mediacji rodzinnych – od teorii do praktyki*. www.wstroneoica.ngo.pl 11.09.2007r.

¹⁵⁸ W k.p.c. zapisano, że mediatorem może być osoba fizyczna, mająca pełną zdolność do czynności prawnych, korzystająca w pełni z praw publicznych.

¹⁵⁹ P. Wrześniewski: *Mediacja nie dla kłóliwych..* www.rzeczpospolita.pl, s. 6 – 8. z dnia 10.11.2006.

Warto podkreślić, że do mediacji dochodzi w wyniku dokonanego przestępstwa. Fakt, iż mamy do czynienia z przestępstwem w przypadku użycia przemocy, nie ulega wątpliwości. Być może w takich sprawach mediacja może przyczynić się do lepszego zrozumienia i przyswojenia sobie prawdy, z trudem przebijającej się do świadomości organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, że przemoc domowa nie jest sprawą prywatną - jest przestępstwem i organy władzy są zobowiązane reagować na to zjawisko, zwalczać je i jemu zapobiegać. Nie może więc postępowanie mediacyjne służyć jako swoisty kanał do spychania problemów, z którymi prokurator czy sędzia nie chce, czy nie umieją sobie poradzić. W przypadku przemocy zwłaszcza w rodzinie, mediacja objęta jest dokładnie takimi samymi zasadami i zastrzeżeniami jak w przypadku kradzieży roweru czy włamania do piwnicy. Mediacja daje rzeczywiście możliwość rozmowy, wypowiedzenia się także stronie pokrzywdzonej, na co najczęściej nie ma w sądzie miejsca, czasu i ochoty. Nie odbiera to zła jakie zostało wyrządzone, przeciwnie, daje szansę przedstawienia go we właściwym świetle. Nie tylko w perspektywie artykułu z kodeksu, ale rzeczywistych przeżyć pokrzywdzonego.

Nie twierdzę, że w każdej sprawie dotyczącej przemocy w rodzinie, mediacja byłaby dobrym wyjściem. Wydaje się jednak, że właśnie ona może przyczynić się do lepszego zrozumienia, że w przypadku przemocy mamy do czynienia z poważnym przestępstwem, w którym ofiara powinna być poważnie potraktowana. Jest to aspekt, póki co, w sądach nieobecny. Mediacja, o czym również należy pamiętać, nie musi być prowadzona bezpośrednio. Na świecie, ale i w Polsce, znany i rozpowszechniony jest sposób prowadzenia mediacji pośredniej - mediator rozmawia ze stronami oddzielnie, nie dochodzi do bezpośredniego spotkania między ofiarą a pokrzywdzonym¹⁶⁰.

¹⁶⁰ M. Płatek: *Mediacja - szansa dla pokrzywdzonych*. „Niebieska Linia” 2003 nr 2.

8. Społeczno - wychowawcze i psychologiczne aspekty mediacji między pokrzywdzonym a nieletnim sprawcą przestępstwa

Zmiany ustrojowe i ekonomiczne w naszym kraju spowodowały ewolucję społeczeństwa. Inne są obecnie poglądy i zachowanie młodzieży, co rzutuje na ich zachowanie. Duża liczba spraw, które są przedmiotem rozpoznania sądów rodzinnych i nieletnich, wynika z reakcji szkoły na niewłaściwe zachowania młodych ludzi. Przedstawiciele szkół zawiadamiają sądy rodzinne nie tylko o braku realizacji obowiązku szkolnego, lecz także o czynach karalnych. Nie ulega wątpliwości, że zarówno szkoła jak i sąd muszą korzystać z istniejących możliwości i uregulowań prawnych, znaleźć sposób na zmianę postaw tych nieletnich, którzy negują wszelkie wzorce zachowań¹⁶¹.

Mediacja jest specyficznym rodzajem interwencji psychologicznej, polegającej na pośredniczeniu w sporze i ułatwieniu skłóconym stronom dojścia do porozumienia¹⁶².

Aspekt psychologiczny ma sama procedura dojścia do porozumienia, mimo że mediacja nie jest terapią, jej przebieg i wynik może mieć wymiar terapeutyczny (psychologiczny). S. Kratochvil podkreśla, że „przez pomoc psychologiczną rozumie się określony rodzaj interakcji pomiędzy pomagającym a wspomaganym, w której pomagający oddziałuje niektórymi środkami psychologicznymi na potrzebującego pomocy”¹⁶³. Niezależnie od tego, czy pomoc psychologiczna określona zostanie jako psychoterapia, poradnictwo, modyfikacja zachowania, to wszystkie formy będą posiadały pewne cechy wspólne, tj.:

- **jednostronność**; założenie, że jeden z uczestników jest osobą pomagającą, a drugi klientem, w tym wypadku osobą wspomaganą. Istniejące między nimi ustalenia zakładają, że działania pomagającego skupiają się na rozwiązywaniu problemów wspomaganego,
- **formalność**; interakcja między pomagającym a wspomaganym jest zazwyczaj ograniczona do wyznaczonego miejsca i czasu,
- **ograniczenie czasowe**; interakcja między pomagającym, a jego klientem kończy się, gdy osiągnięte zostaną uzgodnione cele.

¹⁶¹ B. Wojarowska – Oniszczyk: *Mediacja w szkołach*. "Niebieska Linia" 2003 nr 4.

¹⁶² H. Przybyła – Basista, T. Cybulski: *Praktyka mediacji w rodzinnych ośrodkach diagnostyczno – konsultacyjnych. Stan obecny i propozycje zmian*. W: *Wybrane obszary praktyki biegłego sądowego psychologa*. Pod red. J.M. Stanik Katowice 1997, s. 104.

¹⁶³ S. Kratochvil: *Psychoterapia. Kierunki, metody, badania*. Warszawa 1978, s. 27.

Mediacja jest formą pomocy zbliżoną do strategicznej terapii krótkoterminowej¹⁶⁴ traktującej osobiste i diadyczne problemy jako rezultat niewłaściwego radzenia sobie z problemami. Terapia krótkoterminowa (także pojmowana w ten sposób mediacja) przebiega w trzech fazach: wstępnej, końcowej i środkowej¹⁶⁵.

Pierwsza faza - wstępna - obejmuje zazwyczaj jedno, dwa spotkania i dotyczy oceny oraz identyfikacji problemu. Terapeuta poznaje w niej wzorce interakcyjne i komunikacyjne małżonków. Dotyczą one zwykle jednego lub kilku punktów napięcia w życiu rodziny. W diagnozowaniu rodziny ważna jest rola zaistniałych sytuacji oraz roli jaką odegrały w życiu rodziny. W pierwszej fazie terapeuta przedstawia i wyjaśnia cel terapii, zawiera z nimi kontrakt (co można porównać do ustalenia reguł w procesie mediacji)¹⁶⁶. W idei mediacji zawarta jest myśl, że ma ona przynieść korzyść zarówno sprawcy, jak i ofierze. Należy pamiętać, że ofiara przeżyła szok psychiczny spowodowany przestępstwem, jej emocje są z reguły bardzo silne i gwałtowne, utrzymują się przez długi czas, a nawet wpływają na modyfikacje zachowania, na jej relacje i postawy wobec otoczenia. Osoba poszkodowana czuje się też kompletnie niedoinformowana. Od samego początku – od momentu zgłoszenia policji o popełnieniu przestępstwa na jej szkodę uważa, że organ prowadzący nie dostarcza wystarczających informacji na temat sprawy. Poszkodowany z reguły nie wie nic lub bardzo mało. Zadaje sobie pytanie, dlaczego sprawca wybrał właśnie mnie, jakie były motywy jego działania, kim jest sprawca i czy należy się go obawiać w przyszłości. Spotkanie „twarzą w twarz” z oskarżonym daje ofierze szansę na uzyskanie odpowiedzi na dręczące pytania. Poszkodowany dowiaduje się, dlaczego sprawca dokonał przestępstwa, jakie były motywy jego postępowania, poznaje „racje”, wyjaśnienia i tłumaczenia sprawcy. To wszystko w jakimś sensie satysfakcjonuje ofiarę, która może zmienić swój stosunek do drugiej strony, przekonać się, że mógł on nie zdawać sobie sprawy z krzywd jakie wyrządził,

¹⁶⁴ Oczywiście mediacji nie można traktować jak terapii, jednakże postępowanie mediacyjne może przyczynić się do osiągania rezultatów terapeutycznych czy wychowawczych, poprzez zastosowanie technik komunikacyjnych pozwala na zdiagnozowanie, a następnie stłumienie problemu – aż do ostatecznego pojednania stron konfliktu.

¹⁶⁵ S. Tusznio, M. Wojtkowiak: *Mediacje i negocjacje jako formy rozwiązywania konfliktu*. Kielce 2004, s. 123.

¹⁶⁶ D. Rode: *Pomoc psychologiczna w opiniodawstwie sądowym w sprawach rozwodowych*. W: *Psychologiczna problematyka wsparcia społecznego i pomocy*. Pod red. Z. Ratajczak. Katowice 1994, s. 20-21.

nie miał w stosunku do ofiary - osobiście – złych intencji, że jest zwykłym człowiekiem, a nie niebezpiecznym potworem¹⁶⁷.

W fazie środkowej (obejmującej zazwyczaj kilka spotkań) terapeuta koncentruje się na formach porozumienia się partnerów. Wymiana zdań pozwala poznać schemat ich funkcjonowania. Schemat zazwyczaj się powtarza, jeden atakuje drugi się wycofuje. Rola mediatora to wyjaśnienie w jaki sposób się obecnie komunikują, jak bierność indukuje agresję nasilając frustrację i wzajemne niezadowolenie. Mediator wyjaśnienia znaczenia komunikatów niewerbalnych. Taka interwencja w dysfunkcjonalną komunikację partnerów wyzwała w nich czasem większą gotowość do uważnego słuchania, analizowania problemu, wyjaśnienia swego punktu widzenia w sposób otwarty, a zarazem nieraniący drugiej strony. W trakcie tego procesu mediator powinien przedstawiać istniejące konflikty, wskazywać niekonsekwencje, przemieszczać się w kierunku postawy podtrzymującej, z czasem redukować swoją aktywność. W fazie trzeciej dokonuje się podsumowania uzyskanych wyników i określa się problemy nierozwiązane do końca, nad którymi powinno się dalej pracować¹⁶⁸.

⁶⁷ D. Wójcik: *Psychologiczne problemy mediacji między sprawcą przestępstwa a ofiarą (w postępowaniu z nieletnimi)*. W: *Teoria i praktyka pojednania...*, s. 94 – 96.

⁶⁸ D. Rode: *Pomoc psychologiczna w opiniodawstwie sądowym...*, s. 22 –24.

8.1. Korzyści płynące z postępowania mediacyjnego (wychowawcze i psychologiczne)

Co w wyniku postępowania mediacyjnego zyskuje sprawca¹⁶⁹? Na tak postawione pytanie można odpowiedzieć bardzo szybko – nadzieję na uniknięcie kary. Jednak taka odpowiedź może być prawdziwa tylko we wstępnej fazie mediacji. W trakcie postępowania, większość sprawców zmienia swój stosunek do ofiary. Przestaje ona być dla nich osobą anonimową, do której miał obojętny, a nawet wrogi stosunek. Staje się kimś określonym, rzeczywistym, konkretną osobą, która doznała szkody i cierpienia w wyniku ich działania. Świadomość taka daje młodemu człowiekowi poczucie dyskomfortu, które łatwo zamienić na działanie, zadaniem mediatora oraz instytucji wspierających proces pojednania, jest by takie działanie miało charakter pozytywny, np. by młody człowiek przedsięwziął coś na korzyść pokrzywdzonego - rekompensując wyrządzone szkody. Słuchając relacji ofiary, nieletni lepiej rozumie krzywdę, którą wyrządził, zaczyna czuć się za to odpowiedzialny. Staje się też dla niego oczywiste, że ma obowiązek w jakiś sposób wynagrodzić spowodowaną szkodę. Bywa tak, że sam proponuje rodzaj i sposób rekompensaty lub akceptuje propozycje ofiary, co może wzmocnić jego poczucie odpowiedzialności¹⁷⁰.

Po osiągnięciu pojednania mediator zachęca strony aby porozmawiały, w jaki sposób sprawca ma wynagrodzić szkodę i krzywdę wyrządzoną ofierze. Obie strony powinny to negocjować same, gdyż wtedy sprawca czuje się bardziej zobowiązany i odpowiedzialny za zrealizowanie rekompensaty. Rola sprawcy jest aktywna, a sama rekompensata i sposób jej wypełnienia są przez niego zaakceptowane, a nie narzucone z góry, co zawsze daje większą gwarancję na wywiązanie się ze zobowiązania. Z reguły w programach mediacyjnych podkreśla się, że poprawa nie jest głównym celem mediacji, lecz jednym z elementów procesu pojednania. W niektórych programach mediacji zachęca się sprawcę i ofiarę, aby już po formalnym zakończeniu spotkania i podpisania ugody, wspólnie z mediatorem podjęli dyskusję oceniając spotkanie mediacyjne. Zaobserwowano bowiem, że w wielu przypadkach mimo zakończenia mediacji, obie strony wcale nie dążą do rozstania się, przeciwnie

¹⁶⁹ Wydaje się, że tak postawione pytanie może przeczyć idei sprawiedliwości naprawczej, jednakże tylko z pozoru. Często trudno przezwyciężyć opór stron przed spotkaniem – dodatkową determinantą w takim przypadku jest niewątpliwa korzyść jaką niesie mediacja (uniknięcie tradycyjnego procesu karnego – przynajmniej w jego części).

¹⁷⁰D. Wójcik: *Psychologiczne problemy mediacji między sprawcą przestępstwa a ofiarą (w postępowaniu z nieletnimi)*. W: *Teoria i praktyka pojednania...*, s. 95 – 96.

wyrażają chęć kontynuowania spotkania już na innej płaszczyźnie. Obserwuje się tu coś w rodzaju, tradycyjnego, towarzyskiego kontaktu, po dokonaniu transakcji handlowej – stosunek między sprawcą a ofiarą staje się bardziej partnerski¹⁷¹.

Istotnym faktem jest aspekt społeczno – wychowawczy. Porozumienie może mieć znaczenie wychowawcze tylko wtedy gdy obie ze stron w sposób nieskrępowany i całkowicie dobrowolny wyrażą chęć uczestnictwa w nim. Mediator staje się przekąźnikiem emocji, katalizatorem utrzymującym odpowiednie warunki do prowadzenia rozmów. Wydaje się, że w wielu sprawach właściwszym jest określenie *porozumienie* niż *pojednanie* – dotyczy to głównie spraw z udziałem nieletnich, gdzie chodzi o próbę wzajemnego zrozumienia stron. Zatem realizacja celów wychowania to głównie rozwijanie poczucia odpowiedzialności i umożliwienie osobie ludzkiej odpowiedzialnego działania, bowiem dopiero w zetknięciu z wartością daną w działaniu może zaistnieć i realizować się wartość moralna. Prawdziwy rozwój człowieka dokonuje się również dzięki osobowym relacjom z innymi ludźmi. Relacje te znajdują swoją podstawę w antropologicznej strukturze osoby. Każdy człowiek ze swej natury jest istotą społeczną i w jego strukturze tkwi podstawa różnorodnych odniesień międzyludzkich¹⁷².

Osoby uczestniczące w procesie mediacji mają większe poczucie bezpośredniego wpływu na swój los i przyjęte rozwiązania, mniejsze odczucie porażki czy przegranej, a większe pokonywania przeszkód, szukania wygranej. Z pomocą mediatora skłócone strony aktywnie poszukują możliwych do przyjęcia wspólnych rozwiązań. W trakcie mediacji wzrasta odpowiedzialność za przyjęte rozwiązania. Mediator stwarza warunki do podejmowania decyzji, ale ich nie podejmuje. Dzięki temu skonfliktowane strony mają szansę na uniknięcia pasywnej postawy i przenoszenia odpowiedzialności na inne osoby czy instytucje. Daje to również szansę na skuteczniejsze przestrzeganie postanowień niż wtedy gdy rozwiązanie przychodzi z zewnątrz, jako np. zalecenie sądu. Udział w mediacji daje stronom psychiczny komfort: unikają upublicznienia swoich, często krępujących spraw¹⁷³.

W badaniach J. Unella i A. Leeminga pozytywne aspekty postępowania mediacyjnego dostrzegają obie strony konfliktu. Ofiary wyrażają zadowolenie, że dowiedziały się więcej na temat przestępstwa, miały też poczucie, że pomogły

¹⁷¹ R. G. Hertz: *Mediation entre auteur et victime: le modele „die waage” a Cologne*, W: *Nouvelles tendances dans le Droit Penal des mineurs*. Freiburg i Br. 1990; J. Junger – Tas: *Strategies for Dealing with Delinquents. An European Perspective*, The Hague, 1992.

¹⁷² M. Śnieżyński: *Pedagogika Jana Pawła II*. „Wychowawca” 2003 nr 10

¹⁷³ S. Tusznio, M. Wojtkowiak: *Mediacje i negocjacje...*, s. 130.

sprawcy oddziałując na niego wychowawczo. I choć z reguły poszkodowanym zależało na uzyskaniu od sprawcy zadośćuczynienia finansowego, to jednocześnie silnie podkreślano korzyści natury psychologicznej uzyskane w trakcie mediacji. Sprawcy podkreślali, że kontakt z ofiarą pozwolił im zrozumieć i ocenić swoje postępowanie poprzez spostrzeżenie jego skutków¹⁷⁴. Postępowanie mediacyjne doprowadzając do pojednania i zawarcia ugody między sprawcą i ofiarą ma również szerszy wymiar społeczny. Wynikiem mediacji może być wykonanie przez sprawcę określonej pracy na rzecz osoby poszkodowanej lub na rzecz społeczności. W dalszych etapach mediacji włączone jest więc szersze grono osób: rodzina sprawcy i ofiary oraz społeczność lokalna. Przyczynia się to do poprawy komunikacji społecznej, do lepszego zrozumienia w społeczeństwie problemów związanych z konfliktami interpersonalnymi, do zwiększenia odpowiedzialności za swoje postępowanie i do większej tolerancji wobec innych¹⁷⁵.

Niewątpliwie mediacja sprzyja swoistej restytucji nadszarpniętych więzi międzyludzkich, pomaga budować i umacniać społeczność lokalną, wywiera wpływ na kształtowanie postaw społeczeństwa wobec sprawców i orzekanych kar. Należy jednak podkreślić, że mediacja jedynie stwarza stronom konfliktu możliwość osiągnięcia wskazanych korzyści, nie oznacza to natomiast, że je zapewnia. Indywidualny charakter każdego sporu, także każdej ze stron, determinuje tę możliwość. Zawarcie kompromisu następuje z reguły, po osiągnięciu optymalnego stanu psychicznego, który określa stopień korzyści wyniesionych z mediacji.

¹⁷⁴ D. Wójcik: *Psychologiczne problemy mediacji między sprawcą przestępstwa a ofiarą (w postępowaniu z nieletnimi)*. W: *Teoria i praktyka pojednania...*, s. 99.

¹⁷⁵ Tamże, s. 100.

9. Mediator - obrońca rzetelnej procedury pojednania czy współczesny animator wychowania

Wychowawca, który sam ma szczęśliwe życie może być nieświadomy nacisku pod jakim znajduje się dziecko wskutek powtarzających się awantur między rodzicami, alkoholizmu ojca lub matki czy też sytuacji gdy z powodu braku jednego z rodziców musi wcześniej wziąć odpowiedzialność za młodsze rodzeństwo. Nauczyciel może również nie być świadomy rodzaju żądań ze strony dominujących lub emocjonalnie niezrównoważonych rodziców, w obliczu których staje dziecko, czy różnego rodzaju stresów powodowanych przez rodzica, z chroniczną depresją, który nie jest zdolny, by zmierzyć się z zadaniami życia. Doceniając wagę takich przeżyć, nie dziwi fakt stwarzania przez dzieci problemów w środowisku szkolnym. Może to sprowadzać się do fizycznego wyczerpania czy braku motywacji, jak i przybrać formę wycofania się. W najgorszym razie jest to rozpaczliwe dopominanie się o uwagę nauczyciela, czy też urazy i wrogość w ogóle.

Ustawowym zadaniem szkoły, obok nauczania jest wychowanie młodego człowieka. Nie jest to zadanie nowe. Szkoła polska zawsze była szkołą wychowującą, jej historię tworzyło wielu wspaniałych wychowawców młodzieży. Pozostawili oni po sobie uczniów oraz dzieła pisane, dostarczające wzorców kolejnym pokoleniom nauczycieli. Mimo to współczesne wychowanie domaga się odrodzenia. Kojarzenie słowa wychowanie z prowadzoną przez lata ideologizacją szkoły stało się przyczyną odwrócenia wielu osób od instytucjonalnego wychowania, a w następstwie wycofanie liczного grona nauczycieli ze świadomie prowadzonej szkolnej pracy wychowawczej. Wychowanie stało się wyłącznym przywilejem i obowiązkiem domu rodzinnego. Istniejąca w szkole funkcja wychowawcy klasy pozwala na angażowanie się nauczycieli w działania daleko wykraczające poza prowadzenie tzw. godziny wychowawczej. Wielu nauczycieli kierujących się naturalnym wyczuciem i dobrymi wzorcami, stara się tworzyć swoim uczniom prawidłowe środowisko wychowawcze¹⁷⁶. Nauczyciele w swojej pracy wychowawczej, wspierając w tym zakresie obowiązki rodziców, powinni zmierzać do tego, aby uczniowie w szczególności:

- znajdowali w szkole środowisko wszechstronnego rozwoju,
- rozwijali w sobie dociekliwość poznawczą,
- mieli świadomość życiowej użyteczności poznanych treści,

¹⁷⁶ *Wychowanie w prawie oświatowym i w szkolnej rzeczywistości*. „Biblioteczka Reformy” 2001 nr 37, s. 3 – 4.

- stawali się samodzielni, uczyli się szacunku dla dobra wspólnego,
- poszukiwali, dążyli na drodze rzetelnej pracy do postawionych celów,
- rozpoznawali wartości moralne,
- kształtowali w sobie postawę dialogu, umiejętność słuchania innych i rozumienia ich poglądów¹⁷⁷.

Wiadomo jednak, iż nauczyciele nie są pracownikami socjalnymi, każda próba oddziaływania na środowisko rodzinne może powodować dodatkowe urazy. Niemniej jednak zrozumienie potrzeb dziecka w szkole pomoże mu radzić sobie z problemami w domu. To oczywiste, że dzieci mające problemy w domu nie powinny być dodatkowo obciążane przez mało wrażliwe środowisko szkolne. Należy pamiętać, że niechętnie przyznają się do problemów – wstydzą się, bądź też są lojalni wobec rodziców. Idąc dalej, wiele dzieci w tego rodzaju sytuacji może mieć problemy z wystowieniem się (z powodu braku werbalnej stymulacji); może być im trudno wyrazić te problemy w słowach, szczególnie jeżeli nie mają poczucia, że są uważnie i ze zrozumieniem słuchane¹⁷⁸.

Współczesny wychowawca staje przed obliczem zaniechania działań socjalizacyjnych na rzecz przekazania wcześniej określonego programu, czy też działania na rzecz pomocy wychowankom skracając narzucony program szkolny. Współczesny wychowawca staje się osobą, która poprzez swoje działania opiekuńcze, socjalizacyjne, czy szeroko pojmowaną animację daje podopiecznym szansę zaspokojenia potrzeb emocjonalnych. Rozmiar konfliktów w środowisku szkolnym i domowym nakazuje mu organizować prace tak, by dawać impuls do działania oraz starać się uczestniczyć w rozwiązywaniu konfliktów – mediować w sprawach nieporozumień uczniowskich, bądź między uczniem a nauczycielem, także konfliktów rodzinnych. Współczesny wychowawca kreuje dialog między wychowankami. Nie można utożsamiać dialogu z aktem słownej komunikacji. Profesor Marian Śnieżyński pisze: „... często rozmawiając ze sobą, wzajemnie się nie słyszymy, nie rozumiejąc sensu docierających do nas słów, albo ukrywamy własny pogląd. Sens dialogu polega na odkrywaniu prawdy. W dialogu najcenniejsze

¹⁷⁷ Patrz; Załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach w liceach profilowanych (Dz. U. nr 61, poz. 625).

¹⁷⁸ D. Fontana: *Psychologia dla nauczycieli...*, s. 42 – 46.

*jest to, co najbardziej subiektywne. Jego istotą jest wolny udział i tolerancja innego, obcego, a także konieczność uważnego słuchania nie tyle słów, co ich sensu*¹⁷⁹.

Animatorem nazywamy osobę, która inicjuje, nadaje żywotność, zachęca do działania, posiada umiejętności ożywiania idei i wpajania ich innym ludziom. Animatora określa żywy intelekt, ruchliwy dynamiczny charakter oraz działanie zgodne z nakazami takiego intelektu. W rzeczywistości wychowawczej, osoba taka, przekazując inicjatywę swoim wychowankom, rozbudza potrzebę posiadania wiedzy, wpływa na rozwój zainteresowań, rozumie znaczenie nauczania i wychowania w życiu jednostki i społeczeństwa i jest świadomy roli jaką powinien odgrywać. Ważne jest tu zamiłowanie do pracy z ludźmi oraz umiejętność kształcenia właściwych stosunków interpersonalnych. Zwolennicy animacji – traktowanej jako proces ożywiania, stymulacji aktywności, wyzwiania sił twórczych, pobudzania do działania przez zachęcanie i wzmacnianie – uwrażliwiają intelektualnie i stwarzają szansę rozwoju indywidualnego jednostek, inicjując równocześnie współdziałanie w grupach społecznych. Przez animację instytucji można umożliwiać rozwój zainteresowań, pomagać odkrywać w sobie siły, rozbudzać wiarę w możliwości zmian w różnych sferach osobowości jednostki¹⁸⁰.

Mediacja oznacza pojednawstwo, rozjemstwo, jest to inicjatywa rozwiązywania sporów należąca do osoby trzeciej, który służy pomocą w poszukiwaniu rozwiązania możliwego do przyjęcia przez obie strony. Do zadań mediatora należy ustalenie programów rozmów, uzyskanie akceptacji ze strony obu uczestników, kontrolowanie komunikacji między stronami, identyfikowanie spraw czy rozpoznawanie problemów, w razie potrzeby indywidualne spotkania z każdą ze stron, podsuwanie rozwiązań, zachęcanie do rozpracowywania problemów.

Mediatorem może zostać jedynie ktoś, kto postrzegany jest jako osoba godna zaufania, ciesząca się ogólnym szacunkiem i zaufaniem oraz posiadająca ogólny autorytet w swoim otoczeniu¹⁸¹. Osiągnięcie takiej pozycji może być efektem działalności zawodowej. W tym szczególnym wypadku działalności szeroko pojmowanej jako pedagogiczna, ale przecież może to być także osoba pracująca w

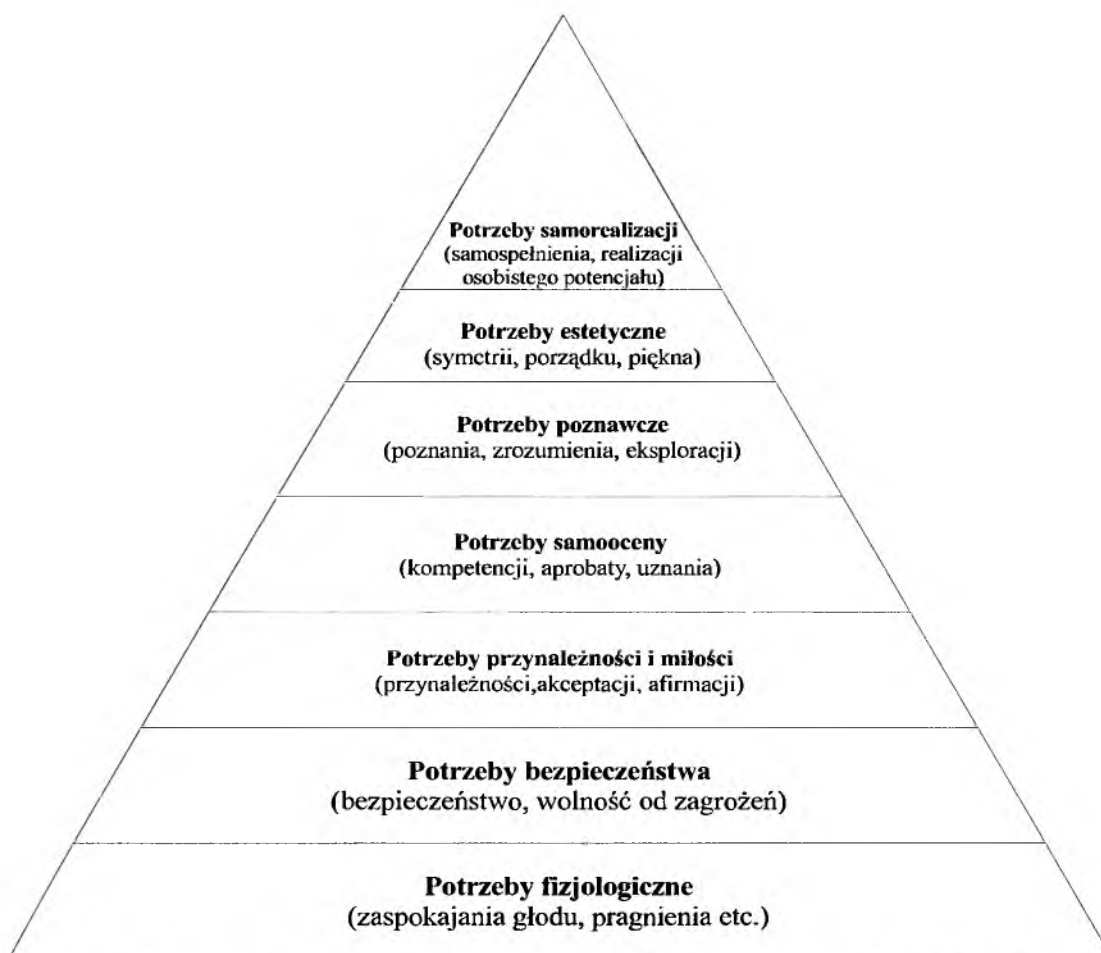
¹⁷⁹ M. Śnieżyński: „*Od monologu do dialogu edukacyjnego*”. W: *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*” Pod red.: Franciszek Adamski, Kraków 1999, s. 125.

¹⁸⁰ U. Kamińska: *Zarys metodyki pracy opiekuńczo – wychowawczej w rodzinnych i instytucjonalnych formach wychowania*. Katowice 2002, s. 101.

¹⁸¹ Przewodnikiem – wychowawcą – mediatorem możesz być tylko wtedy, gdy stać cię na to by zaufać tym, których ci powierzono, kiedy wciąż stawiasz na ich dobrą wolę, na to co w nich rozumne – na ich dobro, człowieczeństwo. Patrz; M. Maliński: *Elementarz dla początkujących, zaawansowanych i dojrzałych*. Kraków 2004, s. 194.

służbie zdrowia, usługach czy związana z prowadzeniem jakiejś firmy¹⁸². Stwierdzono, że największy sukces odnosi mediator, który zachowuje się przyjaźnie i ma kontrolę nad procesem negocjacji. Mediatorzy obiektywni i bezstronni przyczyniają się ogólnie rzecz biorąc do wypracowywania bardziej satysfakcjonujących rozwiązań. Mediator jako współczesny animator wychowania to idea adekwatna do stawianych tez o mediacji jako nowej formie wychowania, gdzie kategoria pojednania zajmuje czołowe miejsce w procesie socjalizacji. Istotą dojścia do pełni zadowolenia jest samorealizacja. Znany psycholog (twórca hierarchii potrzeb) A. H. Maslow zauważył, że samorealizujący się ludzie skłonni są do doświadczeń szczytowych, wielkiego szczęścia i spełnienia, co przedstawia rysunek 1. Hierarchia potrzeb.

Rysunek 1. Hierarchia potrzeb Maslow'a.

Źródło: D. Fontana: *Psychologia dla nauczycieli*. Zysk i S - ka, Poznań 1995, s. 240.

¹⁸² E. Bieńkowska: *Poradnik mediatora...*, s. 35.

Zatem hierarchia Masłowa sugeruje, że kiedy są zaspokojone podstawowe potrzeby¹⁸³ jednostek wraz z potrzebą zabezpieczenia przed agresorami, wtedy koncentrują się one na zdobyciu akceptacji swych rodzin i grup społecznych (potrzeby społeczne). Gdy będą już akceptowane zajmą się następnie tym jak oceniają je inni, tak, aby mogły dobrze o sobie myśleć. Po zaspokojeniu tych potrzeb przeniosą się na poziom potrzeb poznawczych i estetycznych oraz ostatecznie samorealizacji. Samorealizacja oznacza w rezultacie, że jednostki rozwijają te cechy, które charakteryzują ludzi dojrzałych i dobrze przystosowanych¹⁸⁴.

Praca animatora - mediatora nie ogranicza się do czynności formalnych związanych z przekazywaniem treści poznawczych, opieką nad wychowankiem czy nauką wykorzystywania technik mediacyjnych. Obejmuje szereg procedur dotyczących zespołowej i indywidualnej działalności wychowawczej. Spełnienie funkcji wychowawczej polega na takim kształtowaniu osobowości dziecka, by przygotować go do samodzielnego życia w społeczeństwie. Każdy współczesny animator powinien posiadać umiejętność prowadzenia dialogu z wychowankiem i grupą oraz wiedzieć, że na efekt swojej pracy może czekać bardzo długo. Dialogiem wychowawczym nie może być kłótnia, pouczanie, kaznodziejskie moralizowanie, dialog nie jest także sposobem na osiągnięcie błahego celu, nie jest krytyką, nie można go zorganizować jako nienaturalnej i celowej sytuacji. Dialog musi być poparty umiejętnościami komunikacji interpersonalnej, podobnie jak w procesie mediacji gdzie istotą jest osiągnięcie przez rozmówców zadowolenia. Nawiazywanie bliskiego kontaktu, poświęcanie uwagi, wysłuchanie smutku czy buntu jest rolą współczesnego wychowawcy. Humanistyczna postawa jest przyjęciem roli przewodnika, rozumiejącego potrzebę przekształcania życia dziecka dla jego dobra. W dobie cywilizacyjnego zagubienia, kontestacji i alienowania się młodzieży od świata dorosłych szczególne znaczenie odgrywa konsekwentne wdrażanie do praktyki wychowawczej humanistycznych zasad wychowania, informujących, co należy czynić aby osiągnąć określone cele. Uniwersalną normę wychowawczą stanowi zasada autentyczności i życzliwości. Przychylność i wzajemność znajduje się na czołowych miejscach pożądanych cech animatora, czy mediatora¹⁸⁵.

¹⁸³ Jak trafnie zauważa A.H. Masłowski „Pożywienie, bezpieczeństwo, miłość, podziw, wolność które zawsze były obecne, których nigdy nie brakowało i o których się nie marzyło nie tylko mogą pozostać nie zauważone, lecz nawet zdevaluowane, udaremnione lub zniweczone” A.H. Masłowski: *Motywacja i osobowość*. WSiP, Warszawa 1990, s. 105.

¹⁸⁴ D. Fontana: *Psychologia dla nauczycieli...*, s. 239 - 240.

¹⁸⁵ T. Wolan: *Nauczyciel - wychowawca w procesie przemian edukacyjnych*. Chorzów 2002, s. 49- 50.

10. Szkoła jako miejsce popularyzacji idei pojednania ofiary ze sprawcą

Szkolnictwo polskie staje w obliczu prób powstrzymania zachowań agresywnych. Agresja kojarzona jest z wrogim, fizycznym lub psychicznym działaniem agresywność, często stanowi reakcję na frustrację, bądź jest formą zachowania przejętą od osób z najbliższego otoczenia¹⁸⁶.

Wśród determinantów zachowania agresywnego wymienia się m.in.:

manipulację, chęć zwrócenia na siebie uwagi, niską samoocenę, lęk przed brakiem możliwości realizacji celów, chęć prezentacji własnej siły i wiedzy, „odwentylowanie” napięć.

Niezależnie od czynników wywołujących zachowania niepożądane społecznie funkcjonowanie osób agresywnych odbywa się na zbliżonym poziomie. Osoba agresywna ma tendencję do wkraczania w cudzą przestrzeń, krytykowania innych, równocześnie nie widząc własnych błędów. Niewątpliwie agresja uczestników interakcji sprzyja powstawaniu i zaostrzaniu konfliktów.

Uczniowie spędzają w szkole dużą część swego życia. Jeszcze nie tak dawno nazywano ją „drugim domem”, współcześnie zamienia się tę nazwę na „arenę”, na której walczą uczniowie ze swoimi rówieśnikami, czy też nauczyciele z uczniami, o czym z reguły rzadko się mówi¹⁸⁷. Uczniowie często czują się bezsilni, nauczyciele natomiast nie dostrzegają, a nawet lekceważą ewentualny problem. Nieco inaczej wyglądają konflikty rówieśnicze, te bowiem zazwyczaj są jawne i krótkotrwałe, a przede wszystkim prostsze do rozwiązania. Do każdej sprawy powinno się podchodzić w sposób szczególny i wyjątkowy.

Powszechnie mówi się o tym, że brutalizacja życia dorosłych znalazła wierne odbicie w środowisku szkolnym¹⁸⁸. Wpływ nabytych w toku interakcji dziecka z otoczeniem doświadczeń, a także rola środków masowego przekazu stanowią podstawę jego społecznego działania. Coraz częściej słyszymy o nasileniu zjawisk dewiacyjnych i patologicznych, stajemy się świadkami, a nawet uczestnikami różnego rodzaju konfliktów i zachowań agresywnych. Nasze osiedla, miasta i wsie, stały się miejscami niebezpiecznymi. Co jakiś czas media informują nas o kolejnym wyjątkowo brutalnym akcie przemocy w rodzinie, molestowaniu i maltretowaniu

¹⁸⁶E. Żabczyńska: *Przestępczość dzieci. Etiologia i rozwój*. Warszawa 1983.

¹⁸⁷J. Mówińska – Skupieńska, T. Wentland, *Stan świadomości gdańskich środowisk szkolnych na temat funkcjonowania podkultur młodzieżowych*. W: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*. Pod red. S. Kawuła, H. Machela Toruń 1999, s. 91.

¹⁸⁸J. Żerko: *Przemoc wśród dzieci w świetle Konwencji Praw Dziecka*. W: *Podkultury młodzieżowe w środowisku...*, s. 91.

dzieci przez rodziców, o agresji w szkole, w zakładach karnych czy wojsku. Do tego dochodzą szczególnie okrutne zabójstwa dokonane przez młodocianych oraz liczne rozboje i napady rabunkowe¹⁸⁹.

Okazuje się, iż takie zjawiska, jak alkoholizm, narkomania, czy przestępczość z wolna ujawniają się również w środowisku szkolnym, a pewne symptomy takich zachowań widoczne są już w szkole podstawowej. Szkoła nie jest już tym bezpiecznym miejscem, wyzwalającym pozytywne emocje, gdzie każdy zna swoją pozycję i rolę. Uczniowie nie są też grzecznymi dziećmi, które posłusznie wypełniają własne obowiązki, nie tylko szkolne, nauczycielom natomiast coraz częściej brak jest cierpliwości oraz właściwego podejścia do każdego indywidualnie i do klasy jako całości.

Zasadniczo szkoły mogą podejmować kroki w kierunku zapobiegania przestępczości stosując dwie główne metody. Pierwsza polega na sformułowaniu programów przystosowawczych dla uczniów mających problemy w szkole, narażonych na ryzyko rozwoju przestępczego zachowania. Jest to interwencja indywidualna. Druga metoda to działania zaprojektowane w celu obniżenia poziomu przestępczości wśród ogółu uczniów. Jest to interwencja zbiorowa. Indywidualna interwencja może mieć charakter poparcia i kontroli klasy przez psychologa lub doradcę, lub indywidualnego skierowania na korekcje. W rzeczywistości takie poparcie jest w dzisiejszych szkołach dość powszechne, choć rzadko motywowane ambicją zwalczania przestępczości nieletnich¹⁹⁰. Tradycja umieszczania uczniów problemowych w specjalnych klasach czy szkołach posiada swoje zalety i wady. Jedną z zalet jest polepszenie jakości metody regularnego nauczania proponowanej przez szkołę. M. Gold¹⁹¹ zauważył, że jeśli uczniowie mający problem są motywowani do pozytywnych nastawień w stosunku do szkoły oraz do aprobaty stabilnych związków z nauczycielami i kolegami to również nie powinni być umieszczani w specjalnych, ochronnych klasach czy szkołach. Segregacja uczniów sprawiających trudności może również wywołać wiele niepożądanych konsekwencji, uczniowie tacy mogą być napiętnowani, mogą też kreować samospełniające się przekonanie o własnym niepowodzeniu. Izolowani uczniowie mogą także stracić kontakt z pozostałymi i przebywać tylko z osobami o podobnych problemach¹⁹². Współczesna

¹⁸⁹ J. Żerko: *Przemoc wśród...*, s. 91

¹⁹⁰ M. Gold: *Scholastic Experience. Self – Esstem and Delinquency: A Theory for Alternative Schools*. „Crime and Delinquency” 1978 nr 24, s. 290-308.

¹⁹¹ Tamże, s. 290-308.

¹⁹² A. Bałandynowicz: *Uczeń, szkoła i przestępczość nieletnich*. W: *Dewiacje wśród młodzieży...*, s. 260.

szkoła powinna w miejsce izolacji konstruować programy wychowawcze, wyznaczać cele i sposoby ich osiągania. Rysunek 2 przedstawia schemat konstrukcji programu wychowawczego szkoły.

Rysunek 2: Struktura programu wychowawczego szkoły.

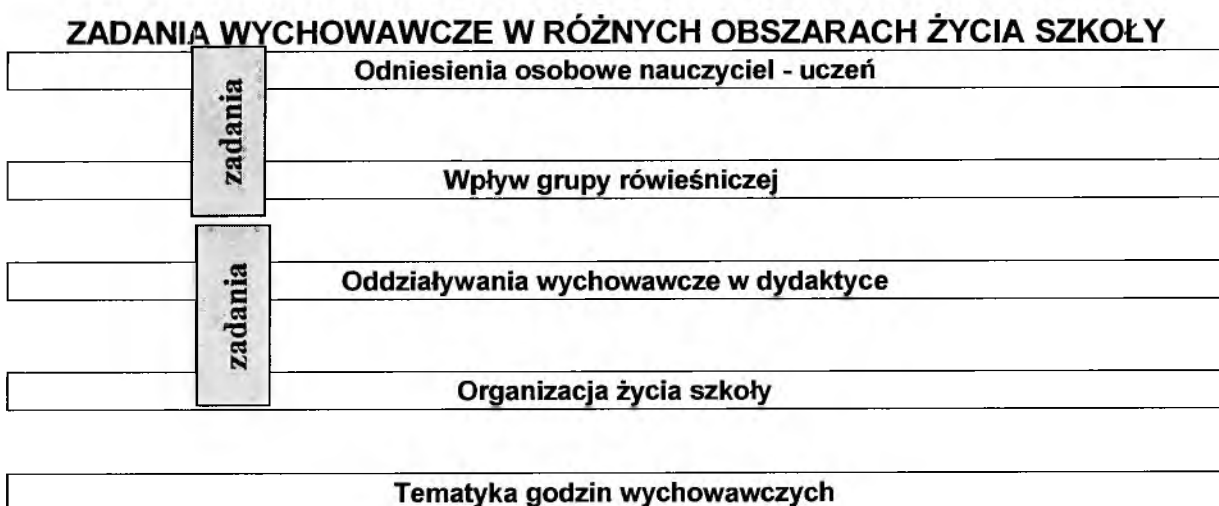
CEL NADRZĘDNY
Osiągnięcie przez ucznia pełni rozwoju osobowego w sprzyjającym środowisku wychowawczym

DIAGNOZA
środowiska wychowawczego

CELE SZCZEGÓŁOWE
Wybrane kierunki rozwojowe młodych ludzi

Źródło: Zasady konstrukcji programu wychowawczego szkoły. „Biblioteczka Reformy” 2001 nr 37, s. 30.

Współczesna przestępczość młodzieży jest faktem społecznym, w obliczu którego pedagogika resocjalizacyjna prezentuje dziś postawę swoistego zakłopotania. Przyczyną jest znaczący wzrost popełnianych czynów karalnych przez nieletnich w ciągu ostatniej dekady. Jednakże zasadnicze znaczenia zdają się mieć zmiany jakościowe: nasycenie aktów przestępczych elementami otwartej przemocy, bezwzględnej i niekontrolowanej agresji¹⁹³.

Wyniki badań kryminologicznych¹⁹⁴ pokazują, że okres młodości wyróżnia się nasiloną przestępczością, *aktywność przestępcza* rozwija się razem z okresem dorastania. Choć znaczna część młodzieży wyrasta z przestępczości dobrze funkcjonując w społeczeństwie, to jednak młodzi ludzie łamią prawo. Kradzieże, wandalizm, przemoc czy wypadki drogowe w przeważającym stopniu są ich udziałem. Dorośli recydywiści rozpoczynają swe „kariery” w młodości. Nieletni i młodociani w Polsce w 1999 roku stanowili ponad 30 % ogółu podejrzanych (nieletni 14,5 %, młodociani 16,7 %). Wzrost przestępczości młodzieży datuje się od wielu lat. Okres transformacji przyczynił się do wzrostu zachowań przestępczych we wszystkich krajach postkomunistycznych¹⁹⁵.

Analiza szczegółowa danych policyjnych pozwala na następujące stwierdzenia¹⁹⁶:

- sprawcami są w zdecydowanej większości chłopcy, starsi uczniowie szkół gimnazjalnych i zawodowych,
- przestępcy działają w zorganizowanych grupach wraz z dorosłymi często używają przemocy,
- przestępstwa popełniane są w związku ze spożyciem alkoholu, bądź środków odurzających,
- nieletni popełniają przestępstwa o znacznym ciężarze, większe są szkody i groźniejszy sposób działania,
- obniża się wiek inicjacji przestępczej.

¹⁹³M. Sztuka: *Permisywizm i rygorizm społeczeństwa jako ramy interwencji resocjalizacyjnej na tle współczesnych tendencji przestępczości nieletnich*. W: *Dewiacje wśród młodzieży...*, s. 365.

¹⁹⁴ Badaniom poddano przestępczość dwóch kategorii osób: nieletnich (czyli osoby między 13. a 17. rokiem życia), które popełniły czyn karalny oraz młodocianych (czyli osoby między 17 a 21 rokiem życia), którym przypisuje się popełnienie przestępstwa. Podstawę analizy stanowią dane statystyk Komendy Głównej Policji. Więcej na ten temat m.in. A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 2* Warszawa 1999 r.

¹⁹⁵ B. Kowalska – Ehrlich: *Młodzież przed sądem*. W: *Dewiacje wśród młodzieży...*, s. 386 – 389.

¹⁹⁶ Raport o stanie zagrożenia demoralizacją oraz patologiami wśród dzieci i młodzieży, Komenda Główna Policji 2001 r.

10.1. Konflikty szkolne

Szkoła zawsze była terenem rozmaitych zdarzeń w wykonaniu uczniów. Wielu dorosłych ludzi z sentymentem wspomina dziś czasy nauki i własne wybryki. Zawsze istniały pewne kłopoty wychowawcze, łamanie dyscypliny szkolnej, czy też demonstrowanie swej „dorosłości”. Problem zaczyna się jednak wtedy, gdy młodzież szkolna zachowuje się wyraźnie aspołecznie lub wręcz przestępczo. Coraz częściej dochodzi do jawnego ignorowania ogólnie obowiązujących standardów szkolnych, nie respektuje się wymagań stawianych przez nauczycieli. Zaznaczyć można wzrost zjawiska przemocy wśród dzieci i młodzieży, graniczącej z brutalizacją i okrucieństwem, deptaniem godności ludzkiej. Jednak najbardziej zatrważającym zjawiskiem, szybko rozprzestrzeniającym się i zwiększającym skalę natężenia jest agresja rówieśnicza nazwana *falą* czy też *tępieniem kotów*. Tępienie kotów wyjaśniane jako „*utrudnianie realizacji nauki szkolnej polegające na uniemożliwianiu prawidłowego przebiegu procesów adaptacyjnych do warunków szkolnych uczniom klas młodszych przez uczniów klas starszych w tychże szkołach*”¹⁹⁷. W sposób szczególnie uwidacznia się w szkołach ponadpodstawowych. Grupy nieformalne utworzone ze starszych uczniów cechują zachowania agresywne wobec młodszych i słabszych kolegów, wulgaryzm oraz lekceważenie nauczycieli i szkoły, zaś motywami ich działania – jak pisze w swym artykule Stanisław Kawula¹⁹⁸ – jest najczęściej zwykła głupota, panująca aktualnie w większości szkół „moda” na gnębienie innych oraz:

- próby podnoszenia własnej samooceny wśród rówieśników,
- chęć wyładowania agresji i radość, satysfakcja z zadawania bólu,
- przeżywanie sytuacji rewanzu za własne negatywne doświadczenia w początkach nauki szkolnej.

Grupy te dezorganizują funkcjonowanie szkoły, burzą prawidłową adaptację dzieci i młodzieży do społeczności szkolnej, niweczą proces wychowawczy oraz odbierają części uczniom radość obcowania z rówieśnikami. Niszczą także wartościowe więzi emocjonalne charakterystyczne dla wspólnoty szkolnej¹⁹⁹.

¹⁹⁷ J. Mówińska – Skupieńska, T. Wentland: *Stan świadomości gdańskich środowisk szkolnych na temat funkcjonowania podkultur młodzieżowych*. W: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, Pod red. S. Kawuli, H. Machela. Toruń 1999, s. 91.

¹⁹⁸ S. Kawula, *Agresja, a dysonans społeczny*. W: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*. Pod red. S. Kawula, H. Machela. Toruń 1999, s. 91.

¹⁹⁹ S. Kawula, R. Namietko: *Pedagogiczna analiza przemocy jako formy współżycia między uczniami w szkole specjalnej*. Maszynopis IP UG, 1994. W: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, Pod red. S. Kawuli, H. Machela. Toruń 1999, s. 30.

Uczniowie znęcający się nad młodszymi często traktują ich z okrucieństwem, upokorzeniem i poniżeniem. Ich poczynania zaś mogą mieć charakter bardzo wyrafinowany.

Prześladowania uczniów mogą mieć charakter bezpośredni, wówczas polegają na otwartych atakach, oraz pośredni, czyli doprowadzenie do wyobcowania, gorszego traktowania i odizolowania od pozostałych. Z reguły chłopcy częściej niż ich koleżanki są ofiarami ataków bezpośrednich, częściej dochodzi do użycia siły fizycznej. Oni też gnębią innych, także dziewczyny. Te natomiast w zasadzie preferują takie sposoby, jak plotki, intrygi oraz manipulowanie przyjaciółmi²⁰⁰.

Z badań Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju i Integracji Środowisk Szkolnych *Blżej Dziecka*²⁰¹ wynika, że jedna trzecia uczniów polskich szkół uważa się za ofiary rówieśniczej przemocy. Najczęściej jednak wcale nie jest to bicie czy kopanie, ale terror psychiczny. Tego rodzaju nękanie i psychiczne wykańczanie dziecka przez kolegów, okazywanie mu pogardy i agresji psychologowie nazywają mobbingiem. Czy w tej sytuacji można się dziwić, że osiemdziesiąt procent uczniów nie lubi swojej szkoły i chodzi do niej z myślą, żeby jakoś przetrwać i doznać jak najmniejszej krzywdy. Przejawy wszelkiej agresji widzi się także w napisach na ścianach i drzwiach toalet. Często są to hasła nie do powtórzenia. Takich zachowań nie można akceptować.

²⁰⁰ D. Olweus: *Mobbing – fala przemocy w szkole*, Warszawa 1998, s. 28.

²⁰¹ S. Mizerski. *Nowa szkoła*. „Polityka” 2001, nr 3, s. 9.

10.2. Program mediacji szkolnych

Mediacja w szkole jest nową metodą rozwiązywania konfliktów, cieszącą się coraz większą popularnością. Od początku lat siedemdziesiątych XX wieku opracowywane były w Stanach Zjednoczonych programy treningowe dla uczniów i nauczycieli. W roku 1972 w publicznych szkołach podstawowych w Nowym Jorku wprowadzony został program o nazwie „Children’s Creative Response to Conflict” (CCRC), którego celem było zredukowanie zależności od rywalizacji i przemocy na płaszczyźnie psychicznej, werbalnej i fizycznej. Na kursach doszkalcących nauczyciele zostali poinformowani o korzyściach płynących z tego programu oraz o jego strukturze. Klasy zainteresowanych nauczycieli były przez pewien czas obserwowane, aby można było najefektywniej zrealizować ten program²⁰².

Program CCRC składał się z jednogodzinnych, cotygodniowych spotkań, które prowadzone były w porozumieniu z nauczycielem przez dwóch do trzech trenerów. Spotkania te opierały się na zabawach i ćwiczeniach na temat komunikacji, wzmacniania własnej wartości i rozwiązywania konfliktów. Poprzez potęgowanie pewności siebie i poczucie jedności uczniowie nabywali wiedzę na temat strategii rozwiązywania sporów. Gdyż przesłaniem szkolenia było stwierdzenie, że stworzenie pozytywnego obrazu siebie samego, powoduje, iż poważnie traktujesz argumenty i potrzeby drugiej osoby oraz otwierasz się na argumenty rozmówców. Podobne starania mające na celu przygotowanie uczniów do rozwiązywania konfliktów, poczynione zostały na początku lat osiemdziesiątych w San Francisco. *Conflict Management Program*, który w 1982 roku wprowadzony został do publicznych szkół jako testowy projekt, zaliczany jest do prekursorów szkolnych programów mediacyjnych. Dwa lata później w roku 1984, projekt ten otrzymał specjalne wyróżnienie od kalifornijskiego ministra edukacji oraz od *California State Legislature* za wzorcową koncepcję programu szkolnego i przykładowe podejście do konfliktów ukierunkowane na potrzeby uczniów. Od tamtej pory uważany jest za podstawowy model dla wielu podobnych projektów w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie²⁰³.

Także Polskie Centrum Mediacji pod patronatem Rzecznika Praw Dziecka przygotowało ogólnopolski program profilaktyczno – edukacyjny połączony z

²⁰² Ch. Till: *Historyczne tło mediacji w szkole*. W: D. Hauk: *Łagodzenie konfliktów w szkole i pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*. Kielce 2003, s. 13.

²⁰³ Ch. Till: *Historyczne tło mediacji w szkole*. W: D. Hauk: *Łagodzenie konfliktów w szkole ...*, s. 13-14.

konkursem dla młodzieży gimnazjalnej „Rozwiązujemy spory bez przemocy, czyli co wiem o sprawiedliwości naprawczej”²⁰⁴.

W 2002 roku Polskie Centrum Mediacji dzięki pomocy otrzymanej przez patronów i sponsorów (m.in. Rzecznika Praw Dziecka, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu) przeprowadziło w 12 szkołach w Polsce pilotażowy konkurs. Rezultaty były na tyle zadowalające, że w następnym roku przeprowadzono najpierw program profilaktyczno – edukacyjny dla większej liczby szkół, a następnie konkurs dla uczniów II klas szkół gimnazjalnych²⁰⁵.

W porozumieniu z koordynatorami lokalnymi (mediatorami) opracowano szczegółowy harmonogram prac. Wspólnie ustalono zakres programu i regulamin konkursu. Zdecydowano o wyborze szkół i tematyce szkoleń dla nauczycieli, rodziców i uczniów. Szkolenia te obejmowały następujące zagadnienia²⁰⁶:

- aktywne słuchanie i jego znaczenie w komunikowaniu się bez przemocy,
- różne sposoby rozwiązywania konfliktów,
- mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej,
- zasady mediacji,
- korzyści dla uczestniczących w mediacji stron, społeczeństwa i wymiaru sprawiedliwości,
- w zajęciach warsztatowych dla uczniów (mediacja) scenki odgrywane przez młodzież – analiza i dyskusja.

Czas trwania warsztatów dla uczniów wynosił 5 godzin, dla nauczycieli 3 godziny, a dla rodziców godzinę. Programem objętych został 1200 osób. Przed przystąpieniem do szkoleń warsztatowych gimnazjaliści pisali pracę dotyczącą konfliktu i sposobów jego rozwiązania. Młodzi ludzie szybko zrozumieli na czym polega mediacja i dostrzegli potrzebę jej wykorzystania w szkołach. Program zakończony był konkursem w którym uczniowie przygotowywali prace plastyczne oraz opisywali co mogą zrobić w swojej szkole by zmniejszyć przemoc psychiczną i fizyczną. Najlepsze prace, wyłonione przez lokalne komisję, zostały przesłane do komisji centralnej w Warszawie, gdzie odbyła się uroczystość rozdania nagród w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej²⁰⁷.

²⁰⁴ J. Książek, J. Waluk: *O programie profilaktyczno – edukacyjnym i konkursie*. „Mediacje. Rozwiązywanie sporów bez przemocy” Warszawa 2004, s. 7.

²⁰⁵ Tamże, s. 7.

²⁰⁶ M. Grudziecka, J. Klimaszewska: *Program profilaktyczno – edukacyjny: Wiedza o rozwiązywaniu sporów bez przemocy. Konkurs*. „Mediacje. Rozwiązywanie sporów bez przemocy” Warszawa 2004, s. 8 - 9.

10.3. Mediacje w szkołach. Odpowiedzialność ucznia

Mediacja niewątpliwie uczy brać na siebie odpowiedzialność za czyny, które się popełniło. Pokazuje, że nasze działania wpływają na innych ludzi. Jedną z instytucji które powinny promować model sprawiedliwości naprawczej jest szkoła. To szkoła i nauczyciele pokazują jak funkcjonuje społeczeństwo i jak młodzi ludzie powinni się w nim odnaleźć. Dlatego dobra szkoła zwraca uwagę na wszystkie zachowania swoich uczniów – pozytywne nagradza, negatywne piętnuje, uczy w jaki sposób należy je naprawiać. Szczególnie zachowania nieakceptowane społecznie nie powinny być pozostawione bez reakcji. Reakcja może być różna, uzależniona od wielu czynników, także charakteru czynu. Istotnym jest fakt by ganione były zachowania, nie osoba. Sprawca musi ponieść konsekwencje, ale nie może zostać odtrącona ze społeczności czy piętnowany²⁰⁸.

W szkole mediacja i sama koncepcja rozwiązywania sporów bez przemocy gości na kilku płaszczyznach. Pierwszą jest **nauka**, łączenie z programem nauczania elementów wiedzy o konflikcie i sposobie jego rozwiązywania, promowania idei mediacji poprzez pokazywanie na czym ona polega. Inną sposobem wprowadzania idei pojednania jest **mediacja rówieśnicza**. Tu mediatorem jest jeden z uczniów. Oczywiście powinien on być do tego odpowiednio przygotowany, przejść właściwe szkolenie. Kandydat na mediatora musi posiadać odpowiednie cechy, takie jak umiejętność słuchania i jasnego komunikowania myśli, zdolność łagodzenia sporów, a także co bardzo ważne, powinien cieszyć się autorytetem wśród kolegów. Bez spełnienia owych warunków proces mediacji będzie bardzo utrudniony. Mediacje rówieśnicze mogą być prowadzone między uczniami. Warto by mediator był nieco starszy od stron, dla których będzie prowadził sprawę, choć trudno określić granice jego wieku, wynika ona często z indywidualnego rozwoju.

W szkole zagościć może także **mediacja klasyczna** prowadzona przez dorosłego mediatora. Mediacji tej mogą zostać poddane wszystkie spory szkolne. Jeśli sprawa dotyczy sporu na płaszczyźnie nauczyciel – uczeń, ważne jest by mediator nie był związany w żaden sposób ze stronami (jako np. nauczyciel), gdyż winien on spełniać warunek bezstronności. Jeżeli w sporze uczestniczą dwaj uczniowie wydaje się, iż w rolę mediatora może wcielić się któryś z nauczycieli, choć

²⁰⁷ M. Grudziecka, J. Klimaszewska: *Program profilaktyczno – edukacyjny: Wiedza o rozwiązywaniu sporów...*, s. 8 - 9.

²⁰⁸ W. Klaus: *Mediacja w szkole*. „Prawo a rozwiązywanie sporów” 2005, s. 21-24.

idealnie było by gdyby i w tym przypadku był spoza szkoły, tylko wtedy praca nauczyciela jako mediatora powiedzie się. Problemem mediacji szkolnych jest kwalifikacja spraw do postępowania. Wydaje się, że na pewnym etapie każdy konflikt może zostać rozwiązany w taki sposób o ile strony wyrażają na to chęć. Pewien wyjątek stanowią tu przepisy prawa, które zobowiązują szkołę do zawiadomienia sądu rodzinnego o przypadkach popełnienia przestępstw, przez któregoś z uczniów (art. 4 § 3 u.p.n.). Jednak to, że sprawa zostanie skierowana do sądu rodzinnego nie znaczy, że szkoła nie powinna uczestniczyć w jej rozwiązaniu. W dalszym ciągu może starać się by sprawa trafiła do mediacji na drodze przepisów u.p.n. i tu nadal nie kończy się jej rola. Przedstawiciel instytucji powinien uczestniczyć w postępowaniu mediacyjnym poprzez doprowadzenie do tego, by sprawę prowadzono w formie sesji naprawczej, wtedy poza reprezentantem szkoły uczestniczą w nim także inne osoby, bliskie sprawcy lub pokrzywdzonemu albo takie, którym zależy na rozwiązaniu sporu i które pomagają w uzyskaniu porozumienia. Dalej, po podpisaniu porozumienia, rola szkoły jest nadal istotna. Polega bowiem na wsparciu sprawcy, by zadośćuczynił pokrzywdzonemu, a także - co bardzo ważne - szkoła musi czuwać, aby dziecko nie zostało odtrącone przy jednoczesnym potępieniu czynu, którego się dopuściło. Jeżeli szkoła rozwinęła katalog oddziaływań wychowawczych na swoich uczniów, wśród nich umieszczając między innymi mediacje i odnosi na tym polu sukcesy, a czyn, który stał się powodem interwencji sądu rodzinnego nie jest bardzo poważny, może starać się przekonać sąd, by nie podejmował czynności i przekazał jej tę sprawę²⁰⁹. Taka możliwość przewiduje u.p.n., choć przepis ten jest niezwykle rzadko stosowany.

²⁰⁹ W. Klaus: *Mediacja w szkole...* s. 21-24.

II Metodologiczne założenia badań własnych

1. Przedmiot i cele badań

Metodologia jest nauką, zajmującą się opisem i analizą reguł postępowania w czynnościach badawczych. Badanie jest wieloetapowym procesem różnorodnych działań, które mają na celu zapewnić obiektywne, dokładne i wyczerpujące poznanie wybranego wycinka rzeczywistości. Są to wszystkie czynności poszukiwania prawdy w stosunku do danego problemu łącznie z jego uzasadnieniem. Badanie naukowe ma na celu rozwiązanie podjętego problemu i wzbogacenie danej nauki o nowy element.

Podejmując badania naukowe należy określić ich przedmiot. Według Stefana Nowaka przedmiot badań to: „obiekty badań czy zjawiska, o jakich w odpowiedzi na sformułowane przez nas pytania chcemy formułować twierdzenia”²¹⁰.

Wynikiem badania jest określony obraz badanej rzeczywistości, który musi być wiernym odzwierciedleniem obiektywnie istniejących niezależnych od przedmiotu pozostającego, rzeczy oraz procesów.

Badacz, który dokonuje wyboru przedmiotu badań powinien pamiętać o trafności wyboru, mieć świadomość trudności oraz pewność, że każdą trudność zdoła pokonać. Badacz również musi zwrócić uwagę na to, czy obiekt badań, problem, zjawisko jest badawczo dostępny. Dostępność badawcza to zarówno kwestia kontaktu fizycznego z danym zjawiskiem, faktami jak również sprawa możliwości ekonomicznych, które muszą być brane pod uwagę przy decyzjach i planowaniu²¹¹.

Przedmiotem prowadzonych badań są mediacje wśród nieletnich w opinii uczestników postępowania mediacyjnego oraz mediatorów, a także praktyczna działalność – doświadczenia mediatorów na terenie województwa śląskiego.

Przystąpienie do badań wiąże się z oznaczeniem ich celu i precyzyjnym określeniem, do czego zmierzają i co pragniemy za ich pomocą osiągnąć. Na ogół wszyscy autorzy są zgodni w swoich definicjach, że celem badań jest poznanie rzeczywistości, uzyskiwanie odpowiedzi na nurtujące nas pytania. Józef Pieter podaje, że celem badań jest poznanie rzeczywistości, poszukiwanie czy zdobywanie prawd naukowych.

²¹⁰ S. Nowak: *Metodologia badań socjologicznych*. Warszawa 1970, s. 220.

²¹¹ T. Pilch: *Zasady badań pedagogicznych*. WSiP, Wrocław 1994, s. 174.

Celem podjętych badań było poznanie opinii ekspertów, uczestniczących w mediacji nieletnich i ich rodziców oraz mediatorów, a także poznanie praktycznych doświadczeń mediatorów, na temat mediacji wśród nieletnich.

Prezentowane badania mają charakter diagnostyczny. Badania diagnostyczne są sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych. Ponadto opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk i wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie nie zlokalizowanych - posiadających znaczenie wychowawcze - w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje. Metody diagnostyczne pozwalają na poznanie określonego zjawiska społecznego, ustalenie jego zasięgu, zakresu, poziomu i intensywności, następnie ocenę i w wyniku tego zaprojektowanie modyfikacji, czyli zmian ulepszających negatywne sytuacje życia ludzi w badanym środowisku albo wzmagających pozytywne momenty wzajemnych oddziaływań jednostek.

Dają opis i pozwalają na wyjaśnienie pewnych zjawisk masowych czy ważniejszych procesów występujących w zbiorowości. Charakterystyczne tu jest instrumentalne użycie respondentów jako jednostek dostarczających pożądaných informacji²¹².

Sposób postępowania diagnostycznego jest ukierunkowany na opis wycinka rzeczywistości. Jest on sumą elementów składowych takich jak: zaplanowanie całości przebiegu procesu diagnozy, dobór, konstruowanie i zastosowanie technik diagnostycznych, wybór sposobu analizy i opisu badanej rzeczywistości, rozumowanie diagnostyczne, weryfikację uzyskanego obrazu diagnostycznego oraz prognozowanie jego rozwoju, projektowanie interwencyjne, a także holistyczną ocenę wyników postępowania praktycznego.

²¹²Szerzej na ten temat piszą: T. Pilch, T. Bauman: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa 2001, D.Maszczyk, A.Radziewicz-Winnicki: *Metody badań w naukach społecznych*. Katowice 1979.

2. Problemy badawcze

Stefan Nowak określa, iż „problem badawczy to tyle, co pewne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie”²¹³. Według niego „celem pracy badawczej jest udzielanie odpowiedzi na pytania lub zespół pytań, które były punktem wyjścia badania, bądź też ukształtowały się w toku jego realizacji. Nie chodzi tu o jakiegokolwiek odpowiedzi, lecz o odpowiedzi prawdziwe, tj. takie, iż rzeczy tak się mają, jak owe głoszą”²¹⁴. Badanie naukowe ma na celu rozwiązanie podjętego problemu i wzbogacenie danej nauki o nowy element. Przystępując do badań sformułowano następujące problemy badawcze:

I Jakie są opinie i wiedza na temat mediacji w sprawach nieletnich, a także tradycyjnych środków wychowawczych badanych respondentów - mediatorów i ekspertów w dziedzinie mediacji?

II Jakie są opinie na temat mediacji uczestniczących w niej nieletnich oraz ich rodziców?

III Jakie są doświadczenia mediatorów województwa śląskiego dotyczące mediacji w sprawach nieletnich?

Z tak sformułowanych problemów badawczych wynikają następujące problemy szczegółowe:

I Jakie są opinie i wiedza na temat mediacji w sprawach nieletnich, a także tradycyjnych środków wychowawczych badanych respondentów w szczególności mediatorów i ekspertów w dziedzinie mediacji?

1. Czy zdaniem badanych, instytucja mediacji odciąża polskie sądownictwo?
2. Czy zdaniem badanych, instytucja mediacji przyczynia się do spadku przestępczości wśród nieletnich?
3. Jakie środki wychowawcze (i środek poprawczy) zdaniem badanych przewiduje polskie prawo?
4. Od czego zdaniem badanych zależy skuteczność stosowanych środków wychowawczych?
5. Czy stosowane środki wychowawcze (i środek poprawczy) spełniają, zdaniem badanych, funkcje wychowawczo - resocjalizacyjne?
6. Czy zdaniem badanych, mediatorzy dla nieletnich fachowo i rzetelnie wykonują swoje zadania?

²¹³ S. Nowak: *Metodologia...*, s. 222.

²¹⁴ Tamże, s. 222.

7. Kto zdaniem badanych nadzoruje mediatorów dla nieletnich?
 8. Co zdaniem badanych, powinno zawierać prawidłowo sporządzone sprawozdanie z mediacji?
 9. Jakie są zdaniem badanych, rodzaje mediacji?
 10. Jakie są zdaniem badanych, podstawy prawne postępowania mediacyjnego wśród nieletnich?
 11. Jak jest opinia na temat mediacji nieletnich Prezesów Sądów Okręgowych województwa śląskiego oraz Przewodniczących Wydziałów Rodzinnych i Nieletnich Sądów Rejonowych w województwie śląskim?
 12. Jaką wiedzę na temat mediacji zdaniem badanych mediatorów, posiadają Prezesi Sądów Okręgowych oraz Przewodniczący Wydziałów Rodzinnych i Nieletnich?
 13. Jakie są, zdaniem badanych cele, zadania i struktura organizacyjna ośrodków mediacji?
 14. Jakie są, zdaniem badanych, kryteria doboru spraw do mediacji?
 15. Jakie są uprawnienia osób przeprowadzających mediacje z nieletnimi?
 16. Jakie są, zdaniem badanych, skutki prawne postępowania mediacyjnego wśród nieletnich?
- II Jakie są opinie na temat mediacji uczestniczący w niej nieletnich oraz ich rodziców?
1. Jakie opinie na temat mediacji posiadają uczestniczący w niej nieletni?
 2. Jakie opinie na temat mediacji posiadają rodzice nieletnich uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym?
 3. Czy zdaniem nieletnich i ich rodziców, mediacja jest dobrą alternatywą dla tradycyjnych środków wychowawczych?
 4. Jakie funkcje, zdaniem badanych, pełnią mediacje rówieśnicze/szkolne?
 5. Czy zdaniem badanych, mediacja przyczynia się do zrozumienia wyrządzonej krzywdy?
 6. Czy zdaniem badanych, mediacja przyczynia się do pojednania zwaśnionych stron?
- III Jakie są doświadczenia mediatorów województwa śląskiego dotyczące mediacji w sprawach nieletnich?
1. Jak przebiega proces mediacji?
 2. Jakie jest doświadczenie zawodowe badanych mediatorów?

3. Ile spraw prowadzili rozpytywani mediatorzy?
4. Czego (jakich kwestii) dotyczyły prowadzone mediacje?
5. Jak kończyły się prowadzone przez rozpytywanych mediatorów sprawy?
6. Jaki jest odsetek spraw kończących się spisaniem ugody mediacyjnej?
7. Jak wygląda ugoda mediacyjna?
8. Jaka jest, zdaniem badanych, alternatywa dla tradycyjnych środków wychowawczych?
9. Kto nadzoruje realizację podjętych w czasie mediacji zobowiązań, wynikających z ugody?
10. Od czego zdaniem badanych, zależy skuteczność mediacji?
11. Jakie, zdaniem badanych mediatorów, są korzyści płynące z procesu mediacji wśród nieletnich?
12. Jakie, zdaniem badanych mediatorów, są zagrożenia dla przebiegu mediacji?
13. Co zdaniem badanych, wyklucza proces mediacji?
14. Czy mediatorzy współpracują z rodzinami nieletnich uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym?
15. Jak wygląda współpraca mediatorów z instytucjami kierującymi sprawą do postępowania mediacyjnego?
16. Jakie są odczucia mediatorów po przeprowadzonym postępowaniu mediacyjnym?
17. Jakie zdaniem badanych, są odczucia nieletnich po przeprowadzonym postępowaniu mediacyjnym?

3. Metody i techniki badań

Proces badawczy, jak każdy proces poznawczy, jest świadomą, celową czynnością poznającego podmiotu. Wszelka zaś działalność, która ma prowadzić do określonego celu, powinna być sterowana metodycznie za pomocą określonych reguł i wskazań determinujących postępowanie człowieka. Odnosi się to przede wszystkim do czynności badawczych zmierzających do poznania faktów lub zjawiska w sposób maksymalnie efektywny.

Doniosłą rolę metody w kształtowaniu obrazu świata wskazał m.in. Fr. Bacon, który porównywał ją do latarni oświetlającej ciemność. Dla ukazania jej znaczenia utrzymywał, iż nawet człowiek kulawy, jeśli idzie po drodze, wyprzedzi tego kto biegnie po bezdrożu – miało to stanowić o randze i sensie poznania stosowanej metody. Podobnie A. Laplace głosił, że poznanie metody jaką posłużył się uczony, jest dla nauki nie mniej ważne niż samo odkrycie.

Wieloznaczność terminu „metoda” rodzi wiele niedogodności, które starano się ograniczyć przez użycie słowa „technika”, tam wszędzie gdzie chodzi właśnie o szczegółowe zagadnienia dotyczące sposobu zbierania danych ich opracowania itp. sprawy.

Konsekwentne stosowanie terminu „metoda” i „technika” w różnych znaczeniach jest oczywiście możliwe, ale wymaga upowszechnienia takiego rozumienia wymienianych słów, przynajmniej w obrębie metodologii²¹⁵.

Tadeusz Pilch przez metodę badawczą rozumie *„zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych, obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego”*²¹⁶. Techniką badań, cytując dalej za T. Pilchem, nazywać będziemy *„czynniki praktyczne, regulowane starannie wypracowanymi dyrektywami, pozwalającymi na uzyskanie optymalnie sprawdzonych informacji, opinii i faktów”*²¹⁷.

Narzędzie badawcze jest przedmiotem służącym do realizacji wybranej techniki badań. Służy do technicznego gromadzenia danych²¹⁸.

Spośród dostępnych metod badań pedagogicznych w badaniach wykorzystano metodę **sondażu diagnostycznego**.

²¹⁵ J. Sztumski: *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Katowice 1999, s. 75.

²¹⁶ T. Pilch: *Zasady badań...*, s. 116.

²¹⁷ T. Pilch: *Zasady badań...*, s. 116 – 117.

²¹⁸ Tamże, s. 116 – 117.

Wiele kontrowersji wiąże się z określeniem jednej z najpopularniejszych metod badań społecznych w tym także pedagogicznych jaką jest sondaż, zwany przez jednych sondażem pedagogicznym przez innych sondażem ankietowym bądź na grupie reprezentatywnej. Ogólne założenia badań pedagogicznych uzasadniają przyjęcie nazwy sondażu diagnostycznego na użytek praktyki pedagogicznej.

Badania sondażowe obejmują wszelkiego typu zjawiska społeczne o znaczeniu istotnym dla wychowania, ponadto stany świadomości społecznej, opinii i poglądów określanych zbiorowości, narastania badanych zjawisk ich tendencji i nasilania, chodzi o te zjawiska które nie posiadają instytucjonalnej lokalizacji, a więc odwrotnie są jakby rozproszone w społeczeństwie. Badania sondażowe mają na celu wykrycie ich istnienia oraz ukazanie wszystkich atrybutów strukturalnych i funkcjonalnych. Badania sondażowe jak wynika z samego sensu nazwy, opierają się na badaniu specjalnie dobranej grupy z populacji generalnej²¹⁹.

W badaniach zrezygnowano ze stawiania hipotez, pomimo iż w wielu podręcznikach badań społecznych można się spotkać z dyrektywą zalecającą wyraźne sformułowanie hipotez przed rozpoczęciem badań. Nie wydaje się aby było to niezbędne. Sytuacja taka zdaniem A.Radziewicza-Winnickiego może prowadzić w konsekwencji do tego, iż badacz przekonany do reszty, że prawdą jest to co głosi hipoteza podejmuje badanie by udowodnić oczywistą już dla niego prawdę. A przecież przekonanie badacza oparte jest tylko i wyłącznie na wiedzy uprzednio zgromadzonej, a nie wpływającej bezpośrednio z badań²²⁰. Może być i tak, iż przedmiot badania jest na tyle mało znany, że badacz nie potrafi wysunąć hipotez. W tej sytuacji rezygnując z postawienia na wstępie hipotez i przystępując do badań zna jego przedmiot, teren badań, a także zakłada, że problem ukształtuje się w pierwszej fazie kontaktu z terenem badań zbiorowości ludzi.

Według S. Nowaka pewne typy badań w tym sondażowe nie wymagają sprecyzowania zmiennych, bowiem decyzja [...] *które związki między, którymi zmiennymi zamierzamy badać, mogą – teoretycznie biorąc – pozostać nierozstrzygnięte, aż do momentu w którym przystępujemy do analizy danych*²²¹.

W badaniach sondażowych najczęściej występujące techniki to wywiad, ankieta, analiza dokumentów, techniki statystyczne.

²¹⁹ T. Pilch, T. Bauman: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa 2001, s. 79 – 82.

²²⁰ D.Maszczyk, A.Radziewicz-Winnicki: *Metody badań w naukach społecznych*. Katowice 1979, s. 22.

²²¹ S.Nowak: *Metodologia badań społecznych...*, s, 60.

Badając proces mediacji w postępowaniu z nieletnimi, zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, której podstawową funkcją jest gromadzenie informacji o interesujących badacza problemach, w wyniku sondowania opinii. Inaczej mówiąc, częścią składową owej metody jest zadawanie respondentom pytań. Celem jest poznanie opinii uczestników postępowania, mediatorów, a także osób uznawanych za ekspertów w dziedzinie mediacji na temat procesu mediacji wśród nieletnich. Jednym z rodzajów spraw, w których mediacja jest stosowana jako sposób rozwiązywania sporu jest sytuacja, gdy osoba pokrzywdzona doznała jakiejś straty bądź została w inny sposób skrzywdzona przez nieletniego sprawcę. Jest to szczególny przypadek, taka mediacja ma niewątpliwie bardzo poważny aspekt wychowawczy, który może spowodować pozytywne zmiany w osobowości nieletniego i być czynnikiem resocjalizacyjnym. Istnieje szansa, że w trakcie mediacji osoba pokrzywdzona przestanie być dla nieletniego osobą anonimową, do której miał stosunek obojętny, a stanie się osobą rzeczywistą, która wskutek działań nieletniego doznała cierpienia lub szkody. Następstwem tego może być pojawienie się u nieletniego poczucia odpowiedzialności za swoje czyny, pełniejszego zrozumienia ich konsekwencji oraz potrzeby zadośćuczynienia. Także dla osoby pokrzywdzonej mediacja ma pozytywne znaczenie. Pozwala na to by pokrzywdzony poczuł się podmiotem konfliktu oraz partnerem w rozstrzyganiu sporu. Ponadto ma poczucie, że „bierze sprawy we własne ręce”, ma wpływ na kształt ewentualnej ugody. Wszystko to sprawia, że badania mediacji wśród nieletnich stanowią bardzo istotne znaczenie w wymiarze wychowawczym i społecznym.

Badania sondażowe mogą być zastosowane do celów opisowych, wyjaśniających i eksploracyjnych. Zazwyczaj stosowane są w projektach badawczych, gdzie jednostkami badawczymi są pojedynczy ludzie, jednakże używa się jej także do badania grup czy interakcji. Badanie sondażowe są chyba najlepszą dostępną metodą by zbierać oryginalne dane w celu opisywania populacji zbyt dużej, a także obserwować ją bezpośrednio. Dzięki starannemu doborowi otrzymujemy grupę respondentów, co do których możemy zakładać, że ich cechy odzwierciedlają cechy szerszej populacji, natomiast starannie skonstruowane, standaryzowane kwestionariusze dostarczają danych w tej samej formie od wszystkich respondentów²²².

²²² E. Babie: *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa 2004, s. 269-269.

Badaniami objęci zostali mediatorzy, eksperci oraz uczestnicy mediacji z województwa śląskiego, którzy stanowią reprezentację owej grupy. Zastosowanie technik ankiety oraz w odniesieniu do ekspertów i opiekunów – wywiadu, pozwala na poznanie opinii i przekonań odnośnie interesującego problemu. Szczególnie ważne wydaje się być zdanie badanych, na temat przydatności mediacji w procesie resocjalizacji, a także wiedza badanych na powyższy temat, ponadto poznanie opinii mediatorów, co do roli instytucji mediacji oraz potrzeby określenia alternatywy dla tradycyjnych środków wychowawczych. Zastosowanie metody sondażu pozwoliło na rejestrację opinii i przekonań odnośnie poruszonych problemów.

W badaniach sondażowych chodzi o możliwie szybkie przebadanie jak największego zbioru ludzi – nazywanych populacjami, co jest trudne ze względów technicznych, może być także wielce kosztowne. Dlatego też dążenia do prowadzenia wspomnianych badań w sposób efektywny i możliwie tani, skłaniają do poszukiwania właściwych procedur badawczych, które czyniłyby dość wspomnianym postulatom²²³.

Wywiad i ankieta to para technik stosowanych szeroko przez specjalistów z wielu różnych nauk, w tym również przez pedagogów. Licząc się z najczęściej spotykanym rozróżnieniem wywiadu i ankiety, można zaproponować następujący sposób ich rozumienia.

Wywiad to zdobywanie informacji przez bezpośrednie stawianie pytań tym wybranym osobom, które mogą nam udzielić pewnej sumy informacji. Ankieta jest techniką pośredniego zdobywania informacji przez pytania stawiane wybranym osobom za pośrednictwem drukowanej listy pytań, zwanej kwestionariuszem²²⁴.

Badanie ankietowe stosuje się najczęściej w celu możliwie szybkiego przebadania licznej zbiorowości. Polegają one na swoistym typie wywiadu - mianowicie na wywiadzie pisemnym, w którym istotną rolę odgrywa właśnie ankieta. Jest to wywiad bardziej oszczędny ze względu na czas i na środki, niż wywiad ustny. Rola badającego przy zbieraniu danych tą techniką ogranicza się do opracowania odpowiedniej ankiety; wyboru osób, które zamierza się poddać badaniom, rozprowadzania ankiet, zebrania ich. Zasadnicza rola w tych badaniach przypada niewątpliwie ankiecie, ponieważ jej jakość rzutuje w sposób istotny na jakość danych uzyskiwanych przy jej pomocy²²⁵.

²²³ J. Sztumski: *Wstęp do metod i technik...*, s. 200.

²²⁴ W. Zaczyński: *Praca badawcza nauczyciela*. WSiP, Warszawa 1995, s. 146.

²²⁵ J. Sztumski: *Wstęp do metod i technik...*, s. 142.

Pytania ankiety są zazwyczaj zamknięte i zaopatrzone w tzw. kafeterie czyli zestaw wszelkich możliwych odpowiedzi. Kafeterie bywają: zamknięte – co oznacza ograniczony zestaw możliwości odpowiedzi, poza które odpowiadający wyjść nie może, lecz tylko wybiera wśród możliwości jakie daje sformułowany zestaw. Kafeterie mogą być także półotwarte - czyli mogą być zestawem możliwych do wyboru odpowiedzi, które zawierają 1 punkt oznaczony słowem „inne”, pozwalający na zaprezentowanie swojej odpowiedzi, jeśli nie mieści się w żadnym sformułowaniu, koniunktywne - pozwalają na wybranie kilku odpowiedzi, dając potem możliwość obliczenia częstotliwości wyboru poszczególnych odpowiedzi, a tym samym tworzenia hierarchii oraz dysjunktywne. W ankiecie pytania mogą również mieć charakter pytań otwartych. Pytania otwarte pozostawiają badanym całkowitą swobodę odpowiedzi.

Bezosobowy charakter ankiety, standardowe pytania, jakie są w niej zawarte, ich kolejność nie tylko ułatwia opracowanie danych, ale oddziałują na respondenta, skłaniając go do refleksji nad problemami podjętymi w badaniach. Zapewniona w ankiecie anonimowość sprzyja bardziej szczerym wynurzeniom respondentów niż nawet wywiady przeprowadzone w cztery oczy²²⁶.

Według Tadeusza Pilcha *„wywiad jest rozmową badającego z respondentem lub respondentami według opracowanych wcześniej dyspozycji lub w oparciu o specjalny kwestionariusz”*²²⁷.

Wywiad służy głównie do poznawani faktów opinii i postaw danej zbiorowości. Materiał uzyskany drogą wywiadu pozwala ponadto na analizę układów i zależności między zjawiskami. Sprawność wywiadu i wartość uzyskanego materiału zależą od wielu czynników. Najważniejszym jednak warunkiem jest właściwe przygotowanie dyspozycji. Tendencje w pedagogice zmierzają do opierania wywiadu na kwestionariuszu skategoryzowanym.

Ze względu na sposób prowadzenia wywiadu wyróżniamy wywiad jawny, ukryty i jawny nieformalny. Wywiadem jawnym nazywamy rozmowę, w której badany poinformowany jest prawdziwie o celach i przedmiocie wywiadu. Jeżeli przedmiotem wywiadu są zagadnienia drażliwe, bądź jeśli rola społeczna badanego w danej społeczności określa ściśle jego opinie i postawy, które mogą być różne od osobistych, celowe jest przeprowadzenie wywiadu ukrytego, w którym badany nie

²²⁶ Tamże, s. 142.

²²⁷ T. Pilch: *Zasady badań...*, s. 133.

jest poinformowany o roli ankietera oraz celach i przedmiocie rozmowy. Odmianą takiego wywiadu jest wywiad jawny nieformalny (właściwie ukryty nieformalny). Wyróżniamy także wywiady indywidualne i zbiorowe, w zależności od osób biorących jednorazowo udział w wywiadzie oraz wywiady eksperckie, które są wywiadem jawnym z osobą uznawaną za znawcę tematu²²⁸.

Wywiad ekspercki (ang. expert opinion survey, specialist research) to wywiad z respondentem, o którym z założenia wiadomo, że posiada dużą wiedzę na temat przedmiotu badania. Uczestnikami wywiadów eksperckich mogą być np. profesjonaliści i specjaliści z określonej dziedziny lub naukowcy²²⁹.

²²⁸Tamże, s. 138.

²²⁹www.dobrebadania.pl 16.01.2009r.

4. Organizacja i przebieg badań

Istnieją różne propozycje odnośnie poszczególnych etapów badań naukowych. Większość z nich jest dosłownym niemal odwzorowaniem etapów pełnego aktu myślenia, podanych przez Johna Deveya w książce pt.: *Jak myślimy*²³⁰.

Akt ten obejmuje - według J. Deveya - następujące etapy:

- odczucie trudności,
- odkrycie i określenie odczuwanych trudności,
- nasuwanie się hipotetycznych rozwiązań,
- wnioski z hipotez,
- eksperymenty i obserwacje mające na celu przyjęcie lub odrzucenie hipotez.

Podawane w literaturze metodologicznej etapy badań naukowych są niekiedy bardzo rozdrobnione. Tendencja taka nie wydaje się słuszna, ponieważ nie wszystkie wymienione tam etapy muszą z konieczności wystąpić bezwzględnie w każdym badaniu. Na ogół wszystkie badania naukowe obejmują następujące etapy:

- sytuacja problemowa,
- formułowanie problemów, a często hipotez roboczych,
- wybór terenu badań i osób badanych,
- przygotowanie procedury badań,
- przeprowadzenie badań²³¹.

²³⁰ J. Devey: *Jak myślimy*. PWN, Warszawa 1957.

²³¹ M. Łobocki: *Metody badań...*, s. 81.

5. Teren badań, dobór próby

Koniecznym warunkiem rzetelnych badań prócz odpowiednio sformułowanych problemów, skonstruowanych metod i technik badawczych jest właściwy dobór próby. W metodologii badań społecznych znane są 3 sposoby dokonywania doboru próby: losowy, dobór celowy (tendencyjny) oraz dobór na zasadzie ochotniczego zgłoszenia. Próba badawcza powinna odzwierciedlać możliwie dokładnie charakterystyczne cechy całej zbiorowości. Ponieważ nawet najdokładniej dobrana próba nie charakteryzuje w sposób całkowicie jednoznaczny całej zbiorowości, a tylko w granicach określonego prawdopodobieństwa, stwarza to potrzebę ostrożnego traktowania wyników badań. Dobór do badań można realizować na różne sposoby. Wpływ na to ma np. znaczenie, cel, przedmiot i miejsce badań czy też charakter badanej zbiorowości. Stosowane w praktyce metody doboru jednostek do badań można podzielić na 2 grupy: celową i losową.

Do wyselekcjonowania próby w omawianych badaniach zastosowano dobór celowy. Istotą metod doboru celowego (nielosowego) jest sformułowanie zasady tworzenia próby badawczej, pozwalającej na wybór obiektów, które posiadają z góry ustalone cechy charakterystyczne. W dobieraniu jednostek badawczych do próby nie występuje przypadek (los), lecz określona kalkulacja prowadzącego badania.

Badania przeprowadzono w grupach osób, wobec których zastosowano następujące techniki:

- mediatorzy: *badanie ankietowe*, ankietę przeprowadzono z osobami wpisanymi na listę mediatorów dla nieletnich przy prezesach Sądów Okręgowych w województwie śląskim,
- eksperci (Przewodniczący Wydziałów Rodzinnych i Nieletnich województwa śląskiego oraz Prezesi Sądów Okręgowych tegoż województwa), zastosowana technika to *wywiad ekspercki*,
- nieletni uczestniczący w postępowaniu mediacyjnym (skierowani do mediacji przez śląskie sądy w latach 2004 –2008): *ankieta*,
- rodzice nieletnich uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym: *wywiad*.

Zestawienie grupy badawczej przedstawia poniższa tabela.

Tabela 3: Liczba respondentów z podziałem na okręgi sądowe.

Sąd Okręgowy	mediatorzy	eksperti	nietni	rodzice
			Uczestnicy postępowania mediacyjnego	
Gliwice	27	10	87	87
Katowice	25	13	62	62
Częstochowa	5	5	5	5
Bielsko - Biała	3	4	4	4
Łączna liczba	60	32	158	158

Źródło: Opracowanie własne.

W badaniach uczestniczyli mediatorzy dla nieletnich wpisani na listę mediatorów przy prezesach sądów okręgowych w Bielsku Białej, Gliwicach, Częstochowie i Katowicach. Na ogólną liczbę badanych mediatorów (60 osoby), 27 mediatorów wpisanych jest na listę przy Prezesie Sądu Okręgowego w Gliwicach, 25 osób w Katowicach, 5 osób wpisanych jest na listę w Częstochowie, a 3 przy Sądzie Okręgowym w Bielsku – Białej. Ponadto, przeprowadzone zostały badania grupy nieletnich uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym w latach 2004 – 2008, a także wywiad ekspercki z prezesami Sądów Okręgowych w województwie śląskim oraz Przewodniczącymi Wydziałów Rodzinnych i Nieletnich przy podległych sądach rejonowych. Kolejna grupa respondentów to rodzice badanych nieletnich.

Łącznie badaniu udział wzięło 408 respondentów, w skład grupy badawczej wchodzi: 60 mediatorów, 158 nieletnich, 158 rodziców i 32 ekspertów w dziedzinie mediacji.

Opis terenu

Województwo śląskie w obecnych ramach administracyjnych powstało po reformie z 1999 roku. Województwo graniczy na południu ze Słowacją i Czechami, na północy z województwem łódzkim, na wschodzie ze świętokrzyskim i małopolskim, na zachodzie z opolskim. Powstało z części byłych województw: częstochowskiego, katowickiego i bielskiego. Powierzchnia województwa to 12 294 km² (14. miejsce w kraju); ok. 5 mln mieszkańców (2. miejsce w kraju). Stolicą województwa jest miasto Katowice, inne większe miasta to: Bielsko-Biała, Bytom, Chorzów, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Jastrzębie Zdrój, Jaworzno, Mysłowice, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Rybnik, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec,

W Polsce występuje podział na sądy powszechne i szczególne. Wśród powszechnych, wymieniając od najniższej instancji wyróżniamy sądy: rejonowe, okręgowe i apelacyjne, zaś wśród szczególnych sąd administracyjny, wojskowy i najwyższy. Poszczególne sądy dzielą się na wydziały. Sądy okręgowe, w których prowadzone są listy mediatorów dla osób nieletnich podzielone są na: wydział cywilny, wydział cywilny odwoławczy, wydział karny, wydział penitencjarny i nadzoru nad wykonywaniem orzeczeń karnych, wydział gospodarczy oraz wydział pracy i ubezpieczeń społecznych, a także w okręgu warszawskim wydział antymonopolowy. Na czele wydziału stoi przewodniczący, organem nadrzędnym sądu jest jego prezes. Na terenie województwa śląskiego swoją siedzibę mają cztery sądy okręgowe: **Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej**, który obszarem działania obejmuje miasta:

Bielsko-Biała, Cieszyn, Ustroń, Wisła, Żywiec oraz podległe gminy.

Sąd Okręgowy w Częstochowie dla miast:

Częstochowa, Lubliniec, Myszków, Poręba, Zawiercie i podległe gminy .

Sąd Okręgowy w Gliwicach a w jego obszarze:

Gliwice, Jastrzębie-Zdrój, Piekary Śląskie, Racibórz, Ruda Śląska, Rybnik, Tarnowskie Góry, Wodzisław Śląski, Zabrze, Żory oraz podległe gminy.

Sąd Okręgowy w Katowicach dla miast:

Będzin, Czeladź, Bytom, Chorzów, Świętochłowice, Dąbrowa Górnicza, Jaworzno, Katowice, Łaziska Górne, Mikołów, Orzesze, Mysłowice, Czechowice-Dziedzice, Goczałkowice - Zdrój, Pszczyna, Sosnowiec, Siemianowice Śląskie i Tychy wraz z podległymi gminami.

III Analiza opinii i doświadczeń uczestników postępowania mediacyjnego, ekspertów i mediatorów (na przykładzie województwa śląskiego)

1. Wiedza i opinie na temat mediacji oraz tradycyjnych środków wychowawczych - mediatorów, ekspertów i nieletnich uczestniczących w badaniu.

1.1. Miejsce i rola instytucji mediacji dla nieletnich w wymiarze sprawiedliwości

Zainteresowanie problematyką sprawiedliwości naprawczej i mediacji w Polsce zaczęło się na początku lat 90-tych. Po kilku latach teoretycznych dyskusji i zapoczątkowaniu działań praktycznych, mediacja została eksperymentem wprowadzona do postępowania w sprawach o czyny karalne nieletnich. Prace nad wprowadzeniem mediacji - podobnie jak w państwach zachodu - prowadziły organizacje pozarządowe. Od 1995 roku rozpoczął je Zespół ds. Wprowadzenia Mediacji w Polsce. Zespół opierał się na pracy wolontariuszy, wśród których były autorytety z dziedziny prawa. W 2000 roku Zespół przekształcił się w samodzielne stowarzyszenie Polskie Centrum Mediacji.

Opracowany w październiku 1995 roku projekt mediacji w sprawach nieletnich został zaakceptowany i otrzymał poparcie Ministerstwa Sprawiedliwości. Utworzono 5 eksperymentalnych ośrodków mediacji: w Zielonej Górze, Skarżysku Kamiennej, Pile i Warszawie i Żorach. W ciągu 3 lat przeprowadzono 119 postępowań mediacyjnych, w których wzięło udział 174 sprawców. Działania te przyczyniły się do wprowadzenia instytucji mediacji do znowelizowanej ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich²³².

Powzięta próba oceny instytucji mediacji i mediatorów dla nieletnich w województwie śląskim obejmuje przede wszystkim zagadnienia odnoszące się do szeroko rozumianej idei mediacji jako procesu dochodzenia do porozumienia. W badaniach podjęto również próbę określenia miejsca i roli tejże instytucji w wymiarze sprawiedliwości.

²³²A. Rękas: *Rozwój mediacji w Polsce*. "Mediator" 2007 nr 4, s. 20-21

Czym jest mediacja?

Aby określić rolę i miejsce mediacji wychodzę z założenia, iż niezbędne będzie zdefiniowanie samej instytucji mediacji jak i osoby mediatora. Podstawowa definicja mediacji jest związana z historią stosunków międzynarodowych, w których często pojawiały się „niezależne strony trzecie nakłaniające strony do ugody”²³³, świadczące usługi (osoba godna zaufania, wybitnej osobistości) lub pośrednictwo (państwo)²³⁴. Obecnie zakres mediacji, jak i rola mediatora są znacznie szersze. Mediacja jest rozumiana jako określone podejście do rozwiązywania konfliktów, którego celem jest osiągnięcie wzajemnie satysfakcjonującej ugody, przynajmniej w kwestiach zaistniałego sporu. Najbardziej pożądanym przebiegiem, a w konsekwencji i wynikiem mediacji to taki, który rozwiązuje leżący u podstaw sporu konflikt²³⁵. Ponadto mediacja to proces, w którym bezstronna, trzecia strona uczestniczy w sporze. Z założenia jest to proces dobrowolny i poufny. W zależności od przyjętej formuły mediacji, mediator ma pomagać i towarzyszyć w osiąganiu porozumienia lub dokonywać interwencji w spór. Mediatorzy nie posiadają prawa do podejmowania rozstrzygających decyzji, co przeważa kwestie na rzecz pomocy, a nie interwencji mediatora. Ich zadanie polega na wspomaganiu procesu dochodzenia do porozumienia przez strony. W praktyce zakres aktywności mediatora zależy przede wszystkim od zgody stron oraz wiedzy i umiejętności mediatora.

Mediacja jest skierowana z reguły na wytworzenie norm odpowiednich dla danego konfliktu, a nie na osiągnięcie zgodności z istniejącymi normami. Ta właśnie cecha różni mediację od osądzania. Nie chodzi tu o czystą subsumcję stanu faktycznego pod normę prawną, lecz o takie zastosowanie np. norm słuszności, iż strony będą całkowicie usatysfakcjonowane propozycjami przedstawionymi przez mediatora. Mediacja może być rozumiana jako rodzaj pośredniczenia w sporze dla ułatwienia jego uczestnikom osiągnięcia konsensusu. Stanowi pomoc dla określenia wagi przyczyn konfliktu, a także ma na celu zwiększenie gotowości do wzajemnych ustępstw, czy wreszcie usprawnienie wspólnych relacji. W trakcie mediacji przeszłość ma znaczenie tylko w odniesieniu do teraźniejszości, w szczególności jako podstawa do przewidywania przyszłych potrzeb i reakcji na decyzje²³⁶.

²³³M. Bobrowicz: *Mediacje gospodarcze – jak mediuować i przekonywać*, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 14.

²³⁴W. Góralczyk: *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, PWN, Warszawa 1999, s. 387, Shaw M.N., *Prawo międzynarodowe*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 2000, s. 543-545.

²³⁵Por. Preambuła *Kodeksu zawodowego mediatora*, przekład Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych UW, na podst. Folberg J., Taylor A., *Mediation. Practical Guide*, Jossey – Bass, San Francisco 1989.

²³⁶J. Folberg J., A. Taylor: *Mediation. Practical Guide*, Jossey – Bass, San Francisco 1989, s. 31.

Funkcjonujące podziały mediacji opierają się na kryteriach: bezpośredniej przyczyny rozpoczęcia postępowania mediacyjnego, sposobu prowadzenia jej przez mediatora, zorientowania procesu na określony skutek oraz miejsca jej przeprowadzenia. W ramach podstawowego podziału rozróżnia się mediację konwencjonalną i mediację na zlecenie sądu. Mediacja konwencjonalna, inaczej fakultatywna lub umowna, inicjowana jest przez strony w związku z umową mediacyjną. Mediacja na zlecenie sądu, nazywana też mediacją obligatoryjną, rozpoczyna się na podstawie decyzji sądu kierującego strony do mediacji z obowiązkiem stawienia się na spotkaniu mediacyjnym. Zgodnie z zasadą autonomii, decyzja o podjęciu i kontynuowaniu rozmów – a przede wszystkim o zawarciu porozumienia – pozostaje wyłączną kompetencją stron²³⁷. Odnosząc się do modeli mediacji według kryterium sposobu pracy wyróżniono mediację ewaluatywną i facylitacyjną. W pierwszym przypadku mediator aktywnie angażuje się w pracę nad porozumieniem, przez co na równi ze stronami staje się jego autorem. W drugim – jego wysiłek jest zorientowany na edukację i pomoc stronom w samodzielnym dojściu do porozumienia²³⁸.

Celem było poznanie opinii ekspertów oraz praktyków w dziedzinie mediacji. Chciałem, aby sami nazwali proces, który współtworzą. Pytanie o zdefiniowanie procesu mediacji zadane zostało mediatorom i ekspertom uczestniczącym w badaniu. Wyniki przedstawia poniższa tabela:

²³⁷Np. Parkinson L., *Family Mediation*, London Sweet&Maxwell 1997, s. 69-70, Pieckowski S., *Mediacja w sprawach cywilnych*, s. 14-13, Peters D., *Wstęp do zasad i teorii mediacji*, materiały konferencyjne *Mediacja – nowa metoda rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych*, 7 października 2005r., s. 2.

²³⁸A. Korybski: *Alternatywne Rozwiązywanie Sporów...*, s. 116-117, Gumrzyńska E., *Mediacje administrowane przez sądy*, Materiały konferencyjne UW, *Mediacja – nowa metoda rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych*, 7 października 2005r. Warszawa.

Tabela 4: Definicja mediacji w opinii badanych.

Odpowiedź	Mediatorzy (N=60)		Eksperti (N=32)	
	L	%	L	%
Terapia	3	5	2	6
Proces prowadzący do pojednania zwaśnionych stron	50	83	23	72
Instytucja prawna	5	8	6	19
Pośrednictwo w sporze	1	2	1	2
Brak odpowiedzi	1	2	-	-

Źródło: Opracowanie własne.

Poniżej przedstawione zostały przykłady odpowiedzi ekspertów na pytanie o definicję mediacji:

Mediacja to rodzaj interwencji w konflikt przeprowadzony przez bezstronne, neutralne i akceptowalne przez strony osoby, które nie posiadają prawa do podejmowania rozstrzygających decyzji. Mediacja ma pomóc spierającym się stronom w osiągnięciu dobrowolnego, obustronnie korzystnego rozwiązania ich kwestii spornych. (cyt.: Przewodniczący Wydziału Rodzinnego i Nieletnich okręg Katowice).

Mediacja pozwala rozstrzygnąć spory pomiędzy stronami, czy uczestnikami postępowania. (cyt.: Przewodniczący Wydziału Rodzinnego i Nieletnich okręg Katowice).

Mediacja jest to pośrednictwo w sporze. Zadaniem mediatora jest wypracowanie konsensusu, przy aktywnym uczestnictwie stron postępowania. (cyt.: Przewodniczący Wydziału Rodzinnego i Nieletnich okręg Gliwice).

Czy instytucja mediacji odciąża polskie sądownictwo?

W kolejnym pytaniu eksperci zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytanie o to czy praca mediatorów daje nadzieję na szybsze i bardziej skuteczne postępowanie przed sądem ?

Wprowadzenie instytucji mediacji miało przyczynić się do odciążenia sądów poprzez kierowanie spraw „mniejszej wagi” do mediatorów. Według obowiązujących przepisów prawnych mediator dla nieletnich ma 6 tygodni na przeprowadzenie postępowania mediacyjnego, w wyjątkowych przypadkach termin można wydłużyć o kolejne 14 dni. W tym czasie należy zapoznać się z aktami sprawy, nawiązać kontakt z uczestnikami i potwierdzić ich zgodę na uczestnictwo, przeprowadzić spotkanie indywidualne, przeprowadzić spotkanie z udziałem wszystkich uczestników i sporządzić sprawozdanie oraz przesłać je do sądu. W czasie tych 6 tygodni ma miejsce praca, która ma powodować doprowadzenie stron konfliktu do ugody. Postępowanie, które bardzo często zawiera elementy pracy pedagogicznej (rozeznanie sytuacji rodzinnej stron, diagnoza problemu, prognoza) oraz wychowawczej (zwrócenie uwagi opiekunów na problemy dziecka). Często rodzi się porozumienie, które dotyczy prawnych i pozaprawnych aspektów sprawy. Porozumienie osiągnięte w wyniku mediacji obejmuje często kwestie proceduralne i psychologiczne, które nie zawsze mogą być rozstrzygnięte na drodze sądowej.

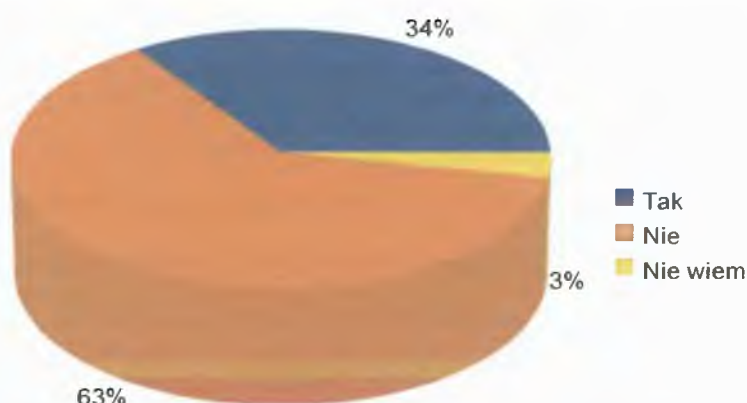
Eksperti - przewodniczący orzekający w Wydziałach Rodzinnych i Nieletnich oraz Prezesi Sądów Okręgowych w większości widzą korzyści pozaprocesowe wynikające z postępowania mediacyjnego, doceniają możliwość pedagogizacji, cenią postępowanie mediacyjne gdyż pozwala ono stronom na spokojną rozmowę, wyjaśnienie zaistniałej sytuacji. Mimo to, na pytanie o to czy praca mediatorów, daje nadzieję na szybsze i bardziej skuteczne postępowanie przed sądem w większości odpowiadają: nie. Obrazują to tabela i wykres.

Tabela 5: Odpowiedź sędziów na pytanie: czy mediacja daje nadzieję na szybsze i bardziej skuteczne postępowanie przed sądem?

Kategoria odpowiedzi	Sędziowie (N=32)	
	L	%
Tak	11	34
Nie	20	63
Nie wiem	1	3

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 1: Opinia sędziów na temat skuteczności mediacji – ujęcie graficzne.

Źródło: Opracowanie własne.

Poniżej zacytowane zostały wybrane odpowiedzi sędziów:

Nie, ponieważ jest to postępowanie długie i mało efektywne.

Tak, jednakże skuteczność mediacji uwarunkowana jest wolą stron.

Z uwagi na fakt iż w ostatnim roku w tut. Wydziale nie skierowano żadnej sprawy nieletniego do mediacji, nie mogę ocenić pracy mediatorów

Z badań wynika, iż 63% badanych sędziów odpowiada, że mediacja nie daje nadziei na szybsze postępowanie przed sądem. Takie stwierdzenie, pozwala przypuszczać, iż liczba zlecanych mediacji jest proporcjonalna do przeświadczenia o szybkim zamknięciu sprawy – w sądzie liczy się statystyka.

Czy zdaniem badanych, instytucja mediacji przyczynia się do spadku przestępczości wśród nieletnich?

Mediacja jako ewentualna alternatywa systemu wymiaru sprawiedliwości posiada szereg zalet, nie jest jednak wolna od wad. Wyniki badań świadczą zarówno za jak i przeciw szerszej realizacji idei mediacji. Programy mediacyjne nie mogą być jedyną alternatywą systemu wymiaru sprawiedliwości, ale na pewno są instytucją go wspierającą, dysponującą odmiennymi procedurami nie skrępowanymi wymogami procesu karnego. Mediacja nie ma jeszcze mocnej pozycji w polskim systemie prawnym, zaczyna jednak zyskiwać akceptację środowisk prawniczych i społeczeństwa. Badając opinie osób najbardziej zainteresowanych instytucją mediacji postawiono następujące pytanie: czy instytucja mediacji przyczynia się do spadku przestępczości wśród nieletnich?

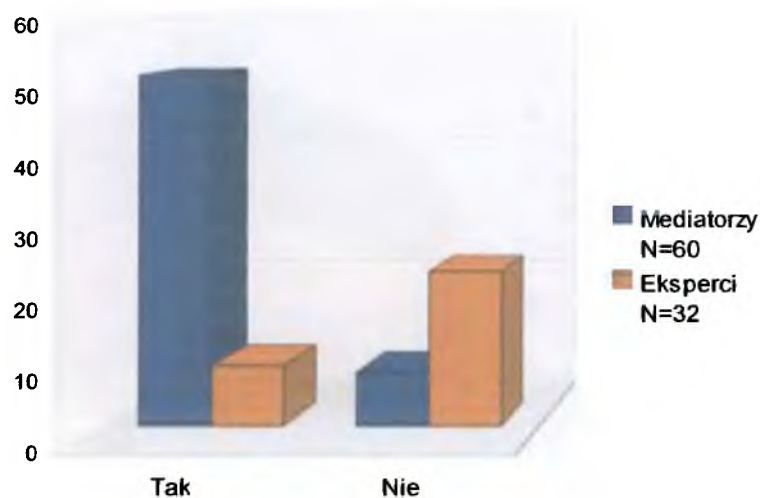
Wśród respondentów znaleźli się uczestnicy postępowania mediacyjnego, nieletni oraz ich opiekunowie, a także osoby uznawane za specjalistów w dziedzinie mediacji – Przewodniczący Wydziałów Rodzinnych i Nieletnich Sądów Rejonowych województwa śląskiego oraz Prezesi Sądów Okręgowych tegoż województwa. Ponadto odpowiedzi udzielali sami mediatorzy – praktycy w dziedzinie rozwiązywania sporów.

Strony postępowania mediacyjnego w większości stwierdziły, że instytucja mediacji przyczynia się do spadku przestępczości wśród nieletnich. Wśród ekspertów dominowały odmienne opinie (cytat sędziego).

Uważam, iż na obecnym etapie mediacja nie przyczynia się do spadku przestępczości wśród nieletnich. Nie wykluczam, że w przyszłości, gdy efekty działań mediacyjnych będą większe, to wpływać może ona także na spadek przestępczości.

Zestawienie opinii mediatorów z ekspertami z dziedziny mediacji obrazuje poniższa tabela.

Wykres 2: Analiza odpowiedzi mediatorów i ekspertów na pytanie: Czy mediacja przyczynia się do spadku przestępczości nieletnich?

Źródło: Opracowanie własne.

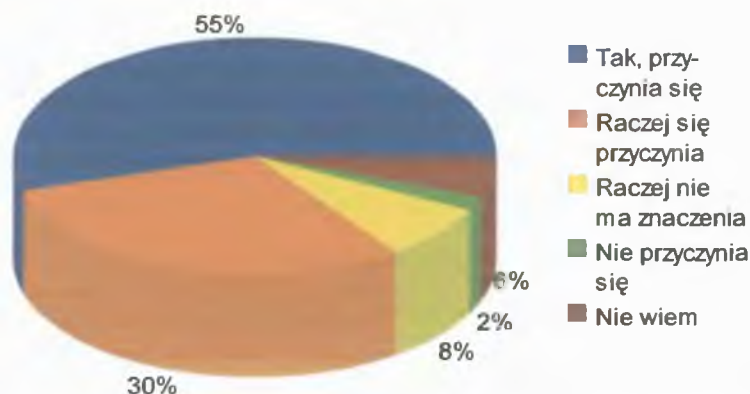
Tabela 6: Zdanie badanych na temat przyczyniania się mediacji do spadku przestępczości wśród nieletnich.

Kategoria Odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)		Eksperci (N=32)	
	L	%	L	%
Tak	52	86,5	9	28
Nie	8	13,5	23	72

Źródło: Opracowanie własne.

Zdaniem uczestników postępowania mediacja jest alternatywą dającą nadzieję na spadek przestępczości wśród nieletnich, co obrazuje poniższy wykres.

Wykres 3: Mediacja a spadek przestępczości w opinii nieletnich - uczestników postępowania (ujęcie procentowe).

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 7: Odpowiedzi badanych na pytanie: Czy mediacja wpływa na spadek przestępczości wśród nieletnich?

Odpowiedź	Nieletni (N=158)		Opiekunowie (N=158)	
	L	%	L	%
Tak, przyczynia się	69	44	78	49,5
Raczej przyczynia się	26	16,5	31	19,5
Raczej nie ma znaczenia	15	9,5	22	14
Nie przyczynia się	9	5,5	8	5
Nie wiem	39	24,5	19	12

Źródło: Opracowanie własne.

Zupełnie odmienne poglądy na temat przyczyniania się mediacji do spadku przestępczości wśród nieletnich pokazują, jak różne podejście do mediacji prezentują mediatorzy i eksperci. Janina Waluk (wieloletni prezes Polskiego Centrum Mediacji) pisała, iż mediacja nie zastępuje wymiaru sprawiedliwości, nie jest panaceum na przestępczość. Mediacja oznacza naprawę tego wszystkiego, co tylko da się naprawić i w takim stopniu, który jest najbardziej korzystny dla obu stron. Dlatego jej podstawę stanowi sprawiedliwość, którą określamy jako sprawiedliwość

naprawczą²³⁹. Sprawiedliwość naprawcza, która jest celem mediacji jest zupełnie czymś innym niż sprawiedliwość odwetowa, realizowana przez sądownictwo. W postępowaniu sądowym nie liczą się ludzkie emocje i przeżycia lecz kazus, który trzeba osądzić. Sprawca zostaje ukarany, a więc powinno stać się zadość sprawiedliwości. Jednak dla osoby, na której w rzeczywistości to przestępstwo zostało popełnione, wsadzenie sprawcy do więzienia niczego nie załatwi. Być może stąd tak różne pojmowanie kwestii związanych z mediacją.

Czy zdaniem badanych, mediatorzy dla nieletnich fachowo i rzetelnie wykonują swoje zadania?

Niezbędne w określeniu miejsca i roli instytucji mediacji jest zbadanie opinii na temat fachowości przeprowadzanego procesu.

Instytucja mediacji dla nieletnich określona została w u.p.n. Rozporządzenie wykonawcze określa natomiast warunki jakie musi spełnić osoba ubiegająca się o wpis na listę mediatorów dla nieletnich. Pomimo dużych obostrzeń w doborze osób mogących pełnić funkcje mediatorów ustawodawca nie określił jak powinno wyglądać fachowe postępowanie mediacyjne.

Teoria odnosząca się do postępowania mediacyjnego dla nieletnich określa sposób w jaki powinno wyglądać prawidłowo zorganizowane spotkanie. Mediacja coraz bardziej rozpowszechnia się jako optymalny sposób rozwiązywania konfliktów, występuje obecnie w rozmaitych kombinacjach i wariacjach. Niezależnie od wszelkich nowinek jakie współcześnie praktycy i teoretycy wprowadzili do tego procesu w ostatnich latach, w dalszym ciągu zachowuje zasadniczy rdzeń najważniejszych wartości i strategii. Kilka modeli zasługuje na szczególną uwagę, zdaniem badanych właśnie one dominują w praktyce.

Model E.Raider i S. Coleman:

W pierwszym etapie, jeszcze przed rozpoczęciem sesji, należy stworzyć odpowiedni klimat do mediacji, przygotowując otoczenie fizyczne (właściwe zaopatrzenie się w tablice, flamastry, papier). W trakcie monologu mediatora należy dokonać prezentacji stron, potwierdzić imiona i nazwiska uczestników i ustalić jak zwracać się do siebie. Należy także przedyskutować z uczestnikami ile czasu powinien zająć proces mediacji i zachęcić ich do zadawania pytań. Etap drugi to definiowanie kwestii

²³⁹Szerzej na ten temat pisze A.Staszewska: *Sprawiedliwość naprawcza*. „Niebieska linia. 2003 nr 2.

spornych, aktywne słuchanie, ukazywanie stronom wspólnej płaszczyzny i koncentrowanie się na osiągnięciu trzech rezultatów:

- aby osoba zabierająca głos miała poczucie, że została wysłuchana i rozumiana przez mediatora,
- aby osoba słuchająca, lepiej zrozumiała problemy drugiej strony,
- aby strony wyraźnie zobaczyły zachowania jakich oczekuje się od nich w kolejnych fazach mediacji.

Etap trzeci to poszukiwanie rozwiązań. Podczas tej fazy rozmów strony wykorzystują zdobyte informacje określają swoje potrzeby, generują stanowiska. Wreszcie etap czwarty, czyli zakończenie mediacji. Na zakończenie mediator zachęca strony, by przedyskutowały jak będą radzić sobie w przyszłości ze swoimi sprawami. Mediator spisuje porozumienie określające interesy stron - na tym kończy sesję.

Inny model, którego założenie okazały się bliskie respondentom to *Friends Conflict Resolution Program* J. Beer i E. Stief. Praktyka i filozofia prowadzenia mediacji bywa bardzo odmienna i zmienia się w zależności od konkretnego programu i mediatora. Przytoczę kilka charakterystycznych cech omawianego modelu, bardzo popularnego wśród badanych mediatorów, którzy często właśnie w taki sposób konstruują swoje spotkania z nieletnimi. W modelu tym jest całkowita dobrowolność uczestnictwa w mediacji, możliwość doboru mediatora oraz obecność drugiego mediatora. Spotkania trwają od 1,5 do 2 godzin w nieformalnej wręcz towarzyskiej atmosferze. W razie potrzeby przeprowadzane są spotkania na osobności. Ważne jest uzewnętrznianie emocji bez wzajemnych ataków - strony dyskutują o ogólnej sytuacji, a nie o bezpośredniej przyczynie spotkania. Sukces nie polega wyłącznie na rozwiązaniu zaistniałych problemów, ale ma prowadzić do poprawy wzajemnych relacji w przyszłości oraz budować zaufanie, które ułatwi załatwianie spraw konfliktowych, dużą wagę przywiązuje się do pojednania. Przedstawiony model jest szczególnie bliski osobom przeszkolonym przez Polskie Centrum Mediacji. Mimo, iż opisany *Conflict Resolution Program* odnosi się w dużej mierze do mediacji małżeńskich jego założenia stosowane są przy postępowaniach z nieletnimi.

Próba określenia fachowości i rzetelności mediatora przebiegała wielotorowo. Z jednej strony chciałem poznać przebieg wzorcowej mediacji oraz etapy takiego postępowania w opinii mediatorów, z drugiej zaś pytałem ekspertów jak oceniają prace osób prowadzących postępowanie mediacyjne dla nieletnich. Ponadto

zwróciłem się do nieletnich uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym z pytaniem jak oceniają prowadzoną w ich sprawie mediację. Na pytanie o przebieg mediacji oraz jej etapy większość badanych mediatorów odpowiada podobnie. Na 60 respondentów, 49 (co stanowi 81% badanych) powtarzało odpowiedzi, w których dominował model E. Raider i S. Coleman'a. Najprawdopodobniej wynika to z faktu, iż rozpytywani w większości ukończyli specjalistyczne szkolenia organizowane przez Polskie Centrum Mediacji, które promuje przytoczony model.

Inne odpowiedzi odnoszące się do przebiegu mediacji to:

- spotkania wstępne ze stronami, negocjacje stron, budowanie strategii, dochodzenie do ugody - 7 odpowiedzi (12% respondentów),
- wspólne dochodzenie do ugody, włączenie do negocjacji specjalistów z innych dziedzin - 2 odpowiedzi (3,5% respondentów),
- spotkanie z każdą ze stron, działania mające wymiar wychowawczy, praca z opiekunami nieletnich zmierzająca do ugody, zjednania stanowisk - 2 odpowiedzi (3,5% respondentów).

Przewodniczący Wydziałów Nieletnich i Rodzinnych Sądów Rejonowych dokonali oceny pracy mediatorów dla nieletnich. W ich opinii mediatorzy wykonują zadania dobrze lub bardzo dobrze. Pomimo tak dobrej oceny większość badanych przyznała, że rzadko spotyka się z efektami pracy mediatorów, co można rozumieć jako sporadyczne kierowanie spraw do mediacji. Zdarzały się także odmienne opinie. Poniższy cytat - stanowiący odpowiedź jednego z ekspertów - jest próbą zobrazowania takiej oceny.

Mediacja w sprawach nieletnich to próba doprowadzenia do dobrowolnego porozumienia pomiędzy ofiarą a sprawcą czynu karalnego w celu uświadomienia naganności jego zachowania, wyrażeniem przez nieletniego szczerej skruchy, a także podjęciem próby naprawienia wyrządzonych szkód materialnych i moralnych. Uważam, że efekty pracy mediatorów w tym zakresie są mierne. W moim odczuciu przyczyny są różnorakie i w większości takie same, dla których instytucja mediacji ciągle nie spełnia oczekiwań zarówno ustawodawcy jak i praktyki wymiaru sprawiedliwości i znajduje umiarkowane uznanie. Wśród nich wymienić należy:

- *brak zaufania do tej instytucji (traktowanej ciągle jako instytucja nowa),*
- *brak programów, którym towarzyszyłaby pełna analiza praktyki,*
- *brak rzetelnej informacji o mediacji,*
- *brak odpowiedniej liczby właściwie przygotowanych mediatorów,*

- *zaległości w sądach, presja czasu.*

Tabela 8: Opinie ekspertów na temat pracy mediatorów.

Kategoria odpowiedzi	Eksperti (N=32)	
	L	%
Bardzo dobrze	15	47
Dobrze	11	35
Źle	4	13
Brak opinii	2	6

Źródło: Opracowanie własne.

Zestawienia tabelaryczne stanowią jeden z etapów opracowania materiału dla badań statystycznych.

Dominanta (modalna) to ta wielkość, która najczęściej się pojawia w serii wyników.

W naszym przykładzie:

$$M_o = f_{max} = 15$$

Mediana dzieli zbiorowość na dwie równe części. Połowa jednostek ma wartości cechy mniejsze lub równe medianie, a połowa wartości cechy równe lub większe od mediany.

Mediana jest nazywana również wartością środkową, pozycję mediany możemy wyliczyć ze wzoru:

$$N_{Me} = \frac{n \cdot 1}{2}$$

Źródło: <http://www.ekonometria.4me.pl/statystyka> 29.01.2009r.

$$N_{Me} = 16,5$$

Sposobem który pozwoli nam wyznaczyć medianę jest zobrazowanie szeregu w sposób graficzny. Nasz szereg jest przedstawiony poniżej:

[illegible]

Źródło: Opracowanie własne.

126

przez ekspertów za swoją pracę na nie więcej niż bardzo dobry natomiast jedna czwarta ekspertów ocenia pracę mediatorów na nie mniej niż bardzo dobry.

Mając obliczone Kwartyle Q_1 oraz Q_3 możemy obliczyć posługując się przekształceniami (tabela 9) z poniższego wzoru odchylenie ćwiartkowe:

$$Q = \frac{Q_3 - Q_1}{2}$$

Źródło: <http://www.ekonometria.4me.pl/statystyka2.htm> 29.01.2009r.

$$Q = 0,5$$

Mając obliczone odchylenie ćwiartkowe można obliczyć typowy obszar zmienności z następującego wzoru:

$$(Me - Q, Me + Q)$$

Źródło: http://www-users.mat.uni.torun.pl/~czaka/3spr_rach_pstwa_2006-2007/5_miary_zmiennosci_wzory.pdf

W naszym przypadku (tabela 9) nie dysponujemy danymi liczbowymi więc należy dokonać przyporządkowania aby móc posłużyć się powyższym wzorem.

Tabela 9: Przyporządkowanie liczb na potrzeby obliczeń statystycznych.

Kategoria odpowiedzi	Interpretacja liczbowa
Bardzo dobrze	5
Dobrze	4
Źle	1
Brak opinii	0

Źródło: Opracowanie własne.

Posługując się powyższą tabelą możemy wyliczyć typowy obszar zmienności.

Podstawiając odpowiednie dane wyliczymy:

$$(4 - 0,5, 4 + 0,5) \Rightarrow (3,5 < x_{typ} < 4,5)$$

Tak więc 2/3 ekspertów ocenia prace mediatorów na nie mniej niż 3,5 i nie więcej jak 4,5.

Współczynnik zmienności liczy się z następującego wzoru:

$$V = \frac{Q}{Me}$$

Źródło: S.Ostasiewicz, Z.Rusnak, U.Siedlecka: *Statystyka elementy teorii i zadania*. Wrocław 1999r.

$$V = 0,125$$

Współczynnik zmienności jest na poziomie 12,5% tak więc cechy wykazują zróżnicowanie statystycznie istotne.

Wskaźnik skośności możemy wyznaczyć za pomocą wcześniej obliczonych miar pozycyjnych mianowicie:

$$W_Q = (Q_3 - Me) - (Me - Q_1)$$

Źródło: S.Ostasiewicz, Z.Rusnak, U.Siedlecka: *Statystyka elementy teorii i zadania*. Wrocław 1999r.

$$W_Q = (5-4) - (4-4) = 1$$

W naszym przykładzie $W_Q = 1$. Jeżeli $W_Q > 0$ to mamy do czynienia z asymetrią prawostronną.

Pozycyjny współczynnik asymetrii A_Q pozwoli nam na określenie kierunku i siły asymetrii jednostek znajdujących się pomiędzy pierwszym kwartylem a trzecim kwartylem.

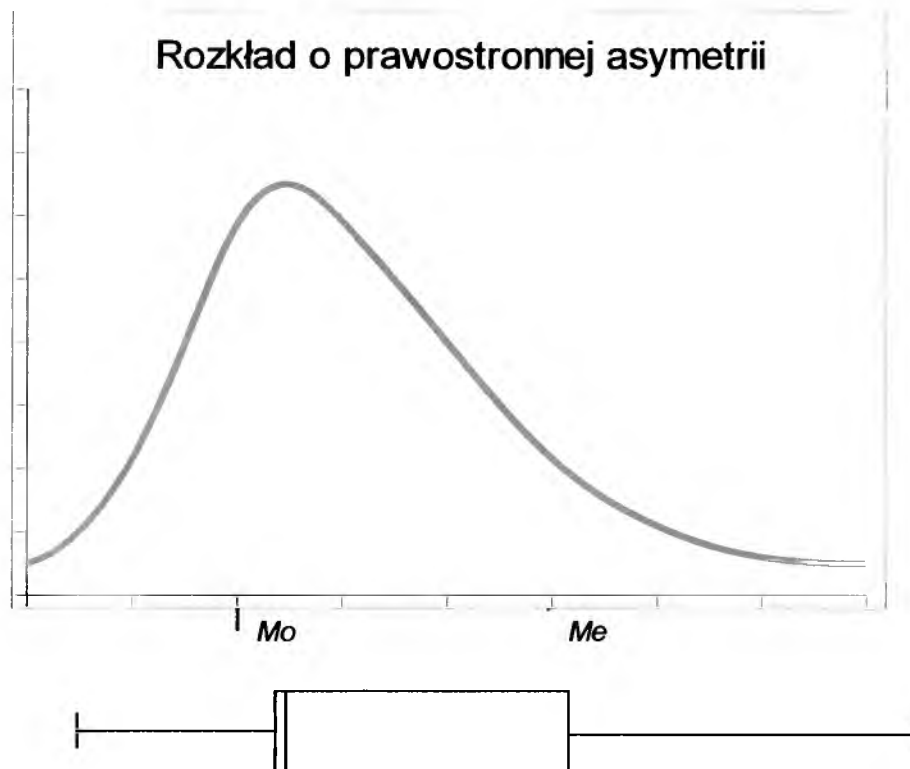
$$A_Q = \frac{Q_3 - Me}{Q_3 - Me} - \frac{Me - Q_1}{Me - Q_1} = \frac{Q_3 - Q_1 - 2Me}{2Q}$$

Źródło: S.Ostasiewicz, Z.Rusnak, U.Siedlecka: *Statystyka elementy teorii i zadania*. Wrocław 1999r.

Po podstawieniu odpowiednich wartości otrzymujemy:

$$A_Q = 1$$

Rysunek 4: Rozkład o prawostronnej symetrii.

Źródło: Opracowanie własne

Z analizy badań wynika, iż uczestniczący w badaniu sędziowie województwa śląskiego w większości bardzo dobrze i dobrze oceniają mediatorów, z którymi współpracują. 82% rozpytywanych udzieliło właśnie takiej odpowiedzi. 13% badanych sędziów uważa, że praca mediatorów jest źle wykonywana. Z kolei odpowiedź udzielona przez 2 respondentów dowodzi, iż mediacja w dalszym ciągu jest stosowana – w niektórych sądach - okazjonalnie bądź wcale. Badani sędziowie nie mieli doświadczeń z instytucją mediacji, nigdy nie współpracowali z mediatorami, nie zlecali mediacji, dlatego na tak zadane pytanie udzielili odpowiedzi: *nie wiem*.

Szczególnie interesujące są opinie uczestniczących w mediacjach nieletnich. Rozpytywani na pytanie o ocenę mediacji, w której uczestniczyli udzielali następujących odpowiedzi.

Tabela 10: Ocena mediacji w opinii badanych nieletnich.

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Dobra	89	56,5
Obojętna	23	14,5
Negatywna	46	29
Inna odpowiedź	0	0

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki badania pokazują, iż ponad 56% badanych nieletnich oceniła mediację, w której brali udział, jako pozytywną. Nieletni swoje opinie uzasadniali przede wszystkim:

- możliwością rozmowy z drugą stroną (poznaniem opinii pokrzywdzonego/sprawcy),
- sposobem na uniknięcie kary (która przez badanych nieletnich definiowana jest jako – kara nałożona przez sąd²⁴⁰),
- czasem na szczerą rozmowę.

Kolejne zagadnienie dotyczyło nadzoru nad prowadzonymi postępowaniami mediacyjnymi w kwestii nadzoru nad wykonalnością ugody mediacyjnej, praca mediatorów oraz samym postępowaniem mediacyjnym.

Ekspertom zadano następujące pytania:

Kto prowadzi nadzór nad mediatorami dla nieletnich?

Kto prowadzi nadzór na mediacjami dla nieletnich?

Kto i w jaki sposób nadzoruje wykonanie ugody mediacyjnej?

Odpowiedzi udzielili Przewodniczący Wydziałów Rodzinnych i Nieletnich w Sądach Rejonowych województwa śląskiego oraz Prezesi Sądów Okręgowych (bądź osoby przez nich wskazane) Katowic, Częstochowy, Gliwic i Bielska – Białej.

W kwestii nadzoru nad mediatorami dla nieletnich respondenci wskazywali Prezesa Sądu Okręgowego jako osobę, która nadzoruje mediatorów. Zdarzały się także inne odpowiedzi przedstawiono w tabeli 11.

²⁴⁰Sąd rodzinny oddziaływając na nieletniego ma szereg możliwości, od upomnienia, aż po skierowanie do zakładu poprawczego. Jednakże większość nieletnich nie orientuje się w katalogu środków wychowawczych przez co każde zetknięcie z salą sądową traktują jak karę samą w sobie.

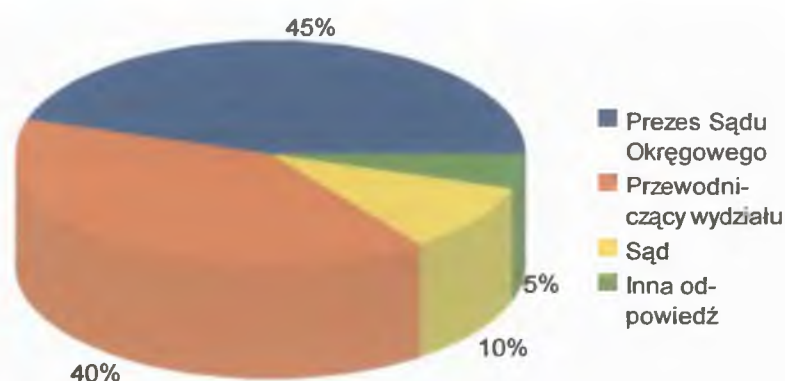
Tabela 11: Zdanie ekspertów na temat tego kto nadzoruje mediatorów dla nieletnich.

Wyszczególnienie	Eksperti (N=32)	
	L	%
Prezes Sądu Okręgowego	16	50
Przewodniczący Wydziału Rodzinnego	12	37,5
Sędzia Referent	4	12,5

Źródło: Opracowanie własne.

Na pytanie o nadzór nad mediatorami dla nieletnich respondenci udzielali bardzo podobnych odpowiedzi, co obrazują wykres i tabela.

Wykres 4: Opinie badanych sędziów na temat sprawowania nadzoru nad mediatorami (ujęcie procentowe)

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 12: Nadzór nad mediatorami w opinii badanych sędziów (N=32).

Wyszczególnienie	L	%
Prezes Sądu Okręgowego	15	47
Przewodniczący wydziału	12	37,5
Sąd	3	9,5
Inna odpowiedź	2	6

Źródło: Opracowanie własne.

Kolejne pytanie, dotyczące nadzoru nad mediacjami, jest uzupełnieniem poprzednich, tabela przedstawia uzyskane odpowiedzi.

Tabela 13: Zdanie badanych na temat nadzoru nad mediacjami (N=32).

Kategoria odpowiedzi	L	%
Sąd zlecający mediację (sędzia referent)	13	41
Prezes Sądu Okręgowego	11	3
Sędzia rodzinny	4	12,5
Nie ma nadzoru w sądzie rejonowym	2	6
Nie wiem	2	6

Źródło: Opracowanie własne.

Pierwsze wyniki pokazują, iż wiedza badanych sędziów na temat mediacji dla nieletnich jest niepełna, zdarzały się pytania, na które większość respondentów odpowiadała błędnie, co w odniesieniu do roli sędziów w procesie kierowania i selekcji spraw do mediacji, wydaje się być dużym problemem. W szczególności pozycja i zadania orzekających w Wydziałach Rodzinnych i Nieletnich sędziów Sądów Rejonowych każą domniemywać, iż powinni oni:

1. być dobrze poinformowani,
2. rozważać sprawy pod kątem mediacji,
3. zapewnić poszanowanie praw ofiar przestępstw.

Dalsza część badań zmierza w kierunku określenia czy powyższe warunki są spełniane.

1.2. Wiedza respondentów na temat mediacji dla nieletnich.

Rodzaje mediacji (opinie badanych).

Przestępczość nieletnich staje się obecnie jednym ze zjawisk wywołujących coraz większe zaniepokojenie społeczeństw europejskich. Jest to też, od ubiegłego wieku, jednym z problemów kryminologicznych, który podlega stałej obserwacji w skali międzynarodowej. Należy jednak zaznaczyć, że zachowania nieletnich są społecznie bardziej zauważalne niż zachowania dorosłych, szczególnie jeśli są one negatywne, przez co sposób postrzegania młodych sprawców wykroczeń przez społeczeństwo staje się szczególnie nieprzychylny. Poza tym wypada przypomnieć, że często ofiarami przestępców nieletnich są także ludzie młodzi. Mediacja daje alternatywę dla prawno - karnej reakcji na zachowanie niepożądane. W toku podjętych badań, podczas prowadzonych wywiadów, zwrócono się do ekspertów z pytaniem na temat rodzajów spraw kierowanych do mediacji. Uzyskane odpowiedzi przedstawia tabela:

Tabela 14: Czyny karalne - z wyszczególnieniem zachowania nieletniego - w których najczęściej stosuje się mediację (w opiniach badanych ekspertów).

Rodzaje czynów karalnych	Wyszczególnienie zachowań	Eksperci (N=32)
Pobicia	Bójki szkolne, awantury, ustawki	17
Kradzieże	Najczęściej szkole, rówieśnicze, sporadycznie włamania do samochodów, mieszkań	26
Zniszczenie mienia	Dewastacje budynków, samochodów, niszczenie mienia szkolnego	11
Groźby karalne	Wyzwiska, znieważanie	6

Źródło: *Opracowanie własne*. (Dane nie sumują się do 100% , gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

Badania pokazują, iż mediacja wśród nieletnich najczęściej stosowana jest w sprawach o czyny karalne, w których ofiara jest rówieśnikiem (bójki, awantury najczęściej szkolne), gdzie dochodzi do kradzieży lub do zniszczenia mienia. Trudno o jednoznaczne określenie stopnia demoralizacji osób dopuszczających się takich

zachowań. Mediacja może być przyczynkiem do prognozy resocjalizacyjnej bądź alternatywą dla proceduralnych form wychowawczych.

Kolejne zagadnienie wyszczególnia mediację jako alternatywę do sądowego rozwiązywania konfliktów w sprawach różnego rodzaju. Tabela pokazuje rodzaje mediacji z wyszczególnieniem problemów, których dotyczą.

Tabela 15: Rodzaje spraw, w których prowadzi się mediację.

RODZAJE MEDIACJI	WYSZCZEGÓLNIENIE
Konflikty rodzinne	wychowawcze
Regulacja rozwodów	alimenty, opieka
Konflikty mieszkaniowe	opory między najemca a lokatorami
Konflikty środowiskowe	obszary uprzemysłowione
Służba publiczna	konflikty pracownik/pracodawca
Polityka komunikacyjna	konflikty na arenie międzynarodowej
Polityka komunalna	kwestie planowania
Szkoły	spory rówieśnicze
Konflikty etniczne	między grupami
Sądownictwo	rekompensata

Źródło: Opracowane w oparciu o literaturę przedmiotu.

W Stanach Zjednoczonych w latach 60. i 70. mediację zaczęto częściej stosować jako alternatywę sądowego rozwiązywania konfliktów. Postępowanie mediacyjne miało już swoją tradycję, bowiem mediatorzy wykorzystywali swą wiedzę w zmaganiach robotniczych. Uwarunkowania historyczne w latach 60. w Stanach Zjednoczonych preferowały tę metodę jako alternatywę tradycyjnego systemu prawnego. W latach 70. stosowano już mediację na wielu płaszczyznach, w szczególności w konfliktach czynszowych, rodzinnych, sąsiedzkich i tam gdzie pojawiała się przemoc. Od początku lat 90-tych mediację zaczęto z rozmachem stosować w Europie (np. Niemcy) na różnych obszarach aktywności. Metoda mediacji nie jest jednak odkryciem ostatnich lat czy dziesięcioleci. Podstawy praktyki mediacyjnej można znaleźć już w historii starożytnej. Jej korzenie odnajdujemy w Chinach oraz Japonii, gdzie była szeroko rozpowszechniona, co prawdopodobnie wiąże się ze szczególnym akcentowaniem harmonii w tych kulturach. Wreszcie praktyki mediacyjnej doszukujemy się wśród plemion afrykańskich, w krajach Ameryki Łacińskiej oraz środkowego wschodu. W religiach całego świata

odnajdujemy opis osoby niezależnej, neutralnej trzeciej w konflikcie wykorzystywanej jako pośrednik²⁴¹. Przed decyzją o rozpoczęciu mediacji należy określić czy nie zachodzą okoliczności wykluczające przeprowadzenie postępowania.

Okoliczności, w których zdecydowanie **nie powinno się prowadzić mediacji** mogą być następujące:

- nie ma prawnej możliwości zawarcia ugody. Nie może być ona postawą zakończenia sporu w postępowaniach cywilnych, w sprawach:

- z zakresu prawa rodzinnego (np. o ustalenie ojcostwa lub macierzyństwa),
- o ubezwłasnowolnienie,
- z zakresu prawa osobowego (np. uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu),
- z zakresu prawa spadkowego (np. stwierdzenie nabycia spadku),
- rejestrowych.

- jedna lub dwie strony konfliktu mogą odnieść większe korzyści (z ich punktu widzenia), próbując zrealizować swoje cele innymi środkami (na przykład w drodze sądowej),

- prowadzone ze stronami rozmowy wskazują na to, że najważniejszy problem lub kwestia sporna nie mogą zostać rozwiązane w procesie mediacji,

- jedna ze stron lub obydwie nie biorą pod uwagę możliwości ugodowego załatwienia spornych kwestii,

- istnieją poszlaki wskazujące, że jedna ze stron chce wykorzystać mediację do zaognienia konfliktu, np. próbując udowodnić swoją rację, nie odstępując od oskarżeń, osądów, ataków, co uniemożliwia zachowanie równowagi w rozmowach i pertraktacjach,

- jedna ze stron chce posłużyć się mediacją w celu osiągnięcia ukrytych celów (np. zdobycia pewnych informacji, dokumentów, uzyskania zgody strony na jakieś rozwiązanie), ukrywając przy tym swoje prawdziwe intencje,

- w trakcie sesji mediacyjnych zachowania jednej ze stron (lub obydwu) świadczą o tym, że nie jest (nie są) w stanie wysłuchać innych, co uniemożliwia komunikowanie się i negocjacje,

- uczestnik mediacji zdradza objawy emocjonalnych zaburzeń, które nie pozwalają mu współpracować z innymi i odpowiedzialnie podejmować decyzji w swoich sprawach,

²⁴¹U. Haeske: *Konflikty w życiu zawodowym*. Kielce 2005, s. 12-13.

- w rodzinie ma miejsce długotrwała przemoc, w wyniku której niemożliwe jest podjęcie rozmów na zasadach równości stron.

Jakie są, zdaniem badanych, podstawy prawne postępowania mediacyjnego wśród nieletnich?

Jednym z podstawowych czynników wpływających na przebieg i wynik mediacji jest profesjonalizm mediatorów. W zależności od przyjętej formuły mediacji, mediator ma pomagać i towarzyszyć w osiąganiu porozumienia lub dokonywać interwencji w spór. Mediatorzy nie posiadają prawa do podejmowania rozstrzygających decyzji, co przeważa kwestie na rzecz pomocy, a nie interwencji mediatora. Ich zadanie polega na wspomaganiu procesu dochodzenia do porozumienia przez strony. W praktyce zakres aktywności mediatora zależy przede wszystkim od zgody stron oraz wiedzy i umiejętności mediatora. Wiedza mediatora stanowi o jego autorytecie i skuteczności, na potrzeby tej pracy zapytano mediatorów o podstawowe akty prawne, na podstawie których prowadzone jest postępowanie mediacyjne. Wyniki przedstawia poniższa tabela.

Tabela 16: Akty prawne, na podstawie których prowadzona jest mediacja w sprawach nieletnich (w opinii badanych mediatorów).

Udzielane przez mediatorów odpowiedzi (N=60)	
Rozporządzenie MS z dnia 18 maja 2001	56
Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich	49
Brak odpowiedzi	8

Źródło: *Opracowanie własne*. (Dane nie sumują się do 100% , gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

Wiedza mediatora stanowi o pomyślności postępowania mediacyjnego. W świadomości uczestników mediacja może być rozumiana jako rodzaj pośredniczenia w sporze dla ułatwienia jego uczestnikom osiągnięcia konsensusu, jednakże dla części uczestników stanowi ważną część postępowanie sądowego, a mediator uważany jest za urzędnika na równi z pracownikiem sądu. Wyniki badań pokazują, iż wiedza badanych na temat podstaw prawnych procesu mediacji nieletnich stoi na

wysokim poziomie. Ponad 90% badanych zna Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich, ponadto 80% mediatorów uczestniczących w badaniu, za akt prawny, na podstawie którego prowadzona jest mediacja nieletnich, uważa u.p.n.

Idea mediacji między nieletnim a osobą przez niego pokrzywdzoną, w pełni odpowiada celom przyświecającym polskiemu systemowi odpowiedzialności nieletnich. Cele te uwidaczniają się w naczelnych zasadach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, a mianowicie :

- zasada kierowania się przede wszystkim dobrem nieletniego przy uwzględnieniu także interesu społecznego,
- dominacji celów wychowawczych,
- indywidualizacji,
- celowości stosowania wobec nieletnich środków wychowawczych i poprawczych.

Zasady te znajdują wyraz w szczegółowych rozwiązaniach ustawy. Art. 3 § 1 u.p.n. stanowi, że w sprawie nieletniego należy się przede wszystkim kierować jego dobrem, dążyć do osiągnięcia pozytywnych zmian w osobowości i zachowaniu nieletniego oraz zmierzać w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców i opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. Pomimo zdecydowanie nierepresyjnego charakteru ustawy, w Polsce wśród specjalistów zajmujących się problematyką nieletnich przeważa przekonanie o konieczności bardzo ostrożnego korzystania z możliwości przewidzianych przez ustawę i unikania prowadzenia postępowania w sprawach nieletnich, jeśli cele wychowawcze można osiągnąć w inny sposób. Z każdym postępowaniem przed sądem wiąże się bowiem niebezpieczeństwo stygmatyzacji nieletniego w jego środowisku jako „przestępcy”, „zdemoralizowanego”, „o złych skłonnościach” itp., co wywiera skutek przeciwny od zamierzonego, niekiedy wręcz wypychając nieletniego w rolę zgodną z tymi określeniami. Zgodnie z treścią art. 3a §1 u.p.n., sąd rodzinny może kierować sprawę do postępowania mediacyjnego w każdym stadium postępowania, a zatem tak w czasie postępowania przed sądem, jak i w toku postępowania wykonawczego, a o skierowaniu decydują wyłącznie względy celowości oraz wzgląd na dobro nieletniego.

Wcześniej wspomniane Rozporządzenie sprecyzowało zasady i tryb przeprowadzenia mediacji. Podstawą wykorzystania programu mediacji w

najwcześniejszym etapie sądowego postępowania w sprawie nieletniego jest art. 21 u.p.n. Wyrażona w tym przepisie prawa zasada celowości postępowania pozwala na nie wszczynanie lub umarzanie postępowania, gdy zastosowanie środków wychowawczych lub poprawczych jest niecelowe. Oznacza to, że jeśli w ocenie sądu cele te zostały osiągnięte w inny sposób (np. w drodze mediacji) postępowanie nie musi, a nawet nie powinno być kontynuowane. Sugeruje się, aby w tej fazie postępowania przekazywano do mediacji sprawy nieletnich, co do których sąd dysponuje już podstawowymi danymi. U.p.n. przewiduje orzekanie środków na rzecz pokrzywdzonych. Wśród środków wychowawczych ustawa wymienia w art. 6 pkt. 2 zobowiązanie nieletniego do naprawienia wyrządzonej szkody oraz przeproszenia pokrzywdzonego.

Kryteria doboru spraw do mediacji w opiniach badanych

Można przyjąć dwie generalne zasady odnośnie doboru spraw do mediacji. Pierwsza z nich stanowi, że do mediacji kierować można wszystkie sprawy zgodnie z obowiązującymi przepisami, sio stanowią przepisy prawne ograniczające kierowanie spraw w których, np. nie ma zgodności co do istoty sporu.

Druga zasada to kierowanie spraw, w których występuje szansa na wypracowanie porozumienia. Podjęte przeze mnie badania pokazują jak o sygnalizowanym problemie myślą respondenci.

Wykres 5 i tabela 17 przedstawiają opinie ekspertów i mediatorów, co do kryterium doboru spraw do mediacji.

Wykres 5: Kryteria doboru spraw do mediacji – ujęcie graficzne.

Źródło: Opracowanie własne.

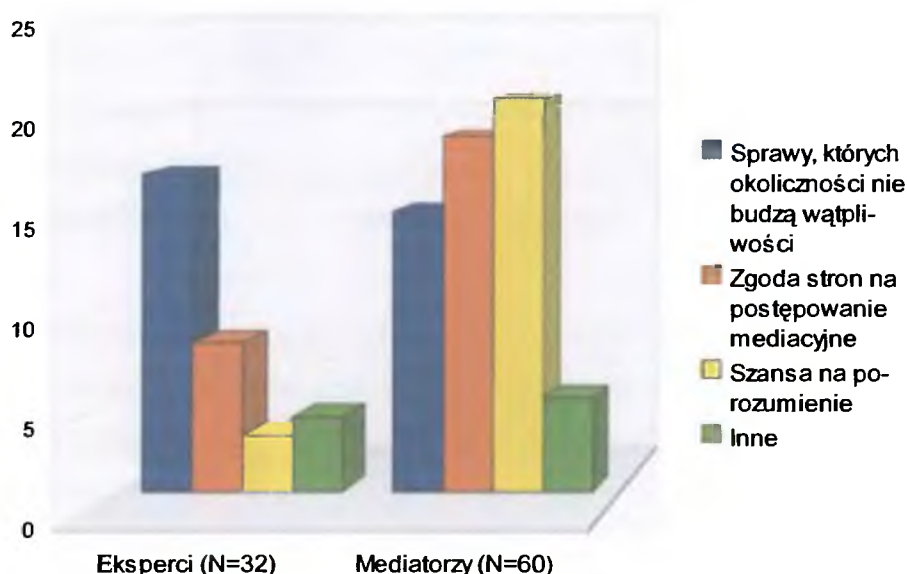

Tabela 17: Kryteria jakimi kierują się eksperci i mediatorzy przy doborze spraw do mediacji.

Kategoria odpowiedzi	Eksperci (N=32)		Mediatorzy (N=60)	
	L	%	L	%
Sprawy, których okoliczności nie budzą wątpliwości	17	53	15	25
Zgoda stron na postępowanie mediacyjne	8	25	19	31,5
Szansa na porozumienie	3	9,5	21	35
Inne	4	12,5	5	8,5

Źródło: Opracowanie własne.

Rekomendacja Rady Europy Nr R(99) 19²⁴² wskazuje **kryteria, jakimi należy się kierować przy doborze spraw do mediacji**. Są to:

- zdolność i przewidywalna gotowość stron do mediacji – w praktyce może zdarzyć się, że postępowanie w sprawach o drobne czyny jest umarzane bez żadnego

²⁴²Dotyczy Rekomendacji Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich o mediacji w sprawach karnych. Patrz: H.Spasowska, E.Kruk: *Mediacja wybór źródeł, wzory dokumentów i pism statystyki, bibliografie*. Warszawa 2008.

skutku. Nie można jednak wykluczyć, że wśród tych tzw. błahych spraw mamy do czynienia z bardzo poważnym konfliktem, wymagającym rozwiązania. Z tego względu wskazane jest, aby strony wiedziały o możliwości mediacji oraz by miały możliwość wyrażenia chęci uczestnictwa w postępowaniu.

- nie jest konieczne przyznanie się sprawcy do winy – Rekomendacja wymienia przyznanie sprawcy co do faktów związanych z czynem karalnym lub przestępstwem.
- strony wyrażają dobrowolną zgodę na postępowanie mediacyjne – aby wyrazić taką zgodę strony muszą wiedzieć, na co się zgadzają. Dlatego niezbędne jest aby otrzymały od mediatora odpowiednie wyjaśnienia. Mediator odbiera także od stron zgodę na mediację.
- w mediacji mogą uczestniczyć tylko „osoby, które są władne podejmować samodzielne decyzje oraz są odpowiedzialne za realizację zawartych porozumień” – mediacja nie jest możliwa, jeżeli jedna ze stron nie jest w stanie zrozumieć jej sensu, np. z powodu zaburzeń osobowościowych czy z powodu uzależnienia od alkoholu czy narkotyków.

Postępowanie mediacyjne może zakończyć się pozytywnie dla stron. W takim wypadku spisana ugoda pozasądowa i pojednanie stron może wpłynąć na rodzaj i wysokość orzeczonej kary lub środka karnego,

Analizując odpowiedzi respondentów w kontekście zaleceń i rekomendacji Rady Europy należy zauważyć pewne zależności. Pytani eksperci największą wagę przywiązują do tego, by istota i okoliczności sporu nie budziły wątpliwości. Rekomendacja zakłada natomiast, iż nie jest konieczne przyznanie się sprawcy do winy, a przyznanie sprawcy co do faktów związanych z czynem karalnym. Następnym czynnikiem wpływającym na dobór spraw do mediacji jest zgoda stron postępowania, co można zrozumieć jako zdolność i gotowość do mediacji. Natomiast mediatorzy w większości opowiadali się za zgodą stron na mediacje jako głównym kryterium doboru spraw.

Uprawnienia osób przeprowadzających mediacje z nieletnimi.

Trudno jest mówić o uprawnieniach mediatora, łatwiej mówić o ich braku. Mediator jest osobą neutralną i bezstronną, która nie ma prawa sugerować stronom rozwiązań, ani podejmować za nie decyzji, nie ma też prawa udzielać im porad terapeutycznych czy prawnych. Neutralność mediatora oznacza, iż nie może on

wywierać nacisku na strony, aby przyjęły preferowane przez siebie rozwiązania. Mediator nie jest bowiem „specjalistą od rozwiązań” – bo takimi ekspertami mają być sami uczestnicy, lecz „specjalistą od procedury”. Obowiązkiem mediatora jest dbałość o takie zorganizowanie mediacji, by uczestnicy mogli sami podjąć świadomą decyzję, popartą gruntowną analizą ich potrzeb i szczegółowym rozważeniem dostępnych rozwiązań. Bezstronność zaś oznacza, że mediator ma absolutny zakaz faworyzowania któregośkolwiek z uczestników i popierania go, bądź co bądź, kosztem drugiej strony. Zadaniem mediatora jest zadbanie o to, by każdy z uczestników czuł się pełnoprawnym partnerem w procesie rozwiązywania problemu, aby jego obawy zostały wysłuchane i dostrzeżone, aby jego potrzeby i punkt widzenia zostały wzięte pod uwagę.

W myśl przepisów prawa²⁴³ po skierowaniu sprawy do postępowania mediacyjnego **mediator**:

- 1) zapoznaje się z informacjami zawartymi w aktach sprawy,
- 2) nawiązuje kontakt z uczestnikami i odbiera od nich zgodę na udział w postępowaniu mediacyjnym,
- 3) przeprowadza z uczestnikami spotkania indywidualne, informując o istocie i zasadach postępowania mediacyjnego oraz roli i uprawnieniach uczestników,
- 4) przeprowadza spotkanie mediacyjne z udziałem wszystkich uczestników,
- 5) pomaga w sformułowaniu treści ugody między uczestnikami i sprawdza wykonanie wynikających z niej zobowiązań,
- 6) sporządza sprawozdanie dla sądu rodzinnego z przebiegu i wyników przeprowadzonego postępowania mediacyjnego.

Jeżeli nie jest możliwe bezpośrednie spotkanie uczestników, **mediator może prowadzić postępowanie mediacyjne w sposób pośredni**, przekazując uczestnikom informacje, propozycje i zajmowane przez każdego z nich stanowisko, o ile względy oddziaływania wychowawczego na nieletniego nie stoją temu na przeszkodzie.

Jeśli podczas mediacji dochodzi do podpisania ugody, zadaniem mediatora jest przede wszystkim upewnienie się, czy jej warunki i sformułowane podczas spotkań ustalenia, są akceptowane przez obie strony, realne i konkretne oraz

²⁴³Cyt.: Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich § 14 i inne.

możliwe do wykonania. Każdy z klientów otrzymuje po jednym egzemplarzu ugody, podpisanej przez strony oraz mediatora lub mediatorów prowadzących mediację.

Jeśli mediacja zlecona jest przez sąd, mediator ma obowiązek przesłać **sprawozdanie z przeprowadzonego postępowania**. Powinno ono zawierać:

- sygnaturę akt sprawy,
- imię i nazwisko mediatora (mediatorów),
- nazwę i adres instytucji (jeśli do niej została skierowana sprawa),
- datę i miejsce jego sporządzenia,
- podpis mediatora (mediatorów),
- liczbę, terminy oraz miejsca spotkań wstępnych oraz sesji wspólnych, wskazując z imienia i nazwiska osoby biorące w nich udział,
- w końcowej części informację o wynikach postępowania mediacyjnego (czy została zawarta ugoda, czy też nie), jeśli doszło do zawarcia ugody, dołącza jej egzemplarz do sprawozdania.

Sprawozdanie nie zawiera natomiast żadnych informacji o samym przebiegu mediacji i treści prowadzonych rozmów (obowiązuje zasada poufności).

Fakt, że spotkania konsultacyjne i wspólne sesje mediacyjne są poufne, eliminuje wiele lęków i obaw, stwarza stronom konfliktu bezpieczne podstawy do wzięcia swoich spraw we własne ręce i samodzielnego podejmowania decyzji co do rozwiązania problemów. Wszystko, co jest powiedziane w trakcie mediacji, pozostaje między stronami i mediatorem. Mimo, iż w mediacji bardzo ważne jest przestrzeganie procedury, klienci nie odbierają tego jako formalnych, urzędowych ograniczeń. Uczestniczą w procesie ludzkim, a obowiązujące reguły, które dobrowolnie przyjmują, są dla nich jasne i przejrzyste. Pomagają im uporządkować samych siebie i zrozumieć stronę przeciwną, wyrobić w sobie dystans do przeszłości, a także sprawnie przejść do konstruktywnych ustaleń dotyczących przyszłości. Mają przy tym poczucie aktywnego udziału w rozwiązaniu własnych problemów i podejmują autonomiczne decyzje. Wypracowane w ten sposób porozumienie jest najbardziej efektywne i daje gwarancję jego przestrzegania.

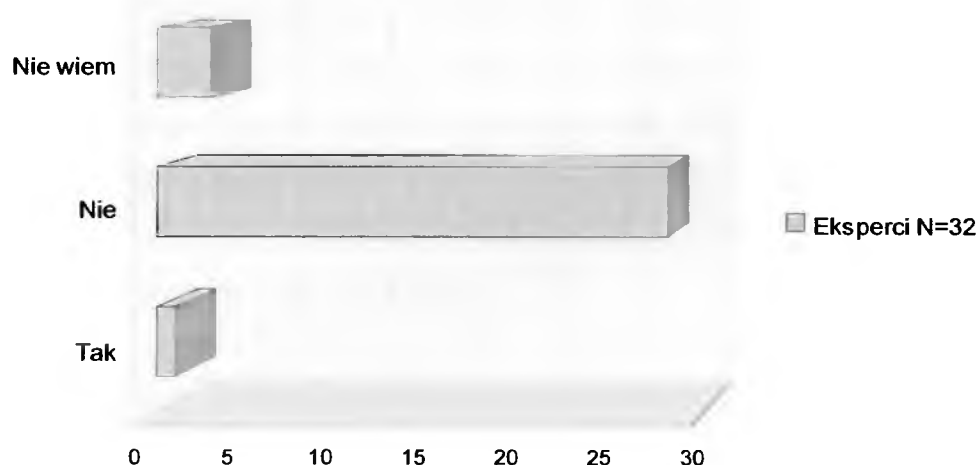
Możliwość wprowadzenia obligatoryjnego kierowania nieletnich popełniających czyn karalny do postępowania mediacyjnego, to kolejne zagadnienie. Analiza odpowiedzi sędziów przedstawiają kolejne tabele.

Tabela 18: Analiza odpowiedzi badanych na pytanie: Czy instytucja mediacji powinna być obligatoryjna dla spraw karnych nieletnich?

Kategoria odpowiedzi	Eksperti N=32	
	L	%
Tak, powinna	1	3
Nie, nie powinna	28	87,5
Nie wiem	3	9,5

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 6: Graficzne ujęcie odpowiedzi ekspertów na pytanie o obligatoryjne kierowanie spraw nieletnich do mediacji.

Źródło: Opracowanie własne.

Już w 2003 roku na łamach pisma *Niebieska Linia* Pani dr Monika Płatek zadawała pytanie czy istnieje potrzeba uproszczenia, przyspieszania postępowania? Autorka opisuje, iż taka potrzeba istnieje, ale nie kosztem mediacji. Po pierwsze dlatego, że jeśli nie zmienimy swojego stosunku do pokrzywdzonego, nie uda nam się usprawnić wymiaru sprawiedliwości. Po drugie, nie możemy sobie pozwolić na lekceważenie poczucia dobrze pojętej sprawiedliwości. Nie stać nas na lekceważenie ofiar przestępstw. Promowana aksjologia mechanicznego załatwiania spraw nie zdaje egzaminu. Miniony okres pozwalał nam niejednokrotnie przekonać się o tym. Nie da się tych spraw załatwić połowicznie. Nie można wydać pod egidą Ministerstwa Sprawiedliwości Karty Praw Ofiary i uznać sprawy za załatwioną. Trzeba teraz tak znowelizować ustawę, aby zamiast pozbawiać pokrzywdzonego głosu, dać mu prawa, co najmniej takie same, z których korzysta oskarżony. Pokrzywdzony musi

mieć m.in. na drodze mediacji, realną szansę na rozwiązanie konfliktu. Jednakże należy pamiętać, iż mediacja nie jest lekiem na wszelkie zło. Jest to jeden z instrumentów, który właściwie wykorzystany - może służyć zmianie opinii o sądach i stosunku sądów do pokrzywdzonego. To, czy mediacja przetrwa, zależy w dużej mierze od wiedzy sędziów i prokuratorów, od ich nastawienia do niej. Ale równie ważna jest wiedza na jej temat nas wszystkich, potencjalnych sprawców i pokrzywdzonych²⁴⁴.

Badania pokazują, iż sędziowie nie uważają za potrzebne wprowadzenie obligatoryjnej instytucji mediacji przy sprawach nieletnich. Prawie 90% badanych uważa, że wprowadzenie obligatoryjnych mediacji w sprawach nieletnich nie ma uzasadnienia. Badani zwracali uwagę na możliwość, gdzie pokrzywdzony sprzeciwia się spotkaniu ze sprawcą. W takich sytuacjach koncepcja mediacji obligatoryjnej wydaje się niesłuszna. Ponadto zdaniem badanych nie każda sprawa nadaje się do przeprowadzenia mediacji, niejednokrotnie z uwagi na interes publiczny prowadzenie mediacji jest niewskazane. Przekonanie to oddaje odpowiedź Przewodniczącej Wydziału Rodzinnego w okręgu katowickim:

Instytucja mediacji nie może być obligatoryjna dla wszystkich spraw karnych nieletnich. Decyzję czy daną sprawę skierować do mediacji winna – jak dotąd – należeć do sędziego, prowadzącego postępowanie. Dopiero sędzia – po dokładnym przeanalizowaniu całości materiału dowodowego, wyeliminowaniu przypadków, które już na wstępie nie nadają się do mediacji (np. nieletni nie przyznaje się do popełnionego czynu) – może ocenić, czy mediacja w danym przypadku będzie udana.

Mediacje rówieśnicze w opiniach mediatorów.

Programy mediacji rówieśniczych kierowane są przede wszystkim do dzieci i młodzieży szkolnej. Dzisiejszej młodzieży przyszło żyć w trudnych czasach, gdzie agresja, przemoc i okrucieństwo to stałe komponenty życia codziennego obecne w kontaktach międzyludzkich. Młodym ludziom brakuje pewności siebie, jak i pewności jutra, czują się wciąż nie dość dobrzy, mądrzy, by sprostać coraz to większym wymaganiom. Dodatkowo niepowodzenia w szkole wywołują w nich przewrażliwienie i gwałtowność, kłócą się, potracają oraz wyśmiewają z siebie. Nie ma miejsca na nic

²⁴⁴M. Płatek: *Mediacja - szansa dla pokrzywdzonego* "Niebieska Linia" 2003 nr 2.

poza przemocą. A ponieważ ciągle widzą, z jaką łatwością dorośli przerzucają winę na innych, młodzi także wyładowują się na bliźnich. Agresja w szkołach w gruncie rzeczy jest wyrazem ogromnego niepokoju i często wołaniem o pomoc do osób dorosłych. Niezmiernie ważne jest, by kształcić umiejętności rozwiązywania konfliktów w sposób inteligentny. By nieletni potrafił spojrzeć na przyczyny i sam przebieg sporu w sposób obiektywny, by starał się zrozumieć rację, odczucia i motyw postępowania drugiej strony. Bowiem tylko wtedy, gdy próbuje się uwzględnić punkt widzenia tej drugiej strony, łatwiej jest zrozumieć, zaakceptować i przebaczyć. Szansę takiego radzenia sobie z problemami dają mediacje szkolne, których podstawowym celem jest rozwiązywanie konfliktów tak, by nikt nie czuł się pokrzywdzony i gorszy. Podczas, gdy czysty strach przed karą nie zatrzyma agresywnych uczniów, bezpośrednia konfrontacja z jego czynem oraz potępienie go bez jednoczesnego odrzucenia i ganienia samej osoby, prowadzą do prawdziwego zrozumienia i przejęcia odpowiedzialności za nie.

Aby zbadać wiedzę na temat takiej formy rozwiązywania sporów zadano pytania o mediacje rówieśnicze mediatorom.

Tabela 19: Definicja mediacji rówieśniczych (według badanych mediatorów).

Mediacje rówieśnicze są:		Mediatorzy (N= 60)	
		L	%
Spotkaniem dwóch lub więcej stron współistniejących ze sobą w środowisku szkolnym		28	47
Mediacją między uczniami		19	32
Sposobem na rozpowszechnianie mediacji wśród uczniów i nauczycieli		18	30
Działaniem wychowawczym		13	22
Szkoleniem w umiejętnościach komunikacji, negocjacji, rozwiązywaniu sporów bez przemocy		11	18
Inna odpowiedź	Programem profilaktycznym	3	5
	Negocjacjami w szkole	2	3
	Rozmową o konflikcie	1	1,5
	Spotkaniem rówieśników	1	1,5

Źródło: Opracowanie własne. (Dane nie sumują się do 100% gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

Badania pokazują jak mediacja rówieśnicza definiowana jest przez mediatorów. Prawie 47% badanych zaznaczyło, iż przez mediacje rówieśnicze rozumie *spotkanie dwóch lub więcej stron współistniejących ze sobą w środowisku szkolnym*. 32% ankietowanych udzieliło odpowiedzi, iż jest to mediacja między uczniami, 30% twierdzi, iż sposób na rozpowszechnianie mediacji w środowisku szkolnym, ponad 22% badanych rozumie to jako działania wychowawcze, kolejna odpowiedź to szkolenie w umiejętnościach komunikacji, negocjacji oraz rozwiązywaniu sporów, natomiast 11% badanych mediatorów udzieliło innej odpowiedzi.

Tabela 20: Funkcje jakie pełnią mediacje rówieśnicze zdaniem badanych mediatorów

Kategoria odpowiedzi		Mediatorzy (N= 60)	
		L	%
Wychowawcze		39	65
Resocjalizacyjne		26	43
Podnoszą świadomość prawną		31	52
Uczą kalkulować		11	18
Inne	Pozwalają uniknąć kary	1	1,5
	Zastępują tradycyjny wymiar sprawiedliwości	1	1,5

Źródło: *Opracowanie własne*. (Dane nie sumują się do 100% gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

Tabela 21: Korzyści jakie odnoszą uczestnicy mediacji rówieśniczych (zdanie badanych mediatorów).

Kategoria odpowiedzi		Mediatorzy (N= 60)	
		L	%
Zrozumienie własnych emocji		49	82
Poznanie motywów sprawy		35	58
Uczą wpływać na sprawę		11	18
Pozwalają zauważyć znaczenie rozmowy		51	85
Nie odnoszą korzyści		-	-
Brak odpowiedzi		3	5

Źródło: *Opracowanie własne*. (Dane nie sumują się do 100% gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

Badani mediatorzy wskazali, iż prowadzone mediacje spełniają funkcje wychowawcze - 65% badanych, ponadto podnoszą świadomość prawną – 52%, mają oddziaływanie resocjalizacyjne – 43%. Rzadziej uczą kalkulować, takiej odpowiedzi udzieliło 18% badanych.

Przytoczony poniżej fragment stanowi odpowiedź mediatora uczestniczącego w badaniu na pytanie o korzyści z mediacji:

Mediacja daje nadzieję stronom postępowania na nawiązanie dialogu, daje możliwość wyboru formy naprawienia krzywdy, pozwala na zadośćuczynienie. Doprowadza do ugody, która satysfakcjonuje obie strony.

Oczywiście nie można traktować udzielonych odpowiedzi jak zamkniętego katalogu, nie można także na podstawie wyników badań twierdzić, iż mediacja jest działaniem *stricto* wychowawczym czy resocjalizacyjnym. Jednakże często jest tak, iż wyniki działań mediatora pozwalają na sformułowanie opinii, iż postępowanie mediacyjne może być jedną z metod, która przynosi skutki wychowawcze czy resocjalizacyjne.

Mediatorzy uczestniczący w badaniu zaznaczali także, iż mediacja - w ich odczuciu - pozwala nieletniemu:

- zauważyć znaczenie rozmowy,
- zrozumieć własne emocje,
- poznać motyw sprawcy,
- uczy wpływania na sprawę.

Co zdaniem badanych, powinno zawierać prawidłowo sporządzone sprawozdanie z mediacji?

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 roku w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (Dz. U. z dnia 6 czerwca 2001 r.) szczegółowo określa co powinno zawierać sprawozdanie mediacyjne. Określono, że sprawozdanie nie może ujawnić przebiegu spotkań ani też zawierać ocen zachowania²⁴⁵.

Do sprawozdania mediacyjnego dołącza się ugodę lub stwierdza jej brak. W większości przypadków respondenci na pytanie o prawidłowo sporządzone sprawozdanie mediacyjne odpowiadali zgodnie z rozporządzeniem, zdarzały się jednak osoby, które w sposób odmienny niż ustawodawca określały wzór protokołu. Poniżej przedstawiony został wycinek z wywiadu z Przewodniczącym Wydziału Rodzinnego i Nieletnich w okręgu katowickim.

W moim odczuciu sprawozdanie mediacyjne winno przedstawiać przebieg postępowania mediacyjnego i uwzględniać następujące dane:

²⁴⁵Cyt.: Rozporządzenie Ministra sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich § 17 pkt 2.

- przedstawienie przez mediatora zasad spotkań mediacyjnych i uzyskanie dla nich akceptacji stron,
- wzajemne wysłuchanie się stron,
- określenie listy kwestii wymagających rozwiązania,
- zrozumienie własnych potrzeb i interesów oraz zauważenie interesów drugiej strony w każdej z wymaganych do rozwiązania kwestii,
- poszukiwanie rozwiązań, które będą zaspokajały potrzeby i interesy obydwu stron,
- porozumienie zawierającego konkretne zobowiązanie uczestników.

Ponadto sędziowie odpowiadali, że sprawozdanie mediacyjne powinno zawierać określenie w jaki sposób strony widzą możliwość rozwiązania sporu, a jedna z osób na tak zadane pytanie odpowiedziała, iż chciałaby aby w sprawozdaniu znalazła się diagnoza i prognoza dotycząca zachowań nieletnich. Kilka osób uchyliło się od odpowiedzi.

Tabela 22: Prawidłowa zawartość sprawozdania z mediacji w opinii ekspertów.

Wyszczególnienie	Sędziowie N=32	
	L	%
Sygnatura sprawy, nazwisko, imię i adres osoby godnej zaufania lub instytucji przeprowadzającej mediację, informacje o liczbie, terminach i miejscach spotkań indywidualnych oraz wspólnych, a także wskazanie osób biorących w nich udział ponadto informacje o wynikach postępowania	26	81,5
Diagnoza i prognoza dotycząca nieletniego	2	6
Brak odpowiedzi	4	12,5

Źródło: Opracowanie własne.

Proces przyjmowania spraw do mediacji – zbierania danych wstępnych o sporze i o każdej ze stron, jest podstawą udanego działania ośrodka mediacji. Kiedy ludzie kontaktują się z ośrodkiem w sprawie sporu, mediator jest pierwszą osobą, z którą wchodzi w interakcję. To co jest powiedziane, a co istotniejsze jak jest powiedziane, ma wpływ na decyzję klienta czy skorzysta z mediacji czy nie. Wpływa to na oczekiwania co do postępowania mediacyjnego. Wyróżnić można kilka ogólnych uwag dotyczących przyjmowania spraw do mediacji:

- Ważne jest, by reagować na wstępne zgłoszenie klienta tego samego dnia. Dlatego jeśli mediator otrzyma postanowienie o przekazaniu sprawy do mediacji powinien niezwłocznie skontaktować się ze stronami sporu (na przykład - jeśli jest to możliwe - porozmawiać z nimi telefonicznie).
- Istotne jest bycie skutecznym i konsekwentnym, tak by „sprzedać mediację”. Skonfliktowane strony zazwyczaj nie wierzą w skuteczność mediacji, dlatego potrzebują silnej zachęty.
- Odpowiednio do sytuacji należy zaproponować stronom wstępną rozmowę przez telefon bądź osobistą.

Jedną z największych organizacji w Polsce skupiających mediatorów jest Polskie Centrum Mediacji. Stowarzyszenie to powstało w maju 2000 roku jako kontynuacja działalności Zespołu ds. Wprowadzenia Mediacji w Polsce przy Stowarzyszeniu Penitencjarnym Patronat. Historia PCM zaczyna się w chwili, gdy w 1992 r. grupa pracowników ówczesnego Biura Interwencji Senatu oraz przedstawiciele Zarządu Głównego Stowarzyszenia Penitencjarnego Patronat, na zaproszenie niemieckiej Fundacji H. Böll'a, wyjechała do Kolonii. Tam zapoznała się z działalnością niemieckich ośrodków mediacji, zajmujących się szczególnie nieletnimi sprawcami czynu karalnego. Uzyskane w Niemczech informacje stanowiły zaczątek powstania Zespołu ds. Wprowadzenia Mediacji w Polsce, który oficjalnie został powołany w grudniu 1995 roku i afiliowany przy Stowarzyszeniu Penitencjarnym Patronat, wspierany finansowo przez Fundację Böll'a. Najważniejszym, choć nie jedynym celem w pracach Zespołu było wprowadzenie mediacji jako instytucji prawnej do polskiego wymiaru sprawiedliwości.

Obecnie Polskie Centrum Mediacji skupia ponad 1000 mediatorów. Poniżej przytaczam fragment statutu opisujący przede wszystkim cele, zadania oraz obowiązki członków stowarzyszenia.

Polskie Centrum Mediacji zwane dalej „PCM” działa na mocy ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. Nr 20, poz. 104, ze zm.) oraz niniejszego statutu. PCM jest organizacją: apolityczną, dobrowolną i samorządną. Terenem działania PCM jest obszar Rzeczypospolitej Polskiej, a siedziba władz znajduje się w Warszawie.

PCM opiera swoją działalność przede wszystkim na wolontariacie. PCM może powoływać struktury terenowe: oddziały PCM oraz filie tych oddziałów. Oddziały PCM, jako terenowe jednostki organizacyjne, posiadają osobowość prawną.

Cele i sposoby działania

Celem PCM jest:

- powiększanie dorobku mediacji i sprawiedliwości naprawczej w Polsce,
- przeprowadzanie postępowań mediacyjnych w różnych jej formach,
- inicjowanie, opiniowanie i wypowiadanie się w sprawach dotyczących mediacji i jej uregulowań prawnych,
- działanie na rzecz pogłębiania wiedzy, doskonalenie umiejętności mediatorów oraz ich rozwoju etycznego,
- propagowanie szeroko rozumianej idei mediacji w społeczeństwie polskim i na forum międzynarodowym,
- edukacja w zakresie sprawiedliwości naprawczej i mediacji,
- rozwijanie i propagowanie inicjatyw, postaw i działań związanych z przestrzeganiem i respektowaniem praw człowieka,
- inicjowanie oraz rozwijanie kontaktów stowarzyszenia z firmami, organizacjami i instytucjami w obszarze mediacji,
- ochrona praw mediatorów, a w szczególności członków PCM.

PCM realizuje swoje cele poprzez:

- reprezentowanie swoich członków wobec władz i organów administracji państwowej, samorządu terytorialnego oraz organizacji i instytucji społecznych,
- ochronę praw mediatorów,

- opiniowanie oraz propozycje zmian regulacji prawnych dotyczących mediacji,
- popularyzację wiedzy i podnoszenie kwalifikacji zawodowych mediatorów i kształtowanie etyki społecznej i zawodowej członków,
- inicjowanie, popieranie i koordynowanie działalności mediatorów,
- organizowanie kursów, sympozjów, seminariów, wystaw, pokazów, odczytów, dyskusji, itp.
- inicjowanie i popieranie współpracy PCM z firmami, instytucjami oraz organizacjami poprzez: odbywanie praktyk i szkoleń, prowadzenie badań, wykonywanie projektów i zleceń, itd.,
- współdziałanie z władzami, instytucjami oraz organizacjami zainteresowanymi działalnością PCM,
- współpraca z pokrewnymi stowarzyszeniami krajowymi i zagranicznymi,
- udzielanie pomocy członkom PCM,
- prowadzenie działalności informacyjnej, wydawniczej i kolportażowej wg obowiązujących przepisów,
- organizowanie i prowadzenie akcji charytatywnych, kulturalnych i społecznych,
- powoływanie zespołów zadaniowych dla realizacji zadań statutowych,
- inicjowanie i wspieranie działalności jednostek terenowych PCM, tworzących sieć placówek w skali ogólnokrajowej,
- doradztwo i pomoc organizacyjno - ekonomiczną lokalnym jednostkom organizacyjnym PCM,
- działalność szkoleniową i edukacyjną.

Struktura organizacyjna

Naczelnymi władzami PCM są:

- 1) Walne Zebranie Członków,
 - 2) Zarząd Główny,
 - 3) Komisja Rewizyjna,
- Powołuje się też Komisję Etyki PCM.
 - Zarząd Główny ma też prawo powołania Komisji, których celem będzie realizacja statutowych celów PCM.
 - Jednostkami terenowymi PCM są oddziały PCM oraz filie oddziałów.

- Do powołania Oddziału PCM wymagany jest wniosek, co najmniej 10 osób, będących mediatorami, deklarujących przystąpienie do PCM lub będących już jego członkami zwyczajnymi oraz mediatorami.
- Zarząd Główny podejmuje decyzje w sprawie utworzenia oddziału w formie uchwały i określa jego siedzibę.

Oddział PCM posiada osobowość prawną.

Władzami Oddziału PCM są:

Walne Zebranie Członków Oddziału, Zarząd Oddziału²⁴⁶.

²⁴⁶<http://mediator.org.pl/statut>. 07.06.2008r.

2. Opinie uczestników postępowania dotyczące mediacji dla nieletnich.

2.1. Stosunek badanych do mediacji i innych środków wychowawczych.

Przepisy ustawy (u.p.n.) regulują zasady odpowiedzialności osób:

- które dopuściły się czynu karalnego (rozumianego jako przestępstwa, przestępstwa skarbowego i niektóre wymienione w ustawie wykroczenia) po ukończeniu lat 13, a przed ukończeniem lat 17,
- które nie ukończyły lat 18 – w zakresie ich demoralizacji.

Ponadto ten akt prawny reguluje wykonywanie środków wychowawczych lub poprawczych w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21. Wyjątkowo sąd zamiast kary określonej w kodeksie karnym może stosować środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich wobec osoby, która popełniła występki po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18. Jest to możliwe jedynie w przypadku, gdy sąd uzna, że za tym przemawiają okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy oraz jego właściwości i warunki osobiste. Według art. 3 u.p.n. organy prowadzące postępowanie w sprawie nieletniego powinny kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. Zobowiązane są one w postępowaniu z nieletnim brać pod uwagę osobowość nieletniego, a w szczególności jego wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego.

Sąd rodzinny i nieletnich rozpoznający sprawy, do których stosuje się u.p.n. może zastosować wobec nieletniego trzy rodzaje środków:

- wychowawcze, poprawcze oraz leczniczo - wychowawcze.

Środki wychowawcze mogą być orzeczone przez sąd w razie demoralizacji nieletniego lub popełnienia przez niego czynu karalnego. Obejmują upomnienie, zobowiązanie do określonego postępowania: do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac, nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna, nadzór kuratora, skierowanie do ośrodka kuratorskiego, przepadek rzeczy, umieszczenie w rodzinie zastępczej, w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, w

młodzieżowym ośrodku socjoterapii albo w ośrodku szkolno - wychowawczym. Określenie stopnia demoralizacji nieletniego jest, przed ewentualnym zastosowaniem środków wychowawczych, istotnym - podstawowym działaniem sądu Najłagodniejszym (a także wykonywanym natychmiast) środkiem wychowawczym jest upomnienie, stosuje się je w sytuacjach małego zagrożenia dalszą demoralizacją.

W celu określenie grupy badanych nieletni poproszeni zostali o odpowiedź na pytanie czy sąd stosował wobec nich jakikolwiek środek wychowawczy.

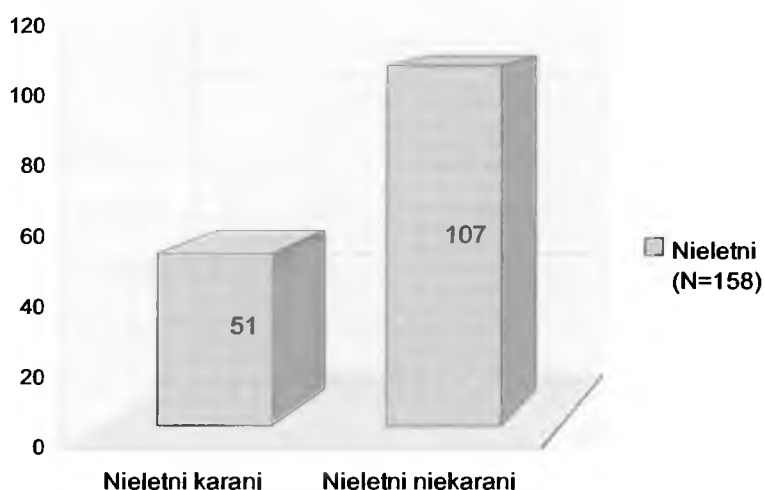
Tabela 23: Środki wychowawcze stosowane przez sąd rodzinny wobec badanych nieletnich.

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Upomnienie	36	23
Nadzór odpowiedzialny rodziców	1	1
Nadzór kuratora	11	7
Prace społeczne	-	-
Zobowiązanie	3	2
Skierowanie do ośrodka wychowawczego	-	-
Inne	-	-
Sąd nie stosował środków wychowawczych	107	68

Źródło: Opracowanie własne.

Badanie pokazuje, iż ogromna większość nieletnich nie miała wcześniej problemów z prawem, spotkanie mediacyjne było dla nich pierwszym doświadczeniem z funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości.

Wykres 7: Struktura grupy nieletnich uczestniczących w badaniu.

Źródło: Opracowanie własne.

Katalog środków, określonych przez ustawę jako wychowawcze, jest bardzo szeroki i mogą one mieć zróżnicowany charakter: wychowawczy, opiekuńczo - wychowawczy, terapeutyczny, restytucyjny, prohibicyjny. Takie zróżnicowanie umożliwia lepsze dobranie środka dla indywidualnego przypadku. Ogólnie przepisy dotyczące nieletnich opierają się na zasadzie indywidualizacji, co jest widoczne również w rozwiązaniach dotyczących postępowania przed sądem. Ustawa daje sądowi także możliwość nałożenia różnych obowiązków na rodziców nieletniego. Mogą one dotyczyć polepszenia jego warunków bytowych, wychowawczych, zdrowotnych, współpracy z odpowiednim podmiotem lub naprawienia szkody. W przypadku niewykonania tych obowiązków opiekunowie nieletniego mogą być ukarani karą pieniężną. Możliwe jest wreszcie zastosowanie w postępowaniu z nieletnim i tylko wobec niego, środków przewidzianych przez Kodeks rodzinny i opiekuńczy.

Umieszczenie w zakładzie poprawczym jest najsurowszym środkiem przewidzianym ustawą i możliwym tylko w wypadku popełnienia przez nieletniego czynu karalnego, wyczerpującego znamiona przestępstwa. Pozostałymi, bezwzględными przesłankami stosowania tego środka są wysoki stopień demoralizacji oraz okoliczności i charakter czynu. Ustawa wymienia jeszcze dwie przesłanki alternatywne o charakterze względnym — zachodzą one gdy inne środki okazały się nieskuteczne lub gdy nie rokują resocjalizacji nieletniego. Ustawodawca

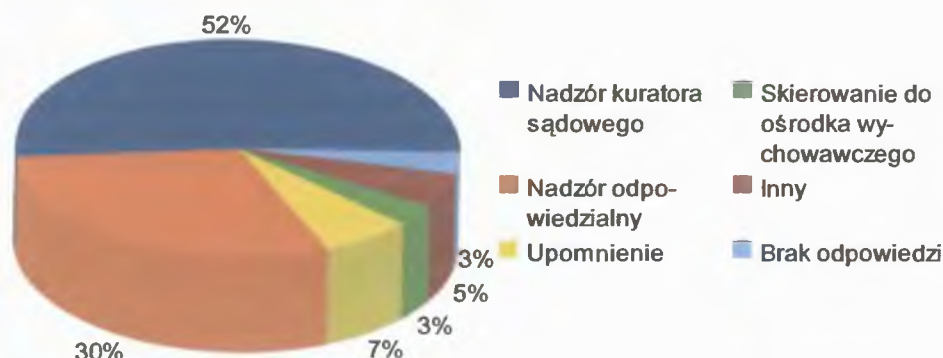
podkreślił jednak znaczenie dwóch ostatnich przesłanek poprzez użycie słowa „zwłaszcza” (art. 10 u.p.n.). Wszystkie omówione środki mogą być wykonywane najdalej do momentu ukończenia przez nieletniego 21 lat, z tym że środki polegające na zobowiązaniu do określonego postępowania, nadzór odpowiedzialny rodziców, skierowanie do ośrodka kuratorskiego albo odpowiedniej organizacji społecznej lub instytucji, zakaz prowadzenia pojazdów oraz przepadek mogą być wykonywane tylko do ukończenia przez nieletniego 18 lat. Jeżeli natomiast środki wychowawcze zostały orzeczone na podstawie przepisów prawa karnego, to granica 21 lat nie doznaje wyjątku. Wykonywanie środków wskazanych w ustawie ustaje również z chwilą, gdy nieletni zostanie powołany do zasadniczej służby wojskowej lub zastępującej ją formacji²⁴⁷.

W tym miejscu pozostaje jeszcze omówić kwestię zastosowania wobec nieletniego kary. Jest to możliwe w trzech przypadkach. Jeden z nich przewidują przepisy k.k., a dwa przepisy omawianej ustawy. Pierwszy przypadek (art. 10 § 2 i 3 k. k.) odnosi się do nieletniego, który po ukończeniu 15 lat dopuści się któregoś z enumeratywnie wyliczonych, najcięższych przestępstw. Może on ponosić odpowiedzialność karną, jeżeli przemawiają za tym okoliczności sprawy, jego stopień rozwoju oraz właściwości i warunki osobiste, w szczególności gdy stosowane uprzednio środki przewidziane dla nieletnich okazały się nieskuteczne. Kodeks przewiduje tutaj obligatoryjne obniżenie wymiaru kary do dwóch trzecich górnej jego granicy oraz fakultatywne nadzwyczajne złagodzenie kary. Drugi przypadek wprowadza art. 13 ustawy – przewiduje sytuację w której nieletni, który popełnił czyn karalny, ukończył w chwili orzekania 18 lat i wobec którego zachodzą podstawy do umieszczenia w zakładzie poprawczym. W takim przypadku sąd może zastosować karę, jeżeli stosowanie tego środka byłoby już niecelowe. Nadzwyczajne złagodzenie kary jest obligatoryjne. Ustawa mówi o „środkach poprawczych”, mimo że sama wymienia tylko jeden taki środek. Należy uznać, że niecelowość odnosić się musi również do środków wychowawczych. Po trzecie zastosowanie wobec nieletniego kary jest możliwe (art. 94 omawianej ustawy), gdy zostanie orzeczony wobec niego środek poprawczy, a przed rozpoczęciem wykonywania tego środka ukończy on 18 lat. W tym przypadku również obligatoryjne jest nadzwyczajne złagodzenie kary²⁴⁸.

²⁴⁷M.Obłóza: *Rozwiązania dotyczące nieletniego we współczesnym prawie polskim*. Fragment artykułu z www.raconalista.pl. 23.09.2008r.

²⁴⁸Tamże.

Wykres 8: Środki wychowawcze stosowane wobec nieletnich (w ujęciu procentowym).

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 24: Środki wychowawcze najczęściej stosowane przez sądy wobec nieletnich w opiniach badanych mediatorów.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)	
	L	%
Nadzór kuratora sądowego	31	52
Nadzór odpowiedzialny rodziców	18	30
Upomnienie	4	7
Skierowanie do ośrodka wychowawczego	2	3
Inny	3	5
Brak odpowiedzi	2	3

Źródło: Opracowanie własne.

Jak już wcześniej wspomniano, środki wychowawcze mogą być orzeczone przez sąd w razie demoralizacji nieletniego lub popełnienia przez niego czynu karalnego. Obejmują m.in. upomnienie, zobowiązanie do określonego postępowania: do naprawienia wyrządzonej szkody czy nadzór kuratora lub skierowanie do ośrodka kuratorskiego. Za demoralizację uważane jest np. naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu,

włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych. Według art. 3 u.p.n. organy prowadzące postępowanie w sprawie nieletniego powinny kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. Zobowiązane są one w postępowaniu z nieletnim brać się pod uwagę osobowość nieletniego, a w szczególności jego wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego. Badanie pokazuje, iż mediatorzy za najczęstszy środek stosowany wobec nieletnich uważają nadzór kuratora sądowego. Aż 52% badanych wskazało właśnie ten środek, kolejne to nadzór odpowiedzialny rodziców – 30%, upomnienie 7% oraz skierowanie do ośrodka wychowawczego (3%).

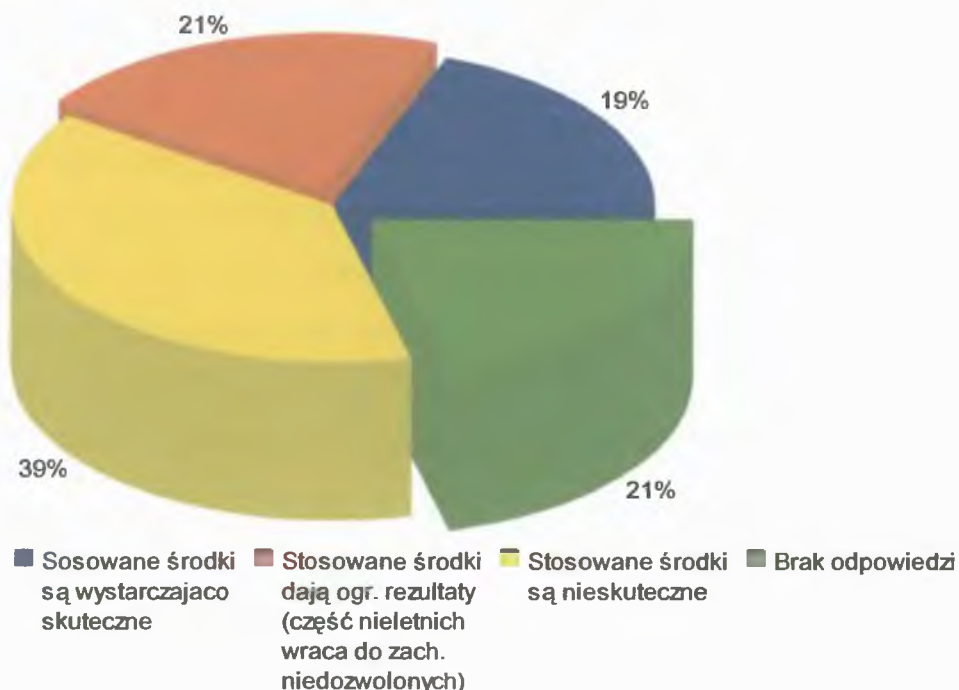
Kolejne pytanie dotyczyło skuteczności stosowanych środków wychowawczych.

Tabla 25: Stosowane przez sąd środki wychowawcze a ponowne wejście w konflikt z prawem (w opiniach badanych mediatorów).

Kategoria odpowiedzi		Mediatorzy (N=60)	
		L	%
Większość nieletnich popełnia kolejne czyny karalne		22	36
Mniej więcej połowa nieletnich popełnia kolejne czyny karalne		12	20
Skuteczność stosowanych środków wychowawczych jest znaczna, ponieważ większość nieletnich nie popełnia kolejnych wykroczeń		11	18
Inna odpowiedź	Brak jest danych na temat skuteczności	1	2
	Skuteczność zależy od odpowiedniej reakcji sędziego	1	2
	Skuteczność zależna od stosowanych środków	1	2
Brak odpowiedzi		12	20

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 9: Skuteczność stosowanych przez sąd środków wychowawczych w opiniach badanych mediatorów (ujęcie procentowe).

Źródło: Opracowanie własne.

Badania pokazują, iż rozpytywani mediatorzy mają podzielone zdania. Największa grupa respondentów – 22 osoby (39%) uważa, iż stosowane przez sąd środki wychowawcze są mało skuteczne, 12 osób (21%) uważa je za dające średnie rezultaty, natomiast 11 (19%) uważa stosowane środki za wystarczająco skuteczne. Na postawione przeze mnie pytanie nie udzieliło odpowiedzi aż 12 respondentów (21%), co może świadczyć o braku odpowiedniej wiedzy odnośnie omawianego zagadnienia.

Rozważając stosowanie przez sąd środków wychowawczych należy zauważyć, że jest to działanie ingerujące w proces wychowania dziecka. Wychowanie występuje tam, gdzie środowisko społeczne wywiera wpływ na człowieka. Jest to ujęcie wychowania bardzo szerokie, używane w potocznym rozumieniu. Wychowanie może mieć charakter celowy, planowy, świadomy oraz samorzutny i naturalny. Środkami wychowania (w rozumieniu szerszym niż sądowy)

są nagrody i kary. Nagroda jest czynnikiem pobudzającym do czynu pozytywnego, jeżeli występuje jako przedstawiona przed czynem, a utwierdzającym wartość czynu pozytywnego, jeżeli występuje po nim. Może też być pojmowana jako zachęta dla innych do naśladowania przez nich dodatnich czynów lub jako środek doskonalenia jednostki. W przypadku ingerencji sądu, środek wychowawczy ma postać kary. Karaniem nazywamy każdą operację wychowawczą polegającą na odpowiednim dostarczaniu jednostce bodźców awersyjnych, zmierzających do zahamowania określonego zachowania jednostki²⁴⁹. U podłoża karania leży lęk, strach, obawa. Kara jest to taka sytuacja, która z punktu widzenia karanego jest dla niego przykra i której ona starannie unika. Karę stosuje się jako środek wychowawczy, który ma powstrzymać wychowanka od niepożądanych czynów. Ważną funkcją kary jest zlikwidowanie poczucia winy, przywrócenie równowagi psychicznej u karanego. Jeżeli dziecko postąpi niewłaściwie, najczęściej żałuje tego i odczuwa ciężar przewinienia. Po ukaraniu następuje zadośćuczynienie. Jeżeli dziecko akceptuje, czyli uznaje za słuszne normy (wymagania) ustalone przez rodziców, wówczas kary stosowane za ich przekroczenie są bardziej skuteczne. Dobrze pomyślana kara nie tylko zniechęca do popełnienia czynów, za które została wymierzona, ale również odstrasza od nich osoby, które były świadkami jej wymierzania. Kara jest jednym ze środków uświadamiania sobie norm regulujących ludzkie współczucie i zrozumienie konieczności ich przestrzegania.

Stosowane wobec nieletnich środki wychowawcze i środek poprawczy - funkcje wychowawcze i resocjalizacyjne. Alternatywa dla tradycyjnych rozwiązań.

Liczne i różnorodne są przyczyny i okoliczności powodujące, że nieletni dopuszczają się przestępstw, a wśród znawców problematyki nie ma co do nich zgodności. Jednak biorąc pod uwagę powszechnie przyjęte przyczyny, a w szczególności skupiając się na czynnikach gospodarczych i społeczno - środowiskowych za najważniejsze można uznać:

1. Pochodzenie nieletnich z rodzin rozbitych, a nawet same trudności wynikające czasem z prób pogodzenia życia zawodowego i rodzinnego przez rodziców; w obu tych sytuacjach coraz częściej pojawiają się przypadki braku uwagi dla

²⁴⁹K. Konarzewski: *Karanie jako metoda wychowawcza*. „Kwartalnik pedagogiczny” 1979 nr 3.

dzieci oraz braku ograniczeń i kontroli wobec nich. W wyniku tego młodzi ludzie czasami próbują rekompensować te braki.

2. Marginalizacja społeczno - ekonomiczna lub ubóstwo, które również utrudniają odpowiedni proces socjalizacji nieletnich. Opuszczanie zajęć i niepowodzenia szkolne, pojawiające się już w szkole etykiety i napiętnowanie społeczne, co w wielu wypadkach ułatwia podjęcie zachowań antyspołecznych lub wkroczenie na drogę przestępstwa.
3. Bezrobocie, którego najwyższe wskaźniki notuje się wśród młodzieży, rodzące w wielu wypadkach frustrację i poczucie beznadziejności, będące podatnym terenem dla zachowań odbiegających od normy²⁵⁰.

Zależnie bądź niezależnie od czynnika określonego powyżej występują także, zazwyczaj łącznie z innymi czynnikami społecznymi lub środowiskowymi, zaburzenia osobowości lub zachowania, które sprawiają, że młodzi ludzie zachowują się w sposób impulsywny lub nieprzemyślany, nie kierując się społecznie przyjętymi normami zachowania. Niewystarczające nauczanie i przekazywanie wartości obywatelskich czy społecznych, jak np. poszanowanie zasad, solidarność, wspólnomyślność, tolerancja, szacunek wobec innych, samokrytyka, empatia, poczucie dobrze wykonanej pracy, itp., które w naszych "zglobalizowanych" społeczeństwach są zastępowane przez wartości bardziej utylitarne, jak indywidualizm, konkurencyjność, konsumpcjonizm, które w określonych okolicznościach mogą wywoływać pewne zagubienie jednostek w społeczeństwie. Popęłnianie czynów karalnych przez nieletnich stanowi wielki problem społeczny i zajmuje ważne miejsce we współczesnej kryminologii. Bezspornym jest twierdzenie, że przeciwdziałanie przestępczości nieletnich należy do istotnych zadań polityki społecznej państwa, systemu oświaty i wychowania, instytucji i organizacji społecznych, wymiaru sprawiedliwości oraz samych rodzin, częstokroć bezradnych wobec problemów, jakie stwarza im wychowanie dzieci. Powszechnie też uważa się, że profilaktyka jest znacznie skuteczniejszym środkiem eliminowania tych zjawisk niż działalność resocjalizacyjna, kiedy nieprzystosowanie społeczne jest już bardzo zaawansowane. Związek pomiędzy profilaktyką a resocjalizacją jest podobny do związku pomiędzy zapobieganiem chorobom, a uczeniem medycyny. Przesunięcia akcentu działań resocjalizacyjnych na profilaktyczne następuje poprzez wzmożenie

²⁵⁰Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno - Społecznego w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich, sposobów postępowania w kwestii przestępczości nieletnich oraz roli wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w Unii Europejskiej (2006/C 110/13) na www.eur-lex.europa.eu. Data wejścia 03.12.2008r.

działalności opiekuńczo – wychowawczej, niesienie pomocy socjalnej i zdrowotnej dzieciom i ich rodzicom oraz odchodzenie w postępowaniu z młodzieżą wykolejoną od działań represyjnych na rzecz oddziaływań wychowawczych i terapeutycznych, poprzez alternatywne środki reakcji na zachowania szkodliwe.

Pojęcie alternatywnych metod rozwiązywania sporów może być rozumiane w różnorodny sposób. Najczęściej termin ten jest używany w znaczeniu wszelkich pozasądowych form rozwiązywania sporów. W obrębie Unii Europejskiej zainteresowanie alternatywnymi metodami rozwiązywania sporów pojawiło się w latach 70-tych. Konkretnie działania zostały podjęte w latach 90-tych. Wychodząc z założenia, iż rozwój alternatywnych metod rozwiązywania sporów stanowi jeden z koniecznych elementów zagwarantowania odpowiedniego dostępu do sprawiedliwości, a także kierując się założeniami Planu Działania z Wiednia z 1998 roku oraz konkluzjami Rady Europejskiej z Tampere z 1999 roku, Rada Ministrów Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych wezwała Komisję Europejską do przedstawienia Zielonej Księgi w sprawie alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych i handlowych. Opracowany w wyniku tego dokument z 2002 roku²⁵¹ opisywał istniejącą sytuację, stanowiąc zarazem podstawę do podjęcia konkretnych ośrodków w celu rozwoju alternatywnych metod rozwiązywania sporów. Zielona Księga zawierała legalną definicję pojęcia alternatywnych metod rozwiązywania sporów, określonych jako „*pozasądowe procedury rozwiązywanie sporów prowadzone przez neutralną третią stronę z wyłączeniem arbitrażu*”. W dokumencie tym nie wyszczególniono i nie zdefiniowano znanych form ADR²⁵². W doktrynie wskazuje się, iż powyższe może prowadzić do chaosu terminologicznego, w szczególności wobec faktu, że pojęcie to jest używane zamiennie z pojęciem mediacji. Taki stan rzeczy rodzi niebezpieczeństwo, iż techniki ADR będą utożsamiane z pojęciem mediacji z wyłączeniem innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów. Zielona Księga wprowadziła akronim ADR (Alternative Dispute Resolution Mechanisms), tworząc go z pierwszych liter wyrazów oznaczających alternatywne wobec drogi sądowej metody rozwiązywania sporów i zalecając wprowadzenie go do praktyki. W doktrynie występują różnorodne

²⁵¹Green Paper on alternatives dispute in civil and commercial law (presented by the Commision), Brussels, 19.04.2002.

²⁵²Alternatywne metody rozstrzygania sporów to pozasądowe postępowania rozjemcze prowadzone przez третią, neutralną stronę z wyłączeniem arbitrażu. Definicja za P. Stańczak: *Formy pozasądowego rozwiązywania sporów ADR w UE na przykładzie Polski i innych państw członkowskich*. Europejskie Centrum Konsumenckie. Warszawa 2006.

klasyfikacje alternatywnych form rozwiązywania sporów oparte na zróżnicowanych kryteriach. W obrębie Unii Europejskiej Zielona Księga wyróżniła następujące techniki ADR:

1) tzw. alternatywne metody rozwiązywania sporów występujące w kontekście procedur sądowych ("ADRs in the context of judicial proceedings"):

- procedury, w których sam sąd stosuje alternatywne techniki rozstrzygania sporu (np. poprzez dążenie sędziego do polubownego zakończenia postępowania na każdym jego etapie i nakłanianie stron do zawarcia ugody),
- procedury, w których sąd powierza rozwiązanie sporu stronie trzeciej (np. poprzez skierowanie sprawy przez sąd do postępowania mediacyjnego),

2) tzw. tradycyjne, umowne alternatywne metody rozwiązywania sporów ("conventional ADRs") – procedury używane przez strony sporu:

- procedury, gdzie strona trzecia lub strony sporu są odpowiedzialne za procedurę
 - ADR, gdzie podjęta decyzja jest wiążąca dla jednej ze stron,
 - ADR, w ramach których, strona trzecia sama znajduje rozwiązanie i rekomenduje je stronom, a strony mogą się do niego zastosować lub nie,
- procedury, według których strona trzecia pomaga stronom sporu w zawarciu porozumienia jednak bez możliwości zajmowania formalnego stanowiska w sprawie ewentualnego rozwiązania sporu na korzyść którejś ze stron.

Alternatywne metody rozwiązywania sporów w Unii Europejskiej w założeniu mają mieć charakter uzupełniający i wspierający wymiar sprawiedliwości. Dostępność systemu alternatywnego rozwiązywania sporów, w tym mediacji, nie może zwalniać państw członkowskich z obowiązku zapewnienia istnienia efektywnego i sprawiedliwego sądowego systemu wymiaru sprawiedliwości²⁵³.

Rozwój alternatywnych form rozwiązywania sporów prawnych jest bez wątpienia wyrazem wielu, choć niejednorodnych, to o szerokim znaczeniu, rozwiązań legislacyjnych, jak również wpływu doktryny w tej materii. Jest to spowodowane wieloma czynnikami zarówno negatywnymi, jak i pozytywnymi. Te pierwsze będą się odnosiły do uniknięcia sądowych niedogodności, wynikających z jego dużego sformalizowania, powolności, jak również z jego niedofinansowania. Jeśli mowa o czynnikach pozytywnych, to niewątpliwie zaliczyć można do nich postulat rozstrzygnięcia sporu w sposób pozasądowy, który nie będzie narażał stron na

²⁵³Więcej na ten temat pisze K. Gajda: *Alternatywne metody rozwiązywanie sporów – projekt dyrektywy parlamentu europejskiego i rady w sprawie niektórych aspektów mediacji cywilnej i handlowej*. „Problemy współczesnego prawa międzynarodowego europejskiego i porównawczego”. 2006 nr 4.

zbędną stratę czasu, czy dodatkową szkodę. Na podstawie powyższego, można wskazać na pewną zmianę zarówno w materii prawnej, jak również politycznej. Mam tu na myśli odchodzenie od opiekuńczej roli państwa właśnie w sferze władzy sądowniczej, jeśli przyjmemy obowiązywanie trójpodziału władzy autorstwa Monteskiusza. Toteż można zgodzić się z A. Szumańskim, że następuje pewna rewaloryzacja inicjatywy prywatnej oraz zwiększenie roli tzw. prawa miękkiego (soft law)²⁵⁴. Dlatego też, jeśli porównamy postępowanie sądowe z formami ADR²⁵⁵, to są one niewątpliwie tańsze, bardziej elastyczne, mniej sformalizowane, a przede wszystkim gwarantują znacznie większy wpływ stron na przebieg i wynik postępowania. Poza tym uwzględniają w większym zakresie subiektywne interesy stron niż obiektywne standardy i normy prawne. Obok tego do zalet alternatywnych procedur można zaliczyć ich pojednawczy charakter, który głównie zorientowany jest na to, aby powstały już spór mógł zostać rozstrzygnięty przy poprawnym współdziałaniu stron. Taki stan można zapewnić przez to, że równoważy się stanowiska osób, które są w konflikcie, a poza tym stwarza się warunki do ułożenia w harmonijny sposób wzajemnych relacji²⁵⁶.

Te wzajemne relacje wynikają z zaspokojonych potrzeb stron, a przede wszystkim innego niż standardowe podejścia do spaw, nie inaczej jest w przypadku nieletnich, którzy stanowią wyjątkową grupą, osób nie zawsze świadomych powagi sprawy. Moje badania próbują określić co może stanowić alternatywę dla tradycyjnych środków wychowawczych i jaką pozycję zajmuje tu mediacja.

²⁵⁴A. Szumański: *Renegocjacje umów w międzynarodowym obrocie gospodarczym. Studium prawno - porównawcze*. Kraków 1994, s. 138 – 144.

²⁵⁵M. Jurgilwicz: *Mediacja w polskim ustawodawstwie*. www.eu-lex.europa. Data wejścia 03.12.2008r.

²⁵⁶A. Korybski: *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA: studium teoretyczno – prawne*. Lublin 1993 r.

Tabela 26: Alternatywa dla tradycyjnych środków wychowawczych w opiniach badanych mediatorów i ekspertów.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)		Eksperci (N=32)	
	L	%	L	%
Mediacja, spotkania mediacyjne	41	68	10	31
Sankcje dla rodziców	2	3	4	12,5
Zobowiązanie nieletniego do określonych zachowań	0	0	2	6
Powstanie ośrodków wychowawczych, świetlic profilaktycznych.	6	10	15	47
Brak odpowiedzi	11	19	1	3

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 27: Przydatność mediacji jako alternatywnego środka wychowawczego.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)		Rodzice (N=158)		Eksperci (N=32)	
	L	%	L	%	L	%
Jest bardzo przydatna	49	82	66	42	3	9
Jest przydatna	8	13	20	13	14	44
Jest obojętna	0	0	10	6	2	6
Jest nieprzydatna	2	3	2		9	28
Nie mam zdania	1	2	60	38	4	12

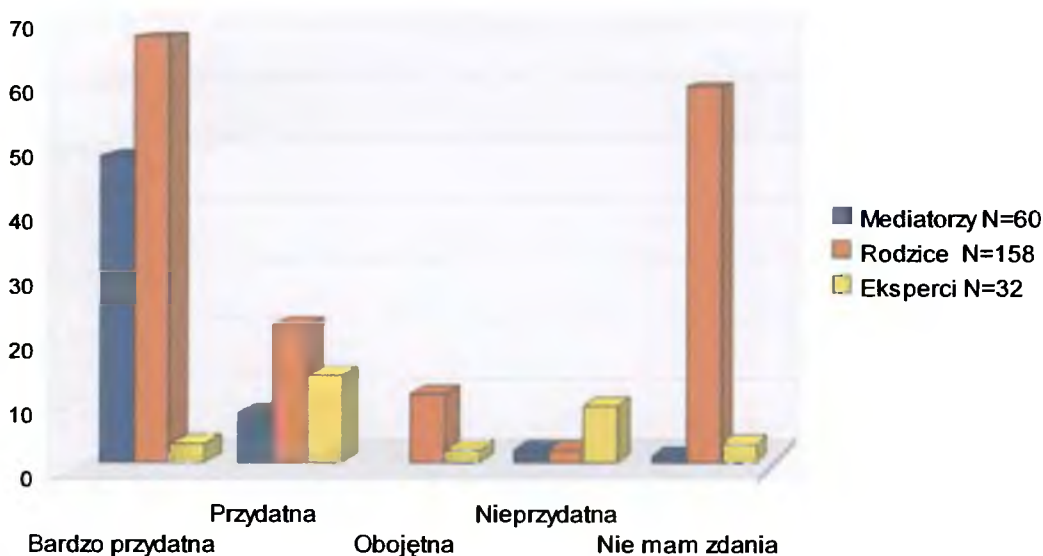
Źródło: Opracowanie własne.

Obserwowany w ostatnich latach w Polsce, a także w wielu krajach wzrost przestępczości nieletnich i utrzymujący się na dość wysokim poziomie procent recydywy nieletnich przestępców. Wciąż występująca demoralizacja²⁵⁷ oraz różne

²⁵⁷Z danych Komendy Głównej Policji wynika, że w 2005 roku na terenie kraju Policja stwierdziła 1 379 962 przestępstwa, czyli o 81 255 mniej niż w 2004 roku. Wykrywalność przestępstw wyniosła 58,6% (2004 rok – 56,2%). Ustalono 594 088 podejrzanych (wzrost o 16 029 osób). Wśród nich było 50 974 nieletnich (51 141 w 2004 roku), którym udowodniono popełnienie 71 482 czynów karalnych (70 107 w 2004 roku) - co

zachowania dewiacyjne (np. narkotyzowanie się), pomimo stosowania specjalnych środków wychowawczych i poprawczych, wywołują zrozumiały sceptycyzm wobec dotychczasowych form, metod reedukacji i resocjalizacji nieletnich sprawców czynów karalnych. Przedmiotem krytyki stają się zarówno władze (policja, sądy), jak i instytucje resocjalizacyjne oraz służby społeczne powołane do celów resocjalizacji i profilaktyki. Potrzeba środków które zahamują niebezpieczne tendencje wzrostowe w przestępczości nieletnich. Mediacja jako alternatywne dla tradycyjnych środków reakcji na zachowania przestępcze stanowi taką alternatywę. Jest działaniem pozwalającym we wstępnej fazie postępowania skonfrontować strony i pozwolić na zadośćuczynienie krzywdzie. Badania pokazują, iż ogromna część badanych mediatorów i rodziców jest zdania, iż mediacja stanowi alternatywę dla tradycyjnych środków wychowawczych. Bardziej sceptyczni są sędziowie, dla których mediacja to w dalszym ciągu „odległa perspektywa”.

Wykres 10: Opinie badanych na temat przydatności mediacji.

Źródło: Opracowanie własne.

Mediacji nie należy postrzegać jako gorszej alternatywy dla postępowania sądowego tylko dlatego, że ugoda uzależniona jest od dobrej woli obu stron i chęci

stanowiło 5,2% ogółu przestępstw stwierdzonych. Należy zauważyć, że wzrost liczby ujawnionych czynów karalnych wynikał z poprawy skuteczności działania Policji ukierunkowanego na ściganie przestępczości nieletnich.

jej wyegzekwowania. Badania pokazują, iż ponad 81% badanych mediatorów i ponad 41% badanych rodziców uważa instytucję mediacji za bardzo przydatną. Zupełnie innego zdania są eksperci, w tym przypadku tylko 9% badanych twierdzi, że mediacja jest bardzo przydatna, natomiast ponad 28% uważa ją za instytucję nieprzydatną. Badanie pokazuje także, iż duża część rodziców nie ma zdania, co do mediacji (37% badanych). Podobnej odpowiedzi w grupie ekspertów udzieliło ponad 9% badanych.

Opinia badanych sędziów na temat mediacji nieletnich

Podjmując próbę odpowiedzi na pytanie jaka jest opinia sędziów na temat mediacji zadano pytanie mediatorom o to kto i jak często kieruje sprawy do postępowanie mediacyjnego. Wyniki przedstawia tabela.

Tabela 28: Instytucje kierujące sprawy do postępowanie mediacyjnego (opinie badanych mediatorów).

Mediatorzy (N=60)					
Częstotliwość Instytucje	Bardzo często	Często	Czasami	Rzadko	Bardzo rzadko
Sąd	6	11	7	21	15
Policja	4	7	11	19	19
Prokuratura	5	11	9	13	22
Ośrodek pomocy społecznej	2	1	4	2	51
Inna instytucja	1	2	1	4	52

Źródło: Opracowanie własne.

Badania wykazały, że aż 60 % badanych uważa, iż sąd kieruje do nich sprawy rzadko bądź bardzo rzadko. Jedynie 10 % badanych mediatorów twierdzi, że otrzymuje zlecenie na przeprowadzenie mediacji z sądu bardzo często. Pozostali badani (30% respondentów) uważają, że mediacje otrzymują czasami lub często. Jak na tle wyników badań mediatorów wypadną sędziowie, eksperci w dziedzinie mediacji? Aby zbadać opinię sędziów skonstruowano kilka pytań. Pierwsze z nich dotyczyły skutków mediacji, kolejne korzyści płynących z prowadzonych postępowań mediacyjnych dla nieletnich.

Przeprowadzony wywiad pozwolił uszeregować odpowiedzi respondentów w taki sposób, by móc dokonać podziału na korzyści psychologiczne i materialne.

Tabela 29: Korzyści płynące z prowadzonych postępowań mediacyjnych dla nieletnich w opinii ekspertów.

Korzyści psychologiczne	Eksperci	Korzyści materialne	Eksperci
Ugodowe rozstrzygnięcie sporu	15	Zadośćuczynienie materialne	29
Trwałe zakończenie konfliktu	11	Przyspieszenie toku postępowania	6
Zadośćuczynienie psychiczne	19	Brak wpisu w rejestrze centralnym	7
Uniknięcie kontaktu nieletniego z sądem	23		
Aspekt wychowawczy, refleksja	9		
Kształtowanie właściwych postaw	4		
Brak korzyści	0		

Źródło: Opracowanie własne.

W idei mediacji zawarta jest myśl, że ma ona przynieść korzyści sprawcy jak i ofierze. Respondenci mieli możliwość wskazywania różnych korzyści (jakie ich zdaniem odnosi nieletni). Zauważyli kilka aspektów zarówno w sferze materialnej jak i psychologicznej. Jedną z odpowiedzi cytuję poniżej:

Zgodnie z ideą mediacji dla nieletnich, ma ona przynieść korzyść zarówno pokrzywdzonemu jak i nieletniemu. I tak pokrzywdzonemu mediacja daje satysfakcję i poczucie rekompensaty za wyrządzoną krzywdę. Dla nieletniego zaś, poznanie w trakcie mediacji racji i odczuć pokrzywdzonego oraz uświadomienie mu rozmiaru szkód, jakie wyrządził swoim zachowaniem. Powoduje to, iż nieletni zaczyna czuć

się odpowiedzialnym za krzywdę jaką wyrządził, co niewątpliwie ma duży wpływ na walor wychowawczy.

Osoba pokrzywdzona jak i sprawca uczestnicząc w procesie mediacji mają poczucie kontroli, co powoduje niwelowanie szoku wywołanego przestępstwem. Pokrzywdzony będąc pod jego wpływem traci zaufanie do społeczeństwa, zmienia swoje nastawienie, wykształca się u niej poczucie alienacji społecznej. W wyniku mediacji stan psychiczny pokrzywdzonego ulega poprawie, w konsekwencji jego stosunek do życia społecznego nabiera cech normalności. Mediacja przywraca mu poczucie godności. Ponadto pokrzywdzony poznaje sprawcę i jego motywację do czynu. Niematerializowany do tej pory sprawca, okazuje się być takim samym człowiekiem jak pokrzywdzony. Pokrzywdzony uzyskuje odpowiedzi na szereg pytań związanych ze zdarzeniem: dlaczego stał się ofiarą? Co było przyczyną postępowania sprawcy? Strony postępowania biorą aktywny udział w sprawie co ma wpływ na rodzaj i wysokość zadośćuczynienia. Sprawca ma czas na zrozumienie wyrządzonych krzywd, otrzymuje szansę na złagodzenia kary.

Skutki postępowania mediacyjnego wśród nieletnich (opinie badanych)

Mediacje w sprawach nieletnich mają swoją specyfikę, dlatego inaczej niż w sprawach karnych, określamy skutek takiego postępowania. Respondenci najczęściej wymieniali korzyści psychologiczne i wychowawcze oraz możliwość zrozumienia i wysłuchania argumentów drugiej strony.

W celu określenia skutków postępowania mediacyjnego badanym nieletnim zadano następujące pytania: czy utrzymujesz kontakty z pokrzywdzonym? oraz czy twoim zdaniem pojednanie pokrzywdzonego ze sprawcą jest możliwe? (wyniki przedstawiają tabele).

Tabela 30: Analiza odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy utrzymujesz kontakty z pokrzywdzonym?

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)
Tak, często	62
Sporadycznie	28
Wcale	68

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 31: Analiza odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy twoim zdaniem pojednanie pokrzywdzonego ze sprawcą jest możliwe?

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)
Tak	89
Nie	31
Nie mam zdania	38

Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskane odpowiedzi pokazują, iż proces mediacji w sposób znaczący przyczynił się do pojednania zwaśnionych stron. 62 respondentów (co stanowi ponad 39% pytanym nieletnich) utrzymuje częsty kontakt z pokrzywdzonym, 28 przyznaje się do sporadycznych spotkań (prawie 18% badanych).

Jeszcze lepiej widać to na przykładzie pytania o możliwość pojednania stron. 89 pytanym (ponad 56%) odpowiedziało, iż pojednanie ofiary ze sprawcą jest możliwe, 31 nieletnich (19% badanych) było przeciwnego zdania a 38 badanych (24%) nie miało zdania.

Prawne skutki mediacji:

- sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę wyniki mediacji,
- w sprawach karnych sąd może zdecydować o warunkowym umorzeniu postępowania, warunkowym zawieszeniu wykonania kary, zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, choć może orzec też normalną karę,
- wykonalność ugody sprawdza mediator lub kurator, jeśli sąd w wyroku poddał sprawcę okresowi próby.

Korzyści i zagrożenia dla mediacji w opiniach badanych respondentów

Kolejne zagadnienie dotyczy korzyści płynących z mediacji dla stron konfliktu. Na to pytanie odpowiadali zarówno nieletni jak i mediatorzy. Wyniki przedstawiono poniżej.

Tabela 32: Korzyści z mediacji dla sprawcy.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)		Nieletni (N=158)	
	L	%	L	%
Złagodzenie środków stosowanych przez sąd	49	81,5	88	56
Zrozumienie swoich czynów – możliwość przeproszenia.	37	61,5	52	33
Możliwość przedstawienia swoich racji	25	41,5	21	13,5
Uniknięcie kary	2	3	5	8
Brak odpowiedzi	10	16	5	8

Źródło: Opracowanie własne. (Dane nie sumują się do 100% , gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

Tabela 33: Korzyści z mediacji dla pokrzywdzonych.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)		Nieletni (N=158)	
	L	%	L	%
Uzyskanie zadośćuczynienia	52	86,5	38	24
Wyrażenie uczuć	19	31,5	69	44
Uzyskania zapewnienia od sprawcy, że „taka sytuacja się nie powtórzy”	9	15	50	32
Uzyskanie przeprosin	42	70	39	25
Wpływa na wynik	7	12	2	3
Brak odpowiedzi	4	7	7	12

Źródło: Opracowanie własne. (Dane nie sumują się do 100% , gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

Analizując wyniki można wyodrębnić korzyści dla wszystkich stron postępowania. Nieletni sądzą iż najważniejsze dla pokrzywdzonych jest wyrażenie uczuć - 44% pytanych i uzyskania zapewnienia o „bezpieczeństwie” - 32%. Natomiast mediatorzy największą uwagę zwrócili na możliwość uzyskania zadośćuczynienia – 86,5% i przeproszenie - 70% badanych. Szczególna uwagę zwraca fakt istnienia innych niż proceduralne korzyści z mediacji.

Korzyści dla obu stron:

mediacja stwarza realną szansą na utrzymanie poprawnych wzajemnych stosunków, co jest konieczne gdy strony łączy pokrewieństwo lub sąsiedztwo.

Korzyści dla pokrzywdzonego można opisać krótko. W wyniku mediacji pokrzywdzony ma szansę na szybkie i sprawne uzyskanie zadośćuczynienia lub naprawienia szkody. Ma możliwość uświadomienia sprawcy, jaką krzywdę mu wyrządził oraz wyrażenia swoich uczuć, a także uzyskania przeprosin. Wreszcie **korzyści dla sprawcy** to możliwość przeproszenia sprawcy i uzyskania wybaczenia. Jednakże najistotniejsze znaczenia ma dla niego uniknięcie bądź też złagodzenie zastosowanych przez sąd środków. Sprawozdanie z przebiegu mediacji sąd rodzinny bierze pod uwagę orzekając w sprawie.

Ponadto respondenci informowali o zaletach oraz negatywnych skutkach mediacji. Do zalet zaliczono:

- nacisk na odpowiedzialność uczestników i ich świadomy wpływ zarówno na przebieg procesu, jak również na jego wynik,
- neutralność i bezstronność mediatora, które określają jego postawę względem uczestników mediacji, jak również osiągniętych rezultatów,
- szeroką autonomię stron, co podobnie jak w trybie kontraktowym, zapewnia uczestnikom wpływ na proces i kształt porozumienia.

Jednocześnie świadomy i celowy udział mediatora powinien zapewnić sprawny i efektywny przebieg rozmów. Z drugiej strony, wysokie wymagania wobec mediatora w połączeniu z jego kierowniczą rolą mogą być zagrożeniem w sytuacji jego niedostatecznych kompetencji.

Negatywne skutki mediacji podnoszone są głównie w kontekście funkcjonowania tego trybu jako instytucji prawnej w ramach szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości. Wśród nich są zastrzeżenia, iż mediacja jest pośrednim

sposobem „prywatyzacji wymiaru sprawiedliwości”²⁵⁸, podnoszącym ogólne koszty postępowania w przypadku niepowodzenia postępowania mediacyjnego, nie dającym należytych gwarancji rzetelności ani faktycznej równości stron²⁵⁹.

Kolejne pytania dotyczące przeszkód w osiągnięciu skuteczności mediacji skierowano do nieletnich i ich rodziców. Wyniki, w formie tabel i wykresów, przedstawiono poniżej.

Tabela 34: Przeszkody w osiągnięciu pełnej skuteczności mediacji (zdanie nieletnich).

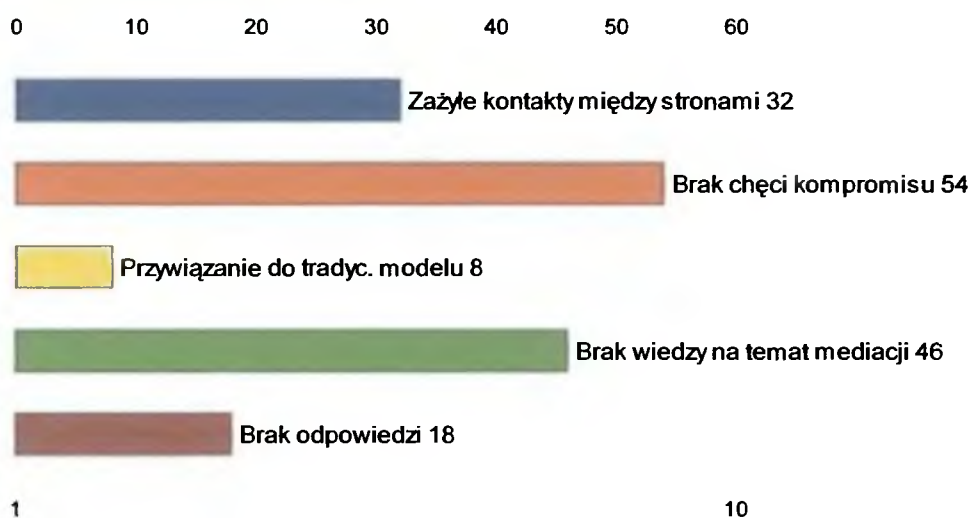
Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Zażyłę kontakty między stronami sporu	32	20
Brak chęci osiągnięcia kompromisu	54	34
Przywiązanie do tradycyjnego modelu	8	5
Brak wiedzy na temat mediacji	46	29
Brak odpowiedzi	18	12

Źródło: Opracowanie własne.

²⁵⁸Merigeu M, *Neue Wege der Wiedergutmachung im Strafrecht*, Freiburg 1990, s. 334 [za:] Kulesza C., *Mediacja a system wymiaru ...*, s. 49.

²⁵⁹Zarzuty te są formułowane głównie na gruncie mediacji karnej. Analiza wyników badań mediacji w USA i wybranych krajach europejskich – zob.: Kulesza C., *Mediacja a system wymiaru...*, s. 46 – 52 oraz por. Piecykowski S., *Mediacja ...*, s. 15-16.

Wykres 11: Przeszkody w procesie mediacji zdaniem nieletnich (ujęcie graficzne).

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 35: Korzyści z prowadzonych postępowań mediacyjnych dla nieletnich zdaniem rodziców.

Kategoria odpowiedzi		Rodzice (N=158)	
		L	%
Działanie wychowawcze		25	16
Wpływ na relacje z otoczeniem		31	20
Poznanie konsekwencji własnego zachowania		76	48
Możliwość pojednania		5	3
Inne	Nauczka dla nieletniego	3	2
	Kara za złe zachowanie	2	1
	Poznanie procedury sądowej	2	1
Brak odpowiedzi		31	20

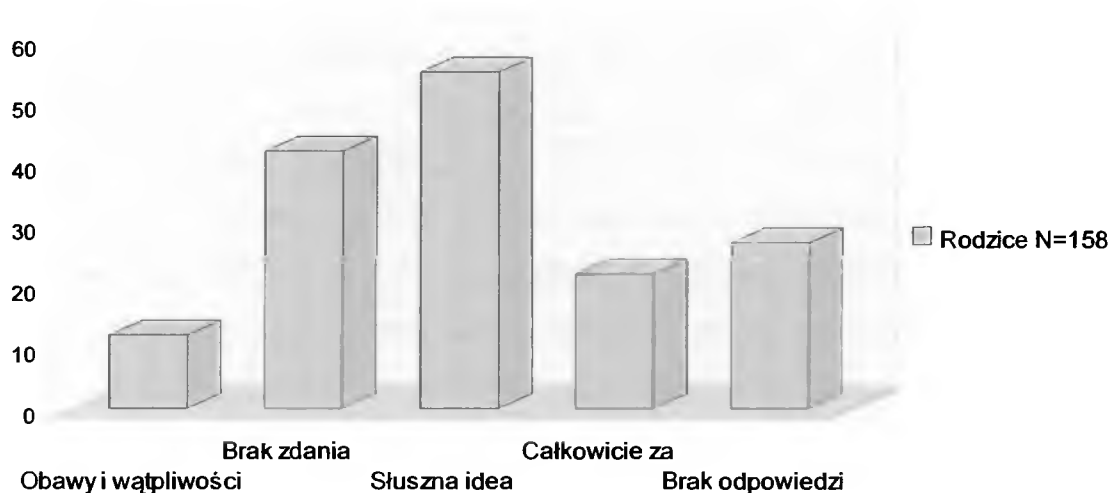
Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 36: Opinie rodziców o słuszności prowadzenia mediacji.

Odpowiedź	Rodzice (N=158)	
	L	%
Tak, mam duże obawy co do słuszności mediacji	12	8
Nie mam wyrobionego zdania	42	26
Uważam mediację za słuszną ideę	55	35
Jestem całkowicie za mediacją nieletnich	22	14
Brak odpowiedzi	27	17

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 12: Słuszności idei mediacji zdaniem badanych rodziców.

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki badań ukazują, iż zdania uczestników postępowania na temat korzyści i zagrożeń mediacji są podzielone. Model mediacji zrodził się wraz z koniecznością zastąpienia tradycyjnych metod nowymi, tym samym stopniowym odstępianiem od modelu retrybucyjnego na rzecz naprawczego. Sprawiedliwość retrybucyjna polega na egzekwowaniu zasady „oko za oko, ząb za ząb” (w dużym uproszczeniu). Każde przestępstwo musi być surowo ukarane, gdyż tego domagają się bogowie, moralny duch narodu czy naturalne poczucie sprawiedliwości²⁶⁰. W karze chodzi o to, by dać

²⁶⁰E.Kania, G.Borek.: *Sprawiedliwość naprawcza*. Fragment scenariusza zajęć szkolnych. <http://creativecommons.org>. Data wejścia na stronę: 12.12.2008r.

„odwet moralny” przestępstwu, a nie o osiągnięcie jakiś innych celów. Kara (jak pisał Kant²⁶¹) nie może być ani zbyt surowa, ani zbyt lekka uwłaczałoby to ukaranemu. Potem jednak, wraz z pewną humanizacją prawa karnego, przyszła sprawiedliwość resocjalizacyjna. Zdano sobie sprawę z tego, że sama zemsta często nie wystarcza. Może ona nakręcać spiralę przemocy, gdyż nie uwzględnia tego, że sprawca po odbyciu kary retrybutywnej wychodzi na wolność i to on z kolei zaczyna się mścić. Stwierdzono więc, że celem kary powinna być nie tyle sama odpłata, co poprawa przestępcy. Jednak on, skoro złamał reguły obowiązujące w społeczeństwie, nie jest partnerem karzącej władzy – jest tylko obiektem. To nie on „się resocjalizuje”, to władza „resocjalizuje jego”. Tutaj kara nie musi być odpowiedniej wysokości względem przestępstwa – przecież nie chodzi o wyrównanie „bilansu moralnego”, tylko o sprawienie, że jakaś osoba przestanie popełniać dany czyn w przyszłości. Jednak resocjalizacja nie spełniła pokładanych w niej nadziei, nie przyniosła oczekiwanych efektów – a przynajmniej nie na taką skalę, jaką spodziewano się uzyskać. Nadeszła sprawiedliwość naprawcza. By jednak lepiej zrozumieć jej sens, warto przypomnieć o teorii skradzionego konfliktu, sformułowaną przez Nilsa Christie²⁶². W czasach, gdy ludzie żyli w plemionach i gdy nikomu jeszcze nie śniło się coś takiego, jak sądy, ludzie rozwiązywali swoje problemy, swoje konflikty na forum plemienia. W ten sposób rozwiązywano zarówno problem, kto poluje, ale również, co zrobić, kiedy jedna osoba ukradła coś drugiej. Wraz z powstaniem państwa i kształtowaniem się administracji wewnętrznej spory zaczął rozsądzać najpierw wódz, potem król, a w końcu i państwo. I o ile na samym początku rozwiązanie konfliktu leżało w gestii stron, w konflikt zaangażowanych, o tyle z

²⁶¹Immanuel Kant nie był prawnikiem — podobnie jak większość twórców teorii karnych. Poświęcił się całkowicie filozofii. Dostrzegał on ścisły związek między prawem i moralnością. Powszechnie znane są jego słowa „Dwie rzeczy wypełniają mą duszę nieustającym zachwytem i podziwem, niebo gwiazdziste nade mną, a prawo moralne we mnie”. Według Kanta istnieją trzy podstawowe nakazy kategoryczne: nakaz wolności, nakaz prawa i nakaz kary. Fundamentem dla poglądów Kanta było pojęcie wolności. Wolność jest podstawowym warunkiem postępowania moralnego. Zachowanie pod wpływem przymusu nie może być oceniane w kategoriach moralności. Tylko wolny człowiek może przestrzegać obowiązków moralnych lub je naruszać. Kant wyróżniał sferę wolności wewnętrznej i zewnętrznej. Jedynie wolność wewnętrzna jest absolutna. Wolność zewnętrzna doznawać musi pewnych ograniczeń. Granicę wolności zewnętrznej wyznacza sfera wolności innych ludzi, nie może ona tej sfery naruszać. Tym samym prawo jest zbiorem reguł, które stoją na straży wolności. Szerzej na ten temat I. Kant: *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre* (Metafizyczne elementach teorii prawa), Königsberg 1797.

²⁶²Nils Christie jest jednym z największych współczesnych europejskich i jednym z głównych w świecie autorytetów w dziedzinie kryminologii. Propagator idei sprawiedliwości naprawczej. Wieloletni wykładowca w Instytucie Kryminologii, Uniwersytetu w Oslo; człowiek, którego prace ukształtowały sposób myślenia kilku pokoleń kryminologów, socjologów i prawników. Autor m.in.: *Limits to Pain*, Oxford: Martin Robertson and Company 1991., *Crime Control as Industry*. London: Routledge 1994r., *Gartnerstaten. Amnety-Nytt* Number 5, Oslo 1998r.

powstaniem państwa, to państwo zajęło się rozwiązywaniem konfliktów – i tu właśnie miała miejsce ta „kradzież konfliktu”, o której mówił Nils Christie. Sprawiedliwość naprawcza ma na celu zwrócenie konfliktu jego stronom – pokrzywdzonemu i sprawcy. Jej istotą jest podkreślenie znaczenia poszkodowanego, który dotychczas był pomijany. To państwo dbało o to, aby jakiś czyn został przykładowo ukarany, albo by przestępca się resocjalizował, a ofiara była pozostawiana samej sobie. Sprawiedliwość naprawcza pomaga poszkodowanemu uzyskać właściwe zadośćuczynienie zamiast pustej zemsty, a także, jeśli chce, skonfrontować się ze sprawcą. Także przestępca może w tym modelu jakoś naprawić swoje przewinienia, zamiast biernie cierpieć karę, czy być poddawany zabiegom wychowawczym o wątpliwej skuteczności²⁶³.

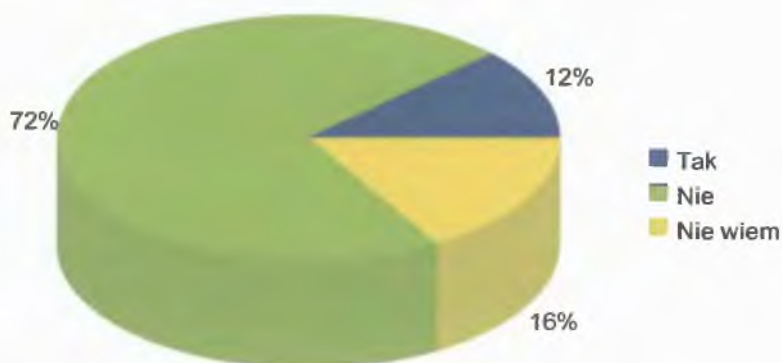
Funkcje mediacji rówieśniczych

Mediacja rówieśnicza jest pojęciem względnie nowym, często nieformalnym z punktu widzenia obowiązujących przepisów prawa. Jest działaniem profilaktycznym mającym na celu wytworzenie świadomości uczestników, co do form reakcji na zachowania agresywne. Najczęściej mediacja rówieśnicza jest prowadzeniem pertraktacji w przypadku konfliktów między dwoma lub więcej uczniami, którzy nie potrafią się ze sobą porozumieć. Jest również spotkaniem między nauczycielem i uczniem, czy nauczycielem i rodzicem, sposobem na łagodzenie konfliktów szkolnych. Celem mediacji jest wypracowanie takiego rozwiązania, w którym ma się do czynienia z dwoma zwycięzcami - brak tutaj przegranych. Mediacja kończy się pisemnym utrwaleniem rezultatów. Zawierają one między innymi przeproszenie za nieprzyjazne zachowanie, albo ofertę rekompensaty strat i wyrządzonych szkód.

W kolejnych pytaniach nielejni poproszeni zostali o odpowiedź na pytania o uczestnictwo w zajęciach z mediacji oraz deklarowaną chęć uczestnictwa w takich zajęciach. Wyniki przedstawiają poniższe wykresy 13 i 14 oraz tabele 36, 37

²⁶³E.Kania, G.Borek.: *Sprawiedliwość* ...[http: creativecommons.org](http://creativecommons.org). Data wejścia na stronę: 12.12.2008r.

Wykres 13: Uczestnictwo nieletnich w zajęciach z mediacji w odpowiedziach nieletnich (ujęcie procentowe).

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 37: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Czy uczestniczyłeś w zajęciach z mediacji?

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Tak	19	12
Nie	113	71,5
Nie wiem	26	16,5

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 14: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Czy chciałbyś aby w twojej szkole odbywały się zajęcia z mediacji?

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 38: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Czy chciałbyś aby w twojej szkole odbywały się zajęcia z mediacji.

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Tak	71	45
Nie	40	25
Jest mi to obojętne	47	30

Źródło: Opracowanie własne.

Dla danych przedstawionych w tabeli 38 można dokonać następujących obliczeń statystycznych:

Wyznamy dominantę w przykładzie:

$$M_o = f_{max} = 71$$

Pozycja mediany będzie miała następującą postać:

$$N_{Me} = 158 + 1 / 2 = 79,5$$

Natomiast samą medianę wyznaczono posługując się odpowiednią funkcją statystyczną arkusza kalkulacyjnego. Formuła, która pozwoli wyliczyć medianę ma postać: MEDIANA (liczba1; liczba2; ...; liczba158), po podstawieniu odpowiednich danych funkcja obliczy medianę z podanej próbki.

Korzystamy z tabeli 37 jako pomocniczej do dalszych obliczeń.

Tabela 39: Przyporządkowanie liczb na potrzeby obliczeń statystycznych.

Kategoria odpowiedzi	Interpretacja liczbowa
Tak	3
Nie	2
Jest mi to obojętne	1

Źródło: Opracowanie własne.

Tak więc mediana w tym wypadku, $Me = 2$, czyli po podstawieniu danych z tabeli 38, $Me = Nie$.

Wniosek jest następujący: nie mniej niż 50% nieletnich z badanej grupy nie uczestniczyłoby w zajęciach z mediacji bądź jest to im obojętne czy takie zajęcia by się odbywały oraz nie więcej niż 50% chciałoby uczestniczyć w zajęciach z mediacji.

Kwartyl pierwszy Q_1 można policzyć posługując się następującą funkcją arkusza kalkulacyjnego: KWARTYL (dane;typ), gdzie wartość typ będzie określona jako 1 ponieważ liczymy wartość kwartyła pierwszego, po podstawieniu danych:

$$Q_1 = 1 \Rightarrow Q_1 = \text{Jest mi to obojętne}$$

Wniosek: nie mniej jak jedna czwarta i nie więcej jak trzy czwarte nieletnich z badanej grupy uważa że jest im to obojętne czy zajęcia z mediacji będą się odbywały.

Natomiast kwartyl Q_3 można obliczyć za pomocą analogicznej funkcji arkusza kalkulacyjnego, gdzie wartość typ będzie ustawiona jako 3.

$$Q_3 = 3 \Rightarrow Q_3 = \text{Tak}$$

Wniosek: nie więcej jak trzy czwarte i nie mniej niż jedna czwarta nieletnich z badanej grupy opowiedziałoby się za zajęciami z mediacji.

Mając obliczone kwartyle można policzyć odchylenie ćwiartkowe Q .

$$Q = 3 - 1/2 \Rightarrow Q = 1$$

Mając obliczone odchylenie ćwiartkowe zostanie obliczony typowy obszar zmienności:

$$(2-1, 2+1) \Rightarrow (1 < x_{typ} < 3)$$

Wyliczono następnie współczynnik zmienności:

$$V = 0,5$$

Współczynnik zmienności jest na poziomie 50%, tak więc cechy wykazują zróżnicowanie statystycznie istotne.

Wskaźnik skośności W_Q będzie następujący:

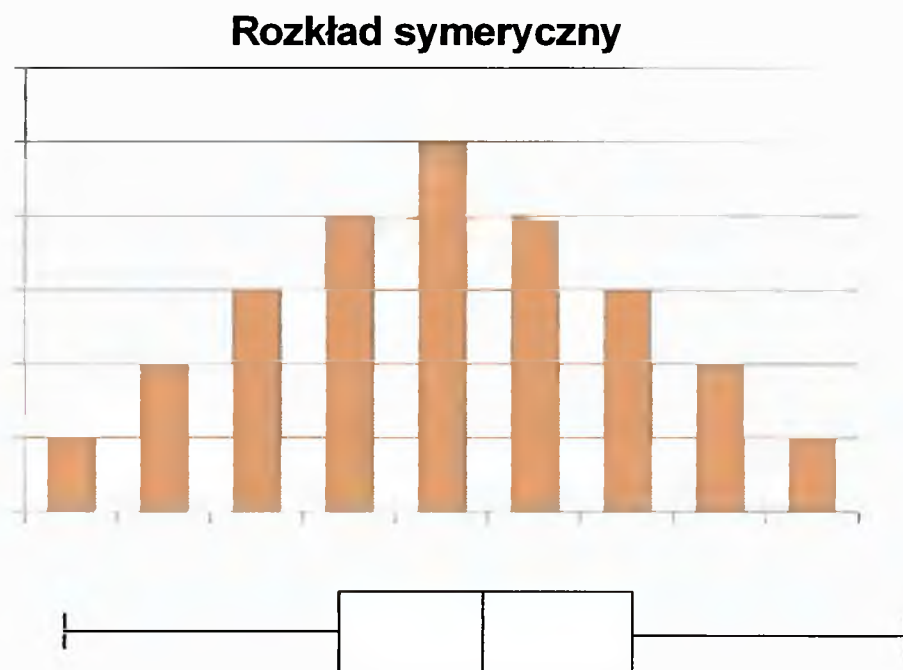
$$W_Q = (3 - 2) - (2 - 1) \Rightarrow W_Q = 0$$

W przykładzie $W_Q = 0$. Jeżeli $W_Q = 0$, to mamy do czynienia z rozkładem symetrycznym.

Pozycyjny współczynnik asymetrii A_Q będzie następujący:

$$A_Q = 0$$

Rysunek 5: Rozkład symetryczny.

Źródło: Opracowanie własne

Wyniki ukazują, iż grupa nieletnich uczestniczących w badaniu w przeważającej części nie brała udziału w zajęciach o tematyce mediacji (ponad 71% badanych), 12% nieletnich twierdzi, iż uczestniczyło w takich zajęciach natomiast ponad 16% udzielało odpowiedzi *nie wiem*. W korelacji z kolejnym pytaniem (o chęć uczestnictwa w takich zajęciach) należy zauważyć, iż grupa 45 % nieletnich deklaruje chęć uczestnictwa w zajęciach, pozostałej części jest to obojętne (30% badanych nieletnich), bądź też nie chcą takich zajęć (25% nieletnich). Tak duża grupa zainteresowanych nieletnich pozwala na zasugerowanie osobom decydującym o tematyce zajęć włączenia do programu szkoły, treści które pozwolą młodzieży uczyć

się alternatywnych metod rozwiązywania sporów, a w szczególności zajęć praktycznych z wykorzystaniem technik mediacyjnych.

W ramach popularyzacji sprawiedliwości naprawczej w szkole ponadgimnazjalnej w Pszowie przeprowadzony został – przez wodziśławski ośrodek mediacji - program profilaktyczny „Film”. Program kierowany był do uczniów I klasy liceum. Program realizowany był na terenie szkoły w godzinach popołudniowych. W okresie 2 miesięcy - w założeniu było to 8 spotkań po 2 godziny, raz w tygodniu. Zajęcia z dziećmi poprzedzone zostały zajęciami z rodzicami. Program zakładał realizację czterech celów:

- 1.Nauczenie młodzieży sztuki mediacji jako przydatnej i ważnej umiejętności w dojściu do porozumienia (sztuka rozwiązywania sporów).
- 2.Rozwój ważnych umiejętności społecznych (co w konsekwencji prowadzić ma do ograniczenia występowania zachowań niepożądanych społecznie).
- 3.Integracja grupy, wyłonienie klasowych / szkolnych „mediatorów”.
- 4.Uświadomienie społeczności lokalnej (młodzież, rodzice, nauczyciele) czym jest mediacja²⁶⁴.

Takie zajęcia dają nadzieję na wzbogacenie o techniki mediacyjne, a co za tym idzie umiejętności interpersonalne. Pozwoli to wykorzystać zdobytą wiedzę w sytuacjach konfliktowych. Poszerza również wachlarz możliwych reakcji nauczyciela na zachowania niewłaściwe, poprzez możliwość zastosowania mediacji jako formy dojścia do ugody.

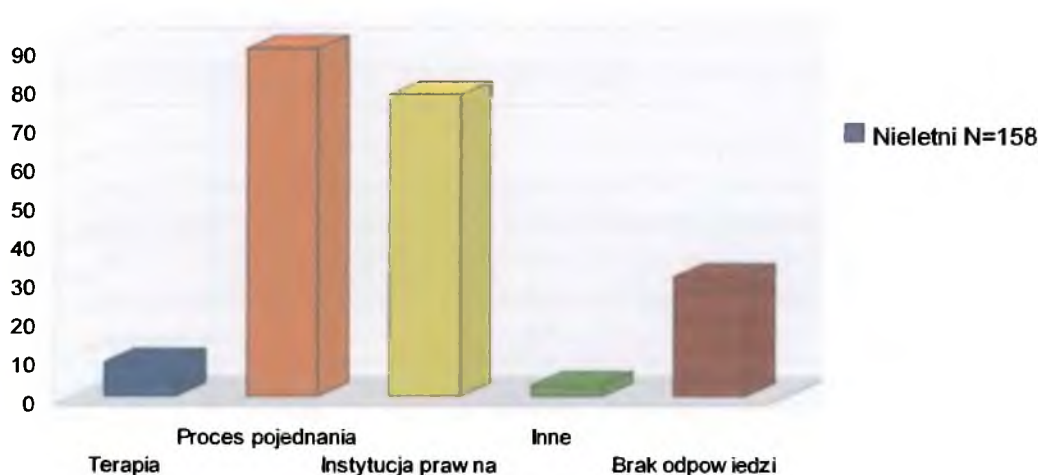
²⁶⁴P. Kujan: *Program profilaktyczny „Film” (projekt)*. W: *Procesy mediacji. Wybrane zagadnienia z teorii i praktyki*. Pod red. A. Bodanko. Wodziśław Śląski 2006, s. 99-101.

2.2. Opinie nieletnich i ich rodziców dotyczące mediacji.

Opinie na temat mediacji uczestniczących w niej nieletnich

W celu zbadania opinii uczestników postępowania mediacyjnego na temat procesu mediacji zadano badanym podstawowe pytania o definicję procesu.

Wykres 15: Analiza terminu mediacja w ujęciu badanych nieletnich.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 40: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie czym jest mediacja.

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Terapia	9	6
Proces prowadzący do pojednania	90	57
Instytucja prawna	78	49
Inne	3	2
Brak odpowiedzi	31	20

Źródło: Opracowanie własne. (Dane nie sumują się do 100% gdyż badani udzielali więcej niż 1 odpowiedzi).

Mediacja stanowi znany od czasów antycznych sposób poszukiwania rozwiązania na drodze pojednawczej w sytuacji, gdy między stronami doszło do różnicy zdań lub wręcz do sporu na tle łączących ich wzajemności. Termin „mediacja” wywodzi się z języka greckiego (medos – pośredniczący, neutralny,

nieprzynależny do żadnej ze stron) i łacińskiego (mediatio – pośrednictwo)²⁶⁵. Moje dotychczasowe badania pokazują, że mediacja może być różnie postrzegana, często jest to zależne od wiedzy i doświadczeń osób badanych. Można więc przyjąć, że mediacja to alternatywna, pozasądowa metoda rozwiązywania sporów; proces, w którym bezstronna i neutralna osoba trzecia (mediator) wspomaga komunikację oraz działania stron zmierzające do rozwiązania problemu i opracowania ugody. Taki sposób rozwiązywania sporu daje skonfliktowanym (zwaśnionym) poczucie kontroli i możliwości decydowania o własnych sprawach. To stanowi o sile mediacji.

Jakie sprawy można kierować, a jakich nie można kierować do mediacji w opiniach nieletnich

Tabela 41: Sprawy, które zdaniem nieletnich mogą być kierowane do mediacji.

Można kierować do mediacji:	Nieletni (N=158)	
	L	%
Wszystkie sprawy	31	20
Sprawy, w których strony chcą się pogodzić	19	12
Sprawy dotyczące bójek, kradzieży, wyzwań	28	18
Sprawy, które trafią do sądu	2	1
Drobne wykroczenia	2	1
Brak odpowiedzi	76	48

Źródło: Opracowanie własne

²⁶⁵M. Bobrowicz: *Mediacje gospodarcze – jak mediować i przekonywać*. Warszawa 2004, s. 13 – 14.

Tabela 42: Sprawy, które zdanie nieletnich nie mogą być kierowane do mediacji.

Nie można kierować do mediacji:	Nieletni (N=158)	
	L	%
Sprawy, w których nie ma zgody na spotkanie	30	19
Spraw najcięższego gatunku (zbrodnie)	13	8
Sprawy, w których strony nie chcą się godzić, chcą zemsty	24	15
Sprawy zawile, wielowątkowe,	3	1
Sprawy, w których nie ma określonego poszkodowanego	2	1
Sprawy których sąd nie przekaze mediatorowi	1	1
Brak odpowiedzi	85	54

Źródło: Opracowanie własne.

Mediator musi jak najszybciej rozpoznać autentyczną strukturę konfliktu i na bieżąco śledzić jej zmiany. Jego podstawową umiejętnością jest szybka i trafna diagnoza w sytuacji, gdzie najczęściej dysponuje niepełnym pakietem informacji. Dodatkowo część tej informacji może być celowo lub niecelowo przez strony zniekształcona. Mediator nie jest jedyną osobą, która musi dobrze zrozumieć sytuację. Jest bardzo ważne, by strony w efekcie mediacji mogły ponownie zdefiniować swoją sytuację. Z doświadczenia mediacyjnego wynika, że rzadko kiedy strony konfliktu dysponują pełnym rozpoznaniem:

- swoich oczekiwań,
- uwarunkowań i hierarchii ważności tych oczekiwań,
- oczekiwań drugiej strony, ich uwarunkowań i hierarchii ważności,
- pełnych kosztów procesu,
- szans na wygraną.

Profesjonalny mediator doprowadza do tego, że uczestnicy dużo lepiej rozumieją sytuację w jakiej się znaleźli. Niezależnie od tego jak się skończy mediacja, jest to zawsze bardzo korzystne. Wyraźny wzrost świadomości sytuacji każdej ze stron jest jednym z bardzo istotnych efektów procesu mediacji.

Tabela 43: Co przyczynia się do sukcesu mediacji – opinie nieletnich.

Uzyskane odpowiedzi		Nieletni (N=158)	
		L	%
Możliwość poznania motywów, spotkanie z drugą stroną		52	33
Możliwość uzyskania zadośćuczynienia		49	31
Czas na wyjaśnienia		33	21
Możliwość uniknięcia kary		28	18
Szybkie załatwienie sprawy		19	12
Inne	Możliwość poznania opinii drugiej strony	3	2
	Możliwość porozumienia, pogodzenia	2	1
	Brak postępowania sądowego	1	0,5
	Postępowanie jest tańsze	1	0,5
Brak odpowiedzi		44	28

Źródło: Opracowanie własne. (Dane nie sumują się do 100% gdyż badani udzielali więcej niż 1 odpowiedzi).

Sukces mediacji często definiowany jest jako zawarcie ugody, powyższe wyniki badań pokazują, iż nieletni uczestniczący w postępowaniu mediacyjnym w sposób bardzo różny opisywali dojście do sukcesu. Najczęstsze odpowiedzi to:

- możliwość poznania motywów i spotkania z drugą stroną ,
- podobnie ważne dla badanych nieletnich jest uzyskanie zadośćuczynienia (które w badaniu oznaczało najczęściej odszkodowanie lub przeprosiny,

Odpowiedzi rzadsze to:

- czas na rozmowę, wyjaśnienia,
- możliwość uniknięcia kary,
- szybkość postępowania,
- możliwość poznania opinii drugiej strony,
- możliwość porozumienia, brak ingerencji sądu i uniknięcie kosztów postępowania.

Na tak zadane pytanie 44 respondentów nie odpowiedziało w ogóle. Prawdopodobnie nie byli w stanie nazwać reguł mediacji.

W mediacji o sukcesie mówi się po przepracowaniu całego procesu dochodzenia stron do porozumienia. Należy pamiętać o zasadach i regułach - muszą być znane, rozumiane oraz akceptowane i przestrzegane przez uczestników postępowania. Od tego zaczyna się każda mediacja. Doświadczony i profesjonalny mediator dobrze wie, jak ważne w procesie dochodzenia do jednomysłności w innych obszarach rozmów i pertraktacji jest podjęcie przez strony pierwszych wspólnych decyzji dotyczących przyjęcia zasad i reguł mediacji oraz wyrażenie zgody na udział w niej. Ma to ogromny wpływ na całe postępowanie jak i na efekt końcowy w postaci ugody. W ugodzie mediacyjnej mogą znaleźć się bardzo różne postanowienia, to stanowić może pomoc w zaspokojeniu potrzeb, których w tradycyjnym postępowaniu sądowym albo nie może zaspokoić, albo należy bardzo długo na takie zaspokojenie czekać. Oczywiście nie ma gwarancji, że w ugodzie wszystkie żądania pokrzywdzonego zostaną urzeczywistnione. Dlatego równie ważny jak ugoda jest efekt psychologiczny (w mediacji nieletnich działanie wychowawcze), co pozwala stronom na zrozumienie wyrządzonych szkód. Respondenci wskazywali na etapy mediacji, podczas których nacisk kładzie się na wyjaśnienie przyczyn konfliktu - jako najistotniejsze w osiągnięciu sukcesu - (możliwość poznania motywów i spotkania z drugą stroną - 51 odpowiedzi). Pokazuje to, iż proces mediacji może być skuteczny również wtedy, gdy nie kończy się spisaniem ugody mediacyjnej.

Opinie rodziców uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym na temat mediacji nieletnich

Tabela 44: Analiza odpowiedzi rodziców na pytanie: czym jest mediacja?

Kategoria odpowiedzi		Rodzice (N=158)	
		L	%
Spotkaniem 2 stron w celu pogodzenia		60	38
Możliwością wyrażenia własnych emocji		28	18
Częścią przewodu sądowego		20	13
Spotkaniem w obecności mediatora		42	26
Inne	Alternatywą dla karania	6	4
	Negocjacją ugody	2	1
	Szansą na uniknięcie kary	2	1
Brak odpowiedzi		44	28

Zródło: Opracowanie własne. (Dane nie sumują się do 100% gdyż badani mogli udzielać więcej niż 1 odpowiedzi).

Poniżej przytoczono wypowiedź jednego z rodziców:

Mediacja jest to sposób na rozwiązywania wszelkich sporów poprzez negocjacje prowadzone przez strony pod kierunkiem neutralnej osoby trzeciej – mediatora. Mediacja daje szansę na złagodzenie kary, ponadto pozwala na zrozumienie wysadzonej krzywdy.

Zainteresowanie konfliktem nie jest czymś nowym. W pełni uzasadniona jest teza, że od zarania dziejów konflikt wpisuje się w krajobraz życia społecznego. Brak zrozumienia drugiej strony i koncentracja wyłącznie na własnych interesach często prowadzą do impasu i załamania prowadzonych rozmów. Zjawisko ma implikacje materialne, moralne i psychologiczne, a jak wynika z praktyki pojawia się wszędzie – od scysji na poziomie rodziny po międzynarodowe spory terytorialne czy etniczne. Konflikt i sposoby jego rozwiązywania to stosunkowo dobrze wyodrębniony przedmiot badań, wokół którego skupia się zainteresowanie wielu przedstawicieli

nauki między innymi socjologii, psychologii, prawa czy nauk politycznych²⁶⁶. Na potrzeby tej pracy przeprowadzono badania jednej z metod alternatywnego rozwiązywania konfliktów jaką jest mediacja. Opinie uczestników postępowania nie stanowią o definicji tej metody, jednakże pokazują jak jest rozumiana. Tabela powyżej zawiera zredagowane odpowiedzi rodziców osób nieletnich uczestniczących w mediacji. Ponad 38% badanych wskazała, iż mediacja to spotkanie dwóch stron w celu pogodzenia, 26% badanych uważa, że jest to spotkanie w obecności mediatora, 18% definiuje mediację jako spotkanie, gdzie możliwe jest wyrażenie własnych emocji, a niespełna 13% respondentów uważa ją za część przewodu sądowego. Innej odpowiedzi udzieliło 6%, pozostała część – 20% badanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o definicję mediacji.

Kolejne zagadnienie dotyczy oceny przebiegu postępowanie mediacyjnego. Odpowiedzi rodziców nieletnich uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym przedstawiają tabela i wykres.

Tabela 45: Ocena przebiegu mediacji (według rodziców).

Kategoria odpowiedzi	Rodzice (N=158)	
	L	%
Bardzo dobra	59	37
Dobra	43	27
Obojętna	11	7
Zła	24	15
Brak odpowiedzi	21	13

Źródło: Opracowanie własne.

Badanie pokazuje jak rozkłada się ocena postępowania mediacyjnego wśród uczestniczących w próbie rodziców. Najwięcej, bo 64% badanych ocenia przebieg mediacji bardzo dobrze lub dobrze, obojętnie o przebiegu mediacji wypowiada się 7% respondentów, natomiast złą ocenę dla przebiegu mediacji wyraziło 15% badanych opiekunów. Ponad 13% nie udzieliło odpowiedzi na tak zadane pytanie.

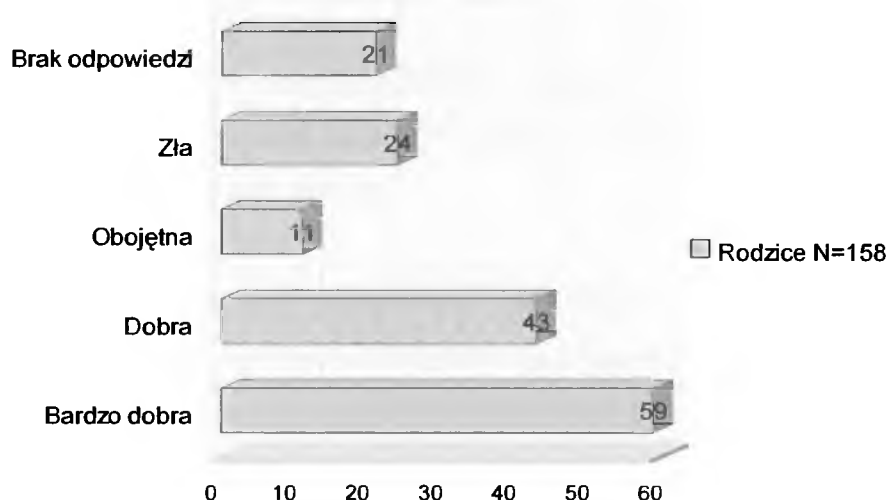
Postępowanie mediacyjne jest wielokrotnie tańsze i szybsze, bo znacznie mniej sformalizowane niż postępowanie sądowe. Wydaje się, iż osoby, które miały okazję się o tym przekonać w większości podzielają zdanie o słuszności idei naprawczej. Celem mediacji nie jest ustalenie prawdy obiektywnej ani przyznawanie

²⁶⁶R.Fische, W.Ury, B.Patton: *Dochodząc do tak..* Warszawa 2005, s. 9.

racji. Jest ona sposobem rozwiązania problemu, podstawą ukształtowania stosunków między stronami. Może być spojrzeniem w przyszłość.

Prowadzenie jakichkolwiek rozmów pojednawczych zależy od gotowości stron do dyskusji, otwartości w artykułowaniu obaw i zastrzeżeń. Mediacja stwarza do tego warunki, gwarantując prywatny charakter dyskusji klauzulą poufności. Ze względu na powyższe, w odróżnieniu od stron postępowań sądowych uczestnicy mediacji są w znacznie większym stopniu usatysfakcjonowani merytorycznym rozwiązaniem sporu, jak i sposobem, w jaki efekt został osiągnięty. Nawet jeśli nie dojdzie do ostatecznego porozumienia uczestnicy mają możliwość przeanalizowania ważnych dla siebie kwestii, wyartykułowania swych racji i sporządzenia tzw. protokołu rozbieżności, aby wyrażnie zdać sobie sprawę z dzielących ich różnic, więc tym bardziej dostrzec wspólne płaszczyzny²⁶⁷.

Wykres 16: Oceny procesu mediacji przez rodziców nieletnich.

Źródło: Opracowanie własne.

Postępowanie mediacyjne można ująć w następujący schemat.

Mediator:

- Otrzymuje wniosek/postanowienie o skierowaniu sprawy do mediacji,
- Nawiązuje kontakt ze stronami, uzyskuje zgodę na postępowanie,
- Zbiera i analizuje informacje,
- Wybiera strategię i sporządza plan postępowania,

²⁶⁷Obszernie na te temat pisze M. Żurawska: *Mediacja – nowa metoda rozwiązywania sporów z zakresu prawa pracy*. „Lus ed administration”, zeszyt specjalny: *Arbitraż i mediacja jako instrumenty wspierania przedsiębiorczości*. Rzeszów 2006, s. 225.

- Rozpoczyna posiedzenia mediacyjne,
- Wyjaśnia okoliczności sporne, faktyczne i prawne sprawy,
- Wspiera negocjacje stron, ułatwia rozmowę,
- Generuje opcje rozwiązań i współtowarzyszy w ocenie ich realności,
- Kończy postępowanie mediacyjne.

Cechy dobrego mediatora

Rodzice uczestniczący w badaniu poproszeni zostali o odpowiedź na pytanie jakie, w ich mniemaniu, cechy powinien posiadać dobry mediator. Uzyskane odpowiedzi budują pewien obraz osoby, która w opiniach badanych może pełnić tę funkcję. Pytaniem tym nakreślono obraz idealnego mediatora. W toku badań, a także analizując zdobyte drogą wywiadu informacje ustalono jakimi cechami w opiniach opiekunów powinien dysponować „idealny mediator”. Poniżej przedstawiono kilka wypowiedzi rodziców:

Idealny mediator to osobą pełną empatii, do tego profesjonalnie przygotowana do pełnienia swojej funkcji. Idealny mediator powinien podpowiadać rozwiązania najkorzystniejsze dla stron.

Mediator musi być osobą z dużą energią tak by potrafił oddziaływać na nieletnich, musi budzić respekt i być doświadczony w pracy z młodzieżą.

Nie wiem jaki powinien być idealny mediator, uważam jednak, iż najważniejsze jest by potrafił profesjonalnie podejść do sprawy tak by w sposób ugodowy rozwiązać konflikt.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć katalog cech i zachowań, których oczekuje się od mediatora. Najczęściej pisze się i mówi o umiejętnym posługiwaniu się procedurami, metodami i technikami mediacyjnymi. Profesjonalizm to przede wszystkim znajomość rzemiosła: psychologii konfliktu, prawidłowej komunikacji, zasad i procedur negocjacji, mediacji, reguł „temidy” (wymiaru sprawiedliwości). Równie ważne jak profesjonalizm są cechy charakteryzujące mediatora jako człowieka:

- szacunek, empatia i pokora - wobec tego co jest, siebie i innych ludzi, ludzkich spraw, poszanowanie wartości innych,
 - respekt wobec ludzkich więzi, lojalność wobec cnót moralnych i uniwersalnych wartości etycznych,
 - świadomość siebie i wewnętrzna siła (stałe poznawanie siebie, własna terapia),
 - świadomość potrzeby doskonalenia, zdolność panowania nad swoimi emocjami.
- Cechy wskazane przez badanych są niemalże odzwierciedleniem opisanych powyżej, respondenci jako najważniejsze wskazywali:
- umiejętność słuchania, empatię, profesjonalizm, znajomość procedur i doświadczenie w pracy z młodzieżą.

Mediacja jako alternatywa dla tradycyjnych środków wychowawczych w opiniach i doświadczeniach uczestników mediacji dla nieletnich.

Tabela 46: Analiza odpowiedzi rodziców na pytanie: Co spowodowało, że wyraził(a) Pan(i) zgodę na uczestnictwo syna/córki w mediacji?

Kategoria odpowiedzi	Rodzice (N=158)	
	L	%
Chęć uczestnictwa syna/córki w mediacji	46	29
Zobowiązanie przez sąd	36	23
Efekt wychowawczy mediacji	24	15
Możliwość ugodowego załatwienia sporu	20	13
Zlecenie postępowania przez sąd	2	1
Brak odpowiedzi	33	21

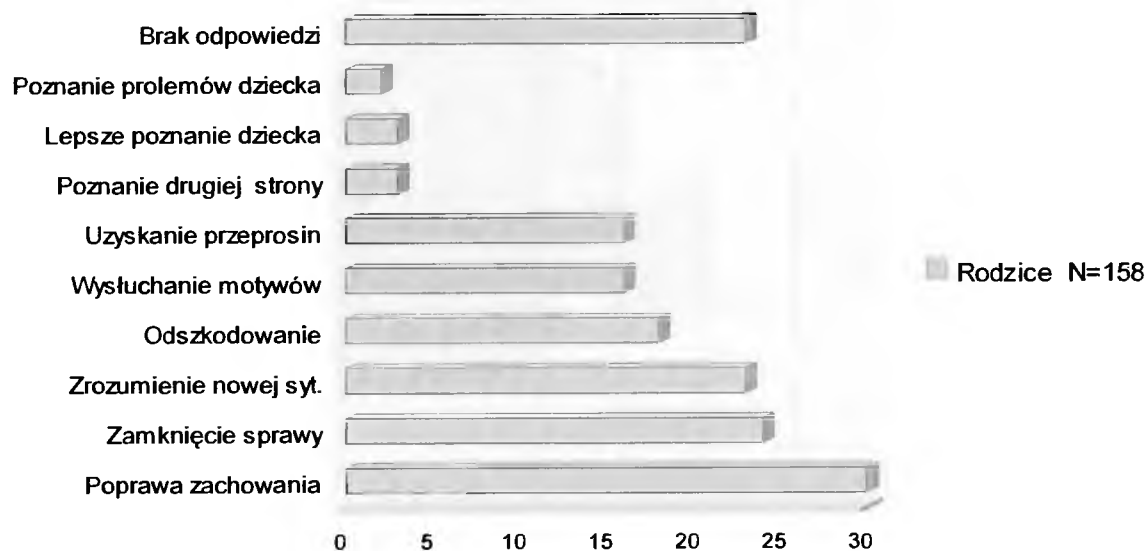
Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 47: Oczekiwanie rodziców, co do skutków mediacji.

Kategoria odpowiedzi	Rodzice (N=158)	
	L	%
Poprawa zachowania syna/córki	30	19
Zamknięcie sprawy, zakończenie sporu	24	15
Zrozumienie nowej sytuacji	23	14
Otrzymanie zadośćuczynienia	18	11
Wysłuchanie motywów, wersji drugiej strony	16	10
Uzyskanie przeprosin	16	10
Poznanie drugiej strony	3	2
Lepsze poznanie dziecka	3	2
Poznanie problemów dziecka	2	1
Brak odpowiedzi	23	14

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 17: Oczekiwania rodziców - ujęcie graficzne problemu.

Źródło: Opracowanie własne.

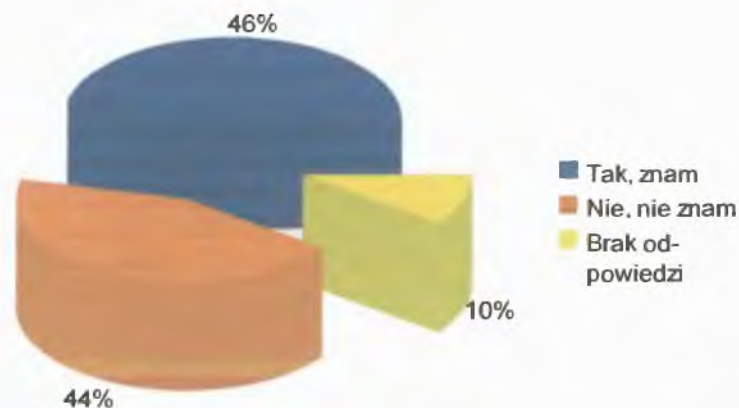
Do mediacji kwalifikowane są takie sprawy, w których okoliczności popełnienia czynu nie budzą wątpliwości. Kryteria wybierania spraw są określone raczej ogólnie. Nie przesądzono z góry rodzaju przestępstw, w których może być prowadzona mediacja. Przyjęto natomiast, że czyn nie może być zbyt poważny, a sprawa zbyt złożona. Również wyrządzona przez nieletniego szkoda nie może być nadmiernie wysoka, aby zadośćuczynienie uczynić realnym. Nie mogą też występować przeciwwskazania do prowadzenia mediacji ze względu na bezpieczeństwo. Nieletni nie może być w dużym stopniu zdemoralizowany ani np. uwikłany w działania grupy przestępczej.

Tabela 48: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Czy znasz alternatywne metody reakcji na zachowania przestępcze nieletnich?

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Tak	73	46
Nie	69	43
Brak odpowiedzi	16	10

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 18: Znajomość alternatywnych metod reakcji na zachowania przestępcze nieletnich (odpowiedzi nieletnich) – ujęcie procentowe.

Źródło: Opracowanie własne.

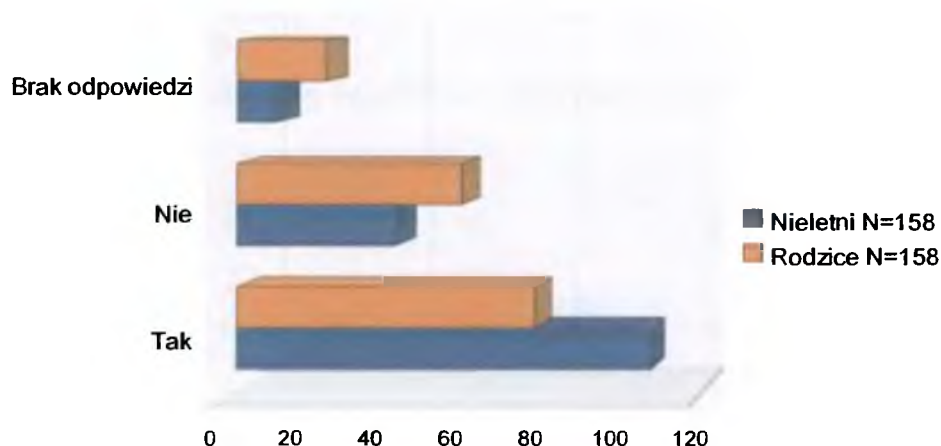
Tabela 49: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Jakie znasz metody rozwiązywania sporów?

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Mediacja	69	44
Rozmowa	47	30
Sesje naprawcze	5	3
Negocjacje	5	3
Skierowanie sprawy na policję / do sądu	4	2,5
Arbitraż	3	2
Brak odpowiedzi	25	15,5

Źródło: Opracowanie własne.

Wskazane przez nieletnich - inne niż sądowe - metody rozwiązywania konfliktów pokazują jak proste, a zarazem skuteczne są najstarsze metody oparte na rozmowie. Badanie dowodzi, iż 44% nieletnich rozumie i zna mediację jako metodę rozwiązywania sporów, 30% za metodę rozwiązywania sporów uważa rozmowę, po 3% sesje naprawcze i negocjacje. Natomiast 16% nie udzieliło odpowiedzi na tak przedstawione pytanie, a ponad 4% respondentów wymieniło skierowanie sprawy na policję (bądź do sądu) lub arbitraż jako metodę rozwiązywania sporów. Mediacja a pojednanie zwaśnionych stron i zrozumienia wyrządzonej krzywdy. Opinie uczestników.

Wykres 19: Graficzne przedstawienie odpowiedzi uczestników postępowania na pytanie: Czy mediacja daje szansę zmienić sposób myślenia o karze i sprawiedliwości?

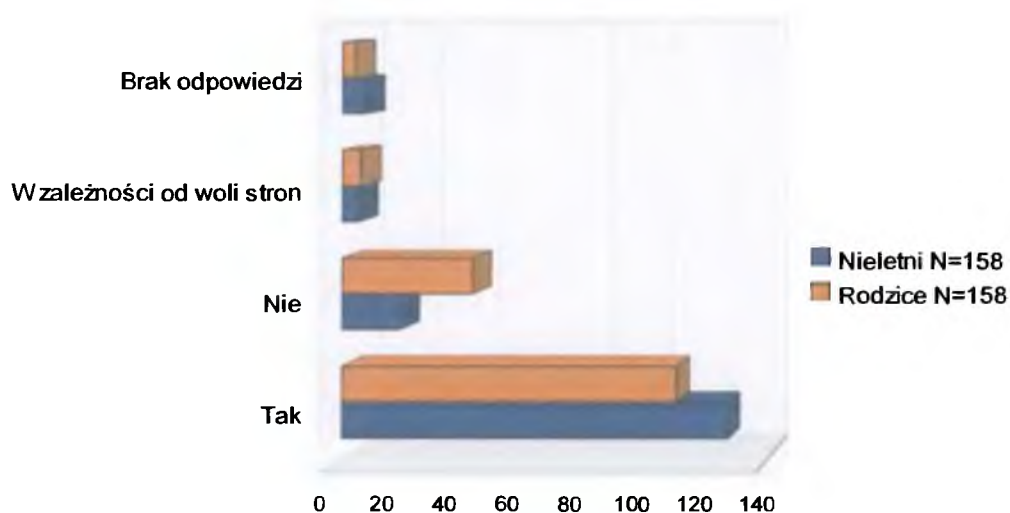
Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 50: Odpowiedź respondentów na pytanie: Czy mediacja daje szansę zmienić sposób myślenia o karze i sprawiedliwości?

Odpowiedź	Nieletni (N=158)		Opiekunowie (N=163)	
	L	%	L	%
Tak	107	68	77	49
Nie	41	26	58	37
Brak odpowiedzi	10	6	23	14

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 20: Zestawienie odpowiedzi uczestników postępowania mediacyjnego na pytanie: czy pojednanie jest możliwe?

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 51: Analiza odpowiedzi nieletnich i rodziców na temat: Czy pojednanie jest możliwe?

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)		Rodzice N=158	
	L	%	L	%
Tak	127	80	107	68
Nie	19	12	41	26
W zależności od dobrej woli stron	5	3	6	4
Brak odpowiedzi	7	5	4	2

Źródło: Opracowanie własne.

Mediacja jest bardziej "przyjazna dla użytkownika" niż tradycyjna procedura sądowa, jest mniej formalna - uczestnicy mogą swobodnie poruszać te kwestie, które wydają się im problematyczne i poszukiwać dla nich rozwiązań. Jako "procedura" poufna pozwala na uniknięcie publicznego roztrząsania istotnych dla stron kwestii. Mediator pomaga stronom w przyjrzeniu się i głębszej analizie ich potrzeb przy jednoczesnym zachowaniu prywatności. Nawet jeśli nie dojdzie do ostatecznego porozumienia, uczestnicy mają możliwość przeanalizowania ważnych dla siebie kwestii, wyartykułowania swych interesów i sporządzenia tzw. "protokołu rozbieżności", aby z jednej strony wyraźnie zdać sobie sprawę z dzielących ich różnic, z drugiej zaś - dostrzec wspólne płaszczyzny porozumienia. Mediacja nie polega więc na udzieleniu odpowiedzi na pytanie, kto ma rację, a kto nie? - bowiem mediacja, w przeciwieństwie do postępowania sądowego, nie koncentruje się na przeszłości.

3. Doświadczenia mediatorów odnośnie mediacji w sprawach nieletnich.

Doświadczenie zawodowe badanych mediatorów

W badaniu wzięło udział 60 mediatorów z województwa śląskiego. Badani mediatorzy wpisani są na listy mediatorów dla nieletnich przy prezesach sądów okręgowych w Gliwicach, Katowicach, Bielsku – Białej i Częstochowie.

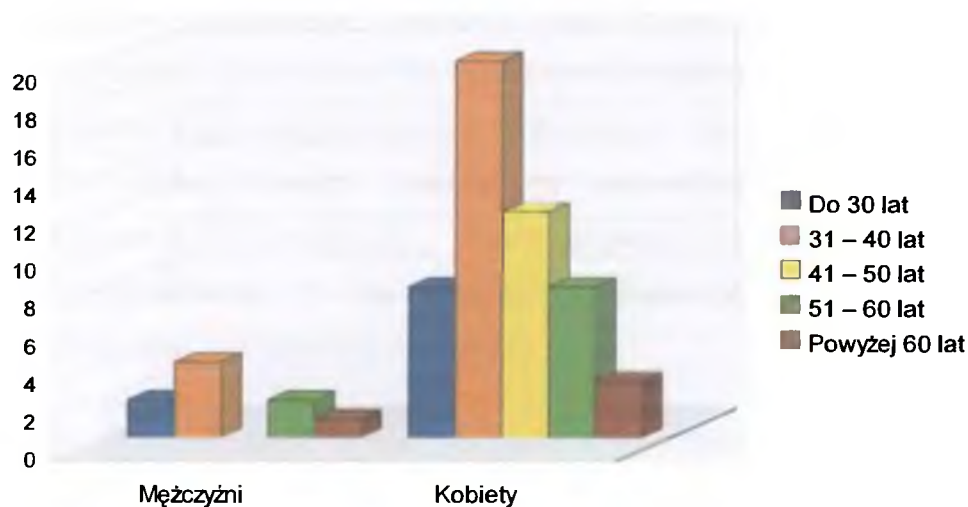
Według obowiązujących przepisów mediatorem sądowym do spraw nieletnich może być osoba godna zaufania która:

- ukończyła 26 lat,
- korzysta z pełni praw cywilnych i publicznych,
- biegle włada językiem polskim w mowie i piśmie,
- posiada wykształcenie z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii, resocjalizacji lub prawa oraz ma doświadczenie w zakresie wychowania lub resocjalizacji młodzieży,
- posiada umiejętności rozwiązywania konfliktów oraz nawiązywania kontaktów międzyludzkich,
- dają rękojmię należytego wykonywania obowiązków, odbyła szkolenie dla mediatorów, została wpisana do wykazu²⁶⁸.

Badani mediatorzy stanowią grupę składającą się w większości z kobiet doświadczonych w pracy resocjalizacyjnej, posiadających wykształcenie wyższe pedagogiczne oraz kilkuletnie doświadczenie w prowadzeniu mediacji. Szczegółowe opisy grupy badawczej przedstawiają wykres i tabele.

²⁶⁸Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich § 4.

Wykres 21: Badani mediatorzy z podziałem na płeć i wiek.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 52: Wiek i płeć badanych mediatorów.

Płeć	Do 30 lat	31 – 40 lat	41 – 50 lat	51 – 60 lat	Powyżej 60 lat
Mężczyźni	2	4	0	2	1
Kobiety	8	20	12	8	3

Źródło: Opracowanie własne.

Badani zostali również poproszeni o odpowiedź na pytanie czy przed uzyskaniem uprawnień mediacyjnych prowadzili pracę resocjalizacyjną. Tabela nr 53 przedstawia wyniki badań.

Tabela 53: Doświadczenie w pracy resocjalizacyjnej badanych mediatorów.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)	
	L	%
Posiada	46	77
Nie posiada	14	23

Źródło: Opracowanie własne.

Kwalifikacje zawodowe uprawniające do prowadzenia mediacji

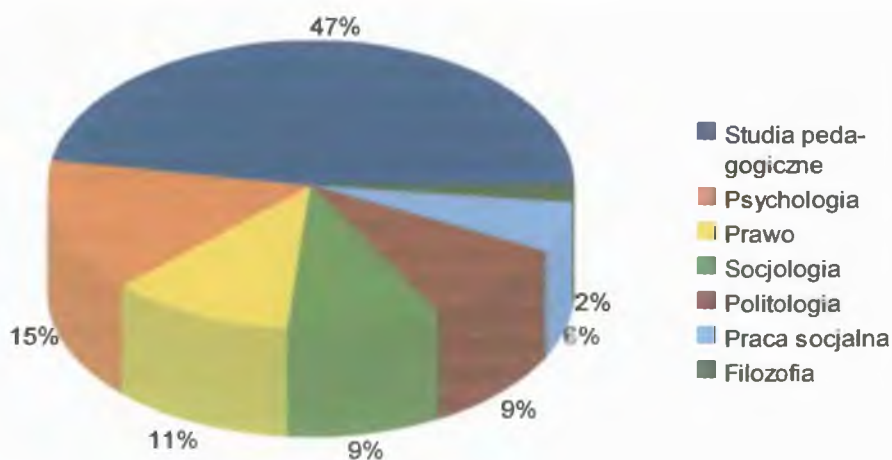
Wśród badanych mediatorów, największą liczbę respondentów, bo aż 22 osoby stanowili nauczyciele, następna grupa to pracownicy socjalni i pracownicy ośrodków pomocy społecznej (13 osób) oraz pracownicy świetlic środowiskowych, stowarzyszeń i organizacji statutowo zajmujących się resocjalizacją nieletnich oraz wsparciem rodzin (8 osób). Dwie osoby zatrudnione są w rodzinnym ośrodku diagnostyczno – konsultacyjnym. Jedna prowadzi pogotowie rodzinne. Pozostali badani zadeklarowali, iż nie posiadają doświadczeń zawodowych z zakresu resocjalizacji oraz wychowania młodzieży.

Tabela 54: Doświadczenie zawodowe badanych mediatorów.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)	
	L	%
Nauczyciele	22	37
Pracownicy socjalni i OPS	13	22
Organizacje społeczne, świetlice środowiskowe	8	13
RODK	2	3
Pogotowie rodzinie	1	1,5
Brak doświadczeń w resocjalizacji młodzieży	14	13

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 22: Wychowanie badanych mediatorów (udział procentowy).

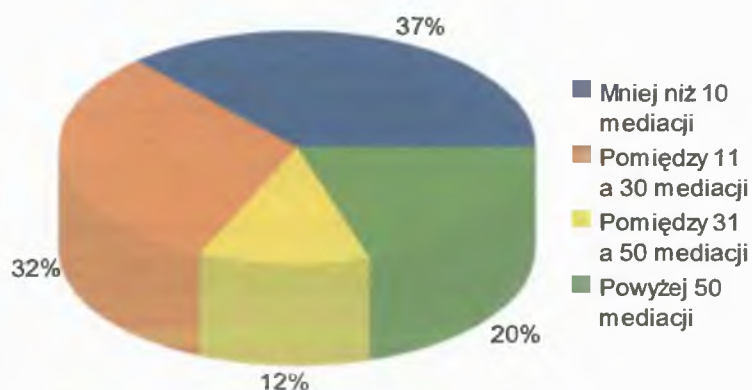
Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 55: Kierunek ukończonych studiów (mediatorzy N=60).

Wykształcenie		przeciętne doświadczenie	przeciętny wiek
St. pedagogiczne	25	4,2 lata	do 40 lat
Psychologia	8		
Prawo	6		
Socjologia	5		
Politologia	5		
Praca socjalna	3		
Filozofia	1		

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 23: Doświadczenia w postępowaniu mediacyjnym (ujęcie procentowe).

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 56: Doświadczenie badanych mediatorów.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)	
	L	%
Mniej niż 10 mediacji	22	37
Od 11 do 30 mediacji	19	32
Od 31 do 50 mediacji	7	12
Powyżej 50 mediacji	12	20

Źródło: Opracowanie własne.

Początkujący mediatorzy biorą na swoje barki odpowiedzialność za konflikt. Co wynika także z analizy odpowiedzi na pytania o przebieg i najważniejsze etapy mediacji. Mało doświadczony mediator przystępuje do pracy z zaangażowaniem oraz dużą wiedzą na temat teorii konfliktów, metod i technik wspomagających komunikację i negocjacje, starają się jak najwięcej i jak najszybciej przekazać swoim klientom. Zdarza się, że interweniując w ten sposób, pozbawiają uczestników szansy samodzielnego, dojrzałego uporania się z własnymi problemami. Tymczasem głównym celem pracy z konfliktem powinno być uruchomienie inicjatywy stron, umożliwienie im jak najaktywniejszego uczestnictwa w rozwiązywaniu sporu, stymulowanie drzemiących w nich sił do pokonania własnych problemów. Okazuje się także, że im większe doświadczenie zawodowe i, co niestety często się z tym wiąże, im większa rutyna, tym wcale nie jest łatwiej dokonać „jakościowego” przejścia od własnych koncepcji do wiary w możliwości tkwiące w stronach sporu. To zrozumiałe zjawisko - im więcej bowiem praktykujemy, tym więcej umiemy i tym silniejszy pojawia się w nas impuls, aby tę wiedzę przekazywać, aby się nią dzielić. Tymczasem w mediacji ważne jest, aby pozwolić klientom na samodzielne poszukiwania, we właściwym dla nich tempie oraz w oparciu o własne doświadczenia i wewnętrzną mądrość. Aby stosować taki styl pracy, niezbędna jest przede wszystkim samoświadomość mediatorów i doskonalenie umiejętności rezygnacji ze sprawowania władzy nad konfliktami innych. Badania pokazały także jak kończyły się mediacje prowadzone przez uczestniczących w badaniu mediatorów.

Tabela 57: Skuteczność²⁶⁹ postępowania mediacyjnego z wyszczególnieniem doświadczenia w prowadzeniu mediacji.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy najmniej doświadczeni (N=22)	Mediatorzy ze stażem od 11 do 30 mediacji (N=19)	Mediatorzy ze stażem do 50 mediacji (N=7)	Mediatorzy najbardziej doświadczeni (N=12)
Ugoda	11	20	19	76
Brak ugody	5	9	5	11
Inne rozwiązanie	1	1	0	2

Źródło: Opracowanie własne.

²⁶⁹Określenie *skuteczność* w postępowaniu mediacyjnym definiowane jest - przez badanych mediatorów - jako zakończenie mediacji ugodą. Pomimo, iż teoria mediacji nie określa ugody jako jedynego celu postępowania, to często jest to (liczbowy) odnośnik skuteczności tego środka.

Badania dowodzą, że największą skutecznością cieszą się mediatorzy z największym stażem. Duże doświadczenie w prowadzeniu mediacji zadeklarowało 12 osób, łącznie przeprowadzili oni 89 mediacje, gdzie aż 76 zakończyło się spisaniem ugody. Najrzadziej ugoda mogą pochwalić się najmniej doświadczeni mediatorzy. Na 17 przeprowadzonych spraw 11 zakończyło się spisaniem ugody, a 5 zakończyło się jej brakiem. Jedna sprawa miała inne rozwiązanie (zerwanie mediacji przez stroną konfliktu).

Zauważyć należy także, że ze względu na zakładany cel mediacja występuje jako: mediacja ukierunkowana na rozwiązanie sporu (*settlement – directed mediation*), mediacja terapeutyczna (*therapeutic mediation*) oraz mediacja przekształcająca (*transformative mediation*)²⁷⁰. W każdym z tych modeli celem jest osiągnięcie porozumienia, niemniej możliwe jest dodatkowe wykorzystanie procesu mediacji do terapii lub zmiany postaw i umiejętności uczestników. Kluczowymi kwestiami, mającymi wpływ na przebieg i wynik mediacji okazują się być profesjonalizm mediatora i w pewnym stopniu związane z nim zaufanie stron do niego. Do jego zadań należy kontrolowanie realności i wykonalności propozycji, poszukiwanie wszelkich dostępnych opcji i alternatywnych rozwiązań, poszerzanie źródeł informacji oraz przyjęcie na siebie odpowiedzialności za decyzje satysfakcjonujące i akceptowalne, ale zagrażające stronom utratą twarzy. Powinien on dążyć do uświadomienia nieletnim zależności ich roszczeń od pewnych wartości i norm społecznych, które mają zastosowanie do przedmiotu sporu²⁷¹. Podczas rozmów mediator, poza kierowaniem procesem poszukiwania rozwiązania, uczy uczestników komunikacji w szczególności oddzielania emocji od zakresu przedmiotowego sporu. Podkreślana jest również funkcja edukacyjna, polegająca na pokazaniu stronom, w jaki sposób można kooperacyjnie rozwiązywać problemy. Mediator jest zobligowany do porządkowania zachowania i wypowiedzi stron. Reasumując osiągnięcie ugody nie musi być sytuacją „wygranej mediatora”. Proces pokazuje, iż kolejne etapy, aż do końcowego porozumienia (lub jego braku) uczą strony odpowiednich reakcji na zachowania uznawane za szkodliwe.

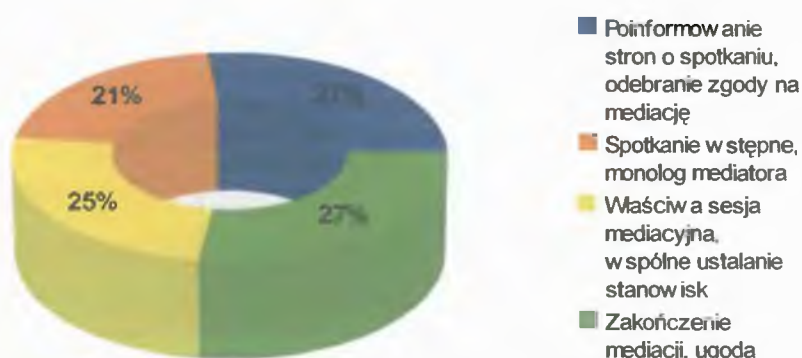
²⁷⁰Zob. Parkinson L., *Family Mediation*, s. 82 – 85.

²⁷¹A. Korybski: *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA*, Lublin 1993, s. 117.

Przebieg procesu mediacji

Na pytanie o przebieg procesu mediacji odpowiedzieli mediatorzy uczestniczący w badaniu. Większość respondentów opisała proces mediacji dzieląc go na kilka najważniejszych etapów. Najczęstsze odpowiedzi przedstawia wykres 24 i tabela 58.

Wykres 24: Proces mediacji według mediatorów (ujęcie procentowe).

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 58: Przebieg mediacji według mediatorów.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)	
	L	%
Poinformowanie stron o spotkaniu, odebranie zgody na mediację	52	87
Wstępne spotkanie ze stronami, monolog mediatora	41	68
Właściwa sesja mediacyjna, wspólne ustalanie stanowisk	49	82
Zakończenie mediacji, ugoda	53	88

Źródło: Opracowanie własne. (Dane nie sumują się do 100%, gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

W czterech przypadkach zdarzyło się, iż rozpytywani nie udzielili odpowiedzi na zadane pytanie informując, iż nie mają doświadczenia w samodzielnym prowadzeniu mediacji.

Według literatury przedmiotu proces mediacji można podzielić na kilka etapów. Pierwszym z nich jest zaproszenie do udziału w spotkaniu mediacyjnym. Zazwyczaj odbywa się to poprzez zawiadomienie listowne, w którym zaznaczone jest miejsce, czas i krótkie wyjaśnienie zasad mediacji. Dalszą część mediacji można podzielić na następujące etapy:

- Monolog mediatora – wypowiedź mediatora otwierająca pierwsze spotkanie stron powinna służyć stworzeniu klimatu otwartości i wiarygodności, umożliwić kontrolę nad przebiegiem mediacji, wyjaśnić przebieg i procedury stosowane w procesie dochodzenia do ugody, rolę mediatora, określić warunki i zasady prowadzenia sesji mediacyjnych,
- Prezentację przez strony swoich stanowisk – w osobnych wystąpieniach, każda ze stron prezentuje swoje interpretacje zdarzeń, faktów,
- Wentylacja – w trakcie prezentacji swoich stanowisk dochodzi do tzw. „wentylacji”. Może to być najważniejsza część mediacji, daje ona bowiem możliwość uzewnętrznienia stronom swoich uczuć, emocji, złości, gniewu, frustracji. Takie „wyładowanie” otwiera drogę do rzeczowej dyskusji. Wentylacja daje mediatorowi możliwość zaobserwowania prawdziwych interesów stron. Powinna się ona odbywać w trakcie procesu i w obecności obydwu stron. Mediator musi jednak uważać, aby nie wymknęła się spod kontroli i nie spowodowała załamania się całego procesu dochodzenia do ugody. Ważne jest także, aby na tym etapie jedna ze stron nie zdominowała drugiej,
- Omówienie problemów i stanowisk – na tym etapie mediator stara się, aby strony szerzej wypowiadały się i precyzowały informacje, które pojawiły się w trakcie wentylacji i wstępnej prezentacji stanowisk. Teraz zostają sformułowane prawdziwe problemy i przedstawione właściwe interesy. Mediator na tym etapie powinien upewnić się, że każda ze stron w pełni rozumie swoje interesy i propozycje oraz interesy i propozycje drugiej strony,
- Podsumowanie, precyzowanie stanowisk – w różnych fazach procesu mediacji, mediator powinien podsumowywać informacje i dane, które zostały

zaprezentowane do danego momentu. Służyć to ma przypominaniu reguł proceduralnych, rozwiązywaniu niektórych problemów, zidentyfikowaniu nierozwiązanych problemów, którymi należy zająć się później, omówieniu propozycji zajmowanych w danym momencie co do niektórych problemów. Mediator sprawdza także możliwość poniesienia przez strony konsekwencji zawarcia ugody oraz możliwości wykonania postanowień porozumienia.

- Uгода lub jej brak – osiągnięte ustalenia należy zapisywać, jednocześnie sprawdzając czy obie strony zgadzają się na zawarte sformułowania. Dojście do zamknięcia poruszanych kwestii jest ważne we wszystkich etapach mediacji. Dąży się do tego by miało miejsce w całym procesie mediacyjnym, a nie tylko na zakończenie postępowania. Powinno się je osiągać w czasie ustalania reguł proceduralnych oraz w czasie negocjacji merytorycznych. Udzielane przez respondentów odpowiedzi były zbieżne z teorią dotyczącą przebiegu mediacji, co świadczy o wiedzy na temat mediacji oraz umiejętności nazwania kolejnych etapów procesu.

Koleją kwestią poddaną badaniu są przekonania respondentów o najistotniejszym elemencie mediacji. Badani mediatorzy, a także uczestniczący w spotkaniach nieletni zostali poproszeni o wskazanie najważniejszego – w ich opinii – etapu mediacji. Wyniki badań przedstawia tabela.

Tabela 59: Najważniejsze etapy postępowania mediacyjnego zdaniem mediatorów i nieletnich.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)		Nieletni (N=158)	
	L	%	L	%
Wspólne spotkanie stron	18	30	31	62
Spisanie ugody, porozumienia	8	13	44	28
Każda część mediacji jest tak samo istotna	17	28	23	14,5
Spotkania indywidualne	7	12	4	2,5
Monolog mediatora – wyjaśnienie zasad mediacji	4	7	1	0,5
Nie wiem	1	2	49	31
Inne	5	8	6	4

Źródło: Opracowanie własne.

Zestawiając odpowiedzi respondentów zauważyć należy, że nieletni uczestnicy postępowania inaczej oceniają wagę poszczególnych elementów mediacji od mediatorów. Aż 49 (31%) nieletnich odpowiedziało, że nie wie, która część postępowania mediacyjnego jest najważniejsza, natomiast 44 (28%) pytanym nieletnim twierdzi, że spisanie ugody stanowi istotę mediacji. Dla uczestników postępowania nie jest najważniejsza formuła spotkań, lecz osiągnięcie celu, którym jest odpowiednio sformułowana ugoda. Mediatorzy natomiast za najważniejsze w postępowaniu mediacyjnym uznali wspólne spotkanie stron – 18 respondentów (30%) oraz każdy z etapów – 17 mediatorów (28%). Za mniej ważne uznali: spisanie ugody - 8 mediatorów (13%), spotkania indywidualne – 7 (12%) oraz monolog mediatora – 4 (7%).

Współpraca z instytucjami kierującymi do mediacji

Współpraca z organami zlecającymi mediację zaczyna się od zapoznania ich z instytucją postępowania mediacyjnego. Takie działanie najczęściej nosi znamiona reklamy czy propagowanie usług mediacyjnych. W związku z tym badani mediatorzy zostali poproszeni o opisanie czy propagują ideę mediacji oraz w jaki sposób.

Tabela 60: Propagowanie idei mediacji przez badanych mediatorów.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)	
	L	%
Tak, propaguję poprzez:	51	85
Organizowanie konferencji	9	15
Ulotki, informacje na stronach internetowych	11	18
Artykuły w prasie	7	12
Spotkania (sąd, policja, prokuratura)	19	32
Brak odpowiedzi	5	8
Nie, nie propaguję.	9	15

Źródło: Opracowanie własne.

Najczęstsze odpowiedzi udzielane przez respondentów, to te o promocji mediacji, poprzez:

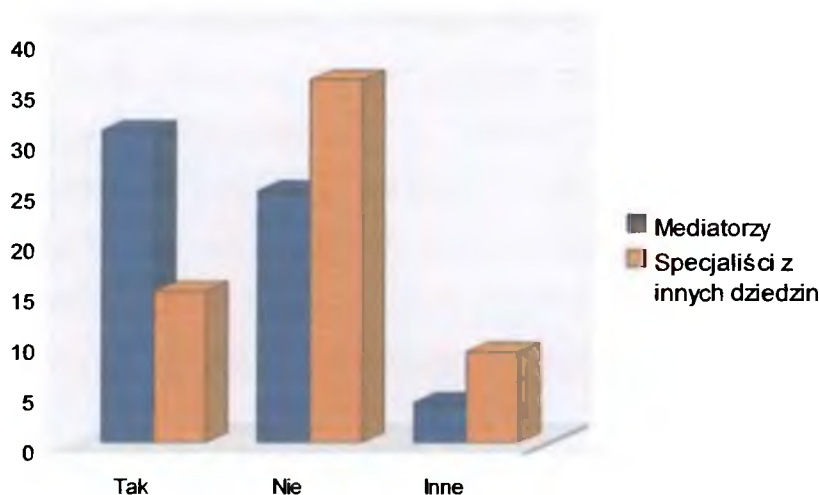
- organizowanie konferencji, szkoleń, pogadanek, spotkań tematycznych,
- ulotki, informacje na stronach internetowych,
- artykuły w prasie,
- indywidualne spotkania z sędziami, prokuratorami, policją.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż Społeczna Rada do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości uchwałą z dnia 26.06.2006r. określiła standardy, którymi winien kierować się mediator podczas postępowania. Standardy nakazują między innymi, współpracę z innymi specjalistami dla dobra postępowania mediacyjnego. Opisane jest, że mediator może zaproponować stronom skorzystanie z pomocy odpowiedniego specjalisty mimo, iż decyzja o skorzystaniu z usług specjalisty pozostaje w rękach stron. W trakcie mediacji mediator nie wchodzi w rolę innego specjalisty, nawet pomimo posiadania

wiedzy z danej dziedziny. Mediator, współpracując ze specjalistami, nie narusza zasady poufności.

W związku z powyższym badani odpowiedzieli na pytanie o współpracę z mediatorami oraz innymi specjalistami.

Wykres 25: Deklarowana współpraca mediatorów ze specjalistami z innych dziedzin oraz innymi mediatorami.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 61: Współpraca ze specjalistami z innych dziedzin oraz innymi mediatorami.

Kategoria odpowiedzi	Deklarowana współpraca z mediatorami (N=60)	Współpraca ze specjalistami z innych dziedzin (N=60)
Tak	31	15
Nie	25	36
Inna odpowiedź ²⁷²	4	9

Źródło: Opracowanie własne.

Badania pokazują, że większość mediatorów współpracuje z innymi mediatorami, natomiast nie korzysta z pomocy specjalistów z innych dziedzin. Wydaje się, że taka tendencja nie ma odzwierciedlania w potrzebach stron zgłaszających się na postępowanie mediacyjne. Wynika z ograniczeń spowodowanych procedurą, ponadto jest to związane z „zawłaszczeniem przez mediatorów problemu stron – monopolem na rozwiązywanie konfliktu”. Współpraca z

²⁷²Kategoria inna odpowiedź odnosi się do sytuacji, w których badani niejednoznacznie wypowiedzieli się na zadane pytanie. W przypadku omawianego problemu padały następujące odpowiedzi: współpracuję jedynie w ramach wykonywanego zawodu, współpracuję sporadycznie, współpracuję okazjonalnie, nie współpracuję, ponieważ przepisy zobowiązują mnie do zachowania tajemnicy, w zależności od sytuacji (problemu, klienta).

organami zlecającymi mediacje jest dla środowiska mediatorów istotna. Z uwagi na szczególne cechy zjawiska przestępczości młodocianych oraz jego dynamiczny i zmienny charakter wymaga, aby osoby mające zawodowo do czynienia z nieletnimi sprawcami wykroczeń - sędziowie, prokuratorzy, adwokaci, policjanci, urzędnicy, mediatorzy, pracownicy społeczni, pracownicy odpowiednich ośrodków itp. - otrzymały jak najbardziej specjalistyczne, stale aktualizowane wykształcenie. Stąd próby mediatorów dotarcia do środowisk prawniczych z wiedzą mediacyjną. Biorąc ponadto pod uwagę, że zajmujący problem ma oczywisty wymiar społeczny i obywatelski, nie można pominąć w tym procesie udziału wszelkich organizacji i działaczy społecznych powiązanych z tą dziedziną (organizacje tzw. trzeciego sektora, stowarzyszenia, rodziny, organizacje pozarządowe itp.). Powinny one uczestniczyć w tworzeniu odpowiednich programów, istotne jest zaangażowanie organizacji pozarządowych w konstruowanie programów mediacyjnych. Pozwoli to udostępnić wiedzę osobom najbardziej zainteresowanym.

Uгода mediacyjna, nadzór nad realizacją podjętych zobowiązań, uwarunkowania skuteczności mediacji.

Uгода mediacyjna jest dokumentem powstałym w trakcie sesji wspólnej. Zawiera punkty wypracowane przez strony i zredagowane przez mediatora, który dba, aby ugoda była zgodna z prawem i zasadami współżycia społecznego oraz aby nie zmierzała do obejścia prawa. Uгода zostaje podpisana przez strony, które potwierdzają tym samym wolę realizowania jej postanowień. Badani mediatorzy zostali poproszeni o opisanie jak wygląda realizacja ugody mediacyjnej. Odpowiedzi respondentów zawierały się w trzech ogólnych grupach, co przedstawia tabela.

Tabela 62: Nadzór nad realizacją ugody mediacyjnej w opiniach badanych mediatorów.

Kategorie odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)	
	L	%
Mediator nie kontroluje ustaleń ugody mediacyjnej (realizację ugody sprawdza sąd)	21	35
Strony podczas mediacji realizują przyjęte zobowiązania (w szczególności w przypadku przeproszenia, naprawienia szkody lub zobowiązania do zachowania)	19	32
Mediator sprawdza czy ustalenia mediacji zostały wykonane (najczęściej kontaktuje się z pokrzywdzonym)	12	20
Inne	8	13

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki pokazują, iż wiedza i doświadczenie mediatorów odnośnie nadzoru nad ugodą mediacyjną są niepełne. Największa część badanych - bo aż 35% odpowiedziała, iż nie kontroluje ustaleń ugody mediacyjnej. Jedynie 20% badanych mediatorów sprawdza, czy ustalenia mediacji zostały wykonane. Taki stan rzeczy jest niepokojący zważywszy na precyzyjny zapis Rozporządzenia, gdzie w § 14 pkt 5 zapisane jest, iż mediator „pomaga w sformułowaniu treści ugody między uczestnikami i sprawdza wykonanie wynikających z niej zobowiązań”²⁷³.

Na pytanie o to co powoduje, że mediacja kończy się ugodą mediatorzy udzielili następujących odpowiedzi:

- zaufanie do mediatora, jego fachowości i umiejętności łagodzenie sporów – 12 osób,
- obawa przed karą (strach przed sądem) – 29 osób,
- satysfakcjonujące propozycje 2 strony – 11 osób,
- nastawienie stron na rozwiązanie konfliktu; musi istnieć autentyczna chęć rozwiązania poru – 19 osób,

²⁷³Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 ..., § 14 pkt. 5.

- odpowiednia wymiana informacji między nieletnimi, zrozumienie na poziomie emocjonalnym, które umożliwia racjonalne myślenie – 9 osób,
- mediator (odpowiednio prowadzi rozmowę) wspiera proces, jednak nigdy nie narzuca swojego rozwiązania – 39 osób.

Odpowiedzi mediatorów okazały się w dużej mierze tożsame z zaleceniami *Spółecznej Rady do spraw Alternatywnych Metod i Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości*.

Cytowany poniżej fragment uchwały stanowi o standardach mediacji²⁷⁴.

Mediator czuwa nad dobrowolnością uczestnictwa w mediacji i warunkami porozumienia.

- Mediator nie zmusza stron ani do podjęcia mediacji, ani do osiągnięcia porozumienia,
- Przed rozpoczęciem mediacji strony uzyskują informację o możliwości wycofania się na każdym jej etapie oraz o możliwości wybrania innego mediatora,
- Mediator powinien być zaakceptowany przez strony.

Mediator jest neutralny wobec przedmiotu sporu.

- Mediator nie narzuca stronom rozwiązań. Jest rzecznikiem rzetelnej procedury, sprzyjającej osiągnięciu dobrowolnego porozumienia.

Mediator jest bezstronny wobec uczestników mediacji.

- Mediator nie przychyli się do racji żadnej ze stron; prowadzi mediację w taki sposób, aby ewentualna nierównowaga między stronami nie wpływała na przebieg mediacji ani na jej ostateczny rezultat,
- Jeśli mediator nie jest w stanie prowadzić mediacji w bezstronny sposób, jest zobowiązany do wycofania się z postępowania mediacyjnego,
- Mediator wystrzega się stronniczości lub okazywania uprzedzeń i oceniania stron ze względu na ich pochodzenie, wykształcenie, wiek, płeć lub zachowanie podczas mediacji,
- W związku z prowadzoną mediacją mediator nie nawiązuje takich relacji, które mogą budzić wątpliwości co do jego bezstronności, a w szczególności mediator nie daje stronom ani nie przyjmuje od stron żadnych prezentów lub innych korzyści, z wyłączeniem wynagrodzenia mediatora,

²⁷⁴Uchwała z dnia 26.06.2006: *Standardy prowadzenia mediacji postępowania mediacyjnego*. Społeczna Rada do spraw Alternatywnych Metod i Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości.

- Mediator nie podejmuje się mediacji lub wyłącza się z jej kontynuowania, jeżeli uzna, że istnieje konflikt interesów o charakterze profesjonalnym lub osobistym ze stronami lub ich pełnomocnikami,
- Mediator ujawnia stronom wszelkie z nimi związki o charakterze zawodowym lub prywatnym i uwzględnia ich stanowisko w tym zakresie.

Mediator dba o poufność mediacji.

- Zarówno mediacja, jak i jej przebieg i rezultaty są objęte tajemnicą. Mediator nie ujawnia nikomu informacji, które uzyskuje podczas prowadzenia mediacji.

Mediator rzetelnie informuje strony o istocie i przebiegu mediacji.

- Przed rozpoczęciem postępowania mediacyjnego mediator przedstawia stronom zasady, przebieg, cele i możliwe rezultaty mediacji,
- Mediator wyraźnie odróżnia swoją rolę jako mediatora od innych ról zawodowych, które pełni i upewnia się, że strony są świadome tej różnicy.

Mediator współpracuje z innymi specjalistami dla dobra postępowania mediacyjnego.

- Mediator może zaproponować stronom skorzystanie z pomocy odpowiedniego specjalisty. Decyzja o skorzystaniu z usług specjalisty pozostaje w rękach stron,
- W trakcie mediacji mediator nie wchodzi w rolę innego specjalisty, nawet pomimo posiadania wiedzy z danej dziedziny,
- Mediator, współpracując ze specjalistami, nie narusza zasady poufności.

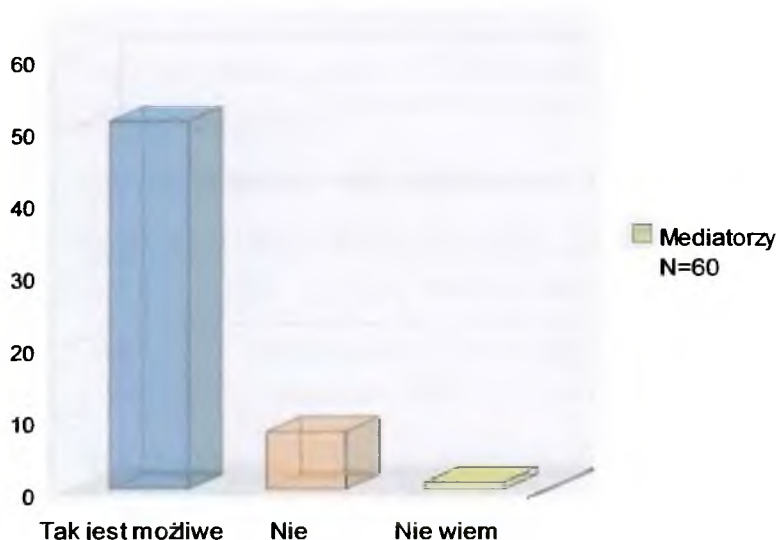
Mediator zapewnia stronom odpowiednie miejsce do prowadzenia mediacji.

- Miejsce prowadzenia mediacji powinno być neutralne i gwarantować stronom i mediatorowi poczucie bezpieczeństwa,
- Miejsce, w którym prowadzi się mediację, powinno posiadać co najmniej dwa pomieszczenia gwarantujące zachowanie prywatności stronom i poufności postępowania mediacyjnego. Powinno także zapewniać możliwość korzystania z podstawowych wygod.

Okoliczności wykluczające proces mediacji

Pierwsze pytanie dotyczyło możliwości rezygnacji mediatora z mediacji. Badani w większości odpowiedzieli się za możliwością odstąpienia od prowadzenia postępowania. Wyniki przedstawia wykres i tabela.

Wykres 26: Możliwość rezygnacji z prowadzenia mediacji (w opiniach badanych mediatorów).

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 63: Możliwość rezygnacji z mediacji w ujęciu liczbowym i procentowym (opinie badanych mediatorów).

Mediatorzy (N=60)		
Kategoria odpowiedzi	L	%
Tak, jest możliwe	51	85
Nie, nie jest możliwe	8	13
Nie wiem	1	2

Źródło: Opracowanie własne.

Badani mediatorzy niemalże zgodnie oświadczyli, że mogą zrezygnować z udziału w dalszym postępowaniu. Badani pokazują również, że mediacja z udziałem nieletnich jest szczególnym przypadkiem z uwagi na bardzo poważny aspekt wychowawczy. Część wychowawcza postępowania mediacyjnego może powodować pozytywne zmiany w osobowości nieletniego i być czynnikiem resocjalizacyjnym.

Istnieje szansa, że w trakcie mediacji osoba pokrzywdzona przestanie być dla nieletniego osobą anonimową, której nie znał, a stanie się osobą rzeczywistą. Następtwem tego może być pojawienie się u nieletniego poczucia odpowiedzialności za swoje czyny, pełniejszego zrozumienia ich konsekwencji oraz potrzeby zadośćuczynienia. Także dla osoby pokrzywdzonej mediacja ma pozytywne znaczenie. Pozwala na to by pokrzywdzony poczuł się podmiotem konfliktu oraz partnerem w rozstrzyganiu sporu. Ponadto ma poczucie, że „bierze sprawy we własne ręce”, ma wpływ na kształt ewentualnej ugody. Zanim jednak do ugody dojdzie należy szczególną uwagę zwrócić na przesłanki, które mogą wykluczać możliwość przeprowadzenia mediacji.

Celem nadrzędnym mediacji jest pojednanie stron i wypracowanie ugody satysfakcjonującej (także w sensie psychologicznym) wszystkie strony konfliktu. Aby postępowanie mediacyjne dawało rezultaty ważne jest by spełniało kilka warunków. Badani mediatorzy wskazali okoliczności wykluczające mediację, które można podzielić na 2 grupy.

- **Pierwszą** z nich stanowią przepisy wynikające z Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie postępowanie mediacyjnego w sprawach nieletnich,
- **Druą** postawa stron konfliktu oraz umiejętności mediatora.

Tabela 64: Sytuacje wykluczające mediację (zdaniem badanych mediatorów).

Grupa 1			Grupa 2		
Kategoria odpowiedzi	L	%	Kategoria odpowiedzi	L	%
Brak zgody na mediację	51	85	Silna demoralizacja nieletniego	11	18
Okoliczności wywołujące wątpliwości co do bezstronności mediatora	38	63	Choroba psychiczna, uzależnienie	9	15
Brak dobrej woli stron	21	35	Manipulacja stron	13	22
Zaangażowanie w spór	19	32	Atak uczestników postępowania- werbalny, pozawerbalny	5	8
Znajomość stron konfliktu	29	48	Znajomość stron	29	48

Źródło: Opracowanie własne. (Dane nie sumują się do 100% , gdyż badani podawali więcej niż 1 odpowiedź).

Ponadto respondenci wskazywali na cechy, które są niezbędne w prowadzeniu mediacji - na zasadzie zaprzeczenia sytuacjom wykluczającym prowadzenie procesu:

1. Mediator powinien być człowiekiem godnym zaufania, umiejącym nawiązywać kontakt z innymi ludźmi, posiadać umiejętność słuchania. Powinna cechować go cierpliwość, zrównoważenie, umiejętność koncentracji uwagi,
2. Niezmiernie ważne jest również, by posiadał predyspozycje do rozwiązywania konfliktów, rozładowania nagromadzonych negatywnych emocji u innych. Ważne jest także posiadanie doświadczenia życiowego. Rola mediatora polega więc na: dokonaniu diagnozy konfliktu (źródłem informacji dla mediatora są materiały uzyskane z sądu oraz dane uzyskane od stron w trakcie spotkań informacyjnych) i byciu bezstronnym obserwatorem, a jednocześnie aktywnym słuchaczem, pomocy stronom w zrozumieniu istoty sporu i sprecyzowaniu ich interesów sprawdzaniu

realności i wykonalności propozycji zachęcaniu do poszukiwania rozwiązań alternatywnych pomaganiu w zakończeniu sporu.

Współpraca mediatorów z rodzinami nieletnich uczestniczących w mediacji, a także z instytucjami kierującymi sprawy do postępowania mediacyjnego.

Mediatorzy zostali poproszeni o odpowiedź na pytania o uczestnictwo rodziców w mediacji oraz ich rolę w postępowaniu mediacyjnym. Pomimo wyraźnego zapisu w Rozporządzeniu²⁷⁵, gdzie ustawodawca wskazał, iż uczestnikami postępowania mediacyjnego są: nieletni, jego rodzice lub opiekunowie, pokrzywdzony oraz w przypadku gdy jest on małoletni również jego rodzice lub opiekunowie, zdarza się, iż w mediacji uczestniczą sami nieletni. Badani różnie ocenili obecność rodziców w procesie mediacji. Przypisując im rolę osób wspomagających negocjacje, lecz także opisując ją jako destrukcyjną.

Tabela 65: Uczestnictwo rodziców w mediacji prowadzonych przez badanych mediatorów.

Kategoria odpowiedzi		Mediatorzy (N=60)	
		L	%
Uczestniczą		54	90
Nie uczestniczą		3	5
Inna odpowiedź	Uczestnictwo jednego z rodziców	1	1,5
	W zależności od sytuacji, potrzeb	1	1,5
	Są obecni przy podpisywaniu ugody	1	1,5

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 66: Rola uczestniczących w mediacji rodziców – opinie mediatorów.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)	
	L	%
Pozytywna	24	40
Negatywna	30	50
Obojętna	6	10

Źródło: Opracowanie własne.

²⁷⁵Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich § 10.

Dla wyników zawartych w tabeli 66 można dokonać następujących obliczeń statystycznych:

Dominanta (Modalna) w przykładzie:

$$Mo = f_{max} = 30$$

Pozycja mediany dla $n=60$:

$$N_{Me} = 30,5$$

Natomiast mediana po podstawieniu wartości do funkcji arkusza kalkulacyjnego:

$$Me = 2$$

Korzystając z tabeli 67 dla $Me = 2$, $Me = \text{Negatywna}$.

Tabela 67: Przyporządkowanie liczb na potrzeby obliczeń statystycznych.

Kategoria odpowiedzi	Interpretacja liczbowa
Pozytywna	3
Negatywna	2
Obojętna	1

Źródło: Opracowanie własne.

W opinii mediatorów nie mniej niż 50% rodziców w badanej grupie odgrywa rolę negatywną oraz nie więcej jak 50 % negatywną.

Kwartył pierwszy Q_1 można policzyć posługując się odpowiednią funkcją arkusza kalkulacyjnego:

$$Q_1 = 2 \Rightarrow Q_1 = \text{Negatywna}$$

Wniosek: nie mniej jak jedna czwarta i nie więcej jak trzy czwarte mediatorów z badanej grupy uważa, że rola uczestniczących w mediacji rodziców jest negatywna.

Kwartył trzeci Q_3 można policzyć posługując się funkcją jak powyżej:

$$Q_3 = 3 \Rightarrow Q_3 = \text{Pozytywna}$$

Wniosek: nie więcej jak trzy czwarte i nie mniej niż jedna czwarta mediatorów z badanej grupy uważa, że rola uczestniczących w mediacji rodziców jest pozytywna.

Następnie można policzyć odchylenie ćwiartkowe Q .

$$Q = 3 - 1/2 \Rightarrow Q = 1$$

Mając obliczone odchylenie ćwiartkowe można obliczyć typowy obszar zmienności:

$$(2-1, 2+1) \Rightarrow (1 < x_{typ} < 3)$$

Wyliczymy następnie współczynnik zmienności:

$$V = 0,5$$

Współczynnik zmienności jest na poziomie 50%, tak więc cechy wykazują zróżnicowanie statystycznie istotne.

Wskaźnik skośności W_Q będzie następujący:

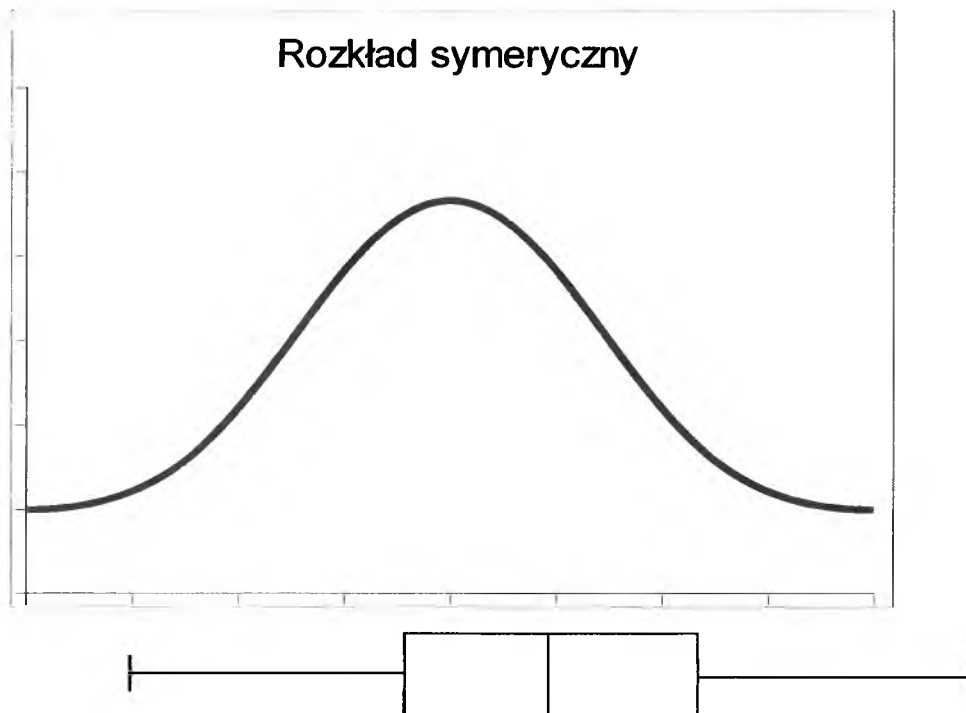
$$W_Q = (3 - 2) - (2 - 1) \Rightarrow W_Q = 0$$

W przykładzie $W_Q = 0$. Jeżeli $W_Q = 0$, to mamy do czynienia z rozkładem symetrycznym.

Pozycyjny współczynnik asymetrii A_Q będzie następujący:

$$A_Q = 0$$

Rysunek 6: Rozkład symetryczny (ujęcie graficzne).

Źródło: Opracowanie własne

Pozytywna rola opiekuna wyraża się we wspieraniu procesu dochodzenia do ugody oraz aprobacie dla postawy nieletniego, który szuka rozwiązania problemu. Wspierający rodzice szukają rozwiązania wspólnie z dziećmi. Ponadto respondenci zauważyli, iż czas mediacji to dla rodzica możliwość lepszego zrozumienia potrzeb dziecka. Oczywiście jest fakt, iż nigdzie indziej, lecz właśnie w domu, powinno się rozpoczynać kształtowanie nawyków i poglądów młodego człowieka. W rodzinie powinno nauczyć się pełnienia przyszłych ról społecznych. Dobrze przygotowanie tego typu, otrzymują tylko te dzieci, których rodzice systematycznie usamodzielniają i uniezależniają dziecko od siebie, pozwalając mu od pewnego momentu żyć również swoim własnym życiem. Muszą oni zrozumieć specyficzne problemy dziecka na każdym z etapów jego rozwoju (muszą towarzyszyć w tym rozwoju, rosnąć i dojrzewać wraz z nim).

Zachowania destrukcyjne (negatywne), o których piszą badani, to między innymi zdejmowanie odpowiedzialności z nieletniego, który, zgodnie z nowoczesnymi zasadami prawa karnego, podkreślającego wymiar odpowiedzialności, powinien być zachęcany do naprawienia lub wyrównania spowodowanej szkody. Poza tym, w pewnych okolicznościach, rodzice jeśli nie mogą dostarczyć dowodu zdejmującego z nich odpowiedzialność za wychowanie, w sposób agresywny demonstrują swoją dominację nad dzieckiem (co zdaniem badanych ma być próbą pokazania „jakości wychowania”). W rzeczywistości, to oni potrzebują pomocy. Mediatorzy zwrócili uwagę, że niejednokrotnie mediacja pokazuje rodzicom (opiekunom), że nie potrafią zaakceptować momentu, gdy tracą swój autorytet w oczach pociechy. Gdy dziecko zaczyna dociekać, zostaje odtrącone lub wręcz skarcone. Gdy do błędów wychowawczych popełnionych (świadomie bądź nieświadomie) przez dorosłych, dodamy jeszcze błędy zachowania się młodzieży wynikające z braku wiedzy, powstaje wielki chaos. Ponieważ nie można żyć w stanie ciągłego napięcia, wyzwala się u młodzieży najrozmaitsze mechanizmy obronne, np. „chowanie się za maską”. Dochodzi wtedy nawet do różnego rodzaju działań destrukcyjnych. Często przez opiekunów traktowane jest to jak złośliwość czy zachowanie przejściowe, które samo minie. Dlatego tak ważne (dla rodziców) staje się zobaczenie, rozumienie problemów, które do tej pory były bagatelizowane. Mediacja daje szansę w rozwiązywaniu nie tylko bieżących konfliktów, lecz także uczestnictwa w naprawie relacji rodzic – dziecko.

Postawą obojętną respondenci nazwali uczestnictwo rodziców w mediacji na zasadzie obserwacji, co oznacza, iż rodzic (opiekun) nie angażuje się w sposób czynny w rozwiązanie konfliktu.

Odczucia mediatorów a odczucia nieletnich po przeprowadzonym postępowaniu mediacyjnym

W postępowaniu mediacyjnym najważniejszą rolę odgrywają uczestnicy. Oni decydują nie tylko o ugodzie, lecz także poprzez wyrażenie aprobaty dla takiego sposobu rozwiązywania sporów, o rozwoju instytucji mediacji. Nieletni uczestniczący w mediacji stanowią specyficzną grupę odbiorców omawianej instytucji. Dla nich kontakt z drugą stroną może być najlepszą lekcją w życiu. Doprowadzenie do ich spotkania i rozmowy w obecności mediatora oraz umożliwienie zadośćuczynienia

pokrzywdzonemu, przynosi duże korzyści obu stronom i może w znaczny sposób przyspieszyć proces resocjalizacji.

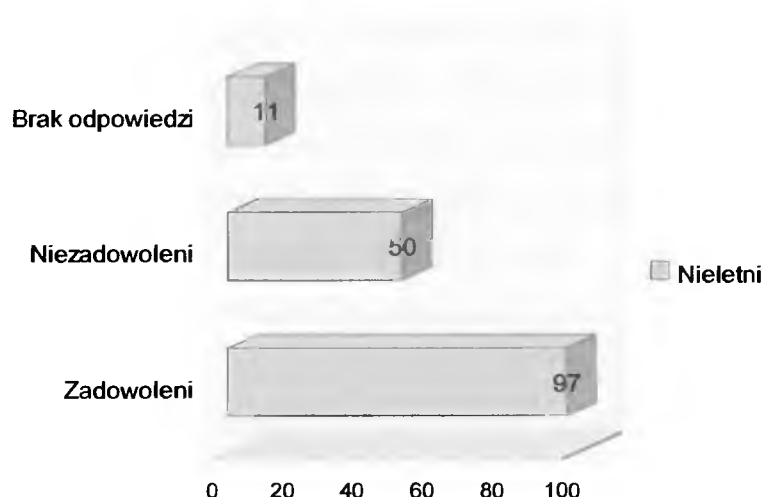
Dla potrzeb niniejszej pracy (w toku prowadzonych badań) zwrócono się do nieletnich uczestniczących w mediacjach z następującym pytaniem: Czy jesteś zadowolony z wyniku mediacji oraz jak oceniasz mediację prowadzoną w Twojej sprawie? Wyniki przedstawiają tabela i wykres.

Tabela 68: Zadowolenie z wyniku mediacji – opinie badanych nieletnich.

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Jestem zadowolony(y)/a z wyniku postępowanie mediacyjnego	97	61
Nie jestem zadowolony(y)a z wyniku postępowanie mediacyjnego	50	32
Brak odpowiedzi	11	7

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 27: Zadowolenie nieletnich z wyniku mediacji (N=158).

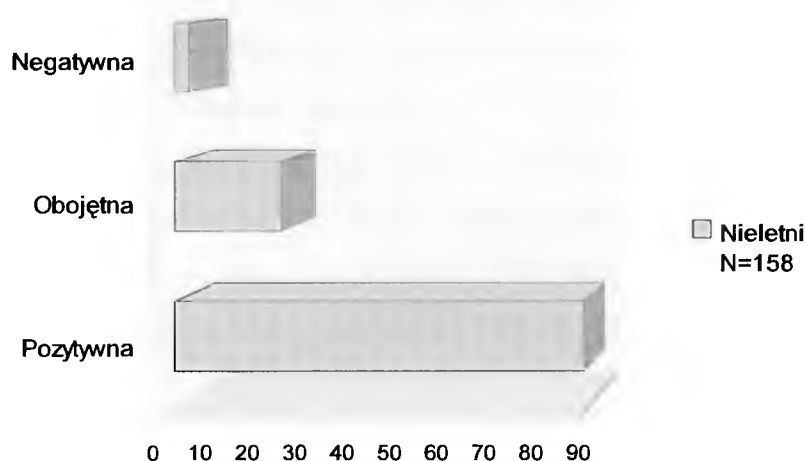
Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 69: Ocena mediacji w opiniach uczestniczących w niej nieletnich.

Kategoria odpowiedzi	Nieletni (N=158)	
	L	%
Pozytywna	89	56
Obojętna	23	15
Negatywna	46	29

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 28: Ocena procesu mediacji (N=158).

Źródło: Opracowanie własne.

Większość badanych (56%) nieletnich oceniła pozytywnie mediację, w której uczestniczyła, prawie 30% respondentów ma negatywne wspomnienia, a pozostała część (14%) obojętnie wspomina mediację. Dla mediatorów i osób promujących instytucję mediacji, lecz także dla tych, którzy w sposób czynny działają na rzecz nieletnich, przedstawione badanie mają budujący charakter. Pozytywna ocena mediacji jest najlepszym dowodem na słuszność idei pojednania.

Tabela 70: Odczucia mediatorów po przeprowadzonych mediacjach.

Kategoria odpowiedzi Mediatorzy (N=60)	Mediatorzy N=60	
	L	%
Pozytywne	37	62
Obojętne	6	10
Negatywne	17	28

Źródło: Opracowanie własne.

Martin Wright znany mediator i propagator idei sprawiedliwości naprawczej w artykule *Przyszłość mediacji*²⁷⁶ opisywał, iż mediacja wiąże się niejako z przebudowaniem myślenia typu „nie powinno być litości dla tych, którzy wyrządzili krzywdę”. Mediacja nie jest resocjalizacją, ani terapią, nie jest doradztwem ani poradnictwem, nie zastępuje wymiaru sprawiedliwości, nie jest panaceum na przestępczość, chociaż w jej rezultacie może nastąpić resocjalizacja, a także mogą być zauważalne efekty wychowawcze i terapeutyczne. Mediacja „na dłuższą metę” okazuje się być lepszym sposobem na stworzenie bezpiecznego i sprawiedliwego społeczeństwa²⁷⁷, gdyż sprawiedliwość naprawcza nie opiera się na strachu, a na szacunku zwyczajnego, ludzkiego odczuwania i jest dla ludzi, a nie dla wymiaru sprawiedliwości. Dla ludzi, którzy uczestnicząc w postępowaniu mediacyjnym uczą się jak można rozwiązywać konflikty drogą bez przemocy, jak można w sposób właściwy komunikować się z innym człowiekiem, jak można nauczyć się aktywnie go słuchać. Dobrze przeprowadzona mediacja, w której osiągnięto podstawowe cele takie jak zadośćuczynienie i pojednanie, mające w swej istocie również charakter wychowawczy i terapeutyczny, może przyczynić się do odreagowania i rozwiązania problemów dzieci i młodzieży, a co za tym idzie zapewnić im pewną formę zabezpieczenia przed pogłębiającą się patologią i demoralizacją.

Właśnie dlatego wymiar społeczny mediacji ma tak fundamentalne znaczenie. Badania mediatorów pokazują, iż ich odczucia po przeprowadzonej mediacji są na ogół pozytywne. Ponad 61% badanych ma pozytywne odczucia w związku z przeprowadzonymi mediacjami, 10% badanych deklaruje obojętne stanowisko natomiast prawie 29% ma negatywne odczucia donośnie mediacji, które prowadzili.

Tabela 71: Odczucia mediatorów w zestawieniu z opiniami nieletnich na temat mediacji.

Kategoria odpowiedzi	Mediatorzy (N=60)		Nieletni (N=158)	
	L	%	L	%
Pozytywne	37	61%	89	56
Obojętne	6	10%	23	15
Negatywne	17	29%	46	29

Zródło: Opracowanie własne.

²⁷⁶Martin Wright: *Przyszłość mediacji*. „Mediator” 1999 nr 10.

²⁷⁷Martin Wright: *Probacyjne środki polityki karnej - stan i perspektywy*. Kancelaria Senatu 2001r., s. 266.

Zestawienie pokazuje, że pozytywne odczucia mediatorów są niemalże tożsame z pozytywną oceną postępowania mediacyjnego. Większość badanych pozytywnie oceniła mediację (nieletni) oraz ma pozytywne odczucia po spotkaniach (mediatorzy). Zestawienie pokazuje także, iż 15% nieletnich obojętnie ocenia mediację, w której uczestniczyli, a 10% mediatorów, nie potrafi określić swoich odczuć po postępowaniu. Duża grupa nieletnich – bo aż 29% badanych ma złe wspomnienia na temat mediacji podobnie jest z odczuciami mediatorów – 30% negatywnych. Wyniki badania pozwalają przypuszczać, iż profesjonalnie przeprowadzona mediacja, gdzie oprócz wymiaru socjologicznego, psychologicznego, prawnego i kryminologicznego omawiany jest problem bezpieczeństwa przed postępującą patologią, posiada niepowtarzalny walor pedagogiczny i daje uczestnikom postępowanie poczucie uczestnictwa w czymś istotnym. Mediatorom natomiast poczucie dobrze wykonanej pracy. Adekwatna sytuacja jest z mediacją gdzie - z uwagi na niewielką wiedzę, bądź słabe przygotowanie - wyniki są mało zadowalające dla uczestników. Odczucia towarzyszące mediatorów są obojętne bądź negatywne.

Podsumowania i wnioski

Klasyczne modele wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich napotykały i napotykają wiele trudności. Tradycyjne mechanizmy nieformalnej kontroli społecznej (szkoła, rodzina, miejsce pracy itp.) uległy stopniowemu osłabieniu. Model zwany opiekuńczym, paternalistyczny i traktujący nieletniego sprawcę wykroczeń jako osobę społecznie chorą, który pojawił się na początku XX-ego wieku, przekształcił się w niektórych krajach (szczególnie w krajach skandynawskich) w tzw. model edukacyjny (zwany też modelem dowartościowującym), będący wspólnotową formą odpowiedzi na przestępczość młodocianych. Różne konwencje i traktaty międzynarodowe dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich spowodowały, począwszy od lat 80, stopniową zmianę w systemach wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w krajach europejskich, wprowadzając tzw. model oparty na odpowiedzialności. Dzięki temu doszło do wzmocnienia pozycji prawnej nieletniego, a wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich zbliżył się do wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych wobec dorosłych, przyznając młodocianym takie same prawa i zabezpieczenia, jakie mają osoby dorosłe²⁷⁸.

Obecnie nowe tendencje idą w kierunku systemów zastępczych lub uzupełniających, tak aby podejście do nieletnich było jak najskuteczniejsze oraz bardziej wychowawcze (w perspektywie ich rozwoju osobistego i społeczno – zawodowego). Przyjmuje się, że reedukacja powinna odbywać się w miarę możliwości w pierwotnym środowisku społecznym nieletniego. Nieletni powinien być przedmiotem szczegółowej analizy przeprowadzonej przez specjalistów z różnych dziedzin celem identyfikacji tych braków oraz określenia środków, jakie należy zastosować, aby ograniczyć niebezpieczeństwo powrotu do zachowań przestępczych. Należy też pracować z rodzinami nieletnich, aby zdobyć ich współpracę i zaangażowanie w proces wychowania i resocjalizacji tychże nieletnich. Oprócz tego nieletni sprawcy wykroczeń są grupą zagrożoną wykluczeniem społecznym. Z tego też powodu należy pomóc tym młodym ludziom i pokierować nimi w procesie integracji (społecznej, kulturalnej, językowej itd.). I choć nie ma jednej drogi zapewniającej integrację społeczną młodocianych sprawców wykroczeń, jak i nie ma niezawodnych sposobów na to, by osoba doskonale zintegrowana uniknęła antyspołecznych zachowań, to istnieje obecnie zgodność co do tego, że integracja

²⁷⁸M.Mendza-Drozd: *Opinia EKES (europejski komitet ekonomiczno-społeczny) w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich*. marzec 2006, www.wiadomości.ngo.pl 11.01.2009r.

zawodowa jest podstawowym sposobem zbliżenia młodocianych sprawców wykroczeń do obszarów integracji i stabilności ekonomicznej i społecznej²⁷⁹.

Obok koncepcji wymiaru sprawiedliwości „wyrównującej” (za wyrządzoną krzywdę należy zapłacić), pojawiła się koncepcja „naprawcza”²⁸⁰ wymiaru sprawiedliwości. Koncepcja wymiaru sprawiedliwości „naprawczej” stanowi paradygmat podejścia do sprawiedliwości. Angażuje ofiarę, oskarżonego i społeczność w poszukiwanie rozwiązania skutków konfliktu spowodowanego czynem przestępczym, dążąc do zadośćuczynienia za straty, pojednania między stronami i wzmocnienia poczucia bezpieczeństwa całej społeczności. Wymiar sprawiedliwości „naprawczej” ma chronić interesy zarówno ofiary, społeczności, jak i oskarżonego. Rezultatem jest właściwy model wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, gdyż zawiera on niewielki element naznaczenia społecznego, ma znaczne walory pedagogiczne i jest mniej represyjny.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich miała być aktem prawnym, który kompleksowo uregulowałby postępowania wobec tych nieletnich, którzy dopuścili się czynów zabronionych prawem karnym lub przejawiających cechy demoralizacji. Ustawodawca przyjął w tej ustawie metodę regulacji mieszanej (stosuje się przepisy Kodeksu postępowania cywilnego lub Kodeksu postępowania karnego). Lata stosowania tejże ustawy dały powód do licznych polemik, gdzie słusznie podkreślano, że zasady odpowiedzialności nieletnich są skomplikowane i niejednoznaczne. Opierają się na restrykcji, a brak jest działań naprawczych. Ponadto trwał spór o to czy wzrost przestępczości i demoralizacji nieletnich należy zwalczać metodami represji karnej czy należy stosować metody wychowawcze. Od dawna postulowano, aby zmiany ustawy wobec nieletnich poszły w kierunku regulacji kompleksowej, która ma polegać na jednolitej procedurze z nowymi regulacjami materialno-prawnymi. Zastanawiano się też (wobec poglądów głoszących zaostrezenie represji karnej wobec nieletnich) czy wprowadzić model jurydyczny (karny) czy kryminologiczny (wychowawczy). Alternatywą miało być także położenie większego nacisku na model naprawczy

²⁷⁹M.Mendza-Drozd: *Opinia EKES...* www.wiadomosci.ngo.pl 11.01.2009r.

²⁸⁰Sprawiedliwość naprawcza to „filozofia”, która karanie zastępuje pojednaniem, zemstą na sprawcach – pomocą dla ofiar, alienację i nieczułość- wspólnotą i zjednoczeniem, negatywizm i destrukcję – naprawą, przebaczeniem i łaską. Można powiedzieć, że jest to proces, w którym uczestnicy, korzystając z szansy, jaką przed nimi stoi, biorą na siebie ryzyko samodzielnego rozwiązania problemów wynikających z przestępstwa, zmierzając do zadośćuczynienia i przebaczenia. Na dalszy plan zostaje odsunięte państwo, a pierwszoplanowa rola zostaje przywrócona ofierze (pokrzywdzonemu) oraz przestępcy (sprawcy). Patrz: W. Klaus; *Sprawiedliwość naprawcza*.

ogólnie rozumiany jako sprawiedliwość naprawcza. W systemie sprawiedliwości naprawczej (restorative justice) ofiara ma w pewnym stopniu wpływ na to, co dzieje się po dokonaniu przestępstwa. Przywrócona zostaje równowaga. Sprawcy przejmują na siebie większą odpowiedzialność za krzywdzące czyny. Proces ten czerpie swoją dynamikę z aktywnego zaangażowania wszystkich uczestników²⁸¹. Idea mediacji między nieletnim a osobą przez niego pokrzywdzoną, w pełni odpowiada celom przyświecającym polskiemu systemowi odpowiedzialności nieletnich. Cele te uwidaczniają się w naczelnych zasadach ustawy a mianowicie: zasada kierowania się przede wszystkim dobrem nieletniego przy uwzględnieniu także interesu społecznego, dominacji celów wychowawczych, indywidualizacji, celowości stosowania wobec nieletnich środków wychowawczych i poprawczych.

Lata doświadczeń pokazały, iż nie może być sprzeczności między wychowaniem (resocjalizacją) młodego pokolenia, a szeroko pojętym interesem społecznym. Karanie, samo w sobie, nie eliminuje z reguły zachowań aspołecznych, tylko je tłumi i hamuje na pewien okres²⁸². Idea mediacji, jako alternatywa wobec tradycyjnego systemu wymiaru sprawiedliwości stosowana jest w wielu krajach od lat. W Polsce także nie jest instytucją nową, aczkolwiek zalegalizowaną niedawno²⁸³. Już w grudniu 1996 roku został opracowany eksperymentalny program mediacji między ofiarą a młodocianym i dorosłym sprawcą przestępstwa. Program był stosowany przez polskie sądy rodzinne i nieletnich. Mediacja jest szczególnie korzystna formą regulacji konfliktów w tych przypadkach, w których strony pozostają ze sobą w stałych i bliskich kontaktach (sprawy rodzinne, sąsiedzkie itp), gdy zdarzenie ma charakter jednostkowy, przypadkowy, a konflikt między występuje od niedawna lub sprawa dotyczy drobnych wykroczeń. Badania pokazują, że najlepsze efekty mediacyjne występują w sprawach: bójek i pobić, uszkodzeń ciała, gróźb karalnych, przestępstw przeciwko mieniu, kradzieży z włamaniem, przywłaszczeniu czy naruszenia nietykalności cielesnej. Przy kierowaniu spraw na drogę postępowania mediacyjnego konieczne jest przeprowadzenie selekcji i sprawdzenie czy konkretna sprawa nadaje się do takiego postępowania. Wykluczone jest kierowanie sprawy do mediacji w przypadku braku podstaw faktycznych oskarżenia, gdy zebrane dowody w sposób oczywisty nie uzasadniają postawienia danej osoby w stan oskarżenia, lub braku zgody co do podstawowych faktów.

²⁸¹ W.J.Burghardt: *Sprawiedliwość. Globalna perspektywa*. Warszawa 2006.

²⁸² Opinia Krajowej Rady Sądownictwa. www.krs.pl 20.12.2008r.

²⁸³ B.Wajerowska-Oniszczyk: *Mediacja w sprawach nieletnich*. Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2005

Nieodłączną myślą towarzyszącą, rozważaniom w tej pracy było dokonanie analizy działań mediatora dla nieletnich. Ponadto poznanie odczuć i doświadczeń uczestników postępowania dla nieletnich, mediatorów i ekspertów w dziedzinie mediacji, co w rezultacie miało pokazać rolę, możliwości rozwoju oraz potrzeby i zagrożenia dla procesu mediacji w sprawach nieletnich. W pracy przedstawiono analizę materiałów uzyskanych w wyniku przeprowadzonych badań empirycznych. Problematyka badań poprzedzona została szczegółowymi studiami literatury przedmiotu, na podstawie których zaprezentowano środowisko pracy mediatora, jego wiedzę oraz doświadczenie, a także opinie na temat mediacji uczestniczących w niej nieletnich oraz ich opiekunów, a także ekspertów - jakimi winni być uczestniczący w badaniu sędziowie. W rozdziale metodologicznym określono przedmiot, cel i metody badań własnych oraz scharakteryzowano obszar badań.

Wyniki badań pozwoliły zebrać dane dotyczące wiedzy i doświadczeń mediatorów oraz opinii na temat mediacji uczestników postępowania, a także ekspertów, w szczególności odpowiedzieć na zadane problemy badawcze, tj.:

- Jakie są opinie i wiedza na temat mediacji w sprawach nieletnich, a także tradycyjnych środków wychowawczych badanych respondentów w szczególności mediatorów i ekspertów w dziedzinie mediacji?
- Jakie są opinie na temat mediacji uczestniczących w niej nieletnich oraz ich rodziców?
- Jakie są doświadczenia mediatorów województwa śląskiego dotyczące mediacji w sprawach nieletnich?

Badani mediatorzy w sposób jednoznaczny opowiadali się za mediacją jako metodą skuteczną i szybką. Ich zdaniem stanowi ona sposób poszukiwania rozwiązania na drodze pojednawczej w sytuacji, gdy doszło do różnicy zdań lub wręcz do przestępstwa. Takie postępowanie jest (w ich opiniach) wskazane przy sporach nieletnich z uwagi na wyjątkowy charakter sprawy oraz występujący (w trakcie postępowania) wymiar edukacyjny i psychologiczny. W grupie mediatorów (niezależnie od ich wiedzy i doświadczeń) mediacja jest postrzegana bardzo dobrze. Zdaniem badanych stanowi ona alternatywę dla pozasądowych metod rozwiązywania sporów. Badania pokazują również, iż mediacja wśród nieletnich najczęściej stosowana jest w sprawach o czyny karalne, w których ofiara jest rówieśnikiem (bójki, awantury najczęściej szkolne), gdzie dochodzi do kradzieży lub do zniszczenia mienia.

W sytuacjach popełnienia przez nieletniego czynu karalnego sąd stosuje środki wychowawcze. Badanie pokazuje, iż mediatorzy za najczęstszy środek wychowawczy stosowany wobec nieletnich uważają nadzór kuratora sądowego. Aż 52% badanych wskazało właśnie to rozwiązanie, kolejne to nadzór odpowiedzialny rodziców - 30%, upomnienie - 7% oraz skierowanie do ośrodka wychowawczego - (3%).

Badani są zgodni, że najważniejsze jest by w postępowaniu z nieletnim brać pod uwagę ich osobowość, a w szczególności wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania.

W grupie badanych sędziów mediacja jest jednym ze sposobów rozwiązywania sporów, nie stanowi jednak metody „doskonałej”. Mediacja dla grupy badanych ekspertów jest jedną z metod alternatywnych, które nie są w sposób wystarczająco dokładny wpisane w polskie przepisy, co powoduje, iż zlecanie ich „nie opłaca się”. Sędziowie zgadzają się, że mediacja pozwala we wstępnej fazie postępowania skonfrontować strony, a w konsekwencji prowadzi do zadośćuczynienia krzywdzie. Jednakże ich wiedza na temat postępowania mediacyjnego zazwyczaj kończy się na przytoczonych stwierdzeniach. Badania pokazują również, iż ogromna część badanych mediatorów i rodziców jest zdania, iż mediacja stanowi skuteczną alternatywę dla tradycyjnych środków wychowawczych. Bardziej sceptyczni są sędziowie, dla których jest ona - w dalszym ciągu - „odległą perspektywą”. Mediatorzy uczestniczący w badaniu w 60% określili, iż sąd kieruje do nich sprawy *rzadko* bądź *bardzo rzadko*. Jedynie 10% badanych mediatorów twierdzi, że otrzymuje zlecenie na przeprowadzenie mediacji z sądu *bardzo często*. Pozostali badani (30% respondentów) uważają, że mediacje otrzymują *czasami*.

Strony postępowania w ogromnej części w sposób pozytywny wypowiadają się o doświadczeniu uczestnictwa w mediacji. Nieletni a także ich rodzice są zadowoleni z osiągniętych drogą spotkania z pokrzywdzonym wyników. Większość badanych (56%) nieletnich oceniła pozytywnie mediację, w której uczestniczyło, prawie 30% respondentów ma negatywne wspomnienia, a pozostała część (14%) obojętnie wspomina mediację. Dla mediatorów i osób promujących instytucję mediacji, przedstawione wyniki mają budujący charakter. Pozytywna ocena mediacji jest najlepszym dowodem na słuszność idei pojednania

Dalsza część badań wskazuje co (w opiniach nieletnich) stanowi o sukcesie mediacji i jakie są przesłanki osiągnięcia końcowego zadowolenia. Nieletni uczestniczący w postępowaniu mediacyjnym w sposób bardzo różny opisywali dojście do sukcesu. Najczęstsze odpowiedzi to *możliwość poznania, spotkania z drugą stroną* oraz *uzyskanie zadośćuczynienia*, które w badaniu oznaczało najczęściej odszkodowanie lub przeprosiny.

Bez względu na to czy kierowanie do mediacji przyjmuje formę sądową czy w pełni dobrowolną, podstawowym celem winno być zagwarantowanie wysokiego poziomu praktyki, uwzględniającej specyfikę konfliktu. Należy zauważyć, iż uczestnicy postępowania wysoko ocenili pracę mediatorów, a wiedza osób prowadzących mediacje dla nieletnich jest na wysokim poziomie. Jest to o tyle ważne, iż opisywany obszar konfliktów w porównaniu z innymi rodzajami sporów jest szczególny. Szczególny jest przede wszystkim „klient mediatora” – bardzo młody człowiek, często o dużym ładunku emocjonalnym, zagubiony bądź też uwikłany w wielowątkowy konflikt, gdzie nakładają się problemy jawne i ukryte. Współwystępują świadome i nieświadome intencje i motywacje stron. Sprawia to, że zarówno dla mediatora jak i dla zewnętrznych ekspertów, „przedarcie się przez gąszcz trudności” jest dużym wyzwaniem²⁸⁴. Ponadto – co niezmiernie istotne – należy pamiętać, że podstawową rolą mediatora jest wspomaganie negocjacji pomiędzy stronami, te zaś w konflikcie nieletnich sprawców czynu karalnego, prowadzą do zrozumienia wyrządzonych krzywd, co powoduje efekt wychowawczy. Podczas spotkania mediacyjnego rozmaite wymiary konfliktu nakładają się na siebie, a stronom trudno jest ustalić względnie rzetelną hierarchię własnych potrzeb. W sytuacji takiej ambiwalencji i zamieszania, mediator musi pomóc stronom wypracować rozwiązania trwałe, kompleksowe, jasne i precyzyjne, zgodne z prawem. Musi także zadbać, by ustalenia respektowały potrzeby pokrzywdzonego, lecz dawały także poczucie „wyjścia z twarzą” sprawcy.

Przyszłość mediacji w Polsce, to z pewnością zmiana systemu prawnego umożliwiającego szerokie stosowanie mediacji, w takim zakresie, jak to ma miejsce w innych krajach Unii Europejskiej. Znaczenie może mieć również wprowadzanie mediacji i sprawiedliwości naprawczej do szkół, gdzie poprzez swobodne nauczanie

²⁸⁴A.Gójska, R.Boch: *Obligatoryjna mediacja w sprawach rodzinnych. Refleksje praktyków*. www.mediacja.org 03.10.2008r.

zasad komunikacji można przekazać zasady rozwiązywania sporów bez przemocy, ponadto określić rolę mediatora oraz reguły mediacji.

W przeciwieństwie do ostatecznego arbitra, jakim może być sędzia czy autorytatywny rząd, „trzecia strona” - mediator nie jest osobą czy instytucją dominującą nad pozostałymi. Dobrze przygotowany mediator efektywnie wspiera strony, uwrażliwiając na potrzeby, pomagając przygotować się na zaakceptowanie wynegocjowanej przez nieletniego ugody. Bardzo ważną rolę – co pokazują wyniki badań – odgrywają sędziowie, to oni winni selekcjonować sprawy, które mogą i powinny trafić do mediatora. To od ich wiedzy i przekonań zależy (w bardzo dużej mierze) dalszy los mediacji. Obecne rozwiązania nie nakładają na sędziów konieczności obligatoryjnego kierowania spraw do mediacji. Taka formuła wydaje się korzystna w sytuacji niskiego poziomu wiedzy na temat mediacji i często niewłaściwego pojmowania roli mediatora. Istotna jest gwarancja, że udział w mediacji jest świadomą decyzją stron, przekonanych o korzyściach możliwych do osiągnięcia w jej wyniku. W przeciwnym razie mediacja stanie się jedynie kolejnym elementem postępowania sądowego, w którym strony z konieczności - lecz nie z gotowości - uczestniczą jedynie po to, by zadośćuczynić wymogom formalnym.

Bibliografia

1. Adamik K., Lisiecki M.: *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich – próba oceny funkcjonowania niektórych zasad procesowych*. „Przegląd Sądowy” 1997 nr 7-8.
2. Aertsen I.: *Mediacja między ofiarą a sprawcą w Belgii: ramy prawne i praktyka*. W: *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*. Pod red.: B. Czarnecka - Działuk, D. Wójcik. Warszawa 1999.
3. Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M., *Psychologia społeczna – serce i umysł*. Warszawa 1995.
4. Babie E.: *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa 2004.
5. Balandynowicz A.: *Uczeń, szkoła i przestępczość nieletnich*. W: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*. Pod red.: Bronisława Urbana, Kraków 2001.
6. Balandynowicz A.: *Kary wolnościowe w praktyce penitencjarnej wsparte na paradygmacie kontroli, resocjalizacji i zmianie społecznej*. W: *Psychospołeczne determinanty niedostosowanie społecznego oraz nowatorskie prądy działań zaradczych*. Pod red. A. Jaworskiej, Ł. Wirkusa, P. Kozłowskiego.
7. Batawia S.: *Wstęp do nauki o przestępcy*. Warszawa 1984.
8. Bembas I.: *Przestępczość nieletnich. Od nieletniego do recydywisty*. W: *Psychospołeczne determinanty niedostosowanie społecznego oraz nowatorskie prądy działań zaradczych*. Pod red. A. Jaworska, Ł. Wirkus, P. Kozłowski Słupsk 2007.
9. Berne E.: *W co grają ludzie?* Warszawa 1987.
10. Bernstein A., Rozen S.: *Dinozaury są wśród nas. Jak sobie radzić z nimi w pracy*. Warszawa 1992.
11. Bierach A.: *Sztuka czytania z twarzy*, Wrocław 1992.
12. Bieńkowska E.: *Poradnik Mediatora*. Zrzeszenie Prawników Polskich, 1999.
13. Bieńkowska E.: *Wiktymologia. Koncepcje, kierunki badań, perspektywy*. Wrocław 1992.
14. Bieńkowska E.: *Mediacja w polskim prawie karnym. Charakterystyka regulacji prawnej*. „Przegląd Prawa Karnego” 1997 nr 18.
15. Bobrowicz M.: *Mediacje gospodarcze – jak mediować i przekonywać*. C. H. Beck, Warszawa 2004.

16. Bartnik A.: *Mediacja w postępowaniu karnym*. Warszawa 2000.
17. Browne K., Herbert M.: *Zapobieganie przemocy w rodzinie*. Warszawa 1999.
18. Burghardt W.J.: *Sprawiedliwość. Globalna perspektywa*. Warszawa 2006.
19. Christie. N.: „Conflicts as property”. *British Journal of Criminology*.
20. Cialdini R.: *Wywieranie wpływu na ludzi*. Gdańsk 1994.
21. Cieślak M.: *Od represji do opieki (rzut oka na ewolucje zasad odpowiedzialności nieletnich)*. „Palestra” 1973 nr 1.
22. Consedine J.: *Sprawiedliwość naprawcza*. Warszawa 2004.
23. Czarnecka-Działuk B., Wójcik D.: *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*. Warszawa 2001.
24. Czarnecka-Działuk B.: *Istota i znaczenie mediacji w prawie karnym*. „Mediator” 1998 nr 8.
25. Czarnecka-Działuk B.: *Wprowadzenie w Polskę mediacji między ofiarą i sprawcą; przestępstwa*. „Przegląd Prawa Karnego”. 1997 nr 17.
26. Czarnecka – Działuk B.: *Interesy nieletnich i ich ofiar: wzajemne odniesienia*. W: *Materiały drugiej międzynarodowej konferencji na temat wiktymologii w Europie Wschodniej i Zachodniej*. Mądralin k/Warszawy, 14-16 styczeń 1993: *Ofiara i przestępca w systemie wymiaru sprawiedliwości. Jak zapewnić realizację praw ofiar nie pogarszając sytuacji przestępców?* Pod red. Bieńkowskiej E. Warszawa 1993.
27. Czwartosz A, Żuchowska-Czwartosz E.: *Mediacja między ofiarą i sprawcą, rozdział-Mediacje*. Warszawa 1998.
28. Dana D.: *Rozwiązywanie konfliktów*. Warszawa, 1983.
29. Daszkiewicz W.: *Pojednanie, ugoda i mediacja w procesie karnym (zagadnienia procesowe)*. Warszawa 1998.
30. Dąbrowski P.: *Praktyczna teoria negocjacji*. Warszawa 1991.
31. Delgado R.: *Prosecuting Violence. A Colloguy on race, cimmunity and justice. Goodbye to Hammurabi: Analyzing the Atavistik appeal of Restorative Justice*. Stanford 2000.
32. de Robertis C.: *Metodyka działania w pracy socjalne*. Katowice 1998.
33. DuBois B., Miley K.: *Praca socjalna*. Katowice 1999.
34. Dziugiel I.: *Mediacja w postępowaniu przygotowawczym*. Szcztyno 2004.
35. Falandysz L.: *Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktymologii*. Warszawa 1980.

36. Figurska J., Jaśkiewicz I., Kaczorek J., Kaszczyszyn R., Książek J., Marchlewicz I. Waluk J.: *Materiały ze szkolenia dla mediatorów*. Polskie Centrum Mediacji. Warszawa-Falenica 26.02.04 – 01.03.04.
37. Filar M.: *System wymiaru sprawiedliwości a strategia zwalczania przestępczości*. Warszawa 1994.
38. Fisher R., Ury W.: *Dochodząc do tak. Negocjowanie bez poddawania się*. Warszawa 1990.
39. Folberg J, Taylor A.: *Mediation. Practical Guide*, Jossey – Bass, San Francisco 1989.
40. Folta M.: *Negocjowanie i mediacja w życiu*. Wrocław 2003.
41. Fontana D.: *Psychologia dla nauczycieli*. Zys i S - ka, Poznań 1995.
42. Frank J.D.: *Psychotherapy*. W: *The encyclopedia of mental health*. Pod red.:F. Wats. New York 1963.
43. Fuller L.L.: *Mediation – Its Forms and Functions* Southern California Law Review 1970/71.
44. Gaberle A.: *Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich*. „Mediator” 2002 nr 20.
45. Gajda K.: *Alternatywne metody rozwiązywanie sporów – projekt dyrektywy parlamentu europejskiego i rady w sprawie niektórych aspektów mediacji cywilnej i handlowej*. „Problemy współczesnego prawa międzynarodowego europejskiego i porównawczego”.
46. Garvin Ch. D., Seabury B. A.: *Działanie interpersonalne w pracy socjalnej*. Katowice 1998.
47. Gmurzyńska E.: *Mediacje administrowane przez sądy*. Materiały konferencyjne UW, „Mediacja – nowa metoda rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych”, 7 października 2005.
48. Gold M.: *Scholastik Experience. Self – Esstem and Delinquency: A Theory for Alternative School*. „Crime and Delinquency” nr 24.
49. Gronowska B.: *Idea pojednania sprawcy przestępstwa z ofiarą – uwagi na tle doświadczeń amerykańskich i angielskich*. „Problemy Praworządności” 1989 nr 5.
50. Grönforst M.: *Postępowanie pojednawcze w społeczności lokalnej: polityka nieformalnego rozwiązywania konfliktów*. „Archiwum Kryminologii” 1985 nr 12.

51. Grudziecka M., Klimaszewska J.: *Program profilaktyczno – edukacyjny. Wiedza o rozwiązywaniu sporów bez przemocy. Konkurs. „Mediacje. Rozwiązywanie sporów bez przemocy”* Warszawa 2004.
52. Grześkowiak K.: *Postępowanie w sprawach nieletnich*. Toruń 1986.
53. Grześkowiak K., Krukowskai A., Patulski W., Warzocha E.: *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*. Warszawa 1984.
54. Gut J., Haman W.: *Docenić konflikt. Od walki i manipulacji do współpracy*. Warszawa 1993.
55. Gójska A., Boch R.: *Obligatoryjna mediacja w sprawach rodzinnych. Refleksje praktyków*. www.mediacja.org
56. Góralczyk W.: *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*. PWN, Warszawa 1999.
57. Haeske U.: *Konflikty w życiu zawodowym*. Kielce 2005.
58. Hauk D.: *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą*. Kielce 2002.
59. Hauk D.: *Poradnik do treningu mediacji*. Kielce 2003.
60. Harasimiak G.: *Demoralizacja jako podstawowe pojęcie postępowania z nieletnimi*. Szczecin 2001.
61. Hertz R.G.: *Nediation entre auteur et victime: le modele „die waage” a Cologne. An European Perspective*, The Hague, 1992.
62. Hołyst B.: *Kryminologia*. Warszawa 1999,
63. Jarosz E.: *Dom, który krzywdzi*. Katowice 2001.
64. Jaśkiewicz – Wyrębska I.: *Jak przebiega mediacja. „Prawo a rozwiązywanie sporów”*. Warszawa, 2003, s. 19.
65. Jaworska A., Wirkus Ł., Kozłowski P. (red): *Psychospołeczne determinanty niedostosowanie społecznego oraz nowatorskie prądy działań zaradczych*. Słupsk 2007.
66. Kalinowski M., Palka W.: *Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich*. Warszawa 2003.
67. Kamińska U.: *Zarys metodyki pracy opiekuńczo – wychowawczej w rodzinnych i instytucjonalnych formach wychowania*. Katowice 2002.
68. Kania E., Borek G.: *Sprawiedliwość naprawcza*. Fragment scenariusza zajęć szkolnych. [http: www.creativecommons.org](http://www.creativecommons.org).
69. Kawula S.: *Agresja, a dysonans społeczny. W: Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*. Pod red. S. Kawula, H. Machela. Toruń 1999.

70. Kawula S., Namiotko R.: *Pedagogiczna analiza przemocy jako formy współżycia między uczniami w szkole specjalnej*. Maszynopis IP UG, 1994. W: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*. Pod red. S. Kawuli, H. Machela. Toruń 1999.
71. Książek J., Waluk J.: *O programie profilaktyczno – edukacyjnym i konkursie „Mediacje. Rozwiązywanie sporów bez przemocy”*
72. Klaus W., Woźniakowska D.: *Konflikt – rozstrzyganie i rozwiązywanie*. „Prawo a rozwiązywanie sporów”.
73. Klaus W.: *Sprawiedliwość naprawcza dla nieletnich w Polsce*. W: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*. Pod red.: M. Płatek. M. Fajst, Warszawa 2005.
74. Kodeks Etyki Mediatora. Polskie Centrum Mediacji. Warszawa 2003
75. Kołak W.: *Nasz sposób na brutalne dzieci*. „Nasz Animator” 1997 nr 1
76. Kołakowski – Przelomiec H., Wójcik D.: *Selekcja nieletnich przestępców w sądach rodzinnych*. Warszawa, 1980.
77. Konarzewski K.: *Karanie jako metoda wychowawcza*. „Kwartalnik pedagogiczny” 3/79.
78. Konopczyński M.: *Metody twórcze resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*. PWN 2007.
79. Korybski A.: *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA*. Lublin 1993.
80. Kowalska – Ehrlich B.: *Młodzież przed sądem*. W: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*. Pod red.: Bronisława Urbana, Kraków 2001.
81. Kratochvil S.: *Psychoterapia. Kierunki, metody, badania*. Warszawa 1978.
82. Kruk M.: *Pierwsze doświadczenia z mediacji między poszkodowanym a młodocianym i dorosłym sprawcą przestępstwa*. „Palestra” 2000 nr 5.
83. Kujan P.: *Program profilaktyczny „Film” (projekt)*. W: *Procesy mediacji. Wybrane zagadnienia a z teorii i praktyki*. Pod red. A. Bodanko. Wodzisław Śląski 2006.
84. Kujan P.: *Mediacja jako forma interwencji wychowawczej*. W: *Psychospołeczne determinanty niedostosowanie społecznego oraz nowatorskie prądy działań zaradczych*. Pod red. A. Jaworska , Ł. Wirkus, P. Kozłowski, Słupsk 2007.
85. Kulesza C.: *Mediacja a system wymiaru sprawiedliwości. Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą*. Materiały konferencji międzynarodowej Warszawa 26-27 I 1995.
86. „Kodeks Etyki Mediatora”. Polskie Centrum Mediacji, Warszawa 2002.
87. Lipkowski O.: *Resocjalizacja*. Warszawa 1980.

88. Lipowska-Teutsh A.: *Rodzina a pomoc*. Warszawa 1998.
89. Lipowska-Teutsh A.: *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*. W: *Osobowość i społeczne funkcjonowanie młodzieży regionu Podbeskidzia*. Pod red. T. Lewowicki, Katowice 1997.
90. Lubelski M.J.: *Niektóre zagadnienia z pogranicza ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i kodeksu karnego* W: *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonanie środków wychowawczych i poprawczych*. Pod red. T. Bojarski. Lublin 1988r.
91. Łobocki M.: *Metody badań pedagogicznych*. Warszawa 1998.
92. Łobocki M.: *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków 2006.
93. Maliński M.: *Elementarz dla początkujących, zaawansowanych i dojrzałych*. Kraków 2004.
94. Maszczyk D., Radziewicz-Winnicki A.: *Metody badań w naukach społecznych*. Katowice 1979.
95. Marek A.: *Porozumienia w angloamerykańskim procesie karnym i w niektórych państwach Europy Zachodniej*. „Państwo i Prawo” 1992 nr 8
96. Mazurek B., Mańkowska M.: *Negocjacje. Interpersonalna percepcja uczestników negocjacji*. "Prakseologia", 1994 nr 3 - 4, 29 – 45.
97. Mc Ginnis A.: *Sztuka motywacji*. Warszawa 1992.
98. Mc Ginnis A.: *Sztuka motywacji*. Warszawa 1992.
99. Mc Ginnis A.: *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których ci zależy*, Warszawa. Warszawa 1991.
100. Mendza-Drozd M.: *Opinia EKES w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich*. marzec 2006, www.wiadomości.ngo.pl.
101. Mikołajewicz W.: *Praca socjalna jako działanie wychowawcze*. Katowice 1999.
102. Mizerski S.: *Nowa szkoła*. „Polityka” 2001 nr 3.
103. Murzynowski A.: *Mediacja w toku postępowania przygotowawczego*. W: *Probacyjne środki polityki karnej stan i perspektywy*. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Senacką Komisję Praw Człowieka i Praworządności w dniach 20-21 październik 2000 r. w Popowie. Warszawa 2001.
104. Mówińska – Skupieńska J., Wentland T.: *Stan świadomości gdańskich środowisk szkolnych na temat funkcjonowania podkultur młodzieżowych*. W: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*. Pod red.: S. Kawula, H. Machel, Toruń 1999.

105. Nałęcz – Naniewska J., Nowicka A.: *Sprawca i ofiara. Idea pojednania i wychowania zamiast kary dla nieletnich*. „Jurysta” 1993 nr 2
106. Nęcki Z.: *Negocjacje w biznesie*. Kraków 1991.
107. Nosal C.: *Umysł menedżera*, Wrocław 1993.
108. Nowak A.: *Zarys prawa dla pedagogów społecznych*. Katowice 2005.
109. Nowak A.: *Zarys postępowania z nieletnimi dla pedagogów*. Katowice 1999.
110. Nowak A.: *Marginalizacja osób niepełnosprawnych*. W: *Wybrane społeczno – socjalne aspekty marginalizacji*. Pod red: A. Nowak, Katowice 2005.
111. Nowak A.: *Mediacja w postępowaniu z nieletnimi*. „Chowanna” 2006 nr 2
112. Nowak A., Wysocka E.: *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie. Elementy patologii społecznej i kryminologii*. Katowice 2000.
113. Nowak S.: *Metodologia badań własnych*. Warszawa 1985.
114. Nowak S.: *Metodologia badań socjologicznych*. Warszawa 1970.
115. Obłóza M.: *Rozwiązania dotyczące nieletniego we współczesnym prawie polskim*. Fragment artykułu z www.raconalista.pl.
116. Olubiński A.: *Konflikty rodzice – dzieci. Dramat czy szansa*. Toruń 1994.
117. Olweus D.: *Mobbing – Fala przemocy w szkole*. 1998.
118. Ostasiewicz S, Rusnak Z., Siedlecka U.: *Statystyka elementy teorii i zadania*. Wrocław 1999r.
119. Parkinson L.: *Family Mediation*. London Sweet&Maxwell 199
120. Petrażycki L.: *Wstęp do nauki prawa i moralności*. Warszawa 1930.
121. Pfeiffer C.: *Referat, Criminal Justice: An alternative view, from the conference. „Prison, the last option” 18-19 october 1991*.
122. Pieckowski S.: *Mediacja w sprawach cywilnych*. Warszawa 2006.
123. Płatek M., Fojst M. (red.): *Sprawiedliwość naprawcza. Idea, teoria, praktyka*. Warszawa 2005.
124. Płatek M.: *Mediacja w postępowaniu wykonawczym – argumenty zgłaszane na rzecz i przeciw mediacji na tle doświadczeń międzynarodowych*. „Mediator” 2002 nr 3.
125. Pilch T., Lalak D. (red.): *Elementarne pojęcia pedagogiki i pracy socjalnej*. Warszawa 1999.
126. Pilch T. *Zasady Badań pedagogicznych*. Wrocław 1994.
127. Pilch T. *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa 1998.

128. Pilch T., Bauman T.: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa 2001.
129. Piechowiak Z.: *Początki i perspektywy rozwoju mediacji między poszkodowanym a sprawcą w świetle badań*. „Mediator” 1999 nr 13
130. Piechowiak Z.: *Regulacja sytuacji prawnej i społeczno- wychowawczej nieletniego a pojednanie pomiędzy sprawcą i ofiarą czynu karalnego* „Opieka - Wychowanie - Terapia” 1995 nr 2.
131. Piechowiak Z.: *Wybrane problemy praktyki mediacji pomiędzy sprawcą i ofiarą przestępstwa: (w świetle Seminarium Rady Europy, Barcelona, 12-14 lipca 1995 r.)* „Opieka - Wychowanie - Terapia” 1996, nr 4
132. Polanowski J.: *Przemoc rówieśnicza*. „Niebieska linia”.
133. Pospiszył I.: *Przemoc w rodzinie*. Warszawa 1998.
134. Pospiszył I.: *Razem przeciwko przemocy*. Warszawa 1999.
135. Pospiszy K.: *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*. Warszawa 1998.
136. Preambuła Kodeksu zawodowego mediatora, przekład Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych UW, na podst. Folberg J., Taylor A., *Mediation. Practical Guide*, Jossey – Bass, San Francisco 1989.
137. „Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy”. Senat RP, 2001.
138. Przybyła-Basista H.: *Mediacje rodzinne w konflikcie rozwodowym: gotowość i opór małżonków a efektywność procesu mediacji*. Katowice 2006.
139. Przybyła-Basista H.: *Proces mediacji rodzinnych*. „Mediator” 2002 nr 2.
140. Przybyła-Basista H., Cybulski T.: *Praktyka mediacji w rodzinnych ośrodkach diagnostyczno konsultacyjnych. Stan obecny i propozycje zmian*. W. Wybrana obszary praktyki biegłego sądowego. J.M. Stanik Katowice 1997.
141. Pytka L.: *Profilaktyka społeczna (prewencja)*. W: *Elementarne pojęcia pedagogiki i pracy socjalnej*. Pod red.: T. Pilch, D.Lalak, Warszawa 1999.
142. Pytka L.: *Resocjalizacja – anachronizm, utopia czy nowe wyzwania socjopedagogiczne?* W: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*. Pod red.: B. Urban, Kraków 2001.
143. Raport o stanie zagrożenia demoralizacją oraz patologiami wśród dzieci i młodzieży, Komenda Główna Policji 2001.
144. Rękas A.: *Mediacja w Polskim Prawie Karnym*. Warszawa 2004.
145. Rękas A.: *Rozwój mediacji w Polsce*. „Mediator” 4/2007.

146. Rode D.: *Pomoc psychologiczna w opiniodawstwie sądowym w sprawach rozwodowych*. W: *Psychologiczna problematyka wsparcia społecznego i pomocy*. Pod red. Z Ratajczak. Katowice 1994.
147. Słownik Wyrazów Obcych". PWN 1980.
148. Siemek D.: *Problemy wychowawcze wieku dorastania*. Warszawa 1986.
149. Skidmore R. A., Thackeray M. G.: *Wprowadzenie do pracy socjalnej*. Katowice 1998.
150. Smarzyński H.: *Szkoła jako środowisko wychowawcze*. Warszawa – Kraków 1998.
151. Śnieżyński M.: *Profilaktyczna funkcja dialogu w rodzinie*. W: *Uwarunkowania i wzory marginalizacji społecznej współczesnej młodzieży*. Pod red. B. Urban, W. Kubik, Kraków 2005
152. Śnieżyński M.: *Czy szkoła może wychowywać*. W: *Pedagogika społeczna w Polsce*. Pod red.: A. Radzewicz – Winnicki 1999 nr 1.
153. Śnieżyński M.: *Sztuka dialogu – teoretyczne założenia a szkolna i akademicka rzeczywistość*. Kraków 2008 II uzupełnione wydanie.
154. Śnieżyński M.: *Dialogiczna postawa Jana Pawła II drogowskazem dla polskiej edukacji*. W: *Edukacja jutra* . Pod red.: K. Denek, Koszyce - Wrocław 2008.
155. Śnieżyński M.: *Pedagogiczny wymiar nauczania Jana Pawła II „Polonia Sacra”* 2008, nr 22.
156. Sobczak J.: *Analiza procesu negocjacji. Przegląd badań*. "Przegląd Psychologiczny". 1986 nr 2.
157. Spasowska H., Kruk E.: *Mediacja wybór źródeł, wzory dokumentów i pism statystyki, bibliografie*. Warszawa 2008.
158. Stankowski A.: *Niepełnosprawni w opinii społecznej „Auxilium Sociale”* 1997 nr 3-4.
159. Stankowski A., Balukiewicz M. (red): *O trudnej sztuce bycia razem czyli różne oblicza integracji*. Kraków 2006.
160. Stankowski A.: *Niedoceniane obszary edukacji. Rzecz o nauczycielu*. Katowice 2005.

161. Stańczak P.: *Formy pozasądowego rozwiązywania sporów ADR w UE na przykładzie Polski i innych państw członkowskich*. Europejskie Centrum Konsumenckie. Warszawa 2006.
162. Stengeland P.: *Środki dla młodocianych. Program Buskerud*. „Archiwum Kryminologii”.
163. Stojanowska W.: *Rozstrzyganie przez sąd na podstawie art. 24 i 97 § 2 k.r.o. o istotnych sprawach rodziny w braku porozumienia między małżonkami lub rodzicami*. „Nowe Prawo” 1995 nr 7-8.
164. Stojanowska W.: *Pojednanie sprawcy z ofiarą*. „Jurysta” 1995 nr 4.
165. Strelau J., Jurkowski A., Putkiewicz Z.: *Podstawy psychologii do nauczycieli*, Warszawa.
166. Strzembosz A.: *Postępowanie w sprawach nieletnich w prawie polskim*. Warszawa 1984.
167. Shaw M., N.: *Prawo międzynarodowe*. Warszawa 2000.
168. Sztuka M.: *Permisywizm i rygorizm społeczeństwa jako ramy interwencji resocjalizacyjnej na tle współczesnych tendencji przestępczości nieletnich*. W: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*. Pod red.: Bronisława Urbana, Kraków 2001.
169. Śliwowski S.: *Kodeks karzący Królestwa Polskiego*. Warszawa 1958.
170. Sójka-Zielinska K.: *Historia prawa*. Warszawa 1993.
171. Sztumski J.: *Wstęp do metod, technik i badań społecznych*. Katowice 2005.
172. Szumański A.: *Renegocjacje umów w międzynarodowym obrocie gospodarczym. Studium prawno - porównawcze*. Kraków 1994.
173. Szwarc A., J.: *Porozumiewanie się i uzgadnianie rozstrzygnięć przez uczestników postępowania karnego*. Poznań 1993.
174. Tallack W.: *Reparation to the injured*. London 1990.
175. *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą*. Publikacja Stowarzyszenia Penitencjarnego PATRONAT, Warszawa 1995.
176. Till. Ch.: *Historyczne tło mediacji w szkole. Łagodzenie konfliktów w szkole i pracy z młodzieżą*. Kielce 2003.
177. Tuszno S., Wojtkowiak M.: *Mediacje i negocjacje jako formy rozwiązywania konfliktu*. Kielce 2004.
178. Tysza T.: *Konflikty i strategie*. Warszawa. 1976.
179. Uniszewski Z.: *Konflikty i negocjacje*. Warszawa 2000.

180. Urban B.: (red): *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*. Kraków 2001.
181. Urban B.: *Inspirowanie i integracja działań profilaktyczno – resocjalizacyjnych w środowisku*. W: *Zapobieganie demoralizacji nieletnich*. Pod red.: Z. Sobolewski, S. Kazaczuk, Rzeszów 1990.
182. Ury W.: *Odchodząc od nie. Negocjowanie od konfrontacji do kooperacji*. Warszawa 1998.
183. Ury W.: *Mosty zamiast murów*. Warszawa 2000.
184. Walczak - Żochowska A.: *System postępowania z nieletnimi w państwach europejskich (studium prawno - porównawcze)*. Warszawa 1988.
185. Utrat-Milecki J.: "Diversion" (wyprowadzanie) w polskim modelu postępowania w sprawach nieletnich. „Opieka, Wychowanie, Terapia” 1996 nr 4 1996.
186. Walter M.: *Pojednanie między sprawcą i ofiarą zamiast kary (o zmianie w pojmowaniu przestępczości)*. „Przegląd Policyjny” 1992 nr 2-3
187. Waluk J.: *Pojednanie ofiary ze sprawcą*. „Jurysta” 1995 nr 10
188. Waluk J.: *Mediacja między ofiarą a sprawcą przestępstwa*. Kancelaria Senatu. Biuro obsługi senatorów. „Biuletyn” 1996 nr 4
189. Widacki J.: *Plamy na wschodzącym słońcu*. Warszawa 1991. „Przegląd Prawa Karnego” 1993 nr 8.
190. Wiszniewski A.: *Jak przekonująco mówić i przemawiać?* Warszawa 1994.
191. Wołan T.: *Nauczycie i wychowawca w procesie przemian edukacyjnych*. Chorzów 2002.
192. Wojnarowska-Oniszczyk B.: *Mediacja w szkołach*. „Niebieska linia” 2003 nr 4.
193. Wosińska W.: *Psychologiczne prawidłowości uzgadniania sprzecznych stanowisk w procesie negocjowania w przedsiębiorstwie*. „Organizacja i kierowanie” 1985 nr 1-2.
194. Wright M.: *Przyszłość mediacji*. „Mediator” 10/1999.
195. Wright M.: *Probacyjne środki polityki karnej - stan i perspektywy*. Kancelaria Senatu 2001.
196. Wright M.: *Justice for victims and offenders: a restorative response to crime*, wyd. 2. Winchester 1996.
197. Wroczyński R., Pilch T.: *Metodologia pedagogiki społecznej*. Wrocław 1974.
198. Wódz K.: *Praca socjalna w środowisku zamieszkania*. Warszawa 1996.

199. Wójcik D.: *Wyniki eksperymentalnego programu mediacji w sprawach o czyny karalne nieletnich*. W: *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy*. Materiały z konferencji 20 – 21 października 2000.
200. Zaczyński W.: *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa 1969.
201. Zaczyński W.: *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa 1995.
202. Zern H.: *IARCA Journal, International Association of Residential and Community Alternatives*, March 1991.
203. Zieliński A.: *O projekcie ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich*. „Nowe Prawo” 1969 nr 5.
204. Żabczyńska E.: *Przestępczość dzieci. Etiologia i rozwój*. Warszawa 1983.
205. Żerko J.: *Przemoc wśród dzieci w świetle Konwencji Praw Dziecka*. W: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*. Pod red.: S. Kawula, H. Machel, Toruń 1999.
206. Żurawska M.: *Mediacja – nowa metoda rozwiązywania sporów z zakresu prawa pracy „Lus ed administration”*, zeszyt specjalny: *Arbitraż i mediacja jako instrumenty wspierania przedsiębiorczości*. Rzeszów 2006.

Wykaz aktów prawnych

1. Kodeks karny – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.),
2. Kodeks postępowania karnego - Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.),
3. Kodeks karny wykonawczy - Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.),
4. Kodeks postępowania cywilnego - Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. (Dz. U. z 1964 nr 43 poz. 296 ze zm.),
5. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 35, poz. 228 ze zm.),
6. Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (. Dz.U. 05.172.1438 z dnia 9 września 2005 r.),
7. Rozporządzenie Ministra sprawiedliwości dnia 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (Dz.U.01.56.591 ze zm. ogł. w Dz.U.02.193.1621 z dnia 6 czerwca 2001 r.),
8. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2003 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U.03.108.1020 z dnia 26 czerwca 2003r.),
9. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 listopada 2005 r. w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu cywilnym (Dz.U.05.239.2018 z dnia 7 grudnia 2005 r.).

Wykaz stron internetowych

1. www.adwokatura.kraków.pl
2. www.bafm-mediation.de/wp-content/uploads/image/images/deklaracja-wroclawska.
3. www.chowanna.us.edu.pl
4. www.creativecommons.org.
5. www.dobrebadania.pl 16.01.2009r.
6. www.dodn.wrocław.pl 04.02.2009r.
7. www.EdukacjaPrawnicza.pl
8. www.ec.europa.eu/civil/justice/adr
9. www.eur-lex.europa.eu.
10. www.ekonometria.4me.pl/statystyka
11. www.humanizm.free.ngo
12. www.konferencja21.edu.pl
13. www.knsp.uksw.edu.pl
14. www.krs.pl
15. www.mediator.org.pl
16. www.ms.gov.pl
17. www.ops-zoliborz.waw.pl/modulyszkolenia
18. www.parpa.pl
19. www.pismo.niebieskalinia.pl
20. www.psychologia.edu.pl
21. www.raconalista.pl.
22. www.rzeczpospolita.pl,
23. www.smr.org.pl
24. www.users.mat.uni.torun.pl/miary_zmiennosci_wzory.
25. www.wiadomości.ngo.pl.
26. www.województwoslaskie.pl
27. www.wstroneojca.pl

Spis tabel

Tabela 1: Różnice w podejściu modelowym (sprawiedliwość retrybucyjna a sprawiedliwość naprawcza).....	23
Tabela 2: Różnice modelowe w nastawieniu do resocjalizacji dzieci i młodzieży.....	27
Tabela 3: Liczba respondentów z podziałem na okręgi sądowe.....	110
Tabela 4: Definicja mediacji w opinii badanych.....	116
Tabela 5: Odpowiedź sędziów na pytanie: czy mediacja daje nadzieję na szybsze i bardziej skuteczne postępowanie przed sądem?.....	118
Tabela 6: Zdanie badanych na temat przyczyniania się mediacji do spadku przestępczości wśród nieletnich.....	120
Tabela 7: Odpowiedzi badanych na pytanie: Czy mediacja wpływa na spadek przestępczości wśród nieletnich?.....	121
Tabela 8: Opinie ekspertów na temat pracy mediatorów.....	125
Tabela 9: Przyporządkowanie liczb na potrzeby obliczeń statystycznych.....	127
Tabela 10: Ocena mediacji w opinii badanych nieletnich.....	130
Tabela 11: Zdanie ekspertów na temat tego kto nadzoruje mediatorów dla nieletnich.....	131
Tabela 12: Nadzór nad mediatorami w opinii badanych sędziów (N=32).....	131
Tabela 13: Zdanie badanych na temat nadzoru nad mediacjami (N=32).....	132
Tabela 14: Czyny karalne - z wyszczególnieniem zachowania nieletniego - w których najczęściej stosuje się mediację (w opiniach badanych ekspertów).....	133
Tabela 15: Rodzaje spraw, w których prowadzi się mediacje.....	134
Tabela 16: Akty prawne, na podstawie których prowadzona jest mediacja w sprawach nieletnich (w opinii badanych mediatorów).....	136
Tabela 17: Kryteria jakimi kierują się eksperci i mediatorzy przy doborze praw do mediacji.....	139
Tabela 18: Analiza odpowiedzi badanych na pytanie: Czy instytucja mediacji powinna być obligatoryjna dla spraw karnych nieletnich?.....	143
Tabela 19: Definicja mediacji rówieśniczych (według badanych mediatorów).....	146
Tabela 20: Funkcje jakie pełnią mediacje rówieśnicze zdaniem badanych mediatorów.....	147
Tabela 21: Korzyści jakie odnoszą uczestnicy mediacji rówieśniczych (zdanie badanych mediatorów).....	147
Tabela 22: Prawidłowa zawartość sprawozdania z mediacji w opinii ekspertów.....	149
Tabela 23: Środki wychowawcze stosowane przez sąd rodzinny wobec badanych nieletnich.....	155
Tabela 24: Środki wychowawcze najczęściej stosowane przez sądy wobec nieletnich w opiniach badanych mediatorów.....	158
Tabela 25: Stosowane przez sąd środki wychowawcze a ponowne wejście w konflikt z prawem (w opiniach badanych mediatorów).....	159
Tabela 26: Alternatywa dla tradycyjnych środków wychowawczych w opiniach badanych mediatorów i ekspertów.....	166

Tabela 27: Przydatność mediacji jako alternatywnego środka wychowawczego.....	166
Tabela 28: Instytucje kierujące sprawy do postępowanie mediacyjnego (opinie badanych mediatorów).....	168
Tabela 29: Korzyści płynące z prowadzonych postępowań mediacyjnych dla nieletnich w opinii ekspertów.....	169
Tabela 30: Analiza odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy utrzymujesz kontakty z pokrzywdzonym?.....	170
Tabela 31: Analiza odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy twoim zdaniem pojednanie pokrzywdzonego ze sprawcą jest możliwe?.....	171
Tabela 32: Korzyści z mediacji dla sprawcy.	172
Tabela 33: Korzyści z mediacji dla pokrzywdzonych.	172
Tabela 34: Przeszkody w osiągnięciu pełnej skuteczności mediacji (zdanie nieletnich).....	174
Tabela 35: Korzyści z prowadzonych postępowań mediacyjnych dla nieletnich zdaniem rodziców.....	175
Tabela 36: Opinie rodziców o słuszności prowadzenia mediacji.....	176
Tabela 37: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Czy uczestniczyłeś w zajęciach z mediacji?.....	179
Tabela 38: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Czy chciałbyś aby w twojej szkole odbywały się zajęcia z mediacji.....	180
Tabela 39: Przyporządkowanie liczb na potrzeby obliczeń statystycznych...180	180
Tabela 40: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie czym jest mediacja.....	184
Tabela 41: Sprawy, które zdaniem nieletnich mogą być kierowane do mediacji.	185
Tabela 42: Sprawy, które zdaniem nieletnich nie mogą być kierowane do mediacji.....	186
Tabela 43: Co przyczynia się do sukcesu mediacji – opinie nieletnich.....	187
Tabela 44: Analiza odpowiedzi rodziców na pytanie: czym jest mediacja?...189	189
Tabela 45: Ocena przebiegu mediacji (według rodziców).....	190
Tabela 46: Analiza odpowiedzi rodziców na pytanie: Co spowodowało, że wyraził(a) Pan(i) zgodę na uczestnictwo syna/córki w mediacji?.....	193
Tabela 47: Oczekiwanie rodziców, co do skutków mediacji.....	194
Tabela 48: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Czy znasz alternatywne metody reakcji na zachowania przestępcze nieletnich?.....	195
Tabela 49: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Jakie znasz metody rozwiązywania sporów?.....	196
Tabela 50: Odpowiedź respondentów na pytanie: Czy mediacja daje szansę zmienić sposób myślenia o karze i sprawiedliwości?.....	197
Tabela 51: Analiza odpowiedzi nieletnich i rodziców na temat: Czy pojednanie jest możliwe?.....	197
Tabela 52: Wiek i płeć badanych mediatorów.....	200
Tabela 53: Doświadczenie w pracy resocjalizacyjnej badanych mediatorów.	200
Tabela 54: Doświadczenie zawodowe badanych mediatorów.....	201
Tabela 55: Kierunek ukończonych studiów (mediatorzy N=60).....	202

Tabela 56: Doświadczenie badanych mediatorów.....	202
Tabela 57: Skuteczność postępowania mediacyjnego z wyszczególnieniem doświadczenia w prowadzeniu mediacji.....	203
Tabela 58: Przebieg mediacji według mediatorów.....	205
Tabela 59: Najważniejsze etapy postępowania mediacyjnego zdaniem mediatorów i nieletnich.....	208
Tabela 60: Propagowanie idei mediacji przez badanych mediatorów.....	209
Tabela 61: Współpraca ze specjalistami z innych dziedzin oraz innymi mediatorami.....	210
Tabela 62: Nadzór nad realizacją ugody mediacyjnej w opiniach badanych mediatorów.....	212
Tabela 63: Możliwość rezygnacji z mediacji w ujęciu liczbowym i procentowym (opinie badanych mediatorów).....	215
Tabela 64: Sytuacje wykluczające mediację (zdaniem badanych mediatorów).	217
Tabela 65: Uczestnictwo rodziców w mediacji prowadzonych przez badanych mediatorów.....	218
Tabela 66: Rola uczestniczących w mediacji rodziców – opinie mediatorów.	218
Tabela 67: Przyporządkowanie liczb na potrzeby obliczeń statystycznych...	219
Tabela 68: Zadowolenie z wyniku mediacji – opinie badanych nieletnich.....	223
Tabela 69: Ocena mediacji w opiniach uczestniczących w niej nieletnich...	224
Tabela 70: Odczucia mediatorów po przeprowadzonych mediacjach.....	224
Tabela 71: Odczucia mediatorów w zestawieniu z opiniami nieletnich na temat mediacji.....	225

Spis wykresów

Wykres 1: Opinia sędziów na temat skuteczności mediacji – ujęcie graficzne.....	118
Wykres 2: Analiza odpowiedzi mediatorów i ekspertów na pytanie: Czy mediacja przyczynia się do spadku przestępczości nieletnich?.....	120
Wykres 3: Mediacja a spadek przestępczości w opinii nieletnich - uczestników postępowania (ujęcie procentowe).....	121
Wykres 4: Opinie badanych sędziów na temat sprawowania nadzoru nad mediatorami (ujęcie procentowe).....	131
Wykres 5: Kryteria doboru spraw do mediacji – ujęcie graficzne.....	139
Wykres 6: Graficzne ujęcie odpowiedzi ekspertów na pytanie o obligatoryjne kierowanie spraw nieletnich do mediacji.....	143
Wykres 7: Struktura grupy nieletnich uczestniczących w badaniu.....	156
Wykres 8: Środki wychowawcze stosowane wobec nieletnich (w ujęciu procentowym).....	158
Wykres 9: Skuteczność stosowanych przez sąd środków wychowawczych w opiniach badanych mediatorów (ujęcie procentowe).....	160
Wykres 10: Opinie badanych na temat przydatności mediacji.....	167
Wykres 11: Przeszkody w procesie mediacji zdaniem nieletnich (ujęcie graficzne).....	175
Wykres 12: Słuszności idei mediacji zdaniem badanych rodziców.....	176
Wykres 13: Uczestnictwo nieletnich w zajęciach z mediacji w odpowiedziach nieletnich (ujęcie procentowe).....	179
Wykres 14: Analiza odpowiedzi nieletnich na pytanie: Czy chciałbyś aby w twojej szkole odbywały się zajęcia z mediacji?.....	179
Wykres 15: Analiza terminu mediacji w ujęciu badanych nieletnich.....	184
Wykres 16: Oceny procesu mediacji przez rodziców nieletnich.....	191
Wykres 17: Oczekiwania rodziców - ujęcie graficzne problemu.....	194
Wykres 18: Znajomość alternatywnych metod reakcji na zachowania przestępcze nieletnich (odpowiedzi nieletnich) – ujęcie procentowe.....	195
Wykres 19: Graficzne przedstawienie odpowiedzi uczestników postępowania na pytanie: Czy mediacja daje szansę zmienić sposób myślenia o karze i sprawiedliwości?.....	196
Wykres 20: Zestawienie odpowiedzi uczestników postępowania mediacyjnego na pytanie: czy pojednanie jest możliwe?.....	197
Wykres 21: Badani mediatorzy z podziałem na płeć i wiek.....	200
Wykres 22: Wykształcenie badanych mediatorów (udział procentowy).....	201
Wykres 23: Doświadczenia w postępowaniu mediacyjnym (ujęcie procentowe).....	202
Wykres 24: Proces mediacji według mediatorów (ujęcie procentowe).....	205
Wykres 25: Deklarowana współpraca mediatorów ze specjalistami z innych dziedzin oraz innymi mediatorami.....	210
Wykres 26: Możliwość rezygnacji z prowadzenia mediacji (w opiniach badanych mediatorów).....	215
Wykres 27: Zadowolenie nieletnich z wyniku mediacji (N=158).....	223
Wykres 28: Ocena procesu mediacji (N=158).....	224

Aneks

Załącznik 1. Narzędzia badawcze.

Załącznik 2. Wyciąg z aktów prawnych dotyczących mediacji.

Załącznik 3. Dokumentacja ośrodka mediacji w Wodzisławiu Śląskim odnośnie przeprowadzonych postępowań mediacyjnych.

Kwestionariusz ankiety z mediatorami do spraw nieletnich

Katedra Pedagogiki Społecznej

Uniwersytetu Śląskiego

w Katowicach

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Jestem doktorantem Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego prowadzę badania dotyczące mediacji nieletnich prowadzonych na terenie województwa śląskiego. Pani/Pana opinie – jako mediatora dla nieletnich są dla mnie szczególnie cenne. Dlatego zwracam się z uprzejmą prośbą o współpracę w badaniach. Proszę o uważne przeczytanie pytań i wybranie odpowiedzi najbliższej temu, co Pani/Pan myśli na dany temat. Pragnę zapewnić, iż uzyskane informacje posłużą tylko do celów analizy naukowej (**ankieta jest anonimowa**). Dziękuję za życzliwość i czas poświęcony na wypełnienie ankiety.

1.Czym Pani/Pana zdaniem, jest mediacja?

- terapią,
- procesem, prowadzącym do pojednania zwaśnionych stron,
- instytucją prawną,
- inne, napisz.....

2.Kim Pani/Pana zdaniem, jest mediator?

- urzędnikiem,
- terapeutą,
- powiernikiem,
- inna odpowiedź.....

3.Czym Pani/Pana zdaniem, zajmuje się mediator?

.....

.....

.....

4.Jakie należy spełnić warunki aby zostać mediatorem do spraw nieletnich?

.....

.....

.....

5.Czy mediator musi posiadać odpowiednie predyspozycje pozwalające na prowadzenie procesu mediacji?

- tak,
napisz jakie.....
- nie.

6.Czy przed uzyskaniem uprawnień do prowadzenia mediacji prowadził/a Pani/Pan pracę wychowawczo – resocjalizacyjną?

- nie,
- tak
jeśli tak proszę podać gdzie.....

7.Kto prowadzi listę mediatorów dla nieletnich?

.....

.....

8.Czy jest Pani/Pan członkiem stowarzyszenia, bądź innej instytucji skupiającej mediatorów?

- tak,
- nie.

jeśli tak jakiej

.....
.....
9.Czy współpracuje Pani/Pan z innymi mediatorami, jeśli tak w jaki sposób?

- tak, współpracuję z innymi mediatorami poprzez

-
.....
- nie, nie współpracuję z innymi mediatorami

10.W jaki sposób propaguje Pani/Pan ideę mediacji?

- propaguję

poprzez.....

-
.....
- nie propaguję idei mediacji, gdyż.....

.....
.....
11.Jakie posiada Pani/Pan kwalifikacje zawodowe, uprawniające do przeprowadzania mediacji z nieletnimi?

.....
.....
12.Jakie cechy charakteru, Pani/Pana, zdaniem powinny charakteryzować mediatora?

.....
.....
13.Na podstawie jakich aktów prawnych prowadzone są mediacje dotyczące osób nieletnich?

14. Jakie sprawy, według Pani/Pana, można kierować do mediacji?

.....

.....

.....

15. Kto i jak często kieruje strony do postępowania mediacyjnego. Przy wypisanych instytucjach zaznacz cyframi od 1 do 5, gdzie 1 oznacza bardzo rzadko, a 5 bardzo często.

- sąd,
- prokuratura,
- policja,
- ośrodek Pomocy Społecznej,
- inna instytucja bądź osoba, napisz jaka.....

16. Czy, Pani/Pana zdaniem, są okoliczności wykluczające prowadzenie mediacji?

- tak, uzasadnij dlaczego wykluczają mediację

.....

.....

.....

- nie.
- nie wiem.

17. Czy Pani/Pana zdaniem, mediator może zrezygnować z dalszego prowadzenia postępowania mediacyjnego?

- tak, kiedy

.....

.....

.....

- nie,
- nie wiem.

18. Jak jest Pani/Pana doświadczenie w prowadzeniu mediacji dot. nieletnich?. Zaznacz ile mediacji Pani/Pan przeprowadziła/eś

- do 10 mediacji
- pomiędzy 11, a 30,
- pomiędzy 31, a 50
- powyżej 50 mediacji.

19. Jak kończyły się mediacje prowadzone przez Panią/Pana?

.....

.....

.....

20. Jaki procent stanowią mediacje zakończone ugodą?

- mniej niż 40%
- pomiędzy 40, a 60%,
- pomiędzy 61, a 80%
- pomiędzy 80, a 100%

21 Jak wygląda realizacja ugody mediacyjnej?

.....

.....

22. Kto nadzoruje wywiązywanie się stron z zobowiązań mediacyjnych?

napisz.....

.....

23. Czy Pani/Pana zdaniem, osoba mediatora przyczynia się do pojednania skłóconych stron?

- tak
- nie

jeśli tak proszę uzasadnić.....

24. Czy Pani/Pana zdaniem, pojednanie pokrzywdzonego ze sprawcą jest możliwe?

- tak,
- nie.

jeśli tak proszę uzasadnić

25. Co Pani/Pana zdaniem, przyczynia się do zakończenia mediacji ugodą?

.....

.....

26. Co Pani/Pana zdaniem, pojednanie może dać pokrzywdzonemu?

.....

.....

27. Co, Pani/Pana zdaniem, pojednanie może dać sprawcy?

.....

.....

28. Jakiego Pana/Pani zdaniem są korzyści społeczne z prowadzonych mediacji wśród nieletnich?

.....
.....

29. Proszę opisać jak przebiega, prowadzona przez Panią/Pana, mediacja

.....
.....
.....

30. Jakiego Pana/Pani odczucie w związku z prowadzonymi mediacjami?

.....
.....

31. Jakiego Pana/Pani zdaniem, najważniejsze etapy mediacji?

.....
.....
.....

32. Czy opiekunowie/rodzice skonfliktowanych stron uczestniczą w prowadzonych przez Panią/Pana mediacjach?

- tak
- nie

33. Jaka jest rola uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym opiekunów/rodziców?

.....
.....

34. Jakiego Pana/Pani zdaniem, środki wychowawcze są najczęściej stosowane wobec nieletnich?

.....
.....

35. Jak ocenia Pani/Pan przydatność instytucji mediacji jako alternatywnego środka reagowania na przestępczość nieletnich?

- jest bardzo przydatna,
- jest przydatna,
- jest obojętna,
- jest nieprzydatna,
- nie mam zdania.

36. Jaka jest, Pani/Pana zdaniem, skuteczność stosowanych przez sąd rodzinny środków wychowawczych?

- większość, nieletnich popełnia kolejne wykroczenia,
- mniej więcej połowa nieletnich popełnia kolejne wykroczenia,
- skuteczność stosowanych środków wychowawczych jest znaczna, ponieważ większość nieletnich nie popełnia kolejnych wykroczeń,
- inna odpowiedź.....

37. Co według Pani/Pana przeszkadza w osiągnięciu pełnej skuteczności mediacji?

- zażyłe kontakty między stronami sporu,
- brak chęci osiągnięcia kompromisu,
- przywiązani do tradycyjnego systemu wymiaru sprawiedliwości,
- brak wiedzy na temat mediacji.

38. Co według Pani/Pana, powinno stanowić alternatywę dla tradycyjnych środków wychowawczych?

.....
.....

39. Czym według Pani/Pana są mediacje rówieśnicze?

Napisz.....
.....

40. Jaka w Pani/Pana ocenie, jest rola szkoły w rozwiązywaniu sporów rówieśniczych?

napisz.....
.....

41. Jakie funkcje w Pani/Pana ocenie, pełnią mediacje rówieśnicze?

- wychowawcze,
- resocjalizacyjne,
- podnoszą świadomość prawną,
- uczą kalkulować.
- inne, napisz jakie.....

42. Jakie korzyści według Pani/Pana odnoszą uczestnicy mediacji rówieśniczych?

- zrozumienie własnych emocji,
- poznanie motywów sprawcy,
- uczą bezpośredniego wpływania na sprawę,
- pozwalają zauważyć znaczenie rozmowy,
- nie odnoszą korzyści.

- inne, napisz jakie.....

43. Jak w Pani/Pana ocenie są zagrożenia dla instytucji mediacji ?

.....

.....

.....

44. Jakie zauważa Pani/Pan użytek z prowadzonych postępowań mediacyjnych dla nieletnich?

.....

.....

.....

METRYCZKA

1. PŁEĆ

- ☐ kobieta
- ☐ mężczyzna

2. WIEK

- ☐ do 30 lat
- ☐ 31 – 35
- ☐ 36 – 40
- ☐ 41 – 45
- ☐ 46 – 50
- ☐ 51 - 60
- ☐ powyżej 60

3. WYKSZTAŁCENIE

- ☐ średnie
- ☐ wyższe licencjackie
- ☐ wyższe magisterskie
- ☐ kierunek ukończonych studiów
- ☐ dodatkowe kwalifikacje (np. studia podyplomowe, kurs, szkolenia)

.....

.....

.....

4. OD JAKIEGO CZASU PROWADZI PANI/PAN MEDIACJE

- ☐ mniej niż 1 rok
- ☐ 1 – 2 lata
- ☐ 2 – 3 lata
- ☐ 3 – 4 lata
- ☐ 4 – 5 lat
- ☐ powyżej 5 lat

Dziękuję za wypełnienie ankiety.

Kwestionariusz ankiety z nieletnimi

Katedra Pedagogiki Społecznej
Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Jestem doktorantem Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego prowadzę badania dotyczące mediacji nieletnich prowadzonych na terenie województwa śląskiego. Twoje opinie – jako nieletniego uczestniczącego w mediacji są dla mnie szczególnie cenne. Dlatego zwracam się z uprzejmą prośbą o współpracę w badaniach. Proszę o uważne przeczytanie pytań i wybranie odpowiedzi najbliższej temu, co myślisz na dany temat. Pragnę zapewnić, iż uzyskane informacje posłużą tylko do celów analizy naukowej (**ankieta jest anonimowa**). Dziękuję za życzliwość i czas poświęcony na wypełnienie ankiety.

1.Czym Twoim zdaniem, jest mediacja?

- terapią,
- procesem, prowadzącym do pojednania zwaśnionych stron,
- instytucją prawną,
- inne,

2.Kim Twoim zdaniem, jest mediator?

- urzędnikiem,
- terapeutą,
- powiernikiem,
- inna odpowiedź.....

3.Czym Twoim zdaniem, zajmuje się mediator?

.....

.....

.....

4.Jakie cechy charakteru, Twoim zdaniem powinny charakteryzować mediatora?

.....

.....

.....

5.Jakie sprawy, według Ciebie można kierować do mediacji?

.....

.....

.....

6.Jakich spraw, Twoim zdaniem nie można kierować do mediacji?

.....

.....

.....

7.Zaznacz, które środki wychowawcze i kiedy stosował wobec Ciebie sąd rodzinny?

- upomnienie,
- nadzór odpowiedzialny rodziców,
- nadzór kuratora,
- prace społeczne,
- zobowiązanie,
- skierowanie do ośrodka wychowawczego,
- inne (jakie?).....

- nigdy wcześniej sąd nie stosował wobec mnie środków wychowawczych.

8.Czy znasz alternatywne (dla środków stosowanych przez sąd) reakcje na zachowania uznawane za szkodliwe?

- tak,
- nie.

9.Jakie znasz metody rozwiązywania sporów?

.....

10.Co Twoim zdaniem zadecydowało, że skierowano Twoją sprawę do mediacji?

.....

11.Jaki był stosunek Twoich rodziców do mającej się odbyć mediacji?

.....

12.Kto był ofiarą w sprawie, którą skierowano do mediacji?

- ktoś z najbliższej rodziny (np. mama, tata, brat, siostra, babcia),
- bliski kolega/koleżanka,
- znajomy/znajoma,
- nauczyciel,
- osoba obca,
- inna osoba (kto?).....

13.Jakiego czynu dotyczyła mediacja, w której uczestniczyłeś?

.....

14.Czy jesteś zadowolony z wyniku mediacji?

Tak

(dlaczego).....

- Nie

(dlaczego).....

15. Jak oceniasz prowadzenie mediacji w Twojej sprawie?

- pozytywnie
- obojętnie
- negatywnie

Uzasadnij ocenę.....

16. Jak zakończyła się mediacja w której uczestniczyłeś?

.....
.....
.....

17. Czy utrzymujesz kontakty z pokrzywdzonym? Jeśli tak, to przedstaw na czym one polegają?

.....
.....
.....

18. Czy Twoim zdaniem, pojednanie pokrzywdzonego ze sprawcą jest możliwe?

- Tak,
- Nie.
- Nie wiem

Wyjaśnij dlaczego tak uważasz.....

.....
.....

19. Co Twoim zdaniem przyczynia się do zakończenia mediacji ugodą?

.....
.....
.....

20. Co Twoim zdaniem pojednanie może dać pokrzywdzonemu?

.....
.....
.....

21. Co Twoim zdaniem pojednanie może dać sprawcy?

.....
.....
.....

22. Jakie są Twoim zdaniem najważniejsze etapy mediacji?

.....

.....

.....

23. Jaka jest rola uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym opiekunów/rodziców?

.....

.....

24. Co według Ciebie przeszkadza w osiągnięciu pełnej skuteczności mediacji?

- zażyłe kontakty między stronami sporu,
- brak chęci osiągnięcia kompromisu,
- przywiązani do tradycyjnego systemu wymiaru sprawiedliwości,
- brak wiedzy na temat mediacji.

METRYCZKA

1. PŁEĆ

- kobieta
- mężczyzna

2. WIEK

.....

3. WYKSZTAŁCENIE

- podstawowe,
- gimnazjalne
- zawodowe,
- średnie,
- jeżeli jesteś uczniem napisz do jakiej szkoły uczęszczasz

.....

.....

Dziękuję za wypełnienie ankiety.

Kwestionariusz wywiadu dotyczący Prezesów Sądów Okręgowych i Przewodniczących Wydziałów Rodzinnych i Nieletnich

KWESTIONARIUSZ WYWIADU

1. Czym, Pana/Pani zdaniem, jest mediacja?
2. Jaki odsetek spraw jest kierowany do mediacji przez sądy rodzinne?
3. Na jakim etapie (najczęściej) kieruje się sprawę do postępowania mediacyjnego?
4. Kto i w jaki sposób dokonuje wyboru mediatora prowadzącego postępowanie mediacyjne?
5. Kto i w jaki sposób nadzoruje wykonywanie ugody mediacyjnej?
6. Kto prowadzi nadzór nad mediatorami dla nieletnich?
7. Kto prowadzi nadzór nad prowadzonymi mediacjami dla nieletnich?
8. Jakie są rodzaje mediacji?
9. Jaka ma Pan/Pani opinię na temat instytucji mediacji?
10. Jak ocenia Pan/Pani pracę mediatorów dla nieletnich (dla właściwości tut. Sądu)?
11. Czy praca mediatorów, w Pana/Pani opinii, daje nadzieję na szybsze i bardziej skuteczne postępowanie przed sądem?
12. Czy zauważa Pan/Pani przydatność mediacji jako alternatywy dla tradycyjnych środków wychowawczych?
13. Co powinno zawierać prawidłowo sporządzone sprawozdanie mediacyjne?
14. Czy Pani/Pana zdaniem instytucja mediacji przyczynia się do spadku przestępczości wśród nieletnich?
15. Czy widzi Pani/Pan alternatywę dla tradycyjnych środków wychowawczych, jeśli tak jaką?
16. Jakie zauważa Pan/Pani korzyści z prowadzonych postępowań mediacyjnych dla nieletnich?

17. Jakie widzi Pani/Pan zagrożenia dla instytucja mediacji?
18. Czy Pani/Pana zdaniem instytucja mediacji powinna być obligatoryjna dla spraw karnych nieletnich?

Kwestionariusz wywiadu z rodzicami nieletnich uczestniczących w postępowaniu mediacyjnym

KWESTIONARIUSZ WYWIADU

1. Czym, Pani zdaniem jest mediacja?
2. Jaki cechy, Pani zdaniem, powinien posiadać dobry mediator?
3. Czy Pani/Pana zdaniem, instytucja mediacji przyczynia się do spadku przestępczości wśród nieletnich?
4. Jakie zauważa Pani korzyści z prowadzonych postępowań mediacyjnych dla nieletnich?
5. Czy Pani syn/córka sprawiał/a problemy wychowawcze, jeśli tak to jakie?
6. Dlaczego, Pani/Pana zdaniem nieletni/a popadł/a w konflikt z prawem?
7. Czy Pani syn/córka był/a wcześniej karany przez sąd rodzinny, jeśli tak to z jakiego powodu?
8. Jakie środki wychowawcze zastosował sąd rodzinny?
9. Czy w Pani/Pana ocenie zastosowane środki wychowawcze przyczyniły się do zmiany zachowania syna/córki? Jeśli tak, to w jakim zakresie nastąpiły zmiany?
10. Co zdecydowało, że wyraził Pan/Pani zgodę na uczestnictwo syna/córki w mediacji?
11. Jakie były Pana/Pani oczekiwania po przeprowadzeniu mediacji?
12. Jak ocenia Pan/Pani przebieg mediacji, w której uczestniczył syn/córka?
13. Czy ma Pan/Pani wątpliwości, obawy co do słuszności prowadzenia mediacji w sprawach nieletnich? Jeśli tak jakie, czego dotyczą?

Załącznik 2. Wyciąg z aktów prawnych dotyczących mediacji.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich.

Dz.U.01.56.591 ze zm. ogł. w Dz.U.02.193.1621

ROZPORZĄDZENIE
MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI
z dnia 18 maja 2001 r.
w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich.
(Dz. U. z dnia 6 czerwca 2001 r.)

Na podstawie art. 3a § 3 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 35, poz. 228, z 1992 r. Nr 24, poz. 101, z 1995 r. Nr 89, poz. 443, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 1999 r. Nr 83, poz. 931 oraz z 2000 r. Nr 12, poz. 136 i Nr 91, poz. 1010) zarządza się, co następuje:

§ 1. Rozporządzenie określa szczegółowe zasady i tryb przeprowadzania mediacji, a w szczególności:

- 1) warunki, jakim powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do przeprowadzania postępowania mediacyjnego,
- 2) sposób rejestracji instytucji i osób uprawnionych do przeprowadzania postępowania mediacyjnego,
- 3) sposób szkolenia mediatorów,
- 4) zakres i warunki udostępniania mediatorom akt sprawy,
- 5) formę i zakres sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego.

§ 2. Do postępowania mediacyjnego kieruje się w szczególności sprawy, których istotne okoliczności nie budzą wątpliwości.

§ 3. 1. Sąd może przekazać sprawę, w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, instytucji, która została wpisana do wykazu, o którym mowa w § 7 ust. 1, z zastrzeżeniem ust. 2, oraz zgodnie ze swoim statutem została powołana do wykonywania zadań w zakresie:

- 1) mediacji,
- 2) resocjalizacji,
- 3) poradnictwa wychowawczego i pomocy psychologicznej,
- 4) diagnozy psychologicznej,
- 5) profilaktyki przestępczości,
- 6) ochrony wolności i praw człowieka.

2. Instytucją uprawnioną do przeprowadzania postępowania mediacyjnego jest również rodzinny ośrodek diagnostyczno-konsultacyjny, utworzony na podstawie odrębnych przepisów, który nie podlega wpisowi do wykazu, o którym mowa w § 7 ust. 1.

3. Postępowanie mediacyjne w imieniu instytucji, o której mowa w ust. 1 i 2, prowadzi upoważniony przez nią pisemnie przedstawiciel, który powinien odpowiadać warunkom określonym w § 4 pkt 1-7.

§ 4. Sąd może przekazać sprawę w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego osobie godnej zaufania, która:

- 1) ukończyła 26 lat,
- 2) korzysta z pełni praw cywilnych i publicznych,
- 3) biegle włada językiem polskim w mowie i piśmie,
- 4) posiada wykształcenie z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii, resocjalizacji lub prawa oraz ma doświadczenie w zakresie wychowania lub resocjalizacji młodzieży,
- 5) posiada umiejętności rozwiązywania konfliktów oraz nawiązywania kontaktów międzyludzkich,
- 6) daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków,
- 7) odbyła szkolenie dla mediatorów, o którym mowa w § 8,
- 8) została wpisana do wykazu, o którym mowa w § 7 ust. 1.

§ 5. Postępowanie mediacyjne prowadzi osoba godna zaufania lub przedstawiciel instytucji, o której mowa w § 3 ust. 1 lub 2, zwana dalej "mediatorem".

§ 6. 1. Mediatorem nie może być czynny zawodowo:

- 1) sędzia, prokurator, asesor i aplikant sądowy lub prokuratorski oraz inna osoba zatrudniona w sądzie, prokuraturze, Policji lub w innej instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw,
- 2) adwokat i aplikant adwokacki, radca prawny i aplikant radcowski, notariusz, asesor i aplikant notarialny,
- 3) komornik, aplikant komorniczy i pracownik jego kancelarii,
- 4) funkcjonariusz i pracownik Służby Więziennej,
- 5) pracownik placówki opiekuńczo-wychowawczej, specjalnego ośrodka szkolno-wychowawczego, zakładu poprawczego lub schroniska dla nieletnich,
- 6) pracownik instytucji lub członek organizacji zajmujących się świadczeniem pomocy dla ofiar przestępstw lub działalnością na ich rzecz.

2. Mediatorem nie może być również ławnik sądowy w czasie trwania kadencji oraz społeczny kurator sądowy.

3. Mediatorem w danej sprawie nie może być osoba, która w sprawie nieletniego była świadkiem, wydawała opinię, sporządzała wywiad środowiskowy lub prowadziła terapię nieletniego, a także osoba, co do której zachodzi okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jej bezstronności.

§ 7. 1. W sądzie okręgowym prowadzi się wykaz instytucji i osób godnych zaufania, uprawnionych do przeprowadzania postępowania mediacyjnego.

2. Prezes sądu okręgowego wpisuje do wykazu instytucję lub osobę wyrażającą gotowość do przeprowadzania postępowania mediacyjnego, po stwierdzeniu spełnienia warunków określonych odpowiednio w § 3 i 4, z zastrzeżeniem § 6 ust. 1 i 2.

3. Prezes sądu okręgowego skreśla z wykazu, o którym mowa w ust. 1, instytucję lub osobę:

- 1) na jej prośbę,
- 2) w razie śmierci osoby godnej zaufania lub likwidacji instytucji,

- 3) w razie chociażby ograniczenia zdolności do czynności prawnych,
- 4) w razie pozbawienia praw publicznych prawomocnym wyrokiem sądowym,
- 5) w razie niewykonywania lub nienależytego wykonywania obowiązków związanych z prowadzeniem postępowania mediacyjnego,
- 6) która nie daje rękojmi należytego wykonywania obowiązków.

§ 8. 1. Szkolenie mediatorów polega na zaznajomieniu z problematyką postępowania mediacyjnego oraz uzyskaniu wiedzy potrzebnej do wykonywania czynności mediatora.

2. Szkolenie, o którym mowa w ust. 1, obejmuje zajęcia teoretyczne i praktyczne.

3. Szkolenie przeprowadza się według standardów określonych w załączniku do rozporządzenia.

§ 9. 1. W postanowieniu o skierowaniu sprawy do postępowania mediacyjnego sąd rodzinny określa termin, w którym powinien otrzymać sprawozdanie z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego, nie dłuższy niż 6 tygodni. W wyjątkowych przypadkach, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo zawarcia ugody, sąd może termin ten przedłużyć na czas określony, nie dłuższy niż 14 dni.

2. Termin, o którym mowa w ust. 1, biegnie od daty doręczenia osobie godnej zaufania lub instytucji, o której mowa w § 3 ust. 1 lub 2, postanowienia o skierowaniu sprawy do postępowania mediacyjnego.

§ 10. W postępowaniu mediacyjnym uczestniczą: nieletni, pokrzywdzony oraz rodzice lub opiekun nieletniego, a jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni - także jego rodzice lub opiekun, zwani dalej "uczestnikami".

§ 11. Postępowanie mediacyjne przeprowadza się za zgodą wszystkich uczestników. Zgoda ta może być cofnięta w każdym stadium postępowania mediacyjnego.

§ 12. Postępowanie mediacyjne prowadzi się w sposób poufny, uniemożliwiający osobom postronnym dostęp do informacji uzyskanych w jego toku. Odstąpienie od poufności postępowania mediacyjnego jest możliwe wyłącznie za zgodą wszystkich uczestników.

§ 13. Postępowania mediacyjnego nie przeprowadza się w lokalu zajmowanym przez uczestników lub ich rodziny, niezależnie od przeznaczenia tego lokalu oraz tytułu prawnego do jego zajmowania, ani w budynku sądu.

§ 14. Po skierowaniu sprawy do postępowania mediacyjnego mediator:

- 1) zapoznaje się z informacjami zawartymi w aktach sprawy,
- 2) nawiązuje kontakt z uczestnikami i odbiera od nich zgodę na udział w postępowaniu mediacyjnym,
- 3) przeprowadza z uczestnikami spotkania indywidualne, informując o istocie i zasadach postępowania mediacyjnego oraz roli i uprawnieniach uczestników,
- 4) przeprowadza spotkanie mediacyjne z udziałem wszystkich uczestników,
- 5) pomaga w sformułowaniu treści ugody między uczestnikami i sprawdza wykonanie wynikających z niej zobowiązań,
- 6) sporządza sprawozdanie dla sądu rodzinnego z przebiegu i wyników przeprowadzonego postępowania mediacyjnego.

§ 15. Jeżeli nie jest możliwe bezpośrednie spotkanie uczestników, mediator może prowadzić postępowanie mediacyjne w sposób pośredni, przekazując uczestnikom informacje, propozycje i zajmowane przez każdego

z nich stanowisko, o ile względy oddziaływania wychowawczego na nieletniego nie stoją temu na przeszkodzie.

§ 16. 1. Sąd rodzinny, kierując sprawę do postępowania mediacyjnego, udostępnia mediatorowi informacje z akt sprawy w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, w szczególności zawarte w postanowieniu o wszczęciu postępowania.

2. Nie udostępnia się mediatorowi, zawartych w aktach sprawy, materiałów objętych tajemnicą państwową, służbową, materiałów dotyczących stanu zdrowia nieletniego, a także danych o jego karalności.

3. Udostępnienie mediatorowi informacji, o których mowa w ust. 1, następuje w obecności kierownika sekretariatu sądu.

4. Odpisy i kserokopie dokumentów, a także notatki z akt sprawy i postępowania mediacyjnego mediator przechowuje w sposób uniemożliwiający zapoznanie się z nimi osobom postronnym i zwraca do sądu rodzinnego wraz ze sprawozdaniem z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego.

§ 17. 1. Po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego mediator sporządza pisemne sprawozdanie, które przedstawia sądowi rodzinnemu.

2. Sprawozdanie powinno zawierać:

- 1) sygnaturę sprawy, nazwisko, imię i adres osoby godnej zaufania lub instytucji przeprowadzającej postępowanie mediacyjne,
- 2) informacje o liczbie, terminach i miejscach spotkań indywidualnych oraz wspólnych, a także wskazanie osób biorących w nich udział,
- 3) informację o wynikach postępowania mediacyjnego.

3. Sprawozdanie nie może ujawniać przebiegu spotkań ani też zawierać ocen zachowania uczestników w ich trakcie oraz treści ich oświadczeń, chyba że uczestnik wyraźnie wniesie o ujawnienie tych danych odnośnie do jego osoby.

4. W razie zawarcia ugody załącza się ją do sprawozdania.

§ 18. Rozporządzenie wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

ZAŁĄCZNIK

STANDARDY SZKOLENIA MEDIATORÓW

I. Zakres tematów, które powinny być objęte szkoleniem:

1. Prawne i organizacyjne aspekty funkcjonowania procedur mediacyjnych między poszkodowanym a sprawcą czynu zabronionego:

- podstawy prawne zastosowania procedur mediacyjnych w sprawach nieletnich z elementami wiedzy o mediacji w postępowaniu karnym,
- szczegółowe omówienie zasad prowadzenia postępowania mediacyjnego,
- prawa i obowiązki mediatora,
- zagadnienia etyki zawodowej mediatorów,
- zagadnienia praktyczne związane z organizacją postępowania mediacyjnego,

- zasady współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości,
- prowadzenie dokumentacji,
- międzynarodowe standardy postępowania mediacyjnego.

2. Psychologiczne mechanizmy powstawania, eskalacji i rozwiązywania konfliktów:

- wybrane zagadnienia z psychologii społecznej, w szczególności w zakresie praktycznego zastosowania wiedzy psychologicznej o mechanizmach powstawania, eskalacji i rozwiązywania konfliktów,
- procedury rozwiązywania konfliktów (negocjacje, mediacje, arbitraż, sąd) - podobieństwa i różnice,
- stosowanie procedur mediacyjnych w Polsce i na świecie (spory zbiorowe, konflikty w społecznościach lokalnych, konflikty sąsiedzkie, rodzinne, spory sądowe),
- różne modele mediacji pokrzywdzony-sprawca,
- wiedza o procesie mediacji (specyfika roli mediatora, etapy mediacji, rola satysfakcji merytorycznej, psychologicznej i proceduralnej).

3. Trening umiejętności mediacyjnych w zakresie:

- prowadzenia wstępnych spotkań ze stronami oraz opanowania wypowiedzi otwierających mediację,
- dokonania analizy i diagnozy konfliktu objętego mediacją,
- prowadzenia sesji mediacyjnych i spotkań na osobności z uczestnikami postępowania mediacyjnego (opanowania technik mediacyjnych),
- komunikowania się z uczestnikami w sposób umożliwiający zrozumienie problemu (aktywne słuchanie, zadawanie pytań),
- pomocy w doprowadzeniu do satysfakcjonującej obie strony ugody,
- opanowania terminologii umożliwiającej współpracę i wymianę doświadczeń z innymi mediatorami.

II. Wymagania dotyczące instytucji i osób prowadzących szkolenie:

1. Kwalifikacje osób prowadzących szkolenie:

- wykształcenie wyższe oraz minimum dwuletnia praktyka mediacyjna,
- doświadczenie dydaktyczne w prowadzeniu zajęć i treningów w zakresie rozwiązywania konfliktów,
- znajomość i akceptacja zasad etyki zawodowej mediatora.

2. Wymogi w zakresie organizacji szkolenia:

- opracowanie szczegółowego programu szkolenia wraz z kosztorysem oraz określeniem wysokości opłaty za uczestnictwo,
- przeprowadzanie w toku szkolenia sprawdzianów wiedzy z poszczególnych dziedzin objętych szkoleniem oraz ewidencjonowanie obecności uczestników,
- wydawanie zaświadczeń o ukończeniu kursu określających jego zakres, liczbę godzin, wyniki poszczególnych sprawdzianów i osoby prowadzące oraz opiniujące przydatność uczestnika do pełnienia funkcji mediatora.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych

Dz.U.03.108.1020

**ROZPORZĄDZENIE
MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI**

z dnia 13 czerwca 2003 r.

w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych

(Dz. U. z dnia 26 czerwca 2003 r.)

Na podstawie art. 23a § 5 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.¹⁾) zarządza się, co następuje:

§ 1. Rozporządzenie określa:

- 1) warunki, jakim powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;
- 2) sposób powoływania i odwoływania instytucji i osób uprawnionych do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;
- 3) zakres i warunki udostępniania akt sprawy instytucjom i osobom uprawnionym do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;
- 4) sposób i tryb postępowania mediacyjnego.

§ 2. 1. Do prowadzenia postępowania mediacyjnego uprawniona jest instytucja, która:

- 1) zgodnie ze swoimi zadaniami statutowymi powołana została do wykonywania zadań w zakresie mediacji, resocjalizacji, ochrony interesu społecznego, ochrony ważnego interesu indywidualnego lub ochrony wolności i praw człowieka;
- 2) posiada warunki organizacyjne i kadrowe umożliwiające przeprowadzenie postępowania mediacyjnego;
- 3) została wpisana do wykazu, o którym mowa w § 4 ust. 1.

2. Postępowanie mediacyjne w imieniu instytucji, o której mowa w ust. 1, zwanej dalej "instytucją", prowadzi upoważniony przez nią pisemnie przedstawiciel, spełniający warunki określone w § 3 pkt 1-7.

§ 3. Postępowanie mediacyjne może również prowadzić osoba godna zaufania, która:

- 1) posiada obywatelstwo polskie;
- 2) korzysta w pełni z praw cywilnych i obywatelskich;
- 3) ukończyła 26 lat;
- 4) biegle włada językiem polskim;
- 5) nie była karana za przestępstwo umyślne;
- 6) posiada umiejętności likwidowania konfliktów oraz wystarczającą do przeprowadzania postępowania mediacyjnego wiedzę, w szczególności w zakresie psychologii, pedagogiki, socjologii, resocjalizacji lub prawa;
- 7) daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków;
- 8) została wpisana do wykazu, o którym mowa w § 4 ust. 1.

§ 4. 1. W sądzie okręgowym prowadzi się wykaz instytucji i osób godnych zaufania, uprawnionych do przeprowadzania postępowania mediacyjnego, zwany dalej "wykazem".

2. Wpis do wykazu następuje na wniosek, do którego dołączyć należy dokumenty potwierdzające spełnienie warunków określonych odpowiednio w § 2 ust. 1 pkt 1 i 2 lub w § 3 pkt 1-6.

§ 5. 1. Prezes sądu okręgowego wpisuje do wykazu instytucję lub osobę godną zaufania, wyrażającą gotowość przeprowadzania postępowania mediacyjnego, po stwierdzeniu spełnienia warunków określonych odpowiednio w § 2 ust. 1 pkt 1 i 2 lub w § 3 pkt 1-7. Od decyzji o odmowie wpisu przysługuje zainteresowanemu odwołanie do prezesa sądu apelacyjnego.

2. Wpis zawiera następujące dane:

- 1) nazwę instytucji lub imię i nazwisko oraz datę urodzenia osoby godnej zaufania;
- 2) adres siedziby instytucji i jej formę organizacyjną lub adres zamieszkania osoby godnej zaufania.

3. Każda zmiana danych określonych w ust. 2 podlega wpisowi do wykazu. Osoba kierująca instytucją i osoba godna zaufania mają obowiązek zawiadomić prezesa sądu okręgowego o:

- 1) każdej zmianie danych określonych w ust. 2,
- 2) utracie warunków określonych odpowiednio w § 2 ust. 1 pkt 1 i 2 lub w § 3 pkt 1-6

- w terminie 14 dni od zaistnienia zmiany lub utraty warunku.

§ 6. 1. Prezes sądu okręgowego skreśla z wykazu instytucję lub osobę godną zaufania:

- 1) na jej wniosek;
- 2) w razie śmierci osoby godnej zaufania lub likwidacji instytucji;
- 3) w razie utraty jednego z warunków określonych odpowiednio w § 2 ust. 1 pkt 1 i 2 lub w § 3 pkt 1-7.

2. Prezes sądu okręgowego może skreślić z wykazu instytucję lub osobę godną zaufania w razie niewykonywania lub nienależytego wykonywania obowiązków związanych z prowadzeniem postępowania mediacyjnego.

3. Od decyzji o skreśleniu z wykazu zainteresowanemu przysługuje odwołanie do prezesa sądu apelacyjnego.

§ 7. 1. W postanowieniu o skierowaniu sprawy do postępowania mediacyjnego sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator lub inny uprawniony organ powołuje do prowadzenia postępowania mediacyjnego w konkretnej sprawie instytucję lub osobę godną zaufania spośród wpisanych do wykazu.

2. W wyjątkowych przypadkach, uzasadnionych potrzebą skutecznego przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, można powołać do prowadzenia postępowania mediacyjnego w konkretnej sprawie zgłaszającą taką gotowość instytucję lub osobę godną zaufania spoza wpisanych do wykazu, jeżeli spełnia ona warunki wymienione odpowiednio w § 2 ust. 1 pkt 1 i 2 lub § 3 pkt 1-7. tezy z piśmiennictwa

§ 8. W postanowieniu, o którym mowa w § 7, należy wskazać w szczególności:

- 1) nazwę instytucji lub imię i nazwisko osoby godnej zaufania wyznaczonej do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;
- 2) dane osobowe oskarżonego lub podejrzanego i pokrzywdzonego;
- 3) określenie czynu zarzucanego oskarżonemu lub podejrzanemu wraz z podaniem jego kwalifikacji prawnej;
- 4) zakres i sposób udostępnienia akt w danej sprawie;
- 5) termin zakończenia postępowania mediacyjnego, z uwzględnieniem art. 23a § 2 Kodeksu postępowania karnego.

tezy z piśmiennictwa

§ 9. Sąd, prokurator lub inny uprawniony organ, który powołał instytucję lub osobę godną zaufania do prowadzenia postępowania mediacyjnego w konkretnej sprawie, odwołuje ją w razie:

- 1) skreślenia instytucji lub osoby godnej zaufania z wykazu;
- 2) ujawnienia okoliczności, o których mowa w art. 40-42 Kodeksu postępowania karnego.

§ 10. 1. Sąd, prokurator lub inny uprawniony organ, kierując sprawę do postępowania mediacyjnego, udostępnia przedstawicielowi instytucji albo osobie godnej zaufania, zwanej dalej "mediatorem", informacje z akt sprawy jedynie w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia tego postępowania. Informacje te powinny zawierać dane osobowe pokrzywdzonego i podejrzanego lub oskarżonego, określenie czynu zarzucanego podejrzanemu lub oskarżonemu wraz z podaniem jego kwalifikacji prawnej i niezbędnych dla postępowania mediacyjnego okoliczności jego popełnienia.

2. W uzasadnionych przypadkach, na wniosek mediatora, sąd lub prokurator - jeżeli uzna to za niezbędne - może również udostępnić, z zastrzeżeniami, o których mowa w ust. 3, materiał dowodowy zawarty w aktach sprawy w części dotyczącej podejrzanego lub oskarżonego, pokrzywdzonego i przestępstwa, których postępowanie mediacyjne dotyczy.

3. Nie udostępnia się mediatorowi, zawartych w aktach sprawy, materiałów objętych tajemnicą państwową, służbową lub związaną z wykonywaniem zawodu lub funkcji, materiałów dotyczących stanu zdrowia podejrzanego lub oskarżonego, opinii o nim, danych o jego karalności oraz pozwalających na ustalenie tożsamości świadka przesłuchanego w trybie art. 184 Kodeksu postępowania karnego i takich, których ujawnienie pokrzywdzonemu mogłoby mieć wpływ na odpowiedzialność karną innych oskarżonych w tej sprawie, a nieuczestniczących w postępowaniu mediacyjnym.

4. Udostępnienie akt sprawy może nastąpić tylko w obecności upoważnionego pracownika organu prowadzącego postępowanie. W uzasadnionych przypadkach organ ten może zarządzić wydanie mediatorowi kserokopii dokumentów z akt sprawy lub zezwolić na sporządzenie odpisów w zakresie określonym w ust. 1-3.

§ 11. Niezwłocznie po doręczeniu postanowienia, o którym mowa w § 7, mediator:

- 1) nawiązuje kontakt z pokrzywdzonym i podejrzanym lub oskarżonym, ustalając termin i miejsce spotkania z każdym z nich;
- 2) przeprowadza z podejrzanym lub oskarżonym i pokrzywdzonym spotkania indywidualne, informując o istocie i zasadach postępowania mediacyjnego oraz przysługujących im uprawnieniach;
- 3) przeprowadza spotkanie mediacyjne z udziałem podejrzanego lub oskarżonego i pokrzywdzonego;
- 4) pomaga w sformułowaniu treści ugody między podejrzanym lub oskarżonym i pokrzywdzonym oraz

sprawdza wykonanie wynikających z niej zobowiązań.

§ 12. Jeżeli nie jest możliwe bezpośrednie spotkanie podejrzanego lub oskarżonego z pokrzywdzonym, mediator może prowadzić postępowanie mediacyjne w sposób pośredni, przekazując każdemu z nich informacje, propozycje i zajmowane przez drugą stronę stanowisko co do zawarcia ugody.

§ 13. 1. Po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego mediator sporządza pisemne sprawozdanie i niezwłocznie przedstawia je organowi, który skierował sprawę do takiego postępowania.

2. Sprawozdanie powinno zawierać:

- 1) sygnaturę akt sprawy;
- 2) nazwę instytucji lub imię i nazwisko osoby godnej zaufania przeprowadzającej postępowanie mediacyjne;
- 3) informacje o liczbie, terminach i miejscach spotkań indywidualnych oraz wspólnych, a także wskazanie osób biorących w nich udział;
- 4) informację o wynikach postępowania mediacyjnego;
- 5) podpis mediatora.

3. W razie zawarcia ugody stanowi ona załącznik do sprawozdania.

§ 14. Jeżeli postępowanie mediacyjne nie zostało ukończony w terminie określonym w postanowieniu, o którym mowa w § 7, mediator niezwłocznie sporządza i przedstawia organowi, który skierował sprawę na drogę postępowania mediacyjnego, sprawozdanie przedstawiające przyczyny bezskutecznego upływu terminu. Sprawozdanie takie winno spełniać w odpowiednim zakresie wymogi określone w § 13 ust. 2.

§ 15. Instytucje i osoby godne zaufania uprawnione do przeprowadzania postępowania mediacyjnego na podstawie dotychczasowych przepisów podlegają wpisowi do wykazu, pod warunkiem że odpowiadają wymogom określonym odpowiednio w § 2 ust. 1 pkt 1 i 2 lub w § 3 pkt 1-7.

§ 16. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 1 lipca 2003 r.²⁾

1) Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 1999 r. Nr 83, poz. 931, z 2000 r. Nr 50, poz. 580, Nr 62, poz. 717, Nr 73, poz. 852 i Nr 93, poz. 1027, z 2001 r. Nr 98, poz. 1071 i Nr 106, poz. 1149, z 2002 r. Nr 74, poz. 676 oraz z 2003 r. Nr 17, poz. 155.

- 2) Niniejsze rozporządzenie było poprzedzone rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1998 r. w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do przeprowadzenia mediacji, zakresu i warunków udostępniania im akt sprawy oraz zasad i trybu sporządzania sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego (Dz. U. Nr 111, poz. 701), które traci moc z dniem wejścia w życie niniejszego rozporządzenia.

Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (tzw. ustawa o mediacji)

Dz.U.05.172.1438

USTAWA

z dnia 28 lipca 2005 r.

o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁾

(Dz. U. z dnia 9 września 2005 r.)

Art. 1. W ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, z późn. zm.²⁾) wprowadza się następujące zmiany:

1) art. 10 otrzymuje brzmienie:

"Art. 10. W sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne, sąd powinien w każdym stanie postępowania dążyć do ich ugodowego załatwienia. W tych sprawach strony mogą także zawrzeć ugodę przed mediatorem.";

2) po art. 98 dodaje się art. 98¹ w brzmieniu:

"Art. 98¹. § 1. Do niezbędnych kosztów procesu zalicza się koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd.

§ 2. Jeżeli postępowanie cywilne zostało wszczęte w ciągu trzech miesięcy od dnia zakończenia mediacji, która nie została zakończona ugodą albo zawarta ugoda nie została zatwierdzona przez sąd, do niezbędnych kosztów procesu zalicza się także koszty mediacji w wysokości nieprzekraczającej czwartej części wpisu.

§ 3. Do określenia kosztów mediacji stosuje się odpowiednio art. 98 § 2 i 3.

§ 4. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, wysokość wynagrodzenia mediatora za prowadzenie postępowania mediacyjnego wszczętego na podstawie skierowania sądu i wydatki mediatora podlegające zwrotowi, biorąc pod uwagę rodzaj sprawy i wartość przedmiotu sporu oraz niezbędne wydatki związane z prowadzeniem mediacji.";

3) w art. 103 § 2 otrzymuje brzmienie:

"§ 2. Przepis § 1 dotyczy zwłaszcza kosztów powstałych wskutek uchylecia się od wyjaśnień lub złożenia wyjaśnień niezgodnych z prawdą, zatajenia lub opóźnionego powołania dowodów, a także nieusprawiedliwionej odmowy poddania się mediacji, na którą strona uprzednio wyraziła zgodę.";

4) po art. 104 dodaje się art. 104¹ w brzmieniu:

"Art. 104¹. Koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd i zakończonej ugodą znosi się wzajemnie, jeżeli strony nie postanowiły inaczej.";

5) tytuł rozdziału 1 działu II tytułu VI księgi pierwszej części pierwszej otrzymuje brzmienie:

"Rozdział 1. Mediacja i postępowanie pojednawcze";

6) w rozdziale 1 działu II tytułu VI księgi pierwszej części pierwszej po tytule rozdziału dodaje się oddział I w brzmieniu:

"Oddział 1. Mediacja

Art. 183¹. § 1. Mediacja jest dobrowolna.

§ 2. Mediację prowadzi się na podstawie umowy o mediację albo postanowienia sądu kierującego strony do mediacji. Umowa może być zawarta także przez wyrażenie przez stronę zgody na mediację, gdy druga strona złożyła wniosek, o którym mowa w art. 183⁶ § 1.

§ 3. W umowie o mediację strony określają w szczególności przedmiot mediacji, osobę mediatora albo sposób wyboru mediatora.

§ 4. Mediację prowadzi się przed wszczęciem postępowania, a za zgodą stron także w toku sprawy.

Art. 183². § 1. Mediatorem może być osoba fizyczna mająca pełną zdolność do czynności prawnych, korzystająca w pełni z praw publicznych.

§ 2. Mediatorem nie może być sędzia. Nie dotyczy to sędziów w stanie spoczynku.

§ 3. Organizacje społeczne i zawodowe mogą prowadzić listy stałych mediatorów oraz tworzyć ośrodki mediacyjne. Wpis na listę wymaga wyrażonej na piśmie zgody mediatora. Informację o listach stałych mediatorów oraz o ośrodkach mediacyjnych

przekazuje się prezesowi sądu okręgowego.

- § 4. Stały mediator może odmówić prowadzenia mediacji tylko z ważnych powodów, o których jest obowiązany niezwłocznie powiadomić strony, a jeżeli strony do mediacji skierował sąd - również sąd.

Art. 183³. Mediator powinien zachować bezstronność przy prowadzeniu mediacji.

Art. 183⁴. § 1. Postępowanie mediacyjne nie jest jawne.

- § 2. Mediator jest obowiązany zachować w tajemnicy fakty, o których dowiedział się w związku z prowadzeniem mediacji, chyba że strony zwolnią go z tego obowiązku.
- § 3. Bezskuteczne jest powoływanie się w toku postępowania przed sądem lub sądem polubownym na propozycje ugodowe, propozycje wzajemnych ustępstw lub inne oświadczenia składane w postępowaniu mediacyjnym.

Art. 183⁵. Mediator ma prawo do wynagrodzenia i zwrotu wydatków związanych z przeprowadzeniem mediacji, chyba że wyraził zgodę na prowadzenie mediacji bez wynagrodzenia. Wynagrodzenie i zwrot wydatków obciążają strony.

Art. 183⁶. § 1. Wszczęcie mediacji przez stronę następuje z chwilą doręczenia mediatorowi wniosku o przeprowadzenie mediacji, z dołączonym dowodem doręczenia jego odpisu drugiej stronie.

§ 2. Mimo doręczenia wniosku, o którym mowa w § 1, mediacja nie zostaje wszczęta, jeżeli:

- 1) stały mediator, w terminie tygodnia od dnia doręczenia mu wniosku o przeprowadzenie mediacji, odmówił przeprowadzenia mediacji,
- 2) strony zawarły umowę o mediację, w której wskazano jako mediatora osobę niebędącą stałym mediatorem, a osoba ta, w terminie tygodnia od dnia doręczenia jej wniosku o przeprowadzenie mediacji, odmówiła przeprowadzenia mediacji,
- 3) strony zawarły umowę o mediację bez wskazania mediatora i osoba, do której strona zwróciła się o przeprowadzenie mediacji, w terminie tygodnia od dnia doręczenia jej wniosku o przeprowadzenie mediacji, nie wyraziła zgody na przeprowadzenie mediacji albo druga strona w terminie tygodnia nie wyraziła

zgody na osobę mediatora,

- 4) strony nie zawarły umowy o mediację, a druga strona nie wyraziła zgody na mediację.

Art. 183⁷. Wniosek o przeprowadzenie mediacji zawiera oznaczenie stron, dokładnie określone żądanie, przytoczenie okoliczności uzasadniających żądanie, podpis strony oraz wymienienie załączników. Jeżeli strony zawarły umowę o mediację na piśmie, do wniosku dołącza się odpis tej umowy.

Art. 183⁸. § 1. Sąd aż do zamknięcia pierwszego posiedzenia wyznaczonego na rozprawę może skierować strony do mediacji. Po zamknięciu tego posiedzenia sąd może skierować strony do mediacji tylko na zgodny wniosek stron.

§ 2. Sąd może skierować strony do mediacji tylko raz w toku postępowania.

§ 3. Postanowienie może być wydane na posiedzeniu niejawnym. Mediacji nie prowadzi się, jeżeli strona w terminie tygodnia od dnia ogłoszenia lub doręczenia jej postanowienia o skierowaniu do mediacji nie wyraziła zgody na mediację.

§ 4. Przepisu § 1 nie stosuje się w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nakazowym, upominawczym i uproszczonym.

Art. 183⁹. Kierując strony do mediacji, sąd wyznacza mediatora; jednakże strony mogą wybrać innego mediatora. Na zgodny wniosek stron sąd może upoważnić mediatora do zapoznania się z aktami sprawy.

Art. 183¹⁰. § 1. Kierując strony do mediacji, sąd wyznacza czas jej trwania na okres do miesiąca, chyba że strony zgodnie wniosły o wyznaczenie dłuższego terminu na przeprowadzenie mediacji. W trakcie mediacji termin na jej przeprowadzenie może być przedłużony na zgodny wniosek stron.

§ 2. Przewodniczący wyznacza rozprawę po upływie terminu, o którym mowa w § 1, a przed jego upływem, jeżeli choć jedna ze stron oświadczy, że nie wyraża zgody na mediację.

Art. 183¹¹. Mediator niezwłocznie ustala termin i miejsce posiedzenia mediacyjnego. Wyznaczenie posiedzenia mediacyjnego nie jest wymagane, jeżeli strony zgodzą się na przeprowadzenie mediacji bez posiedzenia mediacyjnego.

Art. 183¹². § 1. Z przebiegu mediacji sporządza się protokół, w którym oznacza się miejsce i czas przeprowadzenia mediacji, a także imię, nazwisko (nazwę) i adresy stron, imię i nazwisko oraz adres mediatora, a ponadto wynik mediacji. Protokół podpisuje mediator.

§ 2. Jeżeli strony zawarły ugodę przed mediatorem, ugodę zamieszcza się w protokole albo załącza się do niego. Strony podpisują ugodę. Niemożność podpisania ugody mediator stwierdza w protokole.

§ 3. Mediator doręcza stronom odpis protokołu.

Art. 183¹³. § 1. Po zawarciu ugody mediator niezwłocznie składa protokół w sądzie, który byłby właściwy do rozpoznania sprawy według właściwości ogólnej lub wyłącznej.

§ 2. W razie skierowania przez sąd sprawy do mediacji mediator składa protokół w sądzie rozpoznającym sprawę.

Art. 183¹⁴. § 1. Jeżeli zawarto ugodę przed mediatorem, sąd, o którym mowa w art. 183¹³, na wniosek strony niezwłocznie przeprowadza postępowanie co do zatwierdzenia ugody zawartej przed mediatorem.

§ 2. Jeżeli uгода podlega wykonaniu w drodze egzekucji, sąd zatwierdza ją przez nadanie jej klauzuli wykonalności; w przeciwnym przypadku sąd zatwierdza ugodę postanowieniem na posiedzeniu niejawnym.

§ 3. Sąd odmawia nadania klauzuli wykonalności albo zatwierdzenia ugody zawartej przed mediatorem, w całości lub części, jeżeli uгода jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa, a także gdy jest niezrozumiała lub zawiera sprzeczności.

Art. 183¹⁵. § 1. Ugoda zawarta przed mediatorem ma po jej zatwierdzeniu przez sąd moc prawną ugody zawartej przed sądem.

§ 2. Przepis § 1 nie uchybia przepisom o szczególnej formie czynności prawnej.";

7) w rozdziale 1 działu II tytułu VI księgi pierwszej części pierwszej przed art. 184 wprowadza się oznaczenie i tytuł oddziału:

"Oddział 2. Postępowanie pojednawcze";

8) po art. 202 dodaje się art. 202¹ w brzmieniu:

"Art. 202¹. Jeżeli strony przed wszczęciem postępowania sądowego zawarły umowę o mediację, sąd kieruje strony do mediacji na zarzut pozwanego zgłoszony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy.";

9) po art. 259 dodaje się art. 259¹ w brzmieniu:

"Art. 259¹. Mediator nie może być świadkiem co do faktów, o których dowiedział się w związku z prowadzeniem mediacji, chyba że strony zwolnią go z obowiązku zachowania tajemnicy mediacji.";

10) w art. 355 § 2 otrzymuje brzmienie:

"§ 2. Postanowienie o umorzeniu postępowania może zapaść na posiedzeniu niejawnym, jeżeli powód cofnął ze skutkiem prawnym pozew w piśmie procesowym albo gdy strony zawarły ugodę przed mediatorem, którą zatwierdził sąd.";

11) w art. 394 w § 1 po pkt 10 dodaje się pkt 10¹ w brzmieniu:

"10¹) zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem,";

12) art. 436 otrzymuje brzmienie:

"Art. 436. § 1. Jeżeli istnieją widoki na utrzymanie małżeństwa, sąd może skierować strony do mediacji. Skierowanie to jest możliwe także wtedy, gdy postępowanie zostało zawieszone.

§ 2. Przepisy o mediacji stosuje się odpowiednio, z tym że przedmiotem mediacji może być także pojednanie małżonków.

§ 3. Mediatorami mogą być także kuratorzy sądowi oraz osoby wskazane przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne.

§ 4. Jeżeli strony nie uzgodniły osoby mediatora, sąd kieruje je do mediacji prowadzonej przez mediatora, o którym mowa w § 3, albo do stałego mediatora posiadającego wiedzę teoretyczną i umiejętności praktyczne w zakresie prowadzenia mediacji w sprawach rodzinnych.";

13) uchyla się art. 437 i 438;

14) po art. 445¹ dodaje się art. 445² w brzmieniu:

"Art. 445². W każdym stanie sprawy o rozwód lub separację sąd może skierować strony do mediacji w celu ugodowego załatwienia spornych kwestii dotyczących zaspokojenia potrzeb rodziny, alimentów, sposobu sprawowania władzy rodzicielskiej, kontaktów z dziećmi oraz spraw majątkowych podlegających rozstrzygnięciu w wyroku orzekającym rozwód lub separację. Przepisy art. 436 § 3 i 4 stosuje się odpowiednio.";

15) po art. 570¹ dodaje się art. 570² w brzmieniu:

"Art. 570². W sprawie, w której zawarcie ugody jest dopuszczalne, sąd może skierować uczestników do mediacji. Przedmiotem mediacji może być także określenie sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej. Jeżeli uczestnicy postępowania nie uzgodnili osoby mediatora, sąd kieruje ich do mediacji prowadzonej przez mediatora, o którym mowa w art. 436 § 3, albo do stałego mediatora posiadającego wiedzę teoretyczną i umiejętności praktyczne w zakresie prowadzenia mediacji w sprawach rodzinnych.";

16) w art. 777 w § 1 po pkt 2 dodaje się pkt 2¹ w brzmieniu:

"2¹) ugoda przed mediatorem,";

17) art. 954 otrzymuje brzmienie:

"Art. 954. Obwieszczenie o licytacji doręcza się:

- 1) uczestnikom postępowania,
- 2) organowi gminy, urzędowi skarbowemu miejsca położenia nieruchomości oraz organom ubezpieczeń społecznych z wezwaniem, aby najpóźniej w terminie licytacji zgłosiły zestawienie podatków i innych danin publicznych, należnych do dnia licytacji.";

18) w art. 999 uchyla się § 3;

19) w art. 1060:

a) dodaje się § 1¹ w brzmieniu:

"§ 1¹. W sprawach o naprawienie szkody wyrządzonej przez wydanie ustawy, rozporządzenia

Rady Ministrów lub rozporządzenia innego organu konstytucyjnie do tego powołanego, niezgodnych z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub ustawą, a także w sprawie o naprawienie szkody wyrządzonej przez niewydanie takiego aktu normatywnego, którego obowiązek wydania przewiduje przepis prawa, wierzyciel - wskazując na tytuł egzekucyjny - wzywa do spełnienia świadczenia bezpośrednio ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa, który jest obowiązany spełnić niezwłocznie świadczenie stwierdzone tytułem egzekucyjnym ze środków utworzonej w ramach budżetu państwa rezerwy celowej.",

b) w § 2 dodaje się drugie zdanie w brzmieniu:

"W przypadku, o którym mowa w § 1¹, egzekucję prowadzi się z rachunków bankowych służących do obsługi centralnego rachunku bieżącego budżetu państwa."

Art. 2. W ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93, z późn. zm.³) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 123 w § 1 po pkt 2 kropkę zastępuje się przecinkiem i dodaje się pkt 3 w brzmieniu:

"3) przez wszczęcie mediacji.";

2) w art. 124 § 2 otrzymuje brzmienie:

"§ 2. W razie przerwania przedawnienia przez czynność w postępowaniu przed sądem lub innym organem powołanym do rozpoznawania spraw lub egzekwowania roszczeń danego rodzaju albo przed sądem polubownym albo przez wszczęcie mediacji, przedawnienie nie biegnie na nowo, dopóki postępowanie to nie zostanie zakończone.";

3) w art. 125 § 1 otrzymuje brzmienie:

"§ 1. Roszczenie stwierdzone prawomocnym orzeczeniem sądu lub innego organu powołanego do rozpoznawania spraw danego rodzaju albo orzeczeniem sądu polubownego, jak również roszczenie stwierdzone ugodą zawartą przed sądem albo przed sądem polubownym albo ugodą zawartą przed mediatorem i zatwierdzoną przez sąd, przedawnia się z upływem lat dziesięciu, chociażby termin przedawnienia roszczeń tego rodzaju był krótszy. Jeżeli stwierdzone w ten sposób roszczenie obejmuje świadczenia okresowe, roszczenie o świadczenia okresowe należne w przyszłości ulega przedawnieniu trzyletniemu."

Art. 3. W ustawie z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz. U. z 2002 r. Nr 110, poz. 968, z późn. zm.⁴) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 110w w § 4 pkt 2 otrzymuje brzmienie:

"2) właściwej jednostce samorządu terytorialnego oraz organom ubezpieczeń społecznych z wezwaniem, aby najpóźniej w dniu licytacji zgłosiły zestawienie podatków i innych danin publicznych, należnych na dzień licytacji,";

2) w art. 112b uchyla się § 5.

Art. 4. W ustawie z dnia 13 czerwca 1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2002 r. Nr 9, poz. 88, z późn. zm.⁵⁾) wprowadza się następujące zmiany:

1) po art. 4 dodaje się art. 4¹ w brzmieniu:

"Art. 4¹. Koszty mediacji nie stanowią wydatków.";

2) po art. 36 dodaje się art. 36¹ w brzmieniu:

"Art. 36¹. Jeżeli w toku postępowania zawarto ugodę przed mediatorem, sąd z urzędu zwraca stronie 3/4 uiszczonego wpisu.".

Art. 5. Ustawa wchodzi w życie po upływie trzech miesięcy od dnia ogłoszenia.

1) Niniejszą ustawą zmienia się ustawy: ustawę z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny, ustawę z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz ustawę z dnia 13 czerwca 1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu cywilnym

Dz.U.05.239.2018

**ROZPORZĄDZENIE
MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI**

z dnia 30 listopada 2005 r.

**w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu
cywilnym**

(Dz. U. z dnia 7 grudnia 2005 r.)

Na podstawie art. 98¹ § 4 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, z późn. zm.¹⁾) zarządza się, co następuje:

§ 1. Rozporządzenie określa wysokość wynagrodzenia mediatora za prowadzenie postępowania mediacyjnego w sprawach cywilnych, w szczególności na podstawie skierowania sądu, i wydatki mediatora podlegające zwrotowi.

§ 2. 1. W sprawach o prawa majątkowe wynagrodzenie mediatora wynosi 1 % wartości przedmiotu sporu, jednak nie mniej niż 30 złotych i nie więcej niż 1.000 złotych za całość postępowania mediacyjnego.

2. W sprawach o prawa majątkowe, w których wartości przedmiotu sporu nie da się ustalić, oraz o prawa niemajątkowe wynagrodzenie mediatora za pierwsze posiedzenie mediacyjne, przeprowadzone w wyznaczonym przez sąd czasie mediacji, wynosi 60 złotych, a za każde następne posiedzenie - 25 złotych.

3. Jeżeli sąd upoważnił mediatora do zapoznania się z aktami sprawy, wynagrodzenie za całość postępowania, o którym mowa w ust. 1 i 2, podwyższa się o 10%.

§ 3. Zwrotowi podlegają udokumentowane i niezbędne wydatki mediatora poniesione w związku z przeprowadzeniem mediacji na pokrycie kosztów:

1) przejazdów - w wysokości i na warunkach określonych w przepisach dotyczących wysokości oraz warunków ustalania należności przysługujących pracownikowi zatrudnionemu w państwowej i samorządowej jednostce sfery budżetowej z tytułu podróży służbowej na obszarze kraju;

2) zawiadomień stron;

3) zużytych materiałów biurowych;

4) wynajmu pomieszczenia niezbędnego do przeprowadzenia posiedzenia mediacyjnego, w wysokości nieprzekraczającej 50 złotych za jedno posiedzenie.

§ 4. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 10 grudnia 2005 r.

- 1) Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 1965 r. Nr 15, poz. 113, z 1974 r. Nr 27, poz. 157 i Nr 39, poz. 231, z 1975 r. Nr 45, poz. 234, z 1982 r. Nr 11, poz. 82 i Nr 30, poz. 210, z 1983 r. Nr 5, poz. 33, z 1984 r. Nr 45, poz. 241 i 242, z 1985 r. Nr 20, poz. 86, z 1987 r. Nr 21, poz. 123, z 1988 r. Nr 41, poz. 324, z 1989 r. Nr 4, poz. 21 i Nr 33, poz. 175, z 1990 r. Nr 14, poz. 88, Nr 34, poz. 198, Nr 53, poz. 306, Nr 55, poz. 318 i Nr 79, poz. 464, z 1991 r. Nr 7, poz. 24, Nr 22, poz. 92 i Nr 115, poz. 496, z 1993 r. Nr 12, poz. 53, z 1994 r. Nr 105, poz. 509, z 1995 r. Nr 83, poz. 417, z 1996 r. Nr 24, poz. 110, Nr 43, poz. 189, Nr 73, poz. 350 i Nr 149, poz. 703, z 1997 r. Nr 43, poz. 270, Nr 54, poz. 348, Nr 75, poz. 471, Nr 102, poz. 643, Nr 117, poz. 752, Nr 121, poz. 769 i 770, Nr 133, poz. 882, Nr 139, poz. 934, Nr 140, poz. 940 i Nr 141, poz. 944, z 1998 r. Nr 106, poz. 668 i Nr 117, poz. 757, z 1999 r. Nr 52, poz. 532, z 2000 r. Nr 22, poz. 269 i 271, Nr 48, poz. 552 i 554, Nr 55, poz. 665, Nr 73, poz. 852, Nr 94, poz. 1037, Nr 114, poz. 1191 i 1193 i Nr 122, poz. 1314, 1319 i 1322, z 2001 r. Nr 4, poz. 27, Nr 49, poz. 508, Nr 63, poz. 635, Nr 98, poz. 1069, 1070 i 1071, Nr 123, poz. 1353, Nr 125, poz. 1368 i Nr 138, poz. 1546, z 2002 r. Nr 25, poz. 253, Nr 26, poz. 265, Nr 74, poz. 676, Nr 84, poz. 764, Nr 126, poz. 1069 i 1070, Nr 129, poz. 1102, Nr 153, poz. 1271, Nr 219, poz. 1849 i Nr 240, poz. 2058, z 2003 r. Nr 41, poz. 360, Nr 42, poz. 363, Nr 60, poz. 535, Nr 109, poz. 1035, Nr 119, poz. 1121, Nr 130, poz. 1188, Nr 139, poz. 1323, Nr 199, poz. 1939 i Nr 228, poz. 2255, z 2004 r. Nr 9, poz. 75, Nr 11, poz. 101, Nr 68, poz. 623, Nr 91, poz. 871, Nr 93, poz. 891, Nr 121, poz. 1264, Nr 162, poz. 1691, Nr 169, poz. 1783, Nr 172, poz. 1804, Nr 204, poz. 2091, Nr 210, poz. 2135, Nr 236, poz. 2356 i Nr 237, poz. 2384 oraz z 2005 r. Nr 13, poz. 98, Nr 22, poz. 185, Nr 86, poz. 732, Nr 122, poz. 1024, Nr 143, poz. 1199, Nr 150, poz. 1239, Nr 167, poz. 1398, Nr 169, poz. 1413 i 1417, Nr 172, poz. 1438, Nr 178, poz. 1478 i Nr 183, poz. 1538.

ZARZĄDZENIE MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI

Nr 55/08/DNWO

z dnia 1.08.2005 r.

w sprawie powołania Społecznej Rady ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości.

Na podstawie art. 7 ust. 4 pkt 5 ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Radzie Ministrów (Dz. U. z 2003 r. Nr 24, poz. 199 1)) zarządza się, co następuje:

§ 1

1. Powołuje się Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, zwaną dalej „Radą”.
2. Rada jest zespołem doradczym Ministra Sprawiedliwości.

§ 2

1. W skład Rady wchodzi do 20 członków powoływanych przez Ministra Sprawiedliwości reprezentujących następujące organizacje pozarządowe, instytucje naukowe oraz resorty:

- 1) Dolnośląski Ośrodek Mediacji,
- 2) Fundacja „Partners - Polska”,
- 3) Polskie Centrum Mediacji,
- 4) Stowarzyszenie Mediatorów Rodzinnych,
- 5) Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Justicia”,
- 6) Stowarzyszenie Sędziów Sądów Rodzinnych,
- 7) Centrum Negocjacji i Rozwiązywania Konfliktów przy UW, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych,
- 8) Ministerstwo Sprawiedliwości,
- 9) Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu,
- 10) Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych,
- 11) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji,

a nadto:

- 12) przedstawiciele nauki lub doświadczeni praktycy.

2. Członkowie Rady powoływani są na okres 3 lat, z możliwością ponownego powołania.

3. Członkostwo w Radzie wygasa w przypadku śmierci członka Rady.

4. Minister Sprawiedliwości odwołuje członka Rady w przypadku prawomocnego skazania go za umyślne przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, nienależytego wykonywania obowiązków członka Rady, bądź nie

wykonywania obowiązków członka Rady przez okres dłuższy niż 1 rok.

§ 3

Do zadań Rady należy opracowanie zaleceń w zakresie zasad i funkcjonowania krajowego systemu Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów w Polsce, zwanego dalej „ADR”, w tym:

- stworzenie platformy porozumienia się mediatorów z osobami odpowiedzialnymi za zgodny ze standardami Unii Europejskiej rozwój ADR,
- opracowanie standardów postępowania mediatora i prowadzenia mediacji,
- opracowanie standardów szkolenia,
- opracowanie kodeksu etyki osób prowadzących postępowania,
- opracowanie założeń do ustawy o ADR, w tym o mediacji,
- propagowanie mechanizmów ADR, jako metod rozwiązywania konfliktów wśród pracowników wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania oraz w społeczeństwie,
- tworzenie warunków instytucjonalnych do rozwoju ADR.

**Społeczna Rada do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze
Sprawiedliwości**

Standardy szkolenia mediatorów
uchwalone przez Radę w dniu 29 listopada 2007 r.

Wstęp

Obecnie brak jest w Polsce określonych przez prawo standardów szkolenia mediatorów¹. Przez mediację rozumie się dobrowolny i poufny proces, w którym fachowo przygotowana, bezstronna i neutralna osoba, za zgodą stron, pomaga im poradzić sobie z konfliktem. Mediacja pozwala jej uczestnikom określić kwestie sporne, zmniejszyć bariery komunikacyjne, opracować propozycje rozwiązań i, jeśli taka jest wola stron, zawrzeć wzajemnie satysfakcjonujące porozumienie².

Powodzenie mediacji jako skutecznej metody rozwiązywania konfliktów zależy w dużym stopniu od profesjonalizmu mediatorów i wysokiego poziomu ich etyki zawodowej.

W tym celu Ministerstwo Sprawiedliwości przedstawia Standardy Szkolenia Mediatorów opracowane przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości. Standardy te zawierają minimum programowe wiedzy i umiejętności niezbędnych w pełnieniu roli mediatora.

Standardy są kierowane do:

- instytucji i organizacji zajmujących się szkoleniem i certyfikacją mediatorów we wszystkich sprawach, gdzie stosuje się mediację,
- osób podejmujących szkolenia mediacyjne, jako wskazanie rekomendowanego zakresu szkolenia mediacyjnego, jakiego osoba szkolona ma prawo oczekiwać od instytucji mediacyjnej - organizatora szkolenia.

Ich główne funkcje są następujące:

- Zapewnienie profesjonalizmu w prowadzeniu mediacji poprzez dobre przygotowanie mediatorów
- Pomoc organizacjom i instytucjom szkolącym mediatorów w określeniu kształtu i zakresu szkolenia mediacyjnego, zapewniającego właściwe przygotowanie mediatorów
- Pomoc kandydatom na mediatorów przy podejmowaniu decyzji o podjęciu się tej funkcji i wyborze właściwego szkolenia.

¹Z wyjątkiem opracowanych w 2001 r. standardów szkolenia dla mediatorów, którzy prowadzą mediacje pokrzywdzonego z nieletnim sprawcą czynu karalnego. (Dz.U. z dnia 6 czerwca 2001 oraz Załącznik Standardy Szkolenia Mediatorów do Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 roku w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich).

²Por. Standardy prowadzenie mediacji i postępowania mediacyjnego uchwalone przez Społeczną Radę do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości.

- Zwiększenie zaufania społecznego do mediacji jako środka rozwiązywania konfliktów poprzez zapewnienie profesjonalizmu prowadzących je osób.

Wymaganie ogólne

Kwalifikacje mediatora uzyskuje się w wyniku odbycia szkolenia o charakterze teoretycznymi praktycznym w wymiarze co najmniej 40 godzin zegarowych, potwierdzonego zaświadczeniem ukończenia kursu. Zgodnie z niniejszymi standardami szkolenie mediacyjne obejmuje następujące tematy:

1. Podstawowe zasady i składniki postępowania mediacyjnego
2. Psychologiczne mechanizmy powstawania, eskalacji i rozwiązywania konfliktów
3. Trening praktycznych umiejętności prowadzenia mediacji
4. Wiedza o prawnych i organizacyjnych aspektach funkcjonowania procedur mediacyjnych

Przedstawione standardy dotyczą wszystkich rodzajów mediacji.

Standardy szkolenia mediatorów

STANDARD 1. Podstawowe zasady i składniki postępowania mediacyjnego

- Przebieg postępowania mediacyjnego.
- Zasady mediacji (dobrowolność, bezstronność, neutralność, poufność).
- Rola mediatora, jej specyfika, prawa i obowiązki mediatora.
- Zastosowanie mediacji, wskazania i przeciwwskazania.
- Zagadnienia etyki zawodowej mediatorów.
- Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora.

STANDARD 2. Psychologiczne mechanizmy powstawania, eskalacji i rozwiązywania konfliktów

- Podstawy wiedzy psychologicznej o mechanizmach powstawania, eskalacji i rozwiązywania konfliktów.
- Procedury rozwiązywania konfliktów (negocjacje, mediacje, arbitraż, sąd) - podobieństwa i różnice.
- Elementy teorii negocjacji, podstawowe pojęcia negocjacyjne (kwestie, pozycje, interesy, BATNA).

STANDARD 3. Trening umiejętności praktycznych w zakresie mediacji

Prowadzenia wstępnych spotkań ze stronami w tym opanowania wypowiedzi otwierających mediację i zawierania kontraktu mediacyjnego.

Umiejętność prowadzenia sesji mediacyjnych zgodnie z zasadami i przy wykorzystaniu właściwych technik mediacyjnych.

Umiejętności komunikacyjne, w tym w szczególności:

- umiejętności aktywnego słuchania,
- zadawania pytań,
- umiejętność używania neutralnego języka (w mówieniu i pisaniu).

Umiejętność dokonania analizy i diagnozy konfliktu objętego mediacją, w tym szczególności:

- umiejętność oceny, czy zastosowanie mediacji jest zasadne w danej sprawie,
- umiejętność identyfikacji pozycji i potrzeb stron w konflikcie,
- umiejętność wyodrębnienia pozycji, potrzeb i interesów i przejścia z pozycji do interesów.

Umiejętność wspierania stron w pracy nad rozwiązaniami, w tym w szczególności:

- umiejętność wspierania stron w kreatywnym poszukiwaniu opcji,
- umiejętność wspierania stron w identyfikacji zasad i kryteriów podejmowania decyzji.

Umiejętność sporządzania porozumienia końcowego.

Umiejętność współpracy ze współmediatorem/ką - opanowanie terminologii umożliwiającej współpracę i wymianę doświadczeń z innymi mediatorami.

Umiejętność współpracy z innymi specjalistami.

STANDARD 4. Wiedza o prawnych i organizacyjnych aspektach funkcjonowania procedur mediacyjnych

- Podstawy prawne zastosowania procedur mediacyjnych w tym zmiany kodyfikacji.
- Zagadnienia praktyczne związane z organizacją postępowania mediacyjnego.
- Zasady współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości.
- Prowadzenie dokumentacji.
- Krajowe i międzynarodowe standardy postępowania mediacyjnego.
- Stosowanie procedur mediacyjnych w Polsce i na świecie - sprawy karne i cywilne (rodzinne i gospodarcze), konflikty sąsiedzkie i w społecznościach lokalnych, spory zbiorowe itp.

STANDARD 5. Wymagania dotyczące osób i instytucji prowadzących szkolenie:

Kwalifikacje osób prowadzących trening umiejętności praktycznych w zakresie mediacji:

- wykształcenie wyższe magisterskie lub równorzędne,
- minimum dwuletnie doświadczenie w prowadzeniu mediacji,
- udokumentowane doświadczenie trenerskie lub dydaktyczne w prowadzeniu zajęć i treningów w zakresie rozwiązywania konfliktów,
- znajomość i akceptacja zasad etyki zawodowej mediatora,
- znajomość aktualnie obowiązujących regulacji prawnych w zakresie mediacji,
- znajomość i akceptacja standardów prowadzenia mediacji i postępowania mediatora.

Wymogi w zakresie organizacji szkolenia:

- opracowanie szczegółowego programu szkolenia (minimum 40 godzin zegarowych) wraz z kosztorysem oraz określeniem wysokości opłaty za uczestnictwo,
- przeprowadzanie w toku szkolenia sprawdzianów wiedzy z poszczególnych dziedzin objętych szkoleniem oraz ewidencjonowanie obecności uczestników,
- wydawanie numerowanych i ewidencjonowanych zaświadczeń, określających tematykę szkoleń, liczbę godzin, organizację czy instytucję prowadzącą szkolenia oraz nazwiska trenerów.

Rekomendowane formy szkolenia

Wiedzę i umiejętności przekazuje się przede wszystkim metodami interaktywnymi, poprzez:

- Symulacje mediacji,
- Analizy studiów przypadków,
- Demonstracje mediacji,
- Ćwiczenia – indywidualne i w grupach,
- Dyskusje i refleksje uczestników,
- Kwestionariusze, testy,
- Wykłady teoretyczne i prezentacje.

STANDARD 6. Specjalistyczne szkolenia mediacyjne

Standardy 1 - 5 dotyczą wszystkich rodzajów mediacji. Biorąc pod uwagę, że prowadzenie różnego typu mediacji wymaga specyficznych umiejętności, wskazane jest uczestnictwo w specjalistycznych szkoleniach np. w zakresie mediacji: karnych, cywilnych (rodzinnych i gospodarczych), sporów zbiorowych itp.

Załącznik 3.

Dokumentacja ośrodka mediacji w Wodzisławiu Śląskim odnośnie przeprowadzonych postępowań mediacyjnych.

A) Mediacja dotycząca nieletniego (art. 157§1kk)

Postanowienie o wszczęciu postępowania i o prowadzeniu postępowania wyjaśniającego oraz zlecenie mediacji

Sygn akt III Npw XXX/YY

Wodzisław Śląski, 3.06.2008r.

POSTANOWIENIE

o wszczęciu postępowania i o prowadzeniu postępowania wyjaśniającego

Sędzia Rodzinny XXX

W Wydziale III Rodzinnym i Nieletnich Sądu Rejonowego w Wodzisławiu Śląskim po zapoznaniu się z zawiadomieniem Policji w Wodzisławiu Śląskim na zasadzie art. 21 § 1 upn i art 34 § 1 upn postanowił wszcząć postępowanie i prowadzić postępowanie wyjaśniające wobec nieletniego:

Rafała XXX – syna Mieczysława i Jolanty
ur. XXX, zam. Wodzisław Śląski, ul. XXX

Celem ustalenia czy nieletni dopuścił się czynów karalnych polegających na tym, że w dniu 16 kwietnia 2008 na terenie Gimnazjum w Wodzisławiu Śląskim poprzez uderzanie rękami w głowę, pięścią w lewe oko oraz kopnięcie z kolana w głowę dokonał uszkodzenia ciała u małoletniego poszkodowanego Adama XXX powodując u niego naruszenie czynności narządów ciała powyżej 7 dni.

tj, o czyn z art 157 § 1kk

Uzasadnienie

Celem ustalenie czy nieletni dopuścił się czynu karalnego, a także czy zachodzą podstawy prawne do zastosowania środków opiekuńczo - wychowawczych na zasadzie art 21 upn postanowiono jak w sentencji.

sędzia

Wodzisław Śląski, 21.07.2008r.

Sygn. akt III Npw XXX/YY

Pan Mediator
Patryk Kujan
ul. xxxxxxxxx

Sąd Rejonowy w Wodzisławiu Śląskim Wydział III Rodzinny i Nieletnich zleca Panu przeprowadzenie mediacji w sprawie nieletniego Rafała XXX ur. xyxyxy zam. xxxx

Informujemy, że osobą pokrzywdzoną w sprawie jest małoletni Adam XXX syn YYY, zam. xxxx

Tutejszy sąd informuje, że sędzia rodzinny wyznaczył panu 1 miesiąc na przeprowadzenie mediacji. Po upływie przewidzianego terminu sąd oczekuje na sprawozdanie z przebiegu mediacji.

Sędzia Sądu Rejonowego
w Wodzisławiu Śl.

.....

Załączniki

- odpis postanowienia z dnia 03.06.2008r.,
- odpis protokołu wysłuchania nieletniego z dnia 16.07.2008r.,
- zgoda pokrzywdzonego.

Zawiadomienie o mediacji

Wodzisław Śląski, 28.07.2008r.

Ośrodek Mediacji

Wodzisław Śląski

ul. 26 marca 51

XXXXXX

(wraz z rodzicami)

Informuję, że zleceniem Sądu Rejonowego w Wodzisławiu Śląskim z dnia 21 lipca 2008 roku wyznaczono mnie jako mediatora do przeprowadzenia postępowania w związku z bójką, której byłeś uczestnikiem.

Pierwsze spotkanie mediacyjne odbędzie się w Ośrodku Mediacji w Wodzisławiu Śląskim przy ul. 26 Marca 51 (w budynku Ośrodka Terapii Uzależnień od Alkoholu i Współuzależnienia) w terminie 8 sierpnia 2008 (piątek) o godzinie 1615.

Proszę o przybycie w w/w terminie, jednocześnie informuję, że mediacja jest dobrowolna, a mediator bezstronny i neutralny, zaś cały proces odbywa się w atmosferze całkowitej poufności.

Proszę o telefoniczne potwierdzenia przybycia.

Mediatorzy

Izabela Kalinowska

Patryk Kujan

Sprawozdanie z przeprowadzonego postępowania mediacyjnego

Izabela Kalinowska

Patryk Kujan

Wodzisław Śląski, 21.11. 2008r.

Ośrodek Mediacji

przy Ośrodku Terapii Uzależnień

od Alkoholu i Współuzależnienia

ul. 26 Marca 51, Wodzisław Śląski

Sygn. akt III Npw XXX/YY

**Sąd Rejonowy
w Wodzisławiu Śląskim
Wydział III Rodzinny i Nieletnich**

W związku ze skierowaniem przez Sąd Rejonowy w Wodzisławiu Śląskim, Wydział III Rodzinny i Nieletnich do postępowania mediacyjnego sprawy III Npw XXX/YY w sprawie nieletnich: Rafała XXX oraz Adama YYY, przedstawiam sprawozdanie z przeprowadzonego postępowania mediacyjnego

SPRAWOZDANIE Z PRZEPROWADZONEGO POSTĘPOWANIA MEDIACYJNEGO

W dniu 08.08.2008r. w wyniku skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego, w ośrodku mediacji (adres: Wodzisław Śląski, ul. 26 Marca 51), przeprowadzono postępowanie mediacyjne w sprawie nieletniego.

W postępowaniu obok mediatorów uczestniczyli:

Rafał YYY, zam. XXX

Adam YYY, zam. XXX

Do uczestnictwa w mediacji wezwano również rodziców nieletnich, na mediację przybyli rodzice Rafała oraz matka Adama. W toku postępowania mediacyjnego odbyły się spotkania wstępne odrębne z nieletnimi i ich rodzicami, spotkanie z nieletnimi na osobności oraz spotkanie wspólne. Uczestnicy mediacji zostali poinformowani o zasadach postępowania mediacyjnego, a następnie przedstawili swoje stanowisko odnośnie nieporozumień, które miały miejsce oraz możliwości zawarcia ugody.

Tekst zawarty między stronami ugody – podpisany przez strony – precyzujący rodzaj przyjętych zobowiązań, stanowi załącznik do niniejszego sprawozdania.

Ugoda

Postępowanie mediacyjne zakończyło się zawarciem ugody polegającej na tym, że:

1. Rafał XXX przeprosił Adama YYY – podając mu rękę – w obecności mediatorów oraz rodziców. Zobowiązał się jednocześnie, że sytuacja konfliktu się nie powtórzy,
2. Adam YYY zobowiązał się do tego, że nie będzie prosił swoich kolegów o dokuczanie Rafałowi,
3. Obaj chłopcy deklarują zakończenie konfliktu, co akceptują obecni na spotkaniu rodzice
4. Uczestnicy postępowania proszą o zatwierdzenie ugody mediacyjnej zawartej przed mediatorem.

podpis

podpis

B) Mediacja dotycząca uregulowania kontaktów z małoletnim

Zaproszenie na mediację

Patryk Kujan
mediator
tel. XXXXX

Wodzisław Śląski, 04.11.2008r.

Pan Łukasz XXXXXX

Informuję, że postanowieniem Sądu Rejonowego w Wodzisławiu Śląskim z dnia 20.10.2008 roku wyznaczono mnie jako mediatora do przeprowadzenia postępowania w sprawie o ustalenie kontaktów z małoletnim Kacprem XXX

Wstępne spotkanie mediacyjne odbędzie się w Ośrodku Mediacji w Wodzisławiu Śląskim przy ul. 26 Marca 51 (w budynku Ośrodka Terapii Uzależnień od Alkoholu i Współuzależnienia) w terminie 14 listopada 2008r. (piątek) o godzinie 16:45.

Proszę o przybycie w w/w terminie, jednocześnie informuję, że mediacja jest dobrowolna, a mediator bezstronny i neutralny, zaś cały proces odbywa się w atmosferze całkowitej poufności.

W razie pytań proszę o kontakt telefoniczny.

Protokół z postępowania mediacyjnego wraz z ugodą

Patryk Kujan

Wodzisław Śląski, 21.11. 2008r.

Ośrodek Mediacji

przy Ośrodku Terapii Uzależnień

od Alkoholu i Współuzależnienia

ul. 26 Marca 51, Wodzisław Śląski

Sygn. akt III Nsm XXX/YY

Sąd Rejonowy

w Wodzisławiu Śląskim

Wydział Rodzinny i Nieletnich

W związku ze skierowaniem przez Sąd Rejonowy w Wodzisławiu Śląskim, Wydział III Rodzinny i Nieletnich do postępowania mediacyjnego sprawy III Nsm XXX/YY o ustalenie kontaktów YYY XXX z małoletnim synem Kacprem XXX przedstawiam protokół z przeprowadzonego postępowania.

PROTOKÓŁ

Z PRZEPROWADZONEGO POSTĘPOWANIA MEDIACYJNEGO

W dniu 14 i 21 11.2008r. w wyniku skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego, w ośrodku mediacji (adres: Wodzisław Śląski, ul. 26 Marca 51), przeprowadziłem postępowanie mediacyjne w sprawie o ustanowienie kontaktów z małoletnim Kacprem XXX. Po przeprowadzeniu spotkań wstępnych ze stronami, a także mediacji właściwej ustalono zobowiązania zawarte w ugodzie mediacyjnej.

W postępowaniu obok mediatora uczestniczyli:

- XXX YYY, zam. Wodzisław Śląski ul. XXX
- XXX YYY, zam. Wodzisław Śląski ul. XXX
- Izabela XXX – mediator wspomagający.

Tekst zawartej między stronami ugody – podpisany przez strony – precyzujący rodzaj przyjętych zobowiązań, stanowi załącznik do niniejszego protokołu.

Dotyczy sprawy Sygn. akt III Nsm XXX/YY

Postępowanie mediacyjne zakończyło się zawarciem ugody polegającej na tym, że:

- Strony postępowania mediacyjnego ustaliły między sobą czas i miejsce, a także częstotliwość kontaktów małoletniego Kacpra Huk z Łukaszem XXX precyzując, iż:
 - Łukasz XXX będzie spotykał się z małoletnim Kacprem Huk w obecności matki 2 dni w tygodniu w tym jedną sobotę lub niedzielę.
- Strony ustaliły, iż małoletni spędzi jeden dzień świąt grudniowych z ojcem.
- Strony wnoszą o zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem.

Wniosek o zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem

Sygn. akt III Nsm 444/08

Wodzisław Śląski, 21.11.2008r.

WNIOSEK
O ZATWIERDZENIE UGODY ZAWARTEJ PRZED MEDIATOREM

Strony zgodnie postępowania wnoszą o zatwierdzenie ugody mediacyjnej zawartej w dniu 21.11.2008 r. w Wodzisławiu Śląskim, przed mediatorem Patrykiem Kujan w sprawie o ustalenie kontaktów Łukasza XXX z małoletnim XXX YYY

Podpis:

Podpis:

C) Mediacja dotycząca uregulowania kontaktów z córką

Zaproszenie na spotkanie mediacyjne

Patryk Kujan

mediator

tel. XXXX

Wodzisław Śląski, 24.09.2008r.

Pan Marek XXX

Informuję, że postanowieniem Sądu Rejonowego w Wodzisławiu Śląskim z dnia 10.09.2008 roku wyznaczono mnie jako mediatora do przeprowadzenia postępowania w sprawie o ustalenie kontaktów z małoletnią. Wstępne spotkanie mediacyjne odbędzie się w Ośrodku Mediacji w Wodzisławiu Śląskim przy ul. 26 Marca 51 (w budynku Ośrodka Terapii Uzależnień od Alkoholu i Współuzależnienia) w dniu 3.10. 2008r. (piątek) o godzinie 16:45.

Proszę o przybycie w w/w terminie, jednocześnie informuję, że mediacja jest dobrowolna, a mediator bezstronny i neutralny, zaś cały proces odbywa się w atmosferze całkowitej poufności.

Proszę o telefoniczne potwierdzenie przybycia.

Wniosek o przedłużenie terminu mediacji

Sygn akt III Nsm XXX/YY

Wodzisław Śląski, 16.10. 2008r.

XXX YYY

zam Wodzisław Śląski

ul. YYY.

YYY YYY

zam Wodzisław Śląski.

ul. XXX

Sąd Rejonowy

w Wodzisławiu Śląskim

Wydział III Rodzinny i Nieletnich

Strony postępowania mediacyjnego, za pośrednictwem mediatora zgodnie wnoszą o przedłożenie terminu postępowania mediacyjnego do dnia 25.11.2008r. w sprawie xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx z uwagi na pobyt Pana XXX YYY za granicą.

W załączeniu wnioski stron.

Sprawozdanie z postępowania mediacyjnego wraz z ugodą

Patryk Kujan

Wodzisław Śląski, 02.12.2008r.

Ośrodek Mediacji

ul. 26 Marca 51, Wodzisław Śląski

SYGNATURA AKT III Nsm XXX/YY

Sąd Rejonowy
w Wodzisławiu Śląskim
Wydział Rodzinny i Nieletnich

W związku ze skierowaniem przez Sąd Rejonowy w Wodzisławiu Śląskim, Wydział III Rodzinny i Nieletnich do postępowania mediacyjnego sprawy III Nsm XXX/YY o uregulowanie kontaktów Maka XXX z małoletnią córką XXX YYY przedstawiam protokół mediacyjny wraz z ugodą.

PROTOKÓŁ Z PRZEPROWADZONEGO POSTĘPOWANIA MEDIACYJNEGO

W dniach 02 październik (spotkania wstępne) oraz 28 listopad 2008 roku w wyniku skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego, w ośrodku mediacji (adres: Wodzisław Śląski, ul. 26 Marca 51), przeprowadziłem postępowanie mediacyjne w sprawie o uregulowanie kontaktów z małoletnią XXX YYY.

W postępowaniu obok mediatora uczestniczyli:

- Marek XXX, zam. XXX
- Katarzyna XXX, zam. XXX
- mediator wspomagający Izabela YYY

Tekst zawartej między stronami ugody – podpisany przez strony – precyzujący rodzaj przyjętych zobowiązań, stanowi załącznik do niniejszego protokołu.

Dotyczy sprawy Sygn. akt III Nsm XXX/YY

Postępowanie mediacyjne zakończyło się zawarciem ugody polegającej na tym, że:

1. Strony postępowania mediacyjnego ustaliły między sobą czas i miejsce, a także częstotliwość kontaktów małoletniej XXX YYY z ojcem (wnioskodawcą Markiem XXX) w następujący sposób:

XXX YYY będzie przebywała z ojcem w każdy 1 i 3 weekend miesiąca (od piątku godz. 15:30 do niedzieli godz. 18:30), ponadto małoletnia będzie pod opieką ojca od czwartek od godziny 15:30 do piątku do godziny 18:30 każdego tygodnia, małoletnia spędzi z ojcem 1 dzień świąt grudniowych (od 25.12.2008 godz. 14:00 do 16.12.2008 godzina 14:00) a także drugi dzień świąt wielkanocnych, małoletnia spędzi z ojcem pierwszy tydzień ferii zimowych oraz 1 miesiąc wakacji letnich (2 pierwsze tygodnie lipca oraz 2 pierwsze tygodnie sierpnia).

2. Uczestnicy postępowania podjęli decyzję, iż córka będzie uczestniczyć w zajęciach przedszkolnych (Wodzisław Śląski ul. Jastrzębska) w pierwszym możliwym terminie.
3. Strony wnoszą o zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem.

Podpis:

Podpis: